1

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

2007

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 2007.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefoni: (01) 48 29 375; tel./fax: 49 22 300
E-mail: hkd.marulic@zg.t-com.hr
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 180 KUNA.
Žiro-račun kod Zagrebačke banke

2360000 - 1101396418

Cijena ovoga broja: 30 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

2500-3207374-SWIFT ZABA HR 2X

Tisak: DENONA d.o.o. Zagreb

Radovan GRGEC

Uz rub (170)

»Evo zore«, bila nam je adventska budnica kad smo, probuđeni u osvit dana, odlazili na zornice. Božićna je zora bila već bliže sunčanim zrakama. Siječanjska zora pak nadomak je onoj u veljači, kada slavimo blagdan nadbiskupa zagrebačkog koji nam je vratio nadu u uskrsnuće desetkovanog naroda i dozvao u pamet riječi pjesnika i bana *Mažuranića*: »Vjerujem u prošlost, sadašnjost i budućnost Hrvatske!« Usprkos bosanskohercegovačkoj rani i hrvatskoj demografskoj katastrofi obnavljamo i sada tu vjeru, sjećajući se djetinjstva i mladosti u glavnom gradu Hrvatske te ulazeći u novu godinu i novo godište »Marulića«.

Sjećam se da smo kao djeca pjevali ponosno »Na Crnom moru se gordo...«, a onda se nakon dvije-tri godine zabijeljelo na nekom drugom moru usamljeno jedro *Ljermontovljevo*, dok su drugovi s one strane barikade pjevali »Uz Tita i Staljina« i »Potomu što mi piloti«; delije iz Kušlanove i Križanićeve odoše pak u ćelije, a zatim u Lepoglavu, gdje se kontakt s »hazjainom« iz Zagorja obično svodio na riječi »petnaest dni«. Provevši petnaest dana u siječanjskoj ćeliji, jedan drug nije dočekao izlazak jer se smrznuo u okovima. Bio je to hrabar momak, kao i srpski književnik, Židov, koji nam je kasnije proparao uši krikom jednoga svog lika: »Ne dajte se pasjim sinovima, Borise Davidoviču!«, a beogradski ga pajdaši optužiše kao plagijatora. No i među tim četnicima neki su svojim stihovima nadahnuli i naše molitve, kao *Bećković* kad moli Svemogućega za hrabrost da ne oda ime druga pod torturom.

Pjesme, kao i općenito glazba, često lebde iznad naših podjela, neprijateljstava i razdora, bilo na nacionalnoj, kulturnoj ili vjerskoj razini. *Beethoven, Bach, Mozart, Verdi* oduševiše i Nijemce, i Francuze, i

Japance, i Amerikance. »Lili Marlen« slušali su i pjevali za II. svjetskog rata građani i borci obiju suprotstavljenih strana. Za hrvatskog obrambenog rata *Stublićeve* su pjesme pjevali i slušali i naši i »njihovi«. Ne znam slušaju li i pjevaju »oni drugi« *Škorine* i *Thompsonove* pjesme, ali znamo da srpski »narodnjaci«, pa bili to i oni *Cecini*, okupljaju mladež i danas u raznim diskotekama. U kakofoniji raznih »deračina« nalaze »auspuh« ne samo pubertetlije.

Taj »auspuh« oni doduše nalaze, kao BBB ili Torcida npr., i na stadionima i drugdje. Naravno, kad netko od tih mladića rođenih poslije II. svjetskog rata, ali dovoljno starih da pamte krvoloke s kamom koji su ih na istom »metajeziku« psovali i klali im njihove najbliže kao »ustaše«, začuje da tkogod pjeva o herojima Konjuh planine koji su koracali »po šumama i gorama« te ponosne zemlje, onda ne može a da ne reagira pjesmom o nekim drugim herojima, koji su koracali »kroz pusta brda« i putem drinskih mučenica prešli Romaniju da bi njih jedva tisuću rastjerali nekoliko tisuća, predvođeni komandantom jedne legije koji je u proljeće 1942. osvojio Goražde i, poginuvši krajem te godine kod Slunja, postao simbol otpora partizanskim i četničkim okupatorima hrvatske zemlje i njihovim nasljednicima. Nedavno mu skinuše spomen-ploču u Slunju, odlukom vlasti koja se trudi da njezin narod pod cijenu raznih ustupaka i službeno uđe u Evropu, žrtvujući one koji su pridonijeli njegovoj pobjedi nad okupatorima.

I dok tako razmišljam, osjećam da i opet zaboravljam na prošli put spomenute dvije hrvatske rane: na Bosnu i na demografsku katastrofu našeg naroda. Kao katolički vjernici i hrvatski rodoljubi želimo da Hrvatska opstane i ostane kao samostalna država, da Hrvata u domovini i svijetu bude sve više, a korupcije sve manje i da Hrvate, bili katolici ili ne, resi hrabrost i poštenje.

Nekome će moje želje izgledati kao »pia desideria«, dakle kao materijal da moju patetičnu retoriku popljuju »lucidni« skeptici i »liberalni« tražitelji dlake u jajetu. U našem sve žućem tisku oni već odavno ne kriju svoje afinitete i preferencije iznoseći u svojim logorejama i svu silu poluistina i laži, te liječeći humorom svoje tumore i frustracije. Znam da je njihov nazor »désabusé«, kako bi rekli Francuzi, ili da je »liberalisme endemic in the mainstream-media today«, kako je rekao ugledni američki politolog, ali zar i ti korifeji »objektivnog profesionalizma« u publicistici ne bi mogli shvatiti da njihovi sarkazmi, umori i tumori donose razočaranoj generaciji ne samo benigni humor, koji »ridendo castigat mores«, nego i maligni umor koji u krajnjoj liniji može donijeti suicidalni očaj. Zar zaista za ideale ginu samo budale? pitaju se umorni heroji gubeći možda u PTSP-u životni kompas i smisao, dok neki satisfakciju za gubitak vjere u ideale traže u grabljenju materijalnih dobara i nezasluženih lovorika. I tako naši cinici, kalkulanti i desperadosi postaju tajkuni, šircenjegeri i neuvjerljivi propovjednici čiju retoriku demantira njihov život.

Sve se mijenja, i u kulturi i u »fiskulturi«, u umjetnosti i znanosti, tako da te transformacije i mutacije već obilježiše mikro- i makrokozmos; možda će nanotehnolozi i astronauti pronaći ili konstruirati nove sitne čestice i galaktike, dok će dubokoumne misli i uzvišene emocije pretvoriti u nove produkte mašte; možda pjesnici i mislioci neće više »maltretirati« papir i olovke, tipkovnice i printere gomilom haikua i aforizama nego sve to »sublimirati« u neizrecive i neobjašnjive nebuloze, a biblijski egzegeti nepovratno »odmagliti« od Dekaloga i Govora na gori u poetska mudrovanja. Možda će kritična masa SMS-ova i blogova eksplodirati u nešto novo i sofisticirano poput onoga što jedan *Hawking* stvara pomicanjem trepavica? Antropo-paleontolozi naći će vjerojatno nove čovjekove pretke i nove planete s tragovima živih bića... Ne znamo što nas sve čeka ni u 2007. godini, u 40. godištu »Marulića«.

Kao glasilo HKD-a sv. Jeronima i hrvatskih vjernika nastojat ćemo dati svoj skroman doprinos ulasku Dekaloga i evanđeoskih načela ljubavi i pravde u svagdanji život te zaustavljanju srljanja u demografsku katastrofu. Nastojat ćemo također pokazati da Hrvatska nije samo Zagreb, ali i da svi Hrvati nisu katolici ni kršćani, kao i da se katolicizam ne svodi na hrvatstvo. Posredno ćemo nastojati da u razne slojeve našega naroda prodre svijest o potrebi revalorizacije duhovnih vrednota, o potrebi deklerikalizacije laika i delaicizacije klerika, o granicama između laičnosti i laicizma, između sekularizacije i sekularizma. Eto tako, i – mirna Bosna! Koja, nažalost, nije mirna. Pada šaptom i praskom. Usprkos tome, ne gubimo nadu. U to ime želimo svima sretnu novu godinu 2007.

Pismo blaženom Alojziju Stepincu

U ono vrijeme kad se crveni teror
razmahao u zemlji Hrvatskoj
osudiše te na mučeništvo
jer si bio hrvatski rodoljubnik
nisi htio prevjeriti katoličku vjeru
Krv mučenika sjeme je slobode
Poput jaglaca ispod smrznuta snijega
Hrvatska je s krunicom oko vrata
oproljetila zimu
izborila svoj životni kutak
pod Suncem slobode
Od toga malo prošlo je godina
pamćenje narodno izblijedilo je brzo
zaboravna umrtvljena Hrvatska
utonula je u svoju šutnju
Iz hada haaškoga sudišta
izronila je sedmoglava Crvena Sablast
na usta joj suklja
sumporni smrad
Sveče hrvatski
Izmoli milost u Boga koji je Ljubav
neka ohrabri izmučenu Hrvatsku
i pomogne joj odhrvati se Zvijeri apokaliptičnoj
da iscrpljena ne krene putem
koji će ju odvesti u ništavilo

Hrvatski katolički književni pokret i »Domagoj«[1]
(Nastavak)

6. Hrvatska prosvjeta

Tako je otvoren put ključnom događaju u razvoju hrvatske katoličke književnosti – osnutku časopisa *Hrvatska prosvjeta*. Nema sumnje u to da je pokretanje i izdavanje *Hrvatske prosvjete* bilo najvažniji književni pothvat Kola hrvatskih književnika, kao njezina izdavača.[2]

Časopis dakle započinje izlaziti godine 1914. kao sasvim jasno određen projekt Kola hrvatskih književnika, u kojemu su okupljeni pisci sada već ne samo tradicijskih stilskih formacija (»romantičari« i »klasicisti«) već i mlađi pisci koji teže suvremenijem izrazu. *Hrvatska prosvjeta* tako se nametnula kao projekt koji je morao uspjeti, što zbog spomenute potrebe reakcije na stanje u hrvatskoj literaturi nakon borbe između »starih« i »mladih«, što zbog nastojanja mladih katoličkih kritičara i beletrista da katolički literarni izričaj napokon dobije svoju književnu tribinu. Na kraju prvoga broja ističe se: *Temeljna je naša zadaća, podići što više hrvatsku književničku produkciju i s idejne i s formalne strane. Razvitak mladih književnika osobito nam leži na srcu, pa ćemo zato primati, bez obzira na dob, sve stvari, u kojima budemo vidjeli odsjeva pravoga talenta i valjane umjetnosti. Jedino izborom i usavršavanjem onih elemenata, koji su temelj našemu narodnom zdravlju, moći ćemo da stvorimo umjetnost, koja će biti sposobna, da postane svojinom čitavoga hrvatskoga naroda.*[3]

---

[1] Jedno od predavanja na skupu prigodom 100. obljetnice osnutka HKAD-a »Domagoj«, održanom 9. studenoga ove godine. (Ur.)

[2] S nadnevkom 1. siječnja 1914. »Kolo« je izdalo proglas – »Književnu obznanu« – gdje među ostalim stoji: *»Kolo hrv. književnika« izdavat će od ove godine posebni beletristično-poučni list, te je u tu svrhu preuzelo u svoje ruke »Prosvjetu«, kojoj je promijenjeno ime u »Hrvatska Prosvjeta«, a izlazit će u povećanom formatu svaki mjesec jedamput i to sredinom mjeseca. Novi će list pratiti i unapređivati po mogućnosti razvoj svih grana hrvatske kulture, bit će urešen ilustracijama, a donosit će od vremena do vremena i po koji umjetnički prilog.* Podsjetivši na to da će suradnici biti i stariji (Binički, Širola, Petravić, Sabić, Hranilović, Arnold…) i mlađi pisci (Maraković, Pavelić, Poljak, Čičić, Vilović, Katić, Ferdo Galović…), dakle *da će na ovaj način u novom listu biti zastupane i starije i novije književne struje, to se nadamo, da će »Hrvatska Prosvjeta« biti omiljelo štivo u svim hrvatskim krugovima.* »Radosna vijest«, Luč, 9/1913-1914, 4/5, 152. Isti proglas *Vrhbosna* objavljuje s nadnevkom 15. siječnja; usp. »Hrvatska Prosvjeta«, *Vrhbosna*, 28/1914, 3, 48.

[3] »Kolo Hrvatskih književnika«, *Hrvatska prosvjeta*, 1/1914, 1, 52.

Prvi urednik postao je Petar Grgec. To je bio plod Deželićeva kompromisa s mladim katoličkim literatima, koji su, kako rekosmo, tražili svoj, generacijski časopis. Grkčevim imenovanjem Deželić ih je privolio na suradnju. No već u lipnju Grgec je zbog bolesti otišao iz Zagreba,[4] a »Kolo« je u srpnju zbog rata moralo obustaviti rad, pa je tako silom prilika časopis iste godine tražio novoga urednika. Potkraj godine 1914. uredništvo »privremeno« preuzima kanonik dr. Ferdo Rožić. I on se uskoro požalio na svoju prezauzetost, tražeći uzmak, no ostao je urednik četiri godine.[5]

Već djelatan u HKD-u sv. Jeronima,[6] kojemu će poslije postati predsjednik, on nastoji pomiriti dva naraštaja katoličkih pisaca, pa u prvi plan stavlja svima prihvatljive umjetničke standarde i estetička načela. *Nama oko »Hrvatske Prosvjete« prva je zadaća, da prema tome, kako nam naša slobodna duša diše i miriše, stvaramo djela, koja će biti dostojna da se svrstaju u red drugih hrvatskih djela sigurne literarne vrijednosti.*[7] Kao što je već time bilo naviješteno, *Hrvatska prosvjeta*, unatoč svojoj katoličkoj potki, nikada nije inzistirala na izgradnji sasvim određena formalno-stilskoga smjera niti se dala generacijski svrstavati.[8] *Ne smatramo samo jednu struju jedinom zastupnicom same Umjetnosti,* pisao je Rožić *nego je u svakoj od njih elemenata umjetničkoga... (...) Stoga je razumljivo, na koji bismo način ponajprije željeli da postignemo jedinstveni stil: na način taj, da se iz sviju književno- i literarno-umjetničkih struja izažme ono, što je u svakoj sigurno umjetničko, i da se sve to slije u jednu struju, koja neka bi poplavila stupce naše revije.*[9] Uz Deželića i Šarića, kao dio »pjesničkoga trolista« prvoga razdoblja katoličkoga pjesništva,[10] Rožić je, uspješno balansirajući između »starih« i »mladih« katoličkih pisaca i godinama (rođen 1877.) i idejama, i sam svestrano surađivao u časopisu. Klasične izobrazbe – završio je klasičnu filologiju, područje na kojemu je i doktorirao – kao književnik bio je pripovjedač, pjesnik, često prigodničar, uz to novelist, dramski kritičar u ratnim *Novinama* i dramatičar. Premda u formi i stilu tradicionalist, bio je otvoren modernim strujanjima, pa je u časopisu, osim prilozima »starih« i starijih – Hranilovića, Sabića, Arnolda, Despota, Ogrizovića, Petravića, Šegvića... – širom otvorio vrata mlađim i mladim kritičarima i piscima: Donadiniju, Grkcu, Jakovljeviću, Jenku, Katiću, Kostelniku, Marakoviću, Matasoviću, Poljaku, Paveliću, Prpiću, Subotiću, Šimiću, Tomašiću, Vežiću, Vijoliću, Viloviću, Zduniću.[11] Ta su mlađa imena zakucala na vrata lista još za Rožićeva urednikovanja, a potpuno će obilježiti književni smjer i razvoj *Hrvatske prosvjete* početkom dvadesetih.

Rožić, koji je uložio mnogo truda u vođenje lista, ipak će jedva dočekati da se riješi toga posla. A kad se pružila prigoda, nakon Marakovićeva dolaska u Zagreb iz Banje Luke, rado prepušta vodstvo lista mlađemu i, nakon desetljeća života na periferiji kulturnih zbivanja, afirmacije i književnoga rada željnom Marakoviću. Maraković, koga će poslije Ton Smerdel nazvati tvorcem hrvatske katoličke književnosti,[12] preuzeo je časopis u vrijeme kada su, kako sam piše, već pali *prvi otkosi hrvatske katoličke književnosti*[13], preuzeo ga je u času kada je on postao središte književničke skupine s »jasnom ideologijom«,[14] ali se ujedno osjećao zamor starih suradnika i potreba privlačenja novih. Bio je krajnji čas za uredničku i suradničku obnovu.

U to se doba on već nametnuo kao programator i najustrajniji propagator ideje i koncepcije katoličke književnosti kao posebne književne formacije. Sada mu se preuzimanjem časopisa napokon otvorila mogućnost da sve svoje programske ideje i koncepcijske zamisli o katoličkoj književnosti sustavno provodi u djelo. Utoliko taj početak dvadesetih godina, unatoč činjenici što nije načinio nikakav trenutni radikalni rez u koncepciji i književnoj fizionomiji časopisa, znači ipak novo razdoblje i za časopis i za cijelu katoličku književnost. Tako Petar Grgec potkraj godine 1920., prve pune godine Marakovićeva uređivanja, konstatira: *Ovo je zapravo prvo godište »Hrvatske Prosvjete«. Onakve »Hrvatske Prosvjete«, kako su je idejno zamišljali oni, koji su se početkom g. 1914. okupili oko*

[4] »Glavna skupština 'Kola hrvatskih književnika'«, *Hrvatska prosvjeta*, 5/1918, 3/4, 175.

[5] Usp. F. R., »Prijateljima«, *Hrvatska prosvjeta*, 3/1916, 1/3, 95. Odstupio je ujesen 1919. jer je potkraj 1918. imenovan generalnim vojnim vikarom, a apostolskim vojnim vikarom imenuje ga papa 1920.

[6] Svoj rad u Društvu i nazore o pučkoj prosvjeti, u čijoj je funkciji Društvo bilo, Rožić je dokumentirao u knjizi *Na njivi pučke prosvjete* (Zagreb, 1941).

[7] ROŽIĆ, F., »Naši klerikalci i literatura«, *Hrvatska prosvjeta*, 2/1915, 5/8, 229.

[8] »'Prosvjeta' je kročila naprijed bez mnogo buke i danas se razvila – bez pretjerivanja rečeno – do najboljeg književnog lista u Hrvatskoj. (...) 'Prosvjeta' je uspjela, što su se oko nje okupli svi kat. literati bez razlike dobe i škole... (...) 'Hrvatska Prosvjeta' je okupila oko sebe kat. književnike svih škola i starije i mlade, pa može da bude kao ogledalo sadanjeg stanja naše kat. literature«; A. M., »Dvije književne smotre«, *Novine*, 4/1917, 38, 2-3.

[9] Slično na mobilizacijsku ulogu *Hrvatske Prosvjete* glede kulturnih radnika katolika gleda i Kerubin Šegvić, koji će poslije utemeljiti časopis *Hrvatska Smotra*; usp. »Ozbiljni zadaci katolika poslije rata«, *Novine*, 4/1917, 233, 2.

[10] Usp. ANDRIĆ, J., »Naš novi predsjednik«, *Danica* 1934, 35.

[11] Godine 1916. obraća se mladima: »U našoj mlađoj katoličkoj generaciji živi jaka sposobnost za umjetnički rad, živi kao živo vrelo, koje nije moglo ostati sakrito, nego se je probilo i teče, i prolaznicima daje već svježeg napitka. (...) U zajednici sa starijima i najstarijima čine oni čvrst temelj one zgrade, što ju je započelo graditi 'Kolo hrvatskih književnika'«; »Dodatak uredništva«, *Hrvatska prosvjeta*, 3/1916, 1/3, 94.

[12] Usp., SMERDEL, T., »Budućnost književnosti«, *Hrvatska prosvjeta*, 23/1936, 6/7, 235.

[13] Usp., MARAKOVIĆ, Lj., »O. Milan Pavelić D. I.«, *Hrvatska prosvjeta*, 26/1939, 7/8, 239.

[14] Usp. - ors -, »*Hrvatska prosvjeta*«, Jadran, 2/1920, 131, 2.

nje s namjerom da sačuvaju i razviju među Hrvatima kulturu i literaturu.[15] Tako je *Hrvatska prosvjeta* postala u prvome redu izraz mlađe katoličke književne generacije,[16] stekavši *svoju posebnu kršćansku, posebnu katoličku fizionomiju*: vidi se u svemu *jedan sistem, jedna harmonična cjelina*.[17]

U poeziji bijaše zastupljena plejada pjesnika. Šimića doduše nema od 1919., ali tu su od 1920. redovito imena Vladimira Nazora, koji se javio već 1918., i Dragutina Domjanića, uz već prisutne Deželića st., Poljaka, Pavelića, Sabića, Zdunića, Tomašića, Benca, Šprajcera. Godine 1920. pridolaze Đuro Sudeta, Kalman Mesarić i Branko Storov. Sljedećih godina surađuju Josip Cvrtila, Cvjetko (Cvite) Škarpa, Ivo Horvat, fra Leonard Kalac, Sida Košutić, Kruno Krstić, Vladislav Kušan, Ivo Lendić, Ton Smerdel, Jeronim Korner, Marko Soljačić, Baltazar Vijolić.

Pjesnicima s početka dvadesetih godina pridružuju se Hrvoje Bor (fra Ljubo Hrgić), fra Gašpar Bujas, Gabrijel Cvitan, August Đarmati, Stjepan Hrastovec, Branko Klarić, Vinko Kos, Ivo Lendić, Ivo Kozarčanin, Zvonimir Remeta, Ljubo Zordan (Serafin Mičić). Od prozaika i dramatičara javljaju se, uz već prisutne Jakovljevića, Katića, Matasovića, Vežića, Tomašića i Benca, Velimir Deželić ml., Marija Hervačić, Štefa Jurkić, Sida Košutić, Ton Smerdel, Branko Storov, Nedjeljko Subotić, Đuro Sudeta, Mate Ujević, a tridesetih godina pripovjedačkom korpusu podižu ugled osobito Zvonimir Remeta i Hrvoje Bor, kojima se pridružuju Ivo Balentović, Iso Cepelić, Zlatko Dujmović, Zdenka Jušić-Seunik, Jeronim Korner, Josip Vrana. Književnoteorijsko i književnokritičko kolo predvodi Ljubomir Maraković. Uza nj su prije svega Hijacint Bošković, A. R. Buerov (fra Andrija Radoslav Glavaš), Drago Ćepulić, Velimir Deželić ml., Petar Grgec, Ton Smerdel i Mate Ujević, kojima se povremeno pridružuju Dragutin Domjanić, Vid Blažinčić, Ilija Jakovljević, Antun Matasović, Jeronim Korner, Ivo Kozarčanin, Konstantin Rimarić Volinski, Nedjeljko Subotić, Viktor Sušilović, Pavao Tijan, Mate Ujević.

Ostale teme, prije svega povijesne, političke, filozofske i kulturne, obrađuju Maraković, Andrić, Binički, Bošković, Merz, Matulić, Rimarić Volinski, Ujević, Šćetinec, a uz njih Pavao Butorac, Mirko Cerovac, Antun Dabinović, Ivan

[15] P. G., »Hrvatska prosvjeta«, *Narodna politika*, 3/1920, 252, 5.

[16] Na tragu Mahnićeve krilatice »Ili Krist ili Belijal« i mladi su literati razvili radikalizam u smislu nužnosti konačne i potpune pripadnosti Kristu ili Antikristu, Crkvi ili svijetu. Tako primjerice Stanko Tomašić, koji je, zanimljivo, uskoro otpao iz katoličkoga književnoga kruga, uzvikuje: »Antikrist ili Krist – instinkt ili kultura«, što nadaje da su mladi katolički literati privrženost kulturi poistovjećivali s pripadnošću Kristu; usp. »Jedna problematična ideologija«, *Narodna politika*, 2/1919, 53, 2-3.

[17] P. G., »Hrvatska prosvjeta«, *Narodna politika*, 3/1920, 252, 5.

Delalle, Ivan Degrel, Deželić st., Đuro Gračanin, Ivo Horvat, Augustin Juretić, Juraj Jurjević, Oton Knezović, Dragutin Kniewald, Kamilo Križanić, Juraj Lahner, Krešimir Mlač, Bogdan Radica, Božidar Širola, Josip Zidarić, Andrija Živković. Zastupljeni su i brojne novele i prijevodi poezije.

Premda je imala katolički književni program i nakladnike – Kolo hrvatskih književnika i neko vrijeme HKD sv. Jeronima – može se dakako postaviti pitanje zašto se *Hrvatska prosvjeta* nije imenovala katoličkom. Sam Maraković istaknuo je da *»Hrvatska Prosvjeta« ne nosi katoličkog imena, niti hoće da u tom bude neki autoritativni forum; ali je ipak sva javnost odredila njezin karakter: i oni koji je stoga nazivaju »klerikalnom«, te im se ne mili, i oni koji su je baš radi toga prigrlili, ono osjećaju, da njeno ime ne bi bilo opravdano, kada bi ta prosvjeta, hrvatska, zanijekala svoju katoličku prošlost i svoju duboku vezu s narodom, koji, Bogu hvala, još uvijek vjeruje.*[18]

Hrvatska prosvjeta dvadeset je dakle godina – točnije, dvadeset jednu – nosila potpis i pečat Marakovićeva *velikog literarnog instinkta,*[19] stekavši glas središnjeg katoličkog – »klerikalnog« u očima protivnika – književnog »organa«. Njezin je uspjeh to uočljiviji ima li se na umu da je tijekom svojega izlaženja često, osobito posljednjih godina, trpjela zbog materijalnih neprilika, koje su je stalno izlagale opasnosti obustave, a većina je pisaca surađivala bez ikakva honorara, pa i sam urednik.[20] Razloge prestanku izlaženja časopisa valja dakle tražiti u kroničnim novčanim neprilikama, čemu se godine 1939. pridružila Marakovićeva bolest, upala pluća, koju je, na rubu smrti, jedva prebolio.[21]

Tako je godine 1940. , unatoč naporima da ga se spasi, završio svoje postojanje dosad najbolji hrvatski katolički književni časopis. Ostaje međutim neprijeporno da je u hrvatskoj književnosti *Hrvatska prosvjeta* bila »književno žarište« katoličke književnosti, njezina centripetalna točka, mjesto »kristaliziranja zajedničkog ideala« katoličkih pisaca, koji su u njoj i kroz nju izgrađivali, prokušavali i potvrđivali svoj umjetnički talent, ujedno dakako utječući na idejno-duhovni profil tadašnje hrvatske književne i kulturne scene.

[18] - mu -, »G. dr Maraković o Hrvatskoj prosvjeti«, Hrvatska straža, 2/1930, 92, 10. *Program Hrvatske Prosvjete kazan je njezinim imenom. (...) Ona je svijesno nacionalna i vjerna tradiciji svoga naroda, svijesno kršćanska, katolička, ne shvatajući nijedan od tih pojmova ni usko šovinistički ni tjesnogrudno fanatički, oboje uistinu znači širinu vidika, dubljinu i visinu pogleda, veličinu srca, optimizam najsvjetlijega idealizma.* HRVATSKA PROSVJETA, »Hrvatska Prosvjeta u novoj godini«, Hrvatska straža, 3/1931, 7, 4.

[19] »Hrvatska Prosvjeta«, *Luč*, 23/1927-1928, 1, 26.

[20] O tome usp. P. G., »Misija *'Hrvatske prosvjete'*«, Hrvatska straža, 7/1935, 26, 4.

[21] Usp. LONČAREVIĆ, *V, Luči Ljubomira Marakovića*, 109.

7. Razmah katoličkog književnog stvaranja

Budući da je poslije prvoga svjetskog rata većina nakladničkih problema katolika malo-pomalo rješavana, katolički se pokret tada snažno razvio i na literarnom području,[22] a *Hrvatska prosvjeta* dala je zamah svemu domagojskom odnosno katoličkom književnom radu. Ona je, posebice od 1920., omogućila treću fazu razvoja hrvatske katoličke književnosti, fazu koju možemo nazvati beletrističkom, i koja traje do svojega nasilna zaključenja godine 1945. Karakterizira je afirmacija starijih odnosno pojava niza mladih beletrista i razvoj svih književnih rodova i vrsta, posebice poezije, novele i kritike. To je vrijeme kada ekspandiraju beletristički prinosi katoličkih književnika. Katolička književnost tada oblikuje znatan dio hrvatske kulturne i književne scene, nametnuvši se kao nezaobilazna književna struja.

Uz *Hrvatsku prosvjetu* i *Luč* kao pobočni književni list razvilo se nekoliko đačkih i omladinskih listova, osobito u okrilju orlovskog, kasnije križarskog pokreta, među kojima najvažniji bijahu zagrebačka *Nedjelja* i sarajevski *Katolički tjednik*. Bilo je i drugih pothvata. Osnovana je godine 1919. zadruga (konzorcij) »Narodna Prosvjeta«, koja je imala tiskaru, gdje su tiskani *Narodna politika*, poslije *Hrvatska straža, Luč, Seljačke novine* i dr. Svetojeronimsko društvo dolaskom je Andrićevim godine 1921. započelo izdavačku ekspanziju. Andrić je uspio mobilizirati katoličke pisce i javne djelatnike oko svih aktivnosti društva.[23] Počele su se pokretati i posebne katoličke biblioteke odnosno nakladnički nizovi. Tako je godine 1927. urednik Andrić pokrenuo niz »Knjižnica dobrih romana«, u kojemu su tijekom dva desetljeća objavljeni deseci romana hrvatskih i inozemnih autora (Soljačić, Jenko, Deželić ml., Kupareo, Jurkić, Jakšić, Ujević, Matasović, Andrić; Mauriac, Delly, Pregelj, Finžgar, Undset, Heidenstam, Bertrand, Jovkov, Sienkiewicz, Bourget, R. Bazin, Newman, Twain, Stevenson), s idejom da *i mi moramo servirati i katoličkoj i nekatoličkoj javnosti djela superiorne literarne vrijednosti, koju ne može nitko više zanijekati.*[24] Premda dio objavljenih djela nije bio »superiorne literarne

[22] Usp. MATAUŠIĆ, M. J., »Hrvatski katolički tisak – uloga i značaj«, *Hrvatski katolički pokret*, 727-756.

[23] Radovan Grgec spominje pedesetak pisaca i slikara koje je Andrić pridobio za rad u Društvu, među ostalim Marakovića, Grkca, Biničkoga, Matasovića, Vunića, Ujevića, Vijolića, Poljaka, Sudetu, Balentovića, Bujasa, J. Truhelku, Š. Jurkić i S. Košutić, Grmovića, T. Prpića, Remetu, I. Horvata, Kozarčanina, Pavelića, Soljačića, Kokića, Jakšića, P. Dulčića, Krčmara, Đarmatija, Škarpu, Sekulića, Stuparića, Kordića te G. Jurkića, Kirina, Vežu, I. Dulčića; usp. »Dr Andrić kao urednik jeronimskih izdanja«, *Dr. Josip Andrić 1894-1967. Zbornik*, Zagreb, 1971, 36-37.

[24] J. J., »Knjige i listovi. Knjižnica dobrih romana«, *Luč*, 25/1930-1931, 6, 175.

vrijednosti«, »Knjižnica« je dala znatan doprinos popularizaciji katoličkoga romana. Može se dodati da je godine 1934. Društvo pokrenulo niz MOSK (Moderna socijalna knjižnica), u sklopu kojega je tiskano tridesetak knjižica različitih autora (Bogdan, Grgec, Krstić, Lendić, Perović, Zimmermann i dr.) koje su s katoličkoga gledišta obrađivale različita socijalna, politička, povijesna, književna i kulturna pitanja. Tu valja spomenuti i »Knjižnicu društvene pozornice« Vojmila Rabadana, u kojoj je tiskan niz knjiga za diletantsku pozornicu, tada vrlo promicanu u katoličkim krugovima, posebice radom Velimira Deželića ml. i Božidara Širole, uz teorijsku i programsku potporu Ljubomira Marakovića.[25] Godine 1939. pokrenuo je zaslužni Josip Andrić u sklopu književnog društva sv. Jeronima niz »Knjižnica katoličkih pjesnika« *u želji, da hrvatskoj javnosti damo niz knjiga i od starijih i od mlađih katoličkih pjesnika, pa da tako i sami sebi postanemo svijesni, što na tom polju imademo...*[26]

Almanasi odnosno godišnjaci bili su omiljeno sredstvo promicanja katoličke književnosti. Nakon *Našeg Kola* i *Zrna*, almanah *Vedre hrvatske duše*, a od drugoga godišta *Hrvatska duša*, bio je prvi poslijeratni pokušaj da se katoličko književno stvaralaštvo prikupi u obliku zbornika koji bi (re)prezentirao njegove aktualne domete. Posebnost je toga »almanaha hrvatskih katoličkih svećenika« što ga je uređivao svećenik Ivanko Vlašićak bila da okuplja samo svećenička pera. U pet knjiga od 1922. do 1926. sabrana je reprezentacija svećenika pisaca. Pjesničkim prilozima sudjeluju Fran Binički, fra Stanko Petrov, Vid Mihičić, fra Vojislav Mioč, Milan Pavelić, Joso Benac, Izidor Poljak, Branko Škarica, Gavro Kostelnik, fra Bono Zec, Baltazar Vijolić, Lovro Knežević, Ivan Ev. Šarić, fra Ciprijan Brkić. Među pripovjedačima i novelistima jesu priređivač Ivanko Vlašićak, don Marko Vežić, Ilija Gavrić, Mijo Lamot, koji se osobito bavio narodnom nabožnom pjesmom, Nedjeljko Subotić, Lovre Katić, Stjepan Petranović, fra Martin Mikulić, Ivan Jemeršić, Fran Binički, Ante Šunjić, Matija Markov, Blaško Raić.

Najvažniji zajednički književni projekt katoličkih pisaca bio je uz *Hrvatsku prosvjetu* almanah *Selo i grad*. Taj almanah, koji je izašao u pet godišta od 1928-1929. do 1933, nosi autorski potpis i pečat Petra Grkca. Katolička mu je javna kritika obratila prilično pozornosti i objekcija. Makarska *Nova revija*

[25] Usp. PERINIĆ, L., »Iz moje ladice – VIII«, *Marulić*, 29/1996, 5, 694-699; MARAKOVIĆ, Lj., *Pučka pozornica*, Zagreb, 1929. Uza spomenute, u tom su radu sudjelovali Josip Andrić, Petar Grgec, Antun Matasović i dr.

[26] ANDRIĆ, J., »O pjesniku ove knjige«, u: I. E. Šarić, Neveni, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 1939, 76. Uspio je međutim tiskati samo dvje knjige: zbirku Ivana Ev. Šarića *Neveni* (1939) i zbirku pjesnički darovitog hercegovačkog seljaka Nikole Kordića *Zemlja patnje i ponosa* (1941).

piše u povodu drugoga broja da je almanah *najbolji predstavnik kat. moderne književnosti.*[27] Ocjena, ako i pretjerana, nije bez osnove jer u godišnjaku te godine surađuju sva važnija već spomenuta kritičarska, beletristička i publicistička imena katoličke književnosti, pa i neka nova poput Vinka Nikolića.

Prestanak izlaženja almanaha *Selo i grad* nije obeshrabrio poduzetnog Grkca. U želji da unaprijedi katoličku beletristiku, pokreće godine 1935. u *Katoličkome listu* anketu o hrvatskoj katoličkoj književnosti. Rezultate te ankete objavio je u knjizi *Na Goru Gospodnju* 1935., čiji je reprint izašao godine 2005. Uz njezina priređivača Grkca, u njoj su sudjelovali Mate Meštrović, Andrija Živković, Gašpar Bujas, Ljubomir Maraković, Jeronim Korner, Nedjeljko Subotić, Hrvoje Bor, Ivo Kečkeš i Sida Košutić, čiji prilog nije u knjizi. Može se reći da je anketa tretirala prije svega status katoličke književnosti unutar katoličkoga pokreta, i to ponajprije s dvaju vidika: produkcijskog i recepcijskog. U ocjeni odjeka ankete i knjige Grgec konstatira da *iznesene misli nisu samovoljna teorija ni doktrinarstvo, nego konstatacije, koje su rezultat jednoga dugog iskustva. Nitko u ovoj anketi ne utvara sebi, da može književnike stvarati apriornim receptima. Ali kada su književnici tu, onda je ne samo moguće, nego i nužno, da se književnička produkcija regulira tako, da donosi bolje plodove.* (...) *Izdavanje knjiga mora uroditi višim kritičkim zahtjevima, a viši kritički zahtjevi moraju, ako postoje književnici – uroditi i poboljšanjem literarne kvalitete.*[28]

Posljednji zajednički almanaški literarni projekt katoličkih književnika bio je *Sunčani vinograd*, zbornik hrvatskih katoličkih pripovjedača 1918. – 1943. Tiskan je godine 1943. kao izvanredna knjiga »Knjižnice dobrih romana« u povodu 75. obljetnice Hrvatskoga književnoga društva sv. Jeronima. Priredio ga je i predgovorom popratio Josip Andrić. Obuhvaća dvadeset pripovjedača s po jednim radom: Subotić, Katić, Deželić ml., Grmović, Vijolić, Matasović, Andrić, Ignac Horvat, Jurkić, Cvrtila, s. Bernardina Horvat, Košutić, Sudeta, Bor, Remeta, Jakšić, Klarić, Kupareo, Tin Tinović (fra Augustin Augustinović). Unatoč nedostajanju nekih imena (Lendić, Jakovljević) izlazak zbornika nedvojbeno je pokazao da u Hrvatskoj postoji i razvija se katolička književnost kao samosvojna književna formacija, u formalno-stilskom pogledu slobodna i otvorena, zastupajući različite prozne stilske smjerove odnosno književne škole. Budući da je izdavač zbornika bilo HKD sv. Jeronima, Andrić posebice ističe da ovim zbornikom Društvo pokazuje kako želi *svoj prinos dati hrvatskoj kulturi ne samo svojim pučkim prosvjetnim štivom nego i stvaranjem djela obće književne vriednosti.*[29]

Tim izdavačkim pothvatima, koji su svakako značili i programsku i produkcijsku afirmaciju ideje katoličke književnosti, valja pridodati nekoliko projekata bitno obilježenih ukupnim katoličkim nastojanjem oko reevangelizacije kulture. Tako u zajedničkoj zbirci *Lirika grude* godine 1934. među desetoricom pjesnika većina pripada korpusu katoličke književnosti, a nesumnjivo Ivo Balentović, Gabrijel Cvitan, Stjepan Hrastovec, Jeronim Korner, Ivo Lendić i Vinko Nikolić.

Nekako na rubu tih katoličkih književnih projekata, nezasluženo nezamijećen, našao se *Hrvatski ženski list*. Taj mjesečnik bio je, kako mu ime govori, namijenjen prije svega ženskoj publici. Premda nije bio prvenstveno književni list, prvih je nekoliko stranica redovito bilo pridržano književnosti. List je započeo izlaziti 1939. i jedan je od malobrojnih koji je preživio političke promjene uspostavom Banovine Hrvatske, a zatim i NDH, nastavivši izlaziti sve do kraja 1944. U prva četiri godišta uređivala ga je Sida Košutić, a zatim Mara Schwell (Švel). Sve vrijeme list zastupa, kako piše u prvome broju 1941. Sida Košutić, *topla kršćanska načela*.[30] Marijanska je poezija vrlo raširena, tradicijski ukorijenjena i obljubljena vrsta religioznoga pjesništva. Antologija *Hrvatska marijanska lirika (novija)*, što ju je godine 1935. sastavio Dušan Žanko, također je značila afirmaciju katoličkih pisaca. Uz prinos Nazora i Domjanića, Žanko je naznakom »novija« označio sve ono što je dala katolička književnost u marijanskoj lirici od Arnolda i Šarića do suvremenosti.

Makar nabrojati sve prinose u novinstvu i periodici jedva je moguće. Znatan broj katoličkih pisaca surađivao je u vjerskim i kulturnim revijama *Danici, Hrvatskoj smotri, Hrvatskoj reviji, Jadranskoj vili, Kalendaru Gospine krunice, Kalendaru sv. Ante, Klasju naših ravni, Narodnoj slobodi, Narodnoj straži, Narodnoj svijesti, Novoj reviji, Požeškim novinama, Spremnosti* i drugdje.

Posebno još valja spomenuti dnevnik *Hrvatska straža*. Pripreme za njegovo izlaženje počele su još 1923., a kada je Pijevo društvo uspjelo organizirati akciju »hiljadara« – prikupljanja uplata za novi list – odlučilo je početi s novim dnevnikom, koji će, nakon propasti HPS-a, biti stranački neovisan, težeći koncentraciji svih katoličkih sila.[31] Prvi broj izašao je 2. srpnja 1929. Koncepcijski se *Hrvatska straža* nije bitno razlikovala od *Narodne politike*, pa se u njoj

[27] »GRGEC, P., »Selo i grad«, *Nova revija*, 9/1930, 2, 151.
[28] -r-c (P. Grgec), »O hrvatskim katoličkim književnicima«, *Hrvatska straža*, 8/1936, 172, 1.
[29] ANDRIĆ, J., (...), *Sunčani vinograd*, 8.
[30] KOŠUTIĆ, S., »Naša treća godina«, *Hrvatski ženski list*, 3/1941, siječanj, 1.
[31] Usp. »Narodna politika«, *Narodna politika*, 11(18)/1929, 147, 1.

kulturi nastavilo davati veliko značenje, a u tom sklopu i književnosti. Osim izvrsne književne, dramske, glazbene i filmske kritike, novine su povremeno objavljivale i poeziju, osobito o Božiću i Uskrsu. List je redovito objavljivao na posljednjoj stranici kratku novelu različitih pisaca, ali i romane u nastavcima. Sredinom tridesetih ustalio se običaj objavljivanja novela hrvatskih katoličkih književnika. Godine 1933. započeo je uz dnevnik izlaziti i tjednik *Hrvatska straža*, no bez znatnijih književnih prinosa. Jedna je stranica redovito bila pridržana književnim pokušajima tzv. seljačkih pisaca, a jedna pokušajima najmlađih, među kojima nalazimo radove Marka Čovića, Ante Jakšića i Serafina Mičića.

8. Zaključak

Ovaj pregled razvoja hrvatske katoličke književnosti između 1900. i 1945. (strogo organizacijski gledano, do 1941.), premda uvelike manjkav – bez isticanja makar najvažnijih književnih djela, kakva su primjerice *Angelusi, S naših njiva, Žetva* i dr. – jasno odaje ulogu koju su domagojci imali u njezinu razvoju, uz prinos što ga je dala i orlovsko-križarska linija katoličkog pokreta, poslije obje sjedinjene u Katoličkoj akciji, zadržavši svoje posebnosti. Dapače, već iz tako površnog pregleda razvidno je koliki su utjecaj domagojci imali ne samo u stvaranju i razvoju hrvatske katoličke književnosti u prvoj polovici XX. stoljeća, od Mahnića i Biničkog, do najmlađih – Ive Lendića, Đure Kokše i drugih. Dapače, buduća će istraživanja još bolje osvijetliti njihovu veliku ulogu u hrvatskoj književnosti i kulturi. Premda je prvi put službeno zaključena ugasnućem »Domagoja« početkom rata, a konačno raspuštanjem nakon svibanjskog preokreta 1945., njihova baština nastavila je živjeti prije svega u sklopu Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima i *Marulića*, a onda i u inicijativama oko listova *Jordan*, *MI* i drugih, sve do novijega razvoja. Dapače, današnji intenzitet književnoga rada u kršćanskom duhu daje naslutiti potrebu i nekih novih programskih sinteza, koje bi odgovorile na književne i kulturne zahtjeve našega vremena.

Domagojska baština ostaje u tom pogledu znakovita. Prije svega, misli se na zasluge domagojaca da su u hrvatskoj književnosti oživili svijest o kontinuitetu kršćanske književne misli i prakse od naše prve pjesničke zbirke, *Pariškoga kodeksa*, preko začinjavaca, Marulića, Vetranovića, Gundulića do Mažuranića, Preradovića, Šenoe; nadalje, oni su od »starih« uspješno preuzeli nastojanje da se nakon modernističke pobune ponovno obnovi ta tradicija koja

proizlazi iz duhovnoga kontinuiteta i jedinstva[32], sada dakako u ozračju pluralnosti idejno-duhovnih nadahnuća koja su nadošla s modernom; na tom temelju oni su dalje uspješno izveli dugoročan projekt kršćanskoga postuliranja hrvatske književnosti, koji je godine 1945. bio nasilno prekinut; taj je projekt bio obuhvatan, ali i elastičan u poetološkom pogledu, pokazao je kritičku produbljenost i estetičku sigurnost, a u nekim je žanrovskim područjima pokazao izrazitu stilsko-formalnu inovativnost; k tome, pokazao je da je hrvatska katolička književnost toga doba u svojim ciljevima i nadahnućima bila srodna europskim katoličkim književnim kretanjima, posebice austrijsko-njemačkim i francuskim; napokon, ostavši idejno i duhovno konzistentna sukladno uvjerenju *anima croata naturaliter christiana,* ova je književna formacija uspjela na jedinstven način pomiriti pitanje svjetonazora i tendencije odnosno apostolske i evangelizacijske angažiranosti književnosti sa zahtjevom za višim umjetničkim dometima – drugim riječima, ona je pokazala da vjera i moral – kao uostalom i političko-domoljubna poruka – nisu kao imanentna tendencijska inspiracija zapreka vrhunskoj umjetnosti. Nema sumnje da, uz ostala, imena domagojaca Josipa Andrića, Frana Biničkog, Petra Grkca, Ive Lendića, Ljubomira Marakovića, Mate Ujevića i danas vrlo jasno predstavljaju, unutar hrvatskog katoličkog pokreta, književni pokret koji je uspješno premostio umjetno stvaran jaz između suvremene kulture i Crkve, a pogotovo između kulture i kršćanstva, reafirmirajući katoličku misao, kulturu, književnost i umjetnost u sklopu opće hrvatske kulturne i književne baštine. Konstituirana kao jedinstveni *universum sacrum*, ta je domagojska baština dostojna ne samo sjećanja nego i budućih istraživanja i vrednovanja.

[32] ŽANKO, D., »Traženje Hrvatske«, *Hrvatska smotra*, 7/1939, 1, 3.

Gospodin moj put moj

Ocu Alojziju Stepincu

Blagoslovljeno uzdanje moje
Rukom Tvojom Gospodine
I molitva matere moje
I suze na obrazima
Uplakane Domovine moje

Ponizan kličem gordo
Gospodin moj put moj
Put matere moje
Put Domovine moje
I naroda moga put

Samo kap dobrote
Tko iskreno donosi
Izobilje nosi
Na svom dlanu

Ponizan kličem gordo
Vjeru čvrstu živac kamen
Gospodin moj put moj
U vijeke vjekova Amen

Vazda tvoj Gospode

Fra Silvestru Aračiću

S Tobom Gospode
I za Te Gospode
Ruke u muke
I dane u rane

I ruke i dane
I muke i rane

I dane muke
I ranjene ruke
S Tobom Gospode
I za Te Gospode

Vazda Tvoj Gospode
Žedan sna ode
Sebi u pohode
Noseć križ i kalež
Kroz Nebeske vinograde

Duhovno bogatstvo i »svijet«

Jedan od najčešćih mitova u umjetnosti, ali i u biografijama velikana govori o posebnom, osjetljivom pojedincu, individuumu, koji je neshvaćen i oštro suprotstavljen okolini, društvu, uređenju, sustavu, vladarima, vladajućoj ideologiji, institucijama i čemu sve ne.

Oduvijek je postojao vrlo zbiljski, duboki, teško premostivi jaz između misaonoga, produhovljenoga, senzitivnoga čovjeka i njegove okoline, jer ono što je za svakodnevno postojanje i »snalaženje u svijetu« najkorisnije, najprobitačnije i najnužnije, ujedno je i najudaljenije od duhovnih bogatstava, od onoga što se smatra istančanim vrijednostima ljudskoga bića. Represivni svjetovni imperativi koristi, uspješnosti, imućnosti što nas okružuju, beznadno su strani dubinama senzibiliteta, osjećajnosti i oštroumnoga uvida. Smisao za »business», za trijezno i uspješno »managerstvo«, za grube manipulacije ljudima, pa i lukavi, beskrupulozni grabež, nadmetanje i častohlepnost, u nepomirljivu su, bespoštednu srazu s nagnućima, najdubljim sklonostima, osjećajima, težnjama i potrebama misaone, »duhovne« osobe, koja je, po zahtjevnoj dubini svoga shvaćanja i istančanoga senzibiliteta, po sklonosti promišljanju, bespoštednu raščlanjivanju, promišljenom i izbrušenom umjetničkom izražavanju, kontemplativnosti, pa i ljubavi, nužno u izravnoj i stalnoj suprotnosti, u nejednakomu, ljutomu ratu sa »svjetskim« zahtjevima i »zakonima«, koji su, u očima te posve drukčije senzibilizirane osobe glupi, ledeno surovi, dosadni i smiješno efemerni, lišeni ne samo trajnosti, zanimljivosti i bilo kakvoga »pjesničkoga osjećaja« (koji je dragocjeni začin života), nego i istinske stvarnosti, pa se profinjenija osoba nikako ne može podložiti ni prilagoditi takvim imperativima. Stoga ne može ni postupati u skladu s njima, makar koliko takav konformizam bio »za njezino dobro«, jer nužan je za svaki »uspjeh u svijetu«.

Novi zavjet često ističe da onaj tko voli svijet ne može biti »Božji prijatelj«. »Ako tko ljubi svijet, nema u njemu ljubavi Očeve«, kaže sv. Ivan u svojoj prvoj poslanici (Iv 1, 15), jer, kako stoji u Lukinu evanđelju, vlast nad svim zemaljskim kraljevstvima dana je đavlu, koji je prosljeđuje kome hoće, a većina religija i mnogi filozofi također preporučuju »odvajanje od ovozemaljskoga», što je, mogli bismo reći, potvrda gotovo nepremostivoga neprijateljstva »svijeta« i duhovnosti.

Samosvojnost, promišljeni uvid, »razmišljanje vlastitom glavom«, neizbježno vode u oštro, nepomirljivo suprotstavljanje površnom i banalnom, ali opresivno zahtjevnom »općemu mišljenju« i vladajućim ideologijama, što ih tako uspješno promiču i impregniraju čelično kontrolirani mediji, kreatori i izvori krajnje podatnoga tijesta »javnoga mnijenja», koje se mijesi, oblikuje i »peče« po mjeri interesa vidljivih i nevidljivih sila koje vladaju svijetom, pokreću ga, određuju njegove trendove i tijekove, nagrađuju, kažnjavaju, raspodjeljuju dobra i blagodati, stvaraju zakone, (često izopačenu) etiku i estetiku, proglašavaju nečiju uspješnost ili neuspješnost, određuju gotovo cjelokupni život, izvan kojega jedva ima mjesta za izvorno samosvojno postojanje, a protiv takvoga se krhkoga, senzitivnoga, osobnoga »prostora« vodi uporni, nemilosrdni rat.

Glupi, represivni liberalizam, pokreti za oslobođenje ovoga ili onoga i zloćudna zatupljenost medija naprosto su pomeli mogućnost »javnoga izražavanja« imalo senzibilnijih duhovnih dubina. Upravo se u naše vrijeme čini da su tisućljetna pomna, smislena traženja tolikih misaonih ljudi prekinuta atomskom eksplozijom planetarne gluposti, ništetnosti i sustavnoga uništavanja duhovnih vrijednosti. Kao što je drugi svjetski rat završio bacanjem atomske bombe na Hirošimu i Nagasaki, tako je i tisućljetni rat između produhovljene misaonosti i površne, sirove tuposti i planetarne pohlepe završio bacanjem svojevrsne atomske bombe na vrijedne duhovne stečevine, pa ako se istinski ljudski duh i senzibilitet još uopće uspiju pridignuti, bit će to u okruženju koje će intelektualno biti nalik na svijet opustošen atomskom katastrofom, kakvoga vidimo u znanstvenofantastičnim filmovima i romanima.

No čak i bez obzira na svu tu represiju i zaglupljivanje, čini se da u samoj »stvarnosti« postoji beznadno sivo, bešćutno, bezobličnо, besmisleno središte, koje je vrlo otporno na sve naše pokušaje osmišljavanja i estetskoga oblikovanja, dok je s druge strane vrlo pogodno i podatno za djelovanje bešćutnika i represivnih manipulatora kakve smo opisali. Zapravo, golemi dio onoga što zovemo vrijednim ljudskim težnjama i nastojanjima, vjerske i filozofske ideje, umjetnost, pa i ideologije, zapravo su pokušaji da se ta ledena i pusta »jezgra svijeta« nadiđe i poništi, premda ta jezgra najčešće ne prihvaća naš trud i ne odgovara na njega, kao da se u njoj nešto snažno protivi primjeni lijepih i žarkih ljudskih ideja, pa ih gasi, ne dopuštajući im da zažive.

Ne samo samosvojnost, istinski uvid u ono što naš svijet jest (ili bolje, što je *postao*), tko su mu »vođe« i kakve su im namjere, nego i ono što se smatra istinskim duhovnim bogatstvom nešto je posve samotno, »staromodno»,

rijetko i čudnovato, pa vodi u izolaciju, izopćenost, rezignaciju, u posvemašnje prešućivanje, pa time često i u materijalno osiromašenje.

No kad bismo zaista htjeli biti slobodni i samosvojni, najprije bismo trebali od sebe vrlo odlučno otjerati najstrašnijega današnjega demona – svekoliku perfidnu, često izopačenu ideologizaciju, morali bismo odbaciti sve što imalo »smrdi« na ispraznu ideologiju, sve političke i – strašne li sintagme! – »politički korektne« fraze i termine, koji nas danas odasvud zagušljivo salijeću i guše, napadajući iz svih medija ubijaju kritičnost, razum i samosvojnost, pa bi bilo najvažnije iz sebe pomesti sve što netko (žarko) *želi* da vjerujemo i što se proglašava jedino ispravnim i ideološki poželjnim, bile to šuplje mantre o »demokraciji», »ljudskim pravima», »slobodi», »liberalnosti« ili bilo čemu, no ako se ustinu očisti od toga suvremenoga smeća, što prosječnom čovjeku uopće ostaje?

Pripadnost bilo kakvoj ideologiji i zaslijepljenost njome, pa i onima (možda *pogotovo* onima) koje se zdušno zalažu za različite »slobode« i »nesputanosti», najjadnije je robovanje i zatvor duha. Nažalost, nesklonost prema hladno »korisnomu« i »probitačnomu», kao i alergičnost na represivne ideologije, često dovode do toga da istinski misaona osoba ostane izolirana, usamljena (pa i progonjena), zbog čega gubi pouzdanje u vlastite vrijednosti, postojanost, uvjerenja i poglede, koji se u toj mjeri razlikuju od »svjetovnoga», od okolnih svjetonazora da se doimaju naprosto kao težak (kako nam se često čini – uzaludan), odviše samotan teret. Današnje ideologije najviše štete time što nagrizaju temeljne vrijednosti, a posve su nemoćne istinski i uvjerljivo uspostaviti svoje vlastite (premda često uspostavljaju suprotne – demonske), pa imalo umnija osoba brzo prozire njihovu šuplju neadekvatnost. Primjerice, vrlo je lako uočiti agresivnu netolerantnost, surovost, isključivost, pohlepu i licemjerje današnje »tolerantne i otvorene liberalne demokracije« (a upravo je »demokracija« jedna od posve nestvarnih, nemogućih i šupljih mantri).

Ideologije u biti nisu ništa drugo do izrazi sebičnih, dakle podlih i lažljivih interesa pojedinih grupacija. Tako je s ljudskim ideologijama oduvijek bilo, a tako je i danas. Čini se da čovjek nije u stanju smisliti nikakvu stvarno učinkovitu ideologiju, koja bi mu stvarno poboljšala intelektualno, gospodarsko i ino stanje, nego sve ideologije na kraju potonu u jednostranu, sebičnu represiju, pa je, dakako, takva i današnja ideologija, koja se kiti pojanjem o »ljudskim pravima», »slobodi», »jednakosti», »raznolikosti», »multikulturalnosti« itd, jer je sve prije nego li slobodna i »raznolika». Zapravo nikako ne priznaje »pravo na različitost», jer perfidno i nesmiljeno proganja sve koji imaju »različite poglede« i vrijednosti od nje.

Neki ništa ne pokušavaju uistinu shvaćati, niti su u stanju dublje uviđati, dok drugi zadiru u pitanja, uznemirena im osjetljivost traži odgovore, smisao za koji bi se uhvatili, ali uzalud (osim ako sebe nekritički ne uvjere u istinitost neke ideologije, ili bezuvjetno prihvate neko samozavaravanje), pa njihovo traženje i promišljeni, žarki izraz toga traženja zapravo mogu ostati uzaludni, naprosto uludo utrošeni dio životnoga vremena. Nije li svaka dublja misao zapravo uzaludna? Poslije tolikih mislilaca, velikih filozofa i najistančanijih umjetnika ljudi se danas uglavnom zabavljaju Harryjem Potterom, »Big Brotherom», glupim TV emisijama, banalnim, ideologiziranim filmovima, ispraznostima i uzaludnostima u postojanju koje je, čini se, jednako promašeno i kod površnih tupana, a i kod žarkih, istančanih istražitelja.

Senzibilitet misaonoga bića u stalnom je sukobu s ledenim »svjetskim imperativima», no nevolja je u tome da je ono hladno, nemilosrdno utilitarno i često isprazno »svjetsko« vječno, pa će postojati dok je čovjeka, jer čovjek mora jesti (i smatra da se naprosto *mora* »dobro zabavljati»), a ne mora misliti, uviđati, duboko osjećati, pa ni voljeti. Sklonost misaonosti općenito sve više blijedi, iščezava, ljudska se osjećajnost uvelike mijenja, možda i nepovratno otvrdnjuje, pa je pitanje kako će u budućnosti uopće izgledati (za čovjeka temeljna) uljudba koja, po riječima Paula Valéryja, misao pretpostavlja svakodnevnom, običnom (dakle korisnom) življenju. Uostalom, uljudba i jest uzdizanje iznad i s onu stranu neposrednih potreba i materijalnih, banalnih pregnuća, u ono čudno, čudesno, neopipljivo i naoko posve beskorisno, a temeljno, bez čega, paradokasalno, više ne postoji baš ništa korisno, jer ne postoji smisleno.

Čekam Te

Na ovoj obali vremena
Čekam Te od ranoga
Praskozorja,
A zvijezde su još blistale
Na svodu.
A Ti nisi došao...

Željah u odsjaju Zore
Tvoje ugledati lice
I zjene
Iz kojih se prosiplje
Blistavilo zraka...

Čekah Te u sredini dana –
Kada je Sunce
U zenitu svome
Najsnažnije sjalo...
O, kud si mimo mene prošao...

Čekam Te, o, prije večeri –
Motreći Sunce
Obrubljeno zlatnim
Rumenilom...
Možda ćeš doći –

Prije mraka.

* * *

Čuvaj me u visinama
Na svježim vrhuncima.

Ne pusti me u doline
Da me ne oviju magle,
Da u meni ne potamne
Tvoj lik
I Tvoje čiste zjene.

O, čuvaj me u svojim visinama...

Da me ne zahvate
Ko vir –

Zlokobne sjene.

* * *

Kada ćeš doći s velikog Mora,
S velikog Mora,
Da me povedeš
U svoj grad
U visini...?

Valovi žubore pjesmom,
I srce moje dršće,
Ko slabašna trska,
U svojoj dubini.

Čekam Te uz žalo...

Možda ćeš doći
Kad uštap
Razlije svoj sjaj –
Po tihoj površini.

* * *

Kamo me to vodiš,
O Bože moj:
U pustinju
Bez sjaja i topline...?

Hoću li Tebe
Tamo naći?

Ili još dublje
U bol svoju
I u svoju osamu zaći?

Prenesi me u prostorja
Svojih vječnih prebivališta,
Gdje je svaki disaj
Ispunjen ljubavlju.

I gdje se Sunce ogleda
U vodama bistrim.

* * *

Svi pragovi mojega
Grada
Poškropljeni su
Tvojom krvlju,
Krvlju Jaganjca.

I minut će nas
Srdžba Božja,
Kad Anđeo zatornik
Bude prolazio
I spazio krv...

U njoj je snaga
Jača od smrti.

Edith STEIN

Iz života jedne židovske obitelji[1]

Riječ prevodioca

Knjigu koju predstavljamo čitaočevoj pažnji mnogi smatraju neslužbenom i nedovršenom autobiografijom pokrštene Židovke, filozofa, angažirane katoličke intelektualke, redovnice karmelićanke i konačno žrtve nacizma Edith Stein. Knjiga je ostala nedovršena jer je autoricu u pisanju prekinula nasilna smrt u plinskim komorama Auschwitza (prema visoko vjerojatnim zaključcima historičara, jer posve pouzdanih izravnih podataka o mjestu i vremenu njezine smrti nema). Taj je nedostatak utoliko teži što Edith Stein nije stigla opisati onaj dio svog života u kojem je doživjela osobnu krizu te obraćenje i krštenje. Nema ništa o njenom životu katolikinje i upornom radu na samoj sebi[2], ništa o obraćenju i krštenju njezine sestre Rose, do kojeg je očito došlo pod Edithinim utjecajem, te o nastojanjima da apostolski djeluje među svojom rodbinom i širokim krugom poznanika Židova. O svemu tomu imamo podataka iz njezine opsežne, ali nažalost nepotpuno sačuvane korespondencije. No ni ono što knjiga donosi ne može se bez rezerve nazvati autobiografijom, sama Edith Stein kaže u predgovoru:

Htjela bih zapisati što sam kao židovstvo sama doživjela; svjedočanstvo pored mnogih drugih koja su objavljena ili će se pojaviti u budućnosti. Ovo je povijest za onoga tko nepristrano sa izvora želi saznati istinu.

Neposredan cilj bio je, dakle, svojim suvremenicima u prvim danima i godinama nacističke strahovlade prema vlastitom sjećanju opisati kako su radili, živjeli i osjećali, što su mislili i čime se zanosili njemački Židovi u carskoj i predhiltlerovskoj Njemačkoj krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća.

Edith Stein nam ujedno daje i sliku tadašnje Njemačke, koju je kao oduševljeni izletnik i putnik temeljito proputovala, čak propješačila. Njemačke koju je kao domovinu žarko voljela, za koju se oduševljavala, angažirala i – trpjela. Njezin njemački nacionalni osjećaj, kojemu je ostala vjerna do kraja,

1 Objavljujemo uvodna poglavlja knjige, koja bi uskoro trebala izaći u izdanju HKD-a sv. Jeronima. (Ur.)

2 Taj impresivan »samoodgoj« može se donekle rekonstruirati iz njezine prepiske, posebno one nedavno otkrivene s poljskim filozofom Romanom Ingardenom, koja zaslužuje posebnu pažnju.

iznenadit će čitaoca. Taj je osjećaj koegzistirao s jednako snažnim osjećajem pripadnosti židovskom narodu, a isto tako kasnije i Crkvi Katoličkoj.

Prosječan današnji čitalac ponajmanje će pak očekivati njemački nacionalni osjećaj znatnog dijela njemačkog židovstva; o tome svjedoči i niz mjesta u ovoj knjizi. Utoliko je teži zločin i teža tragedija ono što se dogodilo njemačkim Židovima u Trećem Reichu.

Posebno je interesantno prikazivanje obiteljskog, đačkog i studentskog života, te situacije na školama i sveučilištima toga doba. Koliko god nam se na prvi pogled društveni i duhovni život tadašnje Njemačke činio stranim i dalekim, ipak svi ti smjerovi i pokreti nisu ostali bez posljedica u naše doba, te je ovo djelo sigurno važan izvor za kulturnu povijest Srednje Evrope. Svijet mlade Edith Stein karakteriziraju visoka i čvrsta moralna načela o međuljudskim odnosima, posebno odnosu spolova među mladima. Današnjeg čitaoca fascinirat će suzdržanost – barem u širem krugu u kojem se kretala Edith Stein – posebno onda kada bi se javila obostrana simpatija ili čak dublja sklonost koja iz raznih razloga nije mogla završiti brakom.

Kod većine ta su načela međutim već tada ostala bez odgovarajuće vjerske podloge i u potonjim desetljećima nisu izdržala kušnje svjetskih ratova i kasnijeg potrošačkog društva. Na jednom mjestu Edith Stein ističe »dvostruki moral«, koji je već tada bio zavladao židovskim građanstvom. Na drugom mjestu kaže da joj je upravo njen razvijeni moralni osjećaj omogućio pristup kršćanstvu, u kojemu je stekao pravi okvir i opravdanje.

Kad Edith Stein opisuje svoju obitelj – a to je i naslov knjige – onda je tu svakako sadržan i znatan udio autobiografskog materijala, no trenutci u kojima nam daje dublji uvid u svoj nutarnji, napose osjećajni svijet i veze nisu baš prečesti. *Secretum meum mihi* – kažu da je jednom rekla. Ipak, oni koje Edith Stein zanima kao svetica naših dana s interesom će pročitati ova sjećanja jer ona omogućuju daleko bolje razumijevanje tekstova koje je pisala kao kršćanka katolikinja.

Dakako, od posebnog je značenja »anticipirani« odlomak »Kako sam došla u Karmel«. On nam daje naslutiti kako bi izgledala kronika njezinog obraćenja i katoličkih dana da ju je stigla napisati. Kulminacija tog teksta svakako je potresni kratki razgovor s majkom, koja je kako-tako prebavila njezino krštenje u Crkvu Katoličku, dok ju je odluka o odlasku u Karmel naprosto porazila: znala je da je to kraj i da svoju Edith, svoju najmiliju najmlađu, ne će više nikada vidjeti. I zaista, Edith je tim činom napravila konačan korak na svom životnom putu katoličke vjernice, odazvavši se na Isusov poziv: »Budite savršeni.«

Zadnji dan koji sam provela kod kuće bio je 12. listopada, moj rođendan. Ujedno je to bio zadnji dan židovskog Blagdana sjenica. Moja je majka odlazila na bogoslužje u sinagogu rabinske škole. Ja sam išla s njom jer smo taj dan htjele biti što više na samu jedna s drugom. Erikin učitelj ljubimac, poznati učenjak, držao je lijepu propovijed. Dok smo se vozile tramvajem u sinagogu, nismo puno razgovarale. Da je malo utješim rekla sam joj da su prvi mjeseci u Karmelu samo vrijeme kušnje. No to nije pomoglo: »Kad se ti upuštaš u takvu kušnju, znam da ćeš je i izdržati.« Na povratku kući mati je htjela ići pješke. Tričetvrt sata, s njezine 84 godine! No morala sam pristati, jer sam vidjela da još želi nesmetano razgovarati sa mnom. »Zar propovijed nije bila lijepa?« »Jest.« »Znači može se biti pobožan i ako si Židov?« »Svakako, ako nisi upoznao ništa bolje.« A onda u očaju: »Zašto si to upoznala? Ne želim reći ništa protiv njega. Sigurno je bio vrlo dobar čovjek. Ali zašto se učinio Bogom?«

Točka. Ovaj dijalog razotkriva bit odnosa između kršćanstva i židovstva, posve očišćenu od svih mogućih predrasuda, simpatija ili antipatija. Tu je, usuđujemo se reći, početak i kraj svakog dijaloga između *vjernika* kršćana i Židova, ako taj dijalog ne ostaje samo na površini. Površini društvenog ili kulturnog djelovanja, međusobnog poštovanja i suživota, ma koliko nesumnjivo važni svi ti navedeni aspekti bili.

No ne smijemo se zavaravati. Ni u modernom katoličkom okruženju ne će biti mnogo shvaćanja za takav korak, a ni za razloge koji su Edith na to naveli. U pismu prisnom prijatelju filozofu Romanu Ingardenu, koji kao katolik nije imao nimalo razumijevanja za njen odlazak u Karmel, piše:

To što pišete o našem (tj. redovničkom, op. prev.) *životnom stavu* toliko je *promašeno da ne vidim svrhe u tom da pobijam Vaše stavove. Najbolje je da Vam sasvim jednostavno kažem nešto o našem životu. Mi držimo da je Bogu ugodno izabrati sebi nekoliko ljudi, koji mu žele biti posebno bliski te vjeruju da se mogu brojiti među tim sretnicima. Ne znamo prema kakvim se kriterijima biraju izabrani. Svakako ne po nekom dostojanstvu ili zaslugama, i zato nas ta milost ne uznosi već nas čini malenima i zahvalnima. Naša je zadaća ljubiti i služiti. Budući da Bog ne napušta svijet koji je stvorio, a posebno ljubi čovjeka, nemoguće nam je da preziremo ljude. Mi ih nismo napustile jer ih smatramo nevrijednima, već zato da bismo bile slobodne za Boga. I ako Bog hoće valja nam se, iako smo iza rešetaka, počesto pozabaviti stvarima koje se zbivaju s druge strane. (...) Čudim se da me još uvijek zovete »gospođica Stein«. Ne biste li se konačno odlučili da me zovete »sestra Benedicta«, kako sam sad navikla?*

U nekoj mjeri ova knjiga daje nam uvid i u razvoj autorice kao znanstvenika-filozofa. Formirala se prvenstveno učeći kod velikih uzora – Edmunda Husserla i ranog Maxa Schelera, te krećući se u krugu njihovih značajnih učenika kao što su Bell, Reinach, von Hildebrandt, Conrad-Martius, koji su Husserlovu zamisao objektivnosti shvatili konsekventno i među kojima je znatan broj obraćenika na kršćanstvo.

Na kraju nekoliko tehničkih napomena uz naš prijevod. (i) Brojne opaske priređivača originala preradili smo prema potrebama hrvatskog čitateljstva, uglavnom bez posebnih komentara. (ii) Većinu dopunskih tekstova, koji potječu bilo od same Edith Stein bilo od drugih, a ne spadaju u korpus osnovnog teksta, izostavili smo. (iii) Autoričin zavičaj jest kraj oko Wroclawa, danas u Poljskoj. Ti su krajevi u doba radnje knjige pripadali Njemačkoj, pa smo iz pijeteta prema autorici zadržali imena svih mjesta onako kako ih ona navodi, uz napomenu današnjih naziva.

Predgovor

U ovih nekoliko mjeseci njemački su Židovi grubo istrgnuti iz kolotečine svog bivovanja. To ih je primoralo da razmišljaju o sebi, svojoj biti i svojoj sudbini. No židovsko se pitanje nameće i drugima, bez obzira na njihovu stranačku pripadnost ili potporu. Tim su se pitanjem vrlo ozbiljno i sa svijesti o odgovornosti počeli baviti krugovi katoličke mladeži. U tim sam mjesecima uvijek iznova mislila na razgovor prije nekoliko godina s jednim svećenikom redovnikom. Nagovarao me da zapišem što sam kao dijete židovske obitelji iskusila o židovskom načinu života, tako malo poznatom ljudima sa strane. Svakakve druge dužnosti tada su me sprečavale da se ozbiljno uhvatim tog posla. Kad je prošlog ožujka u toku nacionalne revolucije[3] počela u Njemačkoj kampanja

[3] 30. siječnja 1933. njemački predsjednik Paul von Hindenburg imenovao je Adolfa Hitlera kancelarom. Taj se datum općenito smatra trenutkom dolaska nacista na vlast u Njemačkoj. Na izborima 5. 3. 1933. dobila je NSDAP (Nacionalsocijalistička njemačka radnička partija) zajedno s nekim drugim strankama s »desnog krila« apsolutnu većinu u Reichstagu. Prva svečana sjednica novoizabranog Reichstaga održana je 21. ožujka (godišnjica osnivačke sjednice Reichstaga Drugog Reicha pod Bismarckom) i trebala je simbolizirati osnutak »Trećeg Reicha«. Dne 23. 3. Reichstag je s 441 protiv 94 glasa donio »Zakon o ovlaštenju«, kojim je kancelar praktički postao autonomnim zakonodavcem i diktatorom. Ovlaštenje je bilo ograničeno do 1. 4. 1937. »Zakon o ovlaštenju« poziva se na članak 48., točku 2 tadašnjeg njemačkog tzv. »weimarskog« ustava: »Ako su u Njemačkom Reichu javni red i sigurnost poremećeni ili ozbiljno ugroženi, Predsjednik države može za ponovno uspostavljanje javnog reda i sigurnosti poduzeti potrebne mjere. [...] U tu svrhu on može privremeno ograničiti ili posve staviti izvan snage osnovna prava garantirana u člancima 114, 115, 117, 118, 123, 124 i 153.« Hitler se tom mogućnosti koristio bez ikakvih ograničenja. Zakon je pod službenim imenom »Zakon za uklanjanje teškog stanja naroda i države« bio objavljen u službenim novinama 24. 3. 1933. i time je stupio na snagu.

protiv Židova, ponovo se u meni javila pomisao na taj pothvat. »Da mi je samo znati odakle Hitleru ta strahovita mržnja na Židove!«, reče mi jedna prijateljica Židovka u jednom od tolikih razgovora u kojima smo grčevito pokušavali razumjeti ono što se sručilo na nas. Odgovor se mogao naći u programskim govorima i spisima novih vlastodržaca.[4] Oni nam poput udubljenog ogledala pružaju strahovito unakaženu sliku stvarnosti. Može biti da je ta slika nastala iz iskrenog osvjedočenja. Može biti da su za neke karakterne crte i postojali živi primjeri. No jesu li Židovi u svom čovještvu samo produkt »židovske krvi«? Jesu li krupni kapitalisti, bezobrazni literati i svi oni nemirni duhovi koji su imali vodeću ulogu u revolucionarnim pokretima prošlih desetljeća, jedini ili barem tipični predstavnici židovstva? U svim slojevima njemačkog naroda naći će se ljudi koji će na ova pitanja odgovoriti negativno. To su ljudi koji su kao namještenici, susjedi, drugovi iz škole ili sa studija došli u dodir sa židovskim obiteljima i tamo naišli na srdačnost, razumijevanje, topao prijam i pomoć. Njihov osjećaj pravednosti pobunit će se protiv toga da se prema Židovima postupa kao prema parijama. No mnogi drugi nemaju tog izravnog iskustva. Posebno će to iskustvo nedostajati mladeži, koju se danas od ranog djetinjstva odgaja u rasnoj mržnji. Dužnost je svih nas koji smo odrasli u židovstvu, da svima njima dademo svjedočanstvo.

Ovo što želim zapisati na ovim stranicama, nije zamišljeno da bude ikakva apologija židovstva. Formulirati »ideju« židovstva, braniti je od krivotvorenja, izložiti sadržaj židovske religije, napisati povijest židovskoga naroda – za sve to postoje pozvaniji od mene. Tko god se o tom želi obavijestiti naći će opsežnu literaturu. Htjela bih zapisati što sam kao židovstvo sama doživjela; svjedočanstvo pored mnogih drugih koja su objavljena ili će se pojaviti u budućnosti. Ovo je povijest za onoga tko nepristrano sa izvora želi saznati istinu.

Prvotna mi je namjera bila zapisati sjećanja moje majke.[5] Uvijek je bila neumorna u pripovijedanju uspomena; iako nema nade da bi ona u svojoj visokoj starosti – sada su joj 84 godine – mogla ta sjećanja sama zapisati, željela sam da ja ta pripovijedanja vjerno prema njezinim riječima sustavno zapišem. No i to se ispostavilo vrlo teškim. Nije bilo dovoljno mirnih časova za tu svrhu.

[4] Treba svakako pretpostaviti da je Edith Stein među ostalim poznavala Hitlerov »Mein Kampf« (knjiga je od 1930. nadalje doživjela milijunske naklade); iz tog je teksta lako mogla razaznati brutalnu rasističko-antisemitsku ideologiju. Dok je ona pisala ovaj predgovor, već su bile stupile na snagu prve mjere prisile protiv židovskih građana. Već 1. 4. 1933. bio je pokrenut »obrambeni bojkot prema svim židovskim trgovinama«, praćen nasiljem i represalijama. Nekoliko dana kasnije, 7. 4. donesen je »Zakon o obnovi državnog službeništva«, na osnovi kojega su otpušteni Židovi u državnoj službi.

[5] Auguste Stein r. Courant, 1849. – 1936.

Morala sam joj postavljati određena pitanja, ne bih li u tok sjećanja uvela poredak i jasnoću, potrebne za čitaoca sa strane, a često i nije više bilo moguće utvrditi pouzdane činjenice. Stoga ću početi zapisima koje sam načinila nakon takvih razgovora s majkom. Nato će slijediti slika moje majke onako kako je mogu sada dati.

Breslau,[6] *21. IX. 33*
Edith Stein

Preveo i uvodnom riječi
popratio **Krešimir Veselić**

[6] Danas Wroclaw u Poljskoj.

Bogataš

Bogati Bože, izvore svega bogatstva
ti koji potičeš svaki rast
i puštaš nicati svaku vlat
ti koji si čovjeku dao u posjed
polja, šume, rude
da uzme, prisvoji i vlada
prema umješnosti svojoj i lukavosti
da uživa i bere plodove obilja
a ne da luta gol i gladan
Što sam ti skrivio?
da me tako strogo sudiš?

Prije će deva kroz iglene uši
nego ja do Tebe – kažeš
Zašto mi nudiš samo odricanje?

Zar je bogatstvo zlo po sebi?
Zar se ja ne brinem o siromasima
ne pribavljam posao radnicima
Zahvaljujući mojoj želji za gomilanjem
ubrzano se umnaža blagostanje svih
(Pogledaj kakvom se brzinom danas svijet bogati!
Što bi od tog bilo da nije moje gramzivosti?)
Bože, pogledaj mi kroz prste i oprosti
mnogo je koristi od mene, a malo štete
još ako se brinem o socijalnim ustanovama
što mi se može zamjeriti?

Bogataš može biti dobar čovjek
a mnogim je to profesijama nemoguće
doušnik, tužitelj, istražitelj, tamničar, krvnik
teško mogu biti samilosni i dobri ljudi
široka i otvorena srca
a ja mogu biti čak i to, čak i to!

Uostalom, nisam kriv što je moj djed zgrnuo imetak
bio bih budala i luda
kad bih se odrekao bogatstva i dijelio ga drugima
Zašto od siromaha tražiš malo
a od mene zahtijevaš čuda?

Zar sam ja kriv što lijenčina nema što jesti?
Zar sam ja kriv što je društvo sebično?
(Svi su sebični, ne samo ja
ja sam samo imao više sreće)

Oče, zašto?
Zašto je moja sudbina tako mračna
i hladna?

I ja bih želio ljubiti
Zašto me ostavljaš da pokapam mrtve
u sjeni nedostižne i prevelike žrtve?

Što mi ti možeš ponuditi u zamjenu za bogatstvo?
Vidim u tvojim rukama samo siromaštvo i prazninu.
Bože, ja ću poludjeti!

Što li to moje prazne ruke ne mogu dohvatiti?
Siromašne, prazne ruke bogatstvom okovane

Ivan ARMANDA

Dr. fr. Hijacint Bošković OP – velikan vjere i razuma

1. Uvod

Kada je sv. Albert Veliki čuo kako njegova studenta sv. Tomu Akvinskoga kolege zbog šutljivosti i povučenosti nazivaju nijemim sicilijanskim volom, kazao je kako će riku toga nijemoga vola jednoga dana čuti čitav svijet. I bilo je tako. Čitav svijet čuo je sv. Tomu Akvinskoga, jednog od najvećih teologa i filozofa što ih je iznjedrila majka Crkva. Njegova nauka zreli je plod skolastičkog umovanja, no ne plod u kojemu su mogli uživati samo ljudi njegova vremena, nego se njime i danas hrane brojni katolički teolozi i filozofi diljem svijeta. Jedan od onih koji su se hranili Tominom naukom bio je i brački dominikanac dr. Hijacint Bošković. Interesantno je da su ga kolege isprva nazivali *Muto* (njemak), da bi ga potom na studiju u Rimu prozvali genijem. Nije li sličan sv. Tomi, kojeg su nekoć nazivali nijemim volom, a danas ga nazivamo Anđeoskim naučiteljem? Nije li, poput sv. Tome, za života bio i prihvaćan i osporavan, a nakon smrti isprva zaboravljen? Neće li, poput sv. Tome, izroniti iz zaborava kao velikan uma i srca, velikan teološko-filozofskog promišljanja i praktičnog življenja kršćanske vjere? Na prva dva pitanja odgovor je potvrdan. Treće pitanje još očekuje odgovor, a ovaj članak, napisan povodom šezdesete obljetnice Boškovićeve smrti, želi biti poticaj na potvrdan odgovor.

2. Djetinjstvo i mladost

Fr. Hijacint Bošković svjetlo dana ugledao je u naselju Selcima na otoku Braču. Bio je treće od osmero djece u težačkoj obitelji oca Alojzija i majke Domine rođene Stipanović. Na krštenju je dobio ime Ante. U rodnom mjestu polazio je šestogodišnju pučku školu. Privučen primjerom dominikanaca koji

su djelovali na njegovom rodnom otoku, odlučio je postati redovnik i svećenik. Stoga školovanje nastavlja na Dominikanskoj klasičnoj gimnaziji u Bolu na Braču i u Starom Gradu na susjednom otoku Hvaru. No, nije se isticao u učenju. I njegovi su vršnjaci uočili kako dječak nije zainteresiran za knjigu i školu. Djelovao je kao duhovno skučena i zatvorena osoba. Stoga su ga vršnjaci zvali *Muto* (njemak). Čak je i jedan od njegovih profesora upozorio njegovog oca kako mu sin nije za školu. Otac je tada pred svog sina stavio težačku motiku i knjigu i rekao mu neka bira. Ante je izabrao knjigu i nastavio školovanje.[1] »U višim razredima gimnazije« – veli dr. Tomo Vereš – »počela je dolaziti do izražaja neka osobita vrsta duhovnosti i misaonosti, koja ipak u postojećim školskim predmetima nije mogla naći svoju primjerenu afirmaciju.«[2]

Po svršetku gimnazijskih nauka Ante je 12. listopada 1918. stupio u dominikanski novicijat u Dubrovniku. Krsno ime zamijenio je redovničkim Hijacint (skraćeno Jacint). Godinu dana kasnije položio je prve redovničke zavjete i započeo filozofsko-teološki studij na Dominikanskoj visokoj bogoslovnoj školi u Dubrovniku. Nakon prve godine studija odlazi u Rim, gdje na Vrhovnom papinskom dominikanskom učilištu *Angelicumu* nastavlja studij. U Rimu će ubrzo doći do izražaja njegova intelektualna nadarenost. U susretu s filozofijom otkrila se dotad neslućena duhovna snaga ovog mladog redovnika, koju su zamijetili i njegovi profesori te su ga često imenovali voditeljem tada uobičajenih usmenih rasprava na Sveučilištu. 10. lipnja 1926. položio je diplomski ispit za profesora teologije i filozofije (lektorat). Svojom lektorskom radnjom pobudio je veliku pozornost profesora i školskih kolega, koji ga nazivaju *il Genio*. Njegova doktorska disertacija iz 1928., ocijenjena *magna cum laude*, nosi naslov *O četvrtom dokazu sv. Tome Akvinskoga za postojanje Boga*. Za ovu je raspravu, na natječaju svih sveučilišta, dobio drugu nagradu Papinske akademije sv. Tome Akvinskoga. 1930. dotjerao je raspravu i objavio je u Olomoucu na češkom pod naslovom *Jsoucnost Bozí* (*Postojanje Boga*). Drugo izdanje izišlo je 1932. također u Olomoucu. U međuvremenu je 13. srpnja 1924. u Rimu zaređen za svećenika.[3]

[1] Usp.: BOŠKOVIĆ, Ivana, *O. dr. Hijacint Bošković, zaboravljeni hrvatski i bračkí mislilac, maturalni rad iz vjeronauka*, Bol, 1996., rukopis, str. 2; STRČIĆ, Petar, *Život i djelo dominikanca dr. Hijacinta Boškovića*, u: BOŠKOVIĆ, Hijacint, *Filozofski izvori fašizma i nacionalnog socijalizma*, Dom i svijet, Zagreb, 22000., str. 74 – 76; VEREŠ, Tomo, *Zaboravljeni hrvatski mislilac: Hijacint Bošković* (1900 – 1957.), u: *Obnovljeni život*, XXXII (1977) 5, str. 465.

[2] VEREŠ T., nav. dj., str. 465.

[3] Usp.: BOŠKOVIĆ, I., nav. dj., str. 3; VEREŠ, T., nav. dj., str. 466.

Za boravka u Rimu Hijacint je razvijao i svoj glazbeni talent. Još kao sjemeništarac vodio je tamburaški zbor i učio svirati harmonij. Došavši u Rim, ubrzo je postao jedan od orguljaša na Papinskom dominikanskom sveučilištu sv. Tome Akvinskoga.[4]

3. Urednik, izdavač i pisac

Po svršetku postdiplomskog studija, Bošković se 1928. vraća u domovinu i odlazi u zagrebački dominikanski samostan, otvoren godinu dana ranije. Interesantno je kako se nije odmah u potpunosti angažirao na užem polju filozofije ili teologije, niti je odmah postao profesor. Njegova prva preokupacija bilo je izdavaštvo i urednička djelatnost. »Duboko uvjeren kako je Hrvatskoj uz redoviti svećenički i propovjednički apostolat prijeko potrebna i specifična intelektualna misija Dominikanskog reda«[5], pola godine nakon dolaska u Zagreb pokrenuo je asketsko-mističku reviju *Duhovni život*, koju će kroz 14 godina pratiti svojim stručnim vodstvom i plodnom suradnjom.[6] »On je najzaslužniji što je Crkva u Hrvata imala časopis što teži za žvišom mudrošću' dok ga ni talijansko ni njemačko govorno područje nije imalo. Španjolci su imali *Vida espiritual* (izlazio u Salamanci), a Francuzi *La vie spirituelle* (Pariz, 1919 – danas), što je hrvatskim dominikancima poslužio kao uzor koji su prilagodili domaćim uvjetima.«[7] U *Duhovnom životu*, gdje se prvi put javlja pod pseudonimima Jacek Zumbulov i Senex, Bošković je objavio više od 120 članaka i priloga. Osim njega za reviju su pisale brojne poznate ličnosti iz domovine i inozemstva. Časopis je bio jako zapažen i uvažen.[8] Među brojnim pohvalama, ovdje ističem riječi vrhovnog starješine Dominikanskog reda, fr. Stanislava Gilleta: »*Duhovnim životom* obogaćujete znanje vašeg naroda izloživši shodnim, njemu prikladnim načinom, bogatstvo bogoslovnog nauka, koji ne smije nipošto biti isključivo vlasništvo nekih privilegiranih osoba, već se izobiljno mora svima podijeliti.«[9]

[4] Usp. FAZINIĆ, Anđelko, *Glazbena djelatnost hrvatskih dominikanaca u ovom stoljeću, u: Sv. Cecilija, LII* (1982) 4, str. 83.

[5] RADELJ, Petar Marija, *Bibliografija časopisa »Duhovni život« (1929 – 1942), u: Bogoslovska smotra, LXIII* (1993) 1 – 2, str. 230.

[6] Usp.: RADELJ, P. M., nav. dj., str. 230; STRČIĆ, P., nav. dj., str. 77 – 78; VEREŠ, T., nav. dj., str. 466.

[7] RADELJ, P. M., nav. dj., str. 230.

[8] Usp.: BOŠKOVIĆ, I., nav. dj., str. 22 – 25; RADELJ, P. M., nav. dj., str. 230 – 231; VEREŠ, T., nav. dj., str. 466.

[9] RADELJ, P. M., nav. dj., str. 231.

U *Duhovnom životu* Bošković je zauzeo oštar stav prema komunizmu, ali nije štedio ni nacizam i fašizam, smatrajući ih jednako pogubnima i bezbožnima. Zbog otvorenog kritiziranja fašizma i nacizma vlasti NDH obustavile su 1942. izlaženje revije, pod izlikom nestašice papira. Uredniku Hijacintu Boškoviću sigurno nije bilo lako prihvatiti ovu odluku, no ništa se nije moglo poduzeti i revija *Duhovni život* prestala je izlaziti.[10]

Bošković je 1929. u Zagrebu osnovao dominikansku nakladničku kuću *Istina*, u čijim je okvirima pokrenuo tri niza: *Uzori*, *Duhovna biblioteka* i *Filozofski niz*. Već iduće godine dominikanci na njegov poticaj obnavljaju mjesečnik *Gospina krunica*, koji će izlaziti do 1946. Zahvaljujući njegovoj potpori, 1934. dominikanci počinju izdavati i *Kalendar Gospine krunice*. Od 28. do 30. kolovoza iste godine u Poznanu je sudjelovao na kongresu tomističke filozofije te postao suosnivač *Tomističkog društva za slavenske zemlje*. Iduće godine sudjelovao je na filozofskom kongresu u Pragu. Poticao je hrvatske filozofe da svojim nastupima afirmiraju i promiču hrvatsku filozofsku misao u europskim krugovima. U tom je smislu bio velika podrška hrvatskim filozofima.[11]

Uza sve navedeno, neprestano je surađivao s brojnim publikacijama u domovini i inozemstvu. Potpuna bibliografija njegovih članaka i priloga ni danas nije dovršena. Gotovo je nemoguće pronaći i popisati sve Boškovićeve članke, razasute po raznim domaćim i stranim revijama, časopisima, zbornicima i drugim publikacijama. Prvi članak pod naslovom *Uz listove Katarine Sijenske* Bošković je objavio je 1922. u časopisu *Hrvatska prosvjeta*. Leksikografski zavod u Zagrebu bilježi da je od tada do 1942. objavio ukupno 142 članka i priloga. Dr. Tomo Vereš OP, prvi istraživač i najbolji poznavatelj života i rada svog subrata, s pravom kaže kako je ovaj popis nesumnjivo manjkav, jer uzima u obzir samo one bibliografske jedinice koje je Bošković objavljivao u domaćoj periodici, i to do 1942. godine. Izostaje popis njegovih članaka razasutih po raznim zbornicima i enciklopedijama. Dr. Vereš upozorava da se, npr., Boškovićevo ime nalazi na popisu suradnika u svih pet svezaka *Hrvatske enciklopedije*. Osim toga, nedostaju članci potpisani pseudonimima i oni koji su objavljivani u inozemstvu.[12] Uzevši sve u obzir, smatram da nije pretjerano ustvrditi kako bibliografija Hijacinta Boškovića prelazi brojku od 200 članaka i priloga.

[10] Usp. RADELJ, P. M., nav. dj., str. 231 – 232.

[11] Usp.: BOŠKOVIĆ, I., nav. dj., str. 3 – 4; STRČIĆ, P., nav. dj., str. 78; VEREŠ, T., nav. dj., str. 466 – 467.

[12] Usp.: VEREŠ, T., nav. dj., str. 466. – 468.

Ovome treba dodati i deset samostalnih djela. Osim već spominjanog djela, koje je u dva izdanja izišlo u Olomoucu na češkom jeziku, 1931. u Zagrebu Bošković objavljuje djelo *Problem spoznaje*. Iste godine u Olomoucu izlazi mu djelo *De obiectivitate cognitionis*, a iduće godine u Zagrebu objavljuje prvu i do sada jedinu knjigu na hrvatskom jeziku koja u cijelosti obrađuje život i rad sv. Alberta Velikog. 1934. u Zagrebu mu izlazi djelo *Nove struje u modernoj filozofiji*, a iduće godine u Gnieznu knjiga *Relatio artis ad moralitatem*. Pod pseudonimom J. Zumbulov 1938. u Zagrebu je objavio roman *Svećenička žrtva*. Iduće godine tiskao je djelo *Filozofski izvori fašizma i nacionalnog socijalizma*. Djelo će 2000. povodom stote obljetnice njegova rođenja doživjeti drugo izdanje. 1940. tiskao je djelo *Sv. Toma Akvinski i Duns Skot*, a tri godine kasnije objavljuje svoju posljednju knjigu pod naslovom *Sjedinjenje s Bogom*.[13]

Tražeći zajednički nazivnik Boškovićevih djela, dr. Vereš kaže kako ona »predstavljaju prvi sustavan pothvat u nas u 20. stoljeću da se aktualni filozofijsko-teologijski problemi domisle u svjetlu nauke Tome Akvinskoga«.[14] Ne niječući mu originalnost u filozofskoj i teološkoj misli, dr. Vereš također ističe da onaj tko bi »želio temeljitije proučiti misao o. Boškovića, morao bi bar pročitati djela njegovih profesora u *Angelicumu*, tj. Zachia, Barbadoa, Schultesa, Garrigou-Lagrangea, Szabóa i Vostéa, te njegovih uzora tomističke misli Maritaina i Sertillangesa«.[15]

4. Profesor i odgojitelj

Kao član dominikanskog samostana Kraljice svete krunice u Zagrebu, dr. Bošković je 1933. započeo obnašati profesorsku službu na Dominikanskoj visokoj bogoslovnoj školi u Dubrovniku. Kroz dvije godine u ljetnom semestru putovao je iz Zagreba u Dubrovnik, kako bi dominikanskim studentima predavao filozofske predmete. 1934. postaje profesor na Visokoj bogoslovnoj školi u Senju, gdje će predavati do 1939. Tada odlazi u Dubrovnik, gdje su ga čekale nove odgojne i obrazovne službe u redovničkoj obitelji. Bio je sretan što nakon višegodišnjeg boravka izvan samostanske zajednice ponovno odlazi živjeti sa svojom subraćom. Prvo je godinu dana vršio službu odgojitelja novaka, a potom je od 1940. do 1946. bio rektor Dominikanske visoke bogoslovne škole u Dubrovniku. Tek došavši u Dubrovnik, mnogo je vremena provodio u samostanskoj biblioteci pripremajući za tisak svoju knjigu *Sv. Toma Akvinski i Duns Skot*.[16]

Kao profesor, Bošković je jasno, sustavno i zanimljivo izlagao. Sjećajući se svog profesora, fr. Zlatan Plenković OP kaže: »O. Hijacint je u naše studentske dane unosio oduševljenja za naukom, za molitvom, za glazbom, a najviše za apostolatom *pera i riječi*!«[17] No, iako je snažno naglašavao studij, Bošković nije zaboravio ni duhovnost, nego je nastojao uskladiti to dvoje. O tome ponovno svjedoči fr. Zlatan Plenković OP: »Kako nas je hrabrio u spisateljskom radu, tako nas je hrabrio u duhovnom životu. Ali, zaista je zanimljivo, kako je njegov stav u tom smjeru mnogo sličio atmosferi koju je tek Drugi vatikanski sabor unio u kuloare naših bogoslovija.«[18]

Bošković je jako volio glazbu. Svirao je nekoliko glazbenih instrumenata te bio orguljaš na *Angelicumu* u Rimu. Po povratku u domovinu, vodio je zbor u dominikanskoj crkvi u Zagrebu, a kada je došao u Dubrovnik osnovao je orkestar među dominikanskim studentima. Njegovim nastojanjem kupljeni su potrebni glazbeni instrumenti i dovedeni profesori, koji su poučavali mlade redovnike.[19] »Mi smo«, veli fr. Zlatan Plenković, »s orkestrom nastupali i u crkvi i u na našim javnim akademijama u čast sv. Tome Akvinskoga. A jednom smo s ocem Hijacintom bili i na turneji po Braču, izvodeći misu Perozijevu s orkestrom.«[20]

Kada je dotadašnji magistar klerika i novaka fr. Alfons Eterović postavljen za župnika u Resniku pokraj Zagreba, na njegovo mjesto u Dubrovnik dolazi fr. Hijacint Bošković. Službu magistra klerika i novaka vršit će do izbornog kapitula Dalmatinske dominikanske provincije 1942. godine. Na vlastitu molbu razriješen je te dužnosti, a na njegovo mjesto dolazi dotadašnji provincijal fr. Anđelko Posinković.[21]

Budući da su u ljeto 1939., kada je fr. Hijacint stigao u Dubrovnik, klerici bili na odmoru u Korčuli, u samostanu su ga pored ostale subraće dočekala dva novaka. Jedan od te dvojice bio je fr. Kerubin Mekjavić, koji kaže: »K nama je

[13] Usp.: BOŠKOVIĆ, Hijacint, *Filozofski izvori fašizma i nacionalnog socijalizma*, *Dom i svijet*, Zagreb, 22000; VEREŠ, T., nav. dj., str. 468 – 469.
[14] VEREŠ, T., nav. dj., str. 469.
[15] VEREŠ, T., nav. dj., str. 469.
[16] Usp.: MEKJAVIĆ, Kerubin, Moj o. učitelj, u: *Vjesnik Hrvatske dominikanske provincije* (dalje Vjesnik HDP), XXXVII (2000) 85, str. 49; STRČIĆ, P., nav. dj., str. 78; VEREŠ, T., nav. dj., str. 467
[17] PLENKOVIĆ, Zlatan, Pismo dr. Tomi Verešu OP iz lipnja 1976., Arhiv hrvatske dominikanske provincije u Zagrebu (dalje Arhiv HDP).
[18] Isto
[19] Usp.: PLENKOVIĆ, Z., nav. dj.; STRČIĆ, P., nav. dj., str. 79.
[20] PLENKOVIĆ, Z., nav. dj.
[21] Usp.: MEKJAVIĆ, K., nav. dj., str. 49 – 51;

došao u svojoj 39. godini. Kao čovjek je bio pristupačan, spreman na razgovor, zračio je radošću i duhovit. Od tri četvrti sata odmora poslije objeda među nama bi ostao pola sata, a zatim bi otišao k subraći redovnicima. Imali smo uvijek slobodan pristup k njemu. Kad god si k njemu došao, sa zanimanjem te je saslušao: nikada nije pokazao da smo mu dosadni.«[22]

Pohvalno je i nadahnjujuće za današnje odgojitelje redovničkog podmlatka što je Bošković dominikanske studente odgajao prvenstveno svojim primjerom. Bio je točan u izvršavanju redovničkih obveza i redovit kod molitve u koru. Tražio je disciplinu i poštivanje samostanskog reda. Konstitucije za njega nisu bile mrtvo slovo, ni knjiga u kojoj bi mu najdraža riječ bila *dispensa*.[23] U tom pogledu značajna je kratka izjava fr. Kerubina Mekjavića OP: »Ono što nas je učio: to je svojim redovničkim životom svjedočio!«[24]

Sjećajući se duhovnih nagovora što ih je održavao njegov odgojitelj, fr. Kerubin Mekjavić kaže da su bili »pravo remek-djelo redovničke duhovnosti. Zanosno je govorio i mi smo ga sa zanimanjem slušali.«[25] Posebice je pazio na obdržavanje šutnje. Budući da je tada studentima bilo zabranjeno razgovarati na hodniku, kada bi ih zatekao u razgovoru, Bošković bi prošao pored njih s kapucom na glavi, ne izustivši ni riječi. Samo njegovo ponašanje bila je dovoljna opomena. Nije volio kažnjavati studente. Fr. Kerubin se sjeća da je samo jednom kaznio nekog studenta tako što mu je zabranio popiti dnevnu dozu vina, koju je svaki student dobivao za ručkom. Znakovito je što dotični student ni inače nije pio vino.[26]

»Kako je na nas djelovalo kad bismo došli u sobu svoga učitelja, a on za stolom studira ili se šeće po sobi i moli krunicu!«[27] – sjeća se fr. Kerubin i nastavlja: »I ja mogu mirne duše kazati, ako u meni ima što dominikanskog duha, to imam njemu zahvaliti!«[28]

Na koncu, treba spomenuti i Boškovićevo herojsko očitovanje ljubavi prema klericima u Dubrovniku. Naime, u teškim godinama II. svjetskog rata glad se uvukla u mnoge domove. Nije mimoišla ni samostane. Trebalo je u redovničkim kućama prehraniti mnoga gladna usta, osobito mlađih, na kojima je počivala budućnost. U tim bolnim trenucima Bošković je, kako bi prehranio

[22] Isto, str. 50.
[23] Usp. isto, str. 49 – 51.
[24] Isto, str. 50.
[25] Isto, str. 50.
[26] Usp. isto, str. 50.
[27] Isto, str. 50.
[28] Isto, str. 50.

brojnu dubrovačku zajednicu, u nekoliko navrata putovao u Slavoniju i Bačku. Ta putovanja značila su izravno izlaganje smrtnoj opasnosti zbog čestih napada na vlakove. Sam Hijacint pričao je studentima kako je jednom vlak koji je išao ispred njegovog, naišao na minu i odletio u zrak. Svjestan da se s putovanja možda neće vratiti živ, ipak je hrabro nekoliko puta putovao i s putovanja donosio hranu, koja je hranila dubrovački dominikanski samostan. Njegova ljubav i briga za braću bile su jače od straha i rata.[29]

5. Redovnik i svećenik

Redovničke i svećeničke kvalitete Hijacinta Boškovića uočljive su u svemu do sada rečenom. Ipak, neke stvari je potrebno istaknuti. Sudjelovao je na brojnim kongresima i simpozijima u domovini i inozemstvu, te bio poznat voditelj duhovnih vježbi svećenicima, bogoslovima i redovnicama diljem Hrvatske. Bio je veoma popularan u vjerničkom okruženju. Svojim strastvenim propovijedima mnoge je oduševljavao.[30]

Osim što je bio odgojitelj pomlatka, obavljao je i neke druge službe u svojoj provinciji. Od 1944. do 1946. bio je prior dominikanskog samostana u Dubrovniku. Službe je razriješen prije isteka mandata, jer se spremao poći kao profesor u Rijeku. Nije bio sklon ovakvim upravnim dužnostima, jer su mu oduzimale vrijeme za studij i znanstveni rad. Važno je istaknuti kako je Dalmatinska dominikanska provincija upravo zahvaljujući njegovom posredovanju dobila imanje gospođe Ivane Prčić u Subotici, te su tako dominikanci 1946. mogli otvoriti ondje samostan, koji, zbog nepovoljnih političkih prilika, nije mogao opstati, već je bio u korijenu sasječen.[31]

U teškim ratnim danima nastojao je pomoći kome je mogao. Nije strahovao pred zlim ideologijama, koje su gazile temeljna ljudska prava i dostojanstvo. Budući da je pomogao njegovoj obitelji da se spasi iz ralja nacizma, s poštovanjem i zahvalnošću sjećao ga se dr. Slobodan Lang, koji kaže: »Moja baka Terezija Lang i djed Ignjat Lang bili su Židovi. Živjeli su u Vinkovcima. On je bio predsjednik židovske općine, a ona vrlo poštovana domaćica i gospođa predratnih Vinkovaca. Rat su dočekali u Vinkovcima. Godine 1941., fra Hijacint Bošković, jedan od cijenjenih dubrovačkih i hrvatskih dominika-

[29] Usp. BOŠKOVIĆ, I., nav. dj., str. 4; MEKJAVIĆ, K., nav. dj., str. 51.
[30] Usp.: BOŠKOVIĆ, I., nav. dj., str. 4; PLENKOVIĆ, Z., nav. dj.; STRČIĆ, P., nav. dj., str. 79; VEREŠ, T., nav. dj., str. 467.
[31] Usp.: STRČIĆ, P., nav. dj., str. 79; VEREŠ, T., nav. dj., str. 467.

naca, izvanredno se angažirao u pokušaju da ih spasi. S tom je svrhom putova(iz Dubrovnika u Vinkovce. Sa sobom je imao posebnu dozvolu da moga djed; i baku povede u Dubrovnik. Od najranijeg djetinjstva odgajan sam u osjećaj zahvalnosti prema fra Hijacintu, dominikancima i svim fratrima.«[32]

Ističući kako je Bošković bio uzoran redovnik i svećenik, fr. Zlatan Plenković OP kaže: »On je bio uzor. Ja sam ga imao za profesora, učitelja u đačkim danima, imao sam ga i kao dobrog prijatelja u Zagrebu kad sam i ja već bio svećenik. Svi moji dojmovi o njemu su svetački.«[33] Zlatan Plenković zacijelo nije bio osamljen u ovakvom razmišljanju.

(*Dovršetak u sljedećem broju*)

Jeronimske tribine u veljači 2007.

15. II. - *Tri spomena* (govore Stanislav Vitković i Radovan Grgec
22. II. - Radovan Grgec: *Kriza kršćanske kulture?*

[32] *Dr. Slobodan Lang o dominikancima, u: Crkva u malom*, XV (1994) 1, str. 26.
[33] PLENKOVIĆ, Zlatan, Pismo dr. Tomi Verešu OP od 29. prosinca 1977., Arhiv HDP

Josip KOSOR

Moja zemlja

Ovdje u tijelu
zemlje crljenice
na kosti kamena
pjevaju pera
luka zelena

Ako netko
nadvisi glavu
zabode prste
da zemlju prpa
opeć će ga snaga
zelenog luka
suzit će mu
suzit oči

Duša

Život
oganj
ima svoju dušu
dim svoj

Krešimir VESELIĆ

Misli Josepha Ratzingera o novoj i staroj Liturgiji

Nije pretjerano reći da naš sadašnji papa posvećuje veliku pažnju i brigu svetoj Liturgiji u Katoličkoj Crkvi, čak bi se moglo reći da je Liturgija u zadnjih 20 godina bila jedan od prioriteta u njegovom intenzivnom teološkom i pastoralnom razmišljanju. Njegove misli se kreću od fundamentalnih pitanja do realizacije Liturgije u današnjem zapadnom svijetu, a posebno se bave odnosima »stare« i »nove« liturgije. Tekstovi se nalaze na mnogim mjestima: knjigama, člancima, govorima. Iako je nešto od toga već dostupno i na našem jeziku, ne čini nam se da je kod nas shvaćena važnost koju on tom pitanju daje.

Pod »novom liturgijom« misli se na današnji obred mise, koji je na snazi od 1970. »Stara liturgija« je obred koji se posvuda upotrebljavao dotada; neki ga zovu »klasičnim«, neki »tridentinskim« ili »tradicionalnim«. U Hrvatskoj je taj obred posve nestao (iako je postojao u dva oblika, latinskom i staroslavenskom), dok u svijetu, a posebno u Francuskoj i SAD doživljuje pravu renesansu, s rastućim brojem svećeničkih i redovničkih zvanja. Posebno se za nj zanimaju mladi svećenici i svećenički kandidati. Naš ga je sadašnji papa kao kardinal u zadnje vrijeme nekoliko puta javno slavio u obliku svečane pontifikalne mise. Njegov interes za stari obred i nastojanje da on ponovo nađe svoje mjesto u liturgijskom životu treba barem dijelom pripisati njegovom veoma kritičnom stavu prema liturgiji kakvu danas imamo.[1] Doslovno govori o današnjoj »krizi liturgije a time i Crkve«.

Koliko god navedeni citati bili opširni, oni su samo poticaj za razmišljanje; za solidnije razumijevanje potrebno je pročitati izvorna djela. Ipak, ovako tematski zgusnuti, oni kazuju na neki način i više nego u okružju djela u kojima se nalaze.

* * *

[1] U posljednje vrijeme dosta se nagađa o tome kako bi Papa mogao uskoro objaviti motuproprio kojim bi proširio slobodu služenja mise prema starom misalu. (Ur.)

II. Vatikanski Sabor ne smatra se dijelom žive tradicije Crkve, već kao da je on kraj tradicije, kao da se tu počelo od nule. Istina je pak da Koncil nije definirao nikakvu dogmu već je svjesno ostao na skromnom stupnju pastoralnog koncila. Usprkos tomu mnogi tumače Koncil kao neku superdogmu, koja nadvisuje sve druge. Taj se utisak pojačava dnevnom životnom praksom. Što se dotada smatralo nečim najsvetijim – tradicionalna forma liturgije – danas ispada nečim strogo zabranjenim, nečim što na svaki način treba odbaciti... Kod mnogih ljudi to dovodi do toga da se pitaju je li Crkva danas stvarno ista Crkva kao i jučer, ili je bez ikakvog prethodnog upozorenja zamijenjena nekom drugom.

Govor čileanskim biskupima 13. 7. 1988.

Drugi veliki događaj za mog boravka u Regensburgu bilo je proglašenje novog Misala Pavla VI., koje je bilo popraćeno skoro potpunom zabranom tradicionalnog misala nakon prijelaznog razdoblja od samo 6 mjeseci. Sreća da smo dobili neki normativni liturgijski tekst nakon razdoblja eksperimentiranja, kad je često dolazilo do dubokih deformacija liturgije.[2] No bio sam zaprepašten zabranom starog misala, takvog čega nije bilo u čitavoj povijesti liturgije. Naravno, to se prikazivalo kao nešto posve normalno: dotadašnji misal uveo je papa Pio V. po nalogu Tridentskog koncila, pa je normalno da nakon 400 godina jedan novi koncil i jedan novi papa uvedu novi misal. No povijesna stvarnost je posve drugačija. Pio V. se zadovoljio time da pregleda rimski misal koji je tada bio u uporabi, kao što se to obično čini sa stvarnostima koje se povijesno razvijaju. (...) Zabrana tog misala, koji se nije prestao razvijati kroz stoljeća sve od prastarih sakramentara naše Crkve, prouzročila je lom s posljedicama koje su morale biti tragične. Otišlo se dalje nego što je bilo predviđeno, srušilo se staro zdanje da bi se sagradilo novo; pritom su se dakako koristili starim građevinskim materijalom i starim nacrtima. (...) Uvjeren sam da današnja kriza Crkve dobrim dijelom počiva na razaranju liturgije. Liturgija se čak katkada i koncipira na način »pa ako Boga i nema«, jer joj više nije stalo do toga da svjedoči da Bog postoji, da nam se obraća i da nas sluša.

Ma vie mes souvenirs, Fayard 1998

Trajna kriza u kojoj se nalazi liturgija a time i Crkva zasniva se samo manjim dijelom na razlikama među starim i novim liturgijskim knjigama. Sve

[2] Tu se misli na pokoncilske godine 1965. – 1970., op. prev.

se očitije pokazuje da u pozadini svih sukoba stoji duboko neslaganje o biti liturgijskog slavlja, njegovog izvora, njegovog nosioca i njegovog pravog oblika. Radi se o osnovnom pitanju o strukturi liturgije uopće. Tu jedna nasuprot drugoj stoje dvije različite koncepcije. Ideje vodilje novog gledanja na liturgiju mogu se opisati natuknicama »kreativnost«, »sloboda«, »proslava«, »zajednica«. S tog vidika pojmovi »obred«, »navezanost«, »nutarnjost«, »općecrkveni poredak« imaju negativnu konotaciju, oni opisuju stanje »stare« liturgije, koje treba prevladati.

Das Fest des Glaubens, 1981

Sve više dolazi do izražaja uznemirujuće osiromašenje koje se očituje gdje god je »lijepo« zamijenjeno »korisnim«. Iskustvo je pokazalo da načelo »pristupačnosti za svakoga« nije učinilo liturgije ni razumljivijima ni otvorenijima, već samo siromašnijima. »Jednostavna« liturgija nije ona koja je otrcana i jeftina: postoji jednostavnost koja proizlazi iz banalnosti, a postoji i druga, koja se zasniva na duhovnom i povijesnom bogatstvu... Isto tako odbacilo se veličanstvenu crkvenu glazbu uime »aktivnog sudjelovanja«, no zar to sudjelovanje ne može uključiti kako duh tako i sjetila?

Entretien sur la foi, Fayard 1985

Reforma liturgije u duhu tzv. liturgijskog pokreta za većinu koncilskih otaca nije bila neki prioritet, a znatan broj otaca za to nije uopće bio zainteresiran. Primjerice, kardinal Montini, koji je postao »koncilskim papom«, prikazujući teme za raspravu jasno je nakon početka koncila izjavio da on u tomu ne nalazi bitnih zadataka za koncil.

...

Ni jednom od otaca ne bi palo na pamet da u tekstu (Konstitucije o svetoj liturgiji, op. prev.) vidi neku »revoluciju«, koja bi označavala »kraj srednjeg vijeka«, kako to u međuvremenu interpretiraju teolozi. U tom se gledalo nastavljanje reformi, koje je oprezno, ali odlučno počeo provoditi već Pio XII. Opće odredbe, kao »liturgijske knjige treba uskoro podvrći reviziji« (br. 25), općenito su se razumijevale u smislu nastavka onog postupnog razvitka koji je uvijek postojao i kojemu su pape Pio X. i Pio XII. već dali određeni profil, zasnovan na ponovnom otkrivanju klasične rimske tradicije... Stoga nije čudo da je misa novog obreda (koju je papa Pavao VI. predložio za to posebno sazvanoj biskupskoj sinodi 1967., i koju danas imamo kao službeni obred mise,

op. prev.) bila odbačena od većine sinodalnih otaca (papa Pavao VI. je nakon toga taj obred uveo svojim vlastitim autoritetom, op. prev.).

Aus meinem Leben, DVA 1997

Liturgija se svodi na poduku, njen je kriterij: da bude razumljiva – što se najčešće svodi na banalizaciju otajstva, na prevagu riječi, na ponavljanje fraza koje se čine dostupnijima i ugodnijima za vjernike. No radi se o zabludi, i to ne samo teološkoj, nego također psihološkoj i pastoralnoj. Poplava ezoterizma, širenje azijskih tehnika opuštanja i duhovne praznine pokazuju da u našim liturgijama nešto nedostaje. Upravo u današnjem svijetu potrebna nam je tišina, nad-osobno otajstvo, ljepota.

Govor za jubilej katehista, 10. 12. 2000. u Rimu

Različiti su motivi potakli velik broj vjernika da nađu utočište u tradicionalnoj liturgiji. Najvažniji je taj da tamo nalaze sačuvano dostojanstvo svetinje. Poslije Koncila mnogi (svećenici, op. prev.) svjesno su postavili desakralizaciju sebi kao program, obrazlažući da je Novi zavjet ukinuo kult hrama; hramska zavjesa razderana u času smrti Kristove, po njima označuje kraj svake sakralnosti. Isusova pogibija izvan jeruzalemskih zidina, što znači u profanom okruženju, to je po njima naš današnji kult. Ako uopće postoji kult, onda se on sastoji u ne-sakralnosti svakidašnjeg života, u djelotvornoj ljubavi. Nošeni tim idejama odbacili su sveto ruho, koliko god su više mogli, iz crkava su izbacili svaki sjaj koji je podsjećao na svetinju, liturgiju su sveli na jezik I geste svakodnevnog života, pozdravima, znakovima prijateljstva i drugim.

Govor čileanskim biskupima 13. 7. 1988.

U pokoncilskim godinama Konstitucija o svetoj liturgiji nije se više shvaćala u skladu s fundamentalnim principom klanjanja, već više kao zbirka recepata o tomu što sve možemo od nje načiniti. U međuvremenu su liturgijski kreatori, stalno zabavljeni razmišljanjem kako da liturgiju učine što privlačnijom i što komunikativnijom, i kako da u sudjelovanje uključe što veći broj vjernika, posve izgubili iz vida činjenicu da je liturgija namijenjena Bogu a ne nama. No što je više prilagođujemo »za nas«, to nas ona manje privlači, i to zato što svi jasno osjećaju da se ono bitno sve više i više gubi.

L' ecclésiologie de la Constitution conciliaire Lumen gentium, Congrès d' études sur le Concile Vatican II, février 2000

Danas se možemo pitati postoji li uopće jedan (podcrtao prev.) obred zapadne Crkve; svijesti o jednom zajedničkom obredu više nema. U očima većine liturgija je nešto što se ostvaruje u svakoj zajednici napose. Noseći se s tim zadatkom liturgijski aktivisti iz tjedna u tjedan smišljaju svoje »liturgije«. Njihova revnost u tomu, koliko god je vrijedna divljenja, toliko je promašena. Taj lom u fundamentalnoj liturgijskoj svijesti ima u sebi nečeg uistinu zlokobnog. Neprimjetno iščezavaju granice između liturgije i đačke veselice ili bilo kakvog zajedničkog druženja. To se vidi primjerice i po tomu što svećenici u skladu s građanskim običajima smatraju da se oni moraju pričestiti tek nakon što su podijelili pričest drugima ili po tomu što se više ne usuđuju reći »Ja te blagoslivljam« te tako razbijaju osnovni liturgijski odnos uloga, a isto tako po često nemogućim pozdravnim formulama punim banalnosti, na koje su zajednice u međuvremenu navikle i očekuju ih kao znak neophodne pristojnosti, sve je to posve uobičajeno. Već u razdoblju kad novi misal još nije bio izašao, a stari se smatrao zastarjelim, nije više bilo svijesti o jednom obredu, to jest o danoj liturgijskoj formi, kojom nikomu nije dopušteno raspolagati po svojoj volji. Čak i službene liturgijske knjige, koliko god imale dobrih strana, počesto ostavljaju utisak tvorevine za profesorskim zelenim stolom, te učvršćuju dojam da se liturgijska knjiga može »načiniti« kao i bilo koja druga knjiga.

Das Fest des Glaubens, 1981

Nema tomu dugo, jedan mladi svećenik mi reče: »Danas bismo opet trebali pokret za obnovu liturgije.« Tu je do izražaja došla zabrinutost koju bagatelziraju samo oni koji svjesno ne žele vidjeti istinu. Tom svećeniku nije bilo do toga da izbori slobodu za još smionije pothvate – ta zar u liturgiji ima sloboda koje još nisu osvojene? On je osjetio da treba opet započeti iznutra, kao što je to htio liturgijski pokret u svojim najboljim danima, kada se nije radilo o tom da se slažu stalno novi tekstovi i izmišljaju nove akcije i oblici, već o tome da se ponovo otkrije ono živo središte, da se prodre u nutarnje tkivo liturgije i tako dođe do njenog svježijeg oblikovanja, koje se zasniva na toj nutarnjoj spoznaji. Ostvarenje pokoncilske liturgijske reforme sve se više udaljuje od tog ideala. Dobili nismo oživljavanje, nego opustošenje (...)

J. A. Jungmann, jedan od zaista velikih liturgičara našeg stoljeća, upotrijebio je izraz »izrasla liturgija«, da bi opisao povijesni razvoj liturgije na Zapadu. Pritom je to shvaćao i kao neku razliku prema poimanju na kršćanskom Istoku, gdje se u liturgiji ne vidi povijesno nastajanje i rast, već odsjaj Vječne Liturgije, koji po jedinstvenoj ljepoti i veličanstvenosti svetih čina prosipa svoje

svjetlo u našu nestalnu svakodnevnicu. I jedno i drugo shvaćanje imaju svoje opravdanje, te u krajnjoj liniji nisu međusobno nepomirljiva. Nakon Koncila dogodilo se pak nešto sasvim drugo: umjesto izrasle liturgije imamo skrojenu liturgiju. Od živog procesa rasta i nastajanja prešli smo na fabriciranje. Nismo više htjeli njegovati rast i sazrijevanje nečega što živi stoljećima, nego po uzoru na modernu industrijsku produkciju stvaramo liturgijske proizvode prema hiru trenutka...

Predgovor komemorativnom svesku «Simandron« u čast Klausa Gambera, urednik W. Nyssen, Köln 1989.

Uopće ne vidim što bi (u starom obredu, op. prev.) bilo opasno ili neprihvatljivo. Zajednica koja nešto što joj je dotada bilo najsvetije i najuzvišenije odjednom proglasuje strogo zabranjenim, i težnju za tim drži nečim nedoličnim, dovodi sama sebe u pitanje. Ta što ćemo takvoj zajednici uopće još vjerovati? Ne će li sutra opet nešto zabraniti što danas još propisuje?

Salz der Erde, Heyne, 2001

Potrebno je osvrnuti se na argument da bi postojanje dvaju obreda (modernog i starog, op. prev.) moglo razbiti jedinstvo u Crkvi. Tu treba razlikovati teološku i praktičnu stranu pitanja. S fundamentalne teološke strane treba reći da je uvijek postojalo više formi latinskog obreda i da su se one, zbog homogenizacije životnog prostora u Evropi, polako povlačile. Sve do Koncila uz rimski je obred postojao ambrozijanski, mozarapski iz Toleda, obred Brage (Portugal, op. prev.), kartuzijanski, karmelski i najpoznatiji, dominikanski – a možda i još neki koje ne poznam.[3] Nitko se nikada nije sablažnjavao zato što bi dominikanski redovnici kad bi misili po župama, slavili po vlastitom obredu. Nismo ni časa sumnjali da je njihov obred jednako tako katolički kao i onaj rimski i bili smo ponosni na to bogatstvo različitih liturgijskih tradicija.

Govor prilikom desete godišnjice motuproprija »Ecclesia Dei«, Rim, 24. listopada 1998.

Prijevod s francuskog, njemačkog i španjolskog te komentar: K. V.

[3] U to bi se mogla ubrojiti i naša glagoljaška baština, iako se tu radi samo o jezičnoj i glazbenoj posebnosti (op. prev.).

Malkica DUGEČ

Tragom budnoga sanjara

Prijatelju Kazimiru Kataliniću
za 80. rođendan

Tragove dobra u sanji, čeliku
Ostavlja čovjek ako dobru žudi
I ako cilju, slobode vidiku,
Uspravan ide za dobro svih ljudi.

Dobro se dobrim i sanjaru vraća
Što svakom stvoru svoju pruža ruku,
Sanju o dobru novim snom uzvraća
Pa nem'o za se nikad mirnu luku

Da u njoj jednom makar u snu vidi
Kako dom mu sveti na sunčanoj hridi
Uznosit, dičan, sretna ljeta traje.

Tko i snima krene za slobode dom,
Ostavit će trage na tlu kamenom,
Sjeme dobrote - za dobra spoznaje!

Ilja STOGOFF

Muke Kristove

Što je... što je sreća?

I. Izgubljena djeca

Želio bih vam pričati o najvažnijem događaju svog života: o mukama Kristovim. Nebitno je što se zbio tisućljećima prije mog rođenja. Događaj je važniji od bilo kojega detalja iz moje osobne biografije. Zapravo je to najvažnija stvar u mojoj osobnoj biografiji.

Želim vam pričati o dvadeset sati travanjske noći 27. godine prije Kristova rođenja, zato što nije bilo ničeg važnijeg od tih sati ne samo u mom životu nego i u povijesti svijeta općenito.

Međutim, prije negoli počnem pričati o Mukama, htio bih kazati nekoliko riječi o vama. I prije tisuću i prije dvije tisuće godina, i uvijek, razgovor o kršćanstvu počinjao je od toga kakav je Bog u kojega kršćani vjeruju.

Danas to više ne ide. Danas razgovor treba početi sa sasvim drugoga kraja. Od pitanja: kakav je čovjek kršćanin koji ne želi vjerovati u Boga?

Drugim riječima: kakav si ti, dragi čitatelju? Što želiš?

1.

Na ovo pitanje najjednostavnije je odgovoriti banalnošću: čovjek uvijek samo želi biti sretan. Problem je u tome što je značenje riječi »sreća« odavno izgubljeno. Nitko danas ne shvaća što se krije iza tih pet slova.

Sreća je – mnogo novaca. Sreća je – raditi ono što želim. Sreća je – uspjeh kod suprotnog spola. Sretne su zvijezde i milijunaši koji su se popeli na vrh. Sretni su ljepotani koji nas gledaju s TV ekrana, jer svaka djevojka drži čašću biti uz nekog takvog.

Neću sto puta čitati isti popis. Jer, znate ga i bez mene, zar ne? Tijekom svoje povijesti čovječanstvo je pronašlo samo nekoliko varijanti sreće: zadovoljstva, novac, vlast, slava... Postoji samo nekoliko varijanti onoga za što vrijedi živjeti. Svaka od njih odavno je poznata i milijun puta isprobana.

Ali, zašto ljude još uvijek muči osjećaj da im život baš nije onakav kakav bi trebao biti? Kao da ne žive radi čega treba.

2.

Suština je u sljedećem. Ono što izgleda kao cilj zapravo nije nikakav cilj, nego samo sredstvo. Način s pomoću kojega ljudi žele postići PRAVU sreću.

Eto, uzmimo novac. Od mojih znanaca samo je jedan doista bogat čovjek. Mislim da ima puno više od milijun dolara. O svome bogatstvu ne voli govoriti. Samo jednom od njega sam čuo rečenicu poslije koje sam htio žaliti tog izvana uspješnog i u sebe vrlo sigurnog čovjeka.

Rekao je:

- Novac je potreban samo onda kad ga nema.

I doista. Novac je potreban da bi se živjelo životom dostojnim čovjeka. Novac je potreban da bismo si dopustili ono što si želimo dopustiti. No, najvažnije je da je novac potreban zato da bi čovjek bio zanimljiv okolini.

Ako nemaš novaca – isključen si iz društva. Biti siromašan danas je gore nego biti gubav. I obratno: tko je bogat, odmah dolazi u središte pozornosti. Njemu se smješkaju, s njim žele razgovarati i on je svima zanimljiv i omiljen.

Jeste li primijetili? Vratili smo se na početak. Novac nije cilj, nego sredstvo. Cilj je – postati voljen. Tako je i sa svim ostalim varijantama sreće.

Čim se obogatim, ljudi će me zavoljeti! Popet ću se na vrh i svima pokazati! Spavat ću s njim (s njom) i to će biti vidljiv znak da drugi nije ravnodušan prema meni.

3.

Tisuće filmova, stotine tisuća knjiga, milijuni sati televizijskog etera pokazuju modernom čovjeku kako treba izgledati. Pravi čovjek (tumače mu) je onaj koji živi sam za sebe. Onaj tko je potpuno neovisan o okolini.

Na tome je izgrađen cijeli Hollywood. Junaci lijepih filmova žive samostalno, nikoga ne trebaju, izgledaju potpuno sretno i svima ostalima savjetuju da izgledaju isto.

Ne trebamo, međutim, gledati film nego život, i onda idila nestaje. Kao što je poznato, najneovisnija bića na svijetu su psi lutalice. Ali, zašto onda imaju tako nesretan pogled?

U stvarnosti za normalan život drugi ljudi trebaju čovjeku više nego zrak i vitamini. Najstrašnije što se događa čovjeku koji dospije u zatvor nije ograničenje slobode i nije tvrda postelja, nego ono što je oko njega – neprijateljski raspoloženi ljudi. Oni koji ga nikada neće zavoljeti. Upravo zbog toga zatvorenici polude.

Muškarac koji teži za novcem, vlašću, slavom ili uspjehom od žena traži jedno: da bude voljen.

Čovjeku je potrebno da ga vole. Čovjeku je životno važno da bude jedini i voljen. Da bude onaj koga cijene više od života. Zbog toga milijunaši stječu imetak, a manijaci čine zločine. Zbog toga se općenito radi sve na svijetu.

Pogledajte vlastiti život i uvjerite se: ma što činili, činite to samo iz želje da budete voljeni. Samo, da bi se to vidjelo, valja čestito pogledati svoj život.

Otuda se može početi i razgovor o kršćanstvu. Velika tajna moje vjere sastoji se u tome što je svatko od nas VEĆ voljen. Svatko od nas – jedino je dijete najdivnijega oca. Kršćani znaju odgovor na najvažnije pitanje. Kršćani znaju da ih Bog voli.

Upravo oko toga sve se vrti u kršćanstvu. Može se reći da ničega nema osim te tajne.

4.

U Evanđelju po Luki navodi se priča koju ste, jasno, puno puta čuli. To je priča o mladom nitkovu koji je zaključio da će mu biti lijepo bez obitelji. Nadam se da ćete mi oprostiti ako vam pokušam ispričati tu priču još jednom.

Bilo je to ovako. Neki imućan čovjek imao dva sina. Stariji je, kao što to biva, bio dobar dečko, a mlađi... Zaključivši da je život odveć kratak da bi ga trošio na dosadnog starog oca, mlađi je zamolio dio nasljedstva koji mu pripada i otišao iz roditeljske kuće.

Bibličari objašnjavaju situaciju. U Izraelu je, vele, postojao zakon prema kojemu u izuzetnim slučajevima djeca mogu pretendirati na nasljedstvo još dok su roditelji živi. Ipak, to nije važno. Nije baš o tome riječ.

Otputovavši u nekakvu »daleku zemlju», mladić se potpuno predao razvratu. I, dakako, vrlo brzo potratio sav novac. I upravo tada je tamo gdje je živio započela glad.

Padajući sve niže, izgubljeni je sin uskoro postao svinjar. To je samo po sebi prljav posao, a mladić je k tome bio Židov. Doticaj sa svinjetinom za njega je bila najniža točka degradacije. Uzgred, nikakvog drugog posla za njega nije bilo. Glad je dostigao takvu fazu da je jadnik bio spreman svinjama uzeti bob i sam ga pojesti – samo što mu to nitko nije dao.

I onda se mladić zamislio:

- Koliko radnika ima moj otac! Svi se prežderavaju i još ostaje – a ja tu umirem od gladi! Idem, vraćam se ocu. Reći ću mu: »Oče! Kriv sam pred

Nebom i pred tobom! Više nisam dostojan zvati se tvojim sinom! Daj mi da budem makar tvoj radnik!«

I uputio se ocu.

Jeste li ikad radili nešto za što ste od početka znali da to ne vrijedi raditi, da ćete se poslije stidjeti i žaliti zbog učinjenog – ali ste to ipak napravili?

Ne morate odgovoriti, ionako znam da ste napravili.

Stavite se na mjesto toga mladića. On je odbacio sve što se smatralo prihvaćenim u društvu. Odbacio je staroga oca, prekršio sve uvriježene norme – i sad se trebao vratiti i priznati da nije bio u pravu. Kako bi vama bilo u toj situaciji?

I, što je tu najuvredljivije? Najuvredljivije je što sad ideš moliti. Ne tražiti, kao što si navikao, nego priznati učinjenu grešku. Gledat će te tobože sućutno (a zapravo trijumfalno!)... klimati glavom... šutke slušati tvoje isprike i natjerati te da se grčiš od poniženja... tome neće biti kraja i bit će to nemoguće podnijeti!

Velik broj ljudi radije bi i dalje žderao iz istog korita sa svinjama – samo da nije tako! A izgubljeni se sin ipak vratio.

O tome što je bilo dalje najbolje je napisano u Evanđelju.

Dok je još bio daleko, opazi ga njegov otac, i sažali mu se te poleti, pade mu oko vrata i izljubi ga. A sin mu reče:

- Oče, sagriješih Bogu i tebi. Nisam više dostojan da se zovem tvojim sinom...!

Tada otac reče svojim slugama:

- Brzo, donesite haljinu, onu najbolju, i obucite ga! Stavite mu na ruku prsten a na noge sandale! Dovedite ugojeno tele te ga zakoljite da jedemo i da se veselimo, jer mi ovaj sin bijaše mrtav i živ je, bijaše izgubljen i nađe se. I počnu se veseliti.

5.

Ni riječi prijekora. Nikakvih »Jesi li sad shvatio? Više nećeš tako postupati?« Cijela priča završava kratkim zaključkom: »i počnu se veseliti».

Svojedobno sam vidio Rembrandtove skice za sliku *Povratak izgubljenog sina*. Na jednoj skici se vidi stari otac samo u sandalama. Ugledao je sina, izgubio glavu i pojurio mu je u susret, trčao i bojao se da neće stići, usput je plakao od sreće i nije obraćao pozornost na to da sad trči bos. Zato što je jako želio zagrliti onoga za kojim je tugovao.

U svom sam životu pročitao veliku količinu ljubavnih priča. Sviđaju mi se takve priče i vjerojatno ih razumijem. No, prodornije riječi nikad nisam čitao: otac je ugledao sina i sažalio se.

Događaj koji kršćanstvo priča svijetu priča je o izgubljenom sinu. Ovo kršćanstvo je vrlo jednostavno i vrlo potrebno. Zato što je svatko od nas izgubljeno dijete. I još – zato što je Bog izgubio sandalu kad nas je vidio i, zaboravivši na sve, bez prijekora i pouka, pojurio nam ususret.

Zagrlio i rekao: »Da se veselimo! Sin mi bijaše izgubljen i našao se!«

II. Stvaranje i istočni grijeh

Svaki čovjek traži da bude voljen. No, samo kršćani znaju: njihova žudnja je zadovoljena. Oni su – voljena djeca. Ljubi ih Onaj od kojega divnijega nema.

U stvari, jednostavno je vjerovati u Boga. U Boga vjeruju praktički svi – razlika je samo u tome što je to bog. Čak i nepopravljivi ateisti smatraju da postoji »Životni cilj»... ili, primjerice, »Viši smisao»... ostali (popravljivi) se slažu: »nešto takvo« ipak postoji.

Čovjek je tako ustrojen da jednostavno ne može ne vjerovati. A životinje – životinje ne vjeruju ni u što.

Druga stvar je što većina ljudi Bogu pripisuje ono što u Njemu ne postoji. Smatraju ga onim što on nije. Govore o njemu neistinu. A kako bi točno mogla izgledati istina, pokušat ću vam ispričati u ovom poglavlju.

1.

Naš svijet stvorio je Bog. Ne postoji ništa što bi postojalo »samo po sebi». Bog se u odnosu na svakoga od nas pojavljuje kao Tvorac. To je prva istina moje vjere.

Sve što vidimo oko sebe (i sve što ne možemo vidjeti) – od molekule do galaktike, od jutarnjeg trolejbusa, koji nas vozi na posao, do Sudnjeg dana – sve postoji s nekom svrhom. Sve se pojavilo stoga što je Bog marljivo stvarao.Bog je stvorio svijet i to je jedini uzrok zbog kojega svijet postoji.

Svijet nije postojao, i onda se pojavio. Ako se o tome dobro razmisli, moguće je izvući sljedeći zaključak: Bog, u kojega vjeruju kršćani, vrlo je djelatan Bog. Kraj Njega je čak i najenergičniji čovjek lijen do inertnosti. Bog ne samo da postoji – On djeluje. Bez stanke. I nema u svijetu koji je stvorio sile koja bi mogla zasmetati da Bog učini onako kako hoće.

Biblija kaže da je Bog stvorio svijet ni iz čega. Kao u apsolutnoj tišini Bog je odjednom počeo pjevati prekrasnu pjesmu. Ili ispričao divnu priču čiji smo junaci svi mi.

Svijet se pojavio »ni iz čega». Nije bilo nikakve potrebe da se pojavi. Vi, ja, sve na svijetu, molekule, galaktike i trolejbusi – svega toga moglo je i ne biti. I Bogu zbog toga ne bi bilo lošije.

No, pojavili smo se mi...

I tu postoji jedna nijansa. Razgovori o tome kako je Bog stvorio svijet – najjednostavniji su primjer običnoga brbljanja. Pametovanje uz šalicu kave, a što bi bilo da... moglo je da i ne bude... i može li se za Boga stvoriti »drugi« svijet... a onda razlaz, sa sviješću o vlastitoj mudrosti – eto, takvi su obično razgovori o tome kako je Bog stvorio svijet.

Neću govoriti o tome KAKO je to bilo. Puno toga mi ovdje nije jasno, a još je više toga što se i ne može shvatiti.

Stvaranje našeg svijeta je tajna. Znanstvenici mogu objasniti pojedine detalje. Knjige iz fizike i astronomije ispričat će vam o teorijama koje su učinile obrise tajni konkretnijima. No, sam proces je bio i ostao tajna.

Ali zato ovdje imam što reći o tome ZAŠTO je Bog stvorio svijet. Odgovor je jednostavan: Bog je stvorio svijet zato što ga je htio stvoriti. Zato što je imao toliko ljubavi da ju je odlučio podijeliti još s nekim.

2.

Boga je moguće zamisliti onako kako se u sovjetskim udžbenicima opisivala Priroda. Kao golemi stroj za mljevenje mesa... Kao talioničku peć svemirskih razmjera... Ljudi koji prvi put razmišljaju o religiji imaju upravo takvu predodžbu o Njemu.

Pred očima promiču veličanstvene i zastrašujuće slike: milijarde života je nastalo i završilo smrću... tijela ljudi i životinja raspala su se za gnoj, a onda su postala trava... travu je pojela krava, kravu smo pojeli mi i onda smo ponovno postali trava i tako u beskraj...

Divovski, sveobuhvatni vrtlog... I Netko... (odnosno »Nešto«), koji gleda na sve to s nebeske visine. Veličanstvena i apsolutno beživotna slika... Drago mi je da mogu istaknuti kako nema nikakve veze sa stvarnošću. Bog, u kojega vjeruju kršćani, nije stvorio mrtvi Kozmos ni bezdušni darvinistički poligon, na kojemu preživljavaju najjači. Stvarajući svijet, Bog je gradio dom za Svoju djecu.

Svijet je mogao i ne nastati. Preciznije, svijet nije ni trebao nastati. Rođenje Svemira je čudo. I rođendanski dar čovječanstvu.

Jedini uzrok pojave našega svijet jest to što je Bog bio pun ljubavi. Tako supružnici, koji se istinski vole, sigurno postaju roditelji. Dvoje ljudi toliko uživaju zajedno da se na svijetu jednostavno treba pojaviti plod njihove ljubavi. Malo i nezaštićeno biće, koje će voljeti. Radi kojega će živjeti.

U prethodnom sam poglavlju opisao kako čovjek ne može živjeti bez ljubavi. Sad shvaćate zašto. Čovjeku treba ljubav jednostavno stoga što je od samog početka stvoren zato da bude voljen. Tako su automobili stvoreni zato da jure highwayima; hrđaju i umiru ako dugo stoje u garaži.

Bog nije naprosto oblikovao glinene figurice – Bog si je stvorio djecu. One koje će voljeti. Otuda i naša žudnja da budemo voljeni. Samo zbog toga se svatko od nas i pojavio na svijetu.

Bog je poželio stvoriti svakoga od nas i učinio je sve da bi nam se Njegov dar svidio. Stvorio je prekrasno nebo i ugodnu zemlju. Bog je pogledao to što je izašlo iz Njegovih ruku i obradovao se. Imao je puno ljubavi i sad ju je mogao pokloniti drugim bićima.

No, ispalo je da su bića odbila primiti Njegovu ljubav.

3.

Tako prilazimo drugoj istini kršćanstva. I tu razgovor prestaje biti ugodan. Ime te istine je – grijeh.

Da bi se shvatilo kršćanstvo, treba shvatiti samo dvije stvari: što je to ljubav i što je to grijeh. Na žalost, shvatiti baš te dvije stvari – najkompliciranija je stvar na svijetu.

Riječ »ljubav« danas je toliko potrošena da su ljudi odavno zaboravili što je označavala na samom početku.

Milijune sati uzastopce iz svih radio-prijamnika na svijetu slatki glasići pjevaju o ljubavi. Shvatiti što se ima u vidu ne može nitko. Fraza »vodio sam ljubav« odavno označuje upravo odsutnost ljubavi, a pod »ljubavlju koja pali srce« može se podrazumijevati, na primjer, simpatija prema nekom nogometnom klubu.

S grijehom je još kompliciranije. »Grijeh« je danas zamalo pohvala. Kad čovjek veli da je »zgriješio«, onda mu se na usnama pojavi samozadovoljni smiješak, jer »zgriješiti« danas znači »učiniti ono o čemu sam davno maštao».

Djevojka kaže ga je zgriješila. Podrazumijeva se da je na dijeti i da je dan ranije pojela fini kolač. Mladić je također zgriješio: obećao je ženi da neće piti alkohol, no ipak je šljoknuo čašicu.

Grijeh navodno jest, a navodno nema ničeg lošeg. Što ima lošeg u kolaču ili čašici?

Pritom nitko ne obraća pozornost na čudnu paranoju. Na neobjašnjivu podvojenost ličnosti. »Ja« sam odlučila smršavjeti i »Ja« strastveno želim jesti kolače. »Ja« znam da je votka odvratno piće, ali se »Ja« ipak želim napiti. Koje od ovih »Ja« je pravo?

Pri čemu su, slažem se, kolač i čašica stvarno nešto dobro! Nešto prema čemu bi vrijedilo težiti. Ali djevojka je zapravo svjesna da će joj od slatkoga propasti zubi, izbiti prištići, ostavit će je momak i ona će postati tako debela da će se sama sebi zgaditi. I mladić shvaća: kad popije bit će kao životinja, a sutradan će cijeli dan preležati u mamurluku, a ako tako bude i dalje, onda će imati crveni nos i bolesna jetra, otjerat će ga s posla, a normalni ljudi će prestati s njim kontaktirati... Vrijedi li TOME težiti?

Grijeh je apsolutno nelogična zanimacija. Recite običnim riječima grešniku ČEMU ZAPRAVO teži i on će se prestraviti: Ne! Razumije se da ništa takvo ne želim!

Ali istodobno i želim. Glavni dio svojih života trošimo upravo na to. Na zadovoljenje strašnih, nelogičnih i ubojitih želja. Tko će reći da to nije bolest?

4.

Govoreći o grijehu ljudi obično misle na postupke. Ukrasti je grijeh. Prevariti je grijeh, ali manji. Ubiti je strašan grijeh. Spavati s ljepoticom – oh, kako je to divan grijeh!

Obično »sedam smrtnih grijeha« nabrajaju ovako: oholost, škrtost, blud, gnjev, proždrljivost, zavist i lijenost. Ipak, postoje i drugi popisi. Na žalost, čak i zajedno ti popisi ne govore o najvažnijem.

Zato što definicija grijeha zvuči ovako: grijeh je nedostatak ljubavi.

Vrlo jednostavno. I vrlo beznadno.

Grijeh nije postupak, nego bolest. Smrtonosnija od raka. Manje izlječiva od side. Ta bolest pogađa um i volju. No, najvažnije je da pogađa sposobnost čovjeka da voli. Grešnik odbacuje ljubav. Više mu nije potrebna, kao što alkoholičaru nije potrebna obitelj, a narkomanu čak ni hrana.

Grijeh nije to. KAKO se ponašamo, ili ZAŠTO se ponašamo upravo tako. Grijeh nisu postupci, nego uzrok postupaka. Jer alkoholičara nitko ne sili da

pije, a narkomana – da uživa heroin. Oni to sami žele. Žele najviše na svijetu.

Grijeh je – to isto. Grijeh je kad želimo ono što ne treba željeti. Strastveno težimo onome što nam donosi bol i smrt. I ako u vama postoji ta unutarnja crvotočina, onda će se vanjski simptomi svakako pojaviti.

Onaj u čijemu se srcu nastani grijeh obvezatno će biti gramzljiv, lijen, zavidan i proždrljiv... prevarit će suprugu, a ako bude u prilici, onda će i krasti... i izdati... možda čak i ubiti... ne postoji tako loš čin koji ne bi izvršio.

Nije stvar u tome da na svijetu postoje loši ljudi.Mislim da vam je to jasno i bez mene. Radi se o tome da na svijetu uopće ne postoje ljudi koji bi živjeli onako kako bi čovjek TREBAO živjeti.

Loših ljudi na svijetu ima dosta. To je činjenica. I dobrih ljudi na svijetu isto tako ima dosta. I to je činjenica. A ljudi koji bi živjeli kako Bog zapovijeda, ljudi koji bi u Njemu vidjeli svoju jedinu sreću – takvih ljudi na svijetu jednostavno nema.

Točnije, jedan takav Čovjek u povijesti čovječanstva ipak se pojavio. No, ubili su ga.

5.

Ljudi su uvijek shvaćali: sa svijetom u kojemu živimo nešto nije u redu. Najbolji umovi zaključili su da nešto nije u redu i sa čovjekom. A što nije u redu – mišljenja se razlikuju.

Najjednostavnije je krivnju prebaciti na okolinu. U svijetu ima tako mnogo zla zato što je društvo nepravedno ustrojeno. Ili ovako: za sve je kriv odgoj. Čovjek se ponaša kao životinja zato što je pogrešno odgojen. Poganske religije našle su svoj odgovor. One misle da je cijeli problem u tijelu. Čovjekova duša je prekrasna, a tijelo – ono tako želi ući u tuđu postelju ili se nažderati kao svinja.

Promijenimo društvo i čovjek će postati bolji! Dajmo djeci izvanredan odgoj i ona će se pretvoriti u anđele! Zaboravimo na tijelo i počnimo živjeti samo duhom!

Koliko god preuređivali društvo, koliko god sijali pametno, dobro i vječno – građanima ipak nisu narasla krila.

Kršćanima je to pitanje posebno neugodno. Jer ako se »dobri« Bog spremao stvoriti »dobri« svijet, zašto je onda rezultat tako skroman?

U prvoj knjizi Biblije (u Knjizi Postanka) odmah iza priče o stvaranju svijeta slijedi priča o nekakvoj drevnoj katastrofi, zvanoj »istočni grijeh». Tamo

se govori o prvim ljudima Adamu i Evi, o zmiji i drvetu te o zabrani koja je prekršena...

Detalji priče su nejasni. Simboli odveć rasplinuti. Međutim, svatko će razumjeti suštinu te priče.

Bog je stvorio prekrasan svijet – kao da je narisao zanosnu sliku. A onda se našao netko tko je pokvario remek-djelo – kao da je na sliku pljusnuo kantu napoja. Svijet kao da je ostao lijep, ali to sad nije jednostavno vidjeti.

Lako je vjerovati u Boga. Pod nekim pseudonimom u Boga vjeruju praktički svi. A početi vjerovati u suprotnu silu – ne, to moderan čovjek nije u stanju. Meni to izgleda čudno, jer Boga nitko nikada nije vidio, dok grijeh susrećemo svaki dan.

Grijeh je vrlo stvaran. I ako se dobro promisli o tome što se zbiva u svijetu, onda se može naslutiti: postoji netko tko želi da bude baš tako. Upravo o toj sili govori Knjiga Postanka.

Poslije istočnoga grijeha čovjek nema snage komunicirati sa svojim Tvorcem. I ako se dobro razmisli o tome što se zbiva uokolo, onda se može shvatiti da je netko stao između čovjeka i Boga. Samo, svijet ne želi da mi razmišljamo. Grijeh ne želi biti otkriven.

Nakon onoga što se dogodilo, u meni kao da žive dva »Ja«, koja se čak i ne znaju uzajamno. Jedno mi kaže: želiš smršavjeti? Drži dijetu. Drugo predlaže da sve to pustim: što će ti dijeta? Pa kolači su tako fini!

Upravo ta rascijepljenost, to drugo, meni neprijateljsko »Ja« zove se grijeh. Grijeh me unakazuje. Slušajući njegova sufliranja, pristajem na sakaćenje svog života. Stvaranje problema koje kasnije ne znam raščistiti.

Svi to osjećaju. Ali, moderni čovjek uporno odbija povjerovati da problem postoji. Povjerovati kao da je to moja druga volja – uopće ne moja, nitko ne želi.

Eto! Tim bolje za onoga tko stoji između Boga i čovjeka! Složit ćete se: što može biti bolje za boksača nego natjerati protivnika da povjeruje kako udarci pod kojima se grči zapravo i nisu nikakvi udarci?

6.

Malo prije rekao sam da je kršćanstvo priča o izgubljenom sinu. Ali, zapravo to nije priča o sinu, nego o Ocu. Njegova priča o vrlo nesretnoj obitelji: djeca su iznenada zaključila da im je otac neprijatelj.

Bog je htio novorođenom čovječanstvu podariti Svoju ljubav. A čovjek ju je odbio primiti. Čovjek se prema Bogu počeo odnositi ne kao prema Ocu, nego kao prema neprijatelju. Može se reći da je čovjek postao zarobljenik one iste sile koja je neprijateljska i Bogu i samom čovjeku.

U bajci o izgubljenom sinu mladić je otišao od oca, ali se kasnije odlučio vratiti. Stvarni ljudi oko mene čak i ne pomišljaju na povratak.

Bog vas ljubi, a vi Njega – ne. Ta priča mogla bi biti najtužnija na svijetu. Ako ne dođe do neočekivanog preokreta.

Došao je čas, veli Biblija, kad se Otac, umoran od čekanja, sam uputio u potragu za izgubljenim djetetom.

III. Izlazak

Jeste li ikad pokušali čitati Bibliju? Usuđujem se pretpostaviti da jeste, ali niste došli do kraja.

To je i razumljivo. Kao prvo, obujam je strašan. Izdanje koje koristim ima zamalo 900 stranica, a postoje i deblja izdanja. Drugo, jezik: jezik Biblije jako se razlikuje od uobičajenog jezika novina i krimića. I treće (osnovno!), nije baš jasno čemu sve to.

Na kraju, poslije poletnog početka, oko dvadesete stranice čitatelji-početnici prvi put zijevaju, a na tridesetoj odluče da će jednom kasnije nastaviti čitati.

I nikada ne nastave.

1.

Suvremeni čitatelji žele da Biblija na jednostavnim i zanimljivim primjerima ispriča o tome »kako je napravljen Bog». Umjesto toga Biblija na dugačko i na široko govori o potpuno neinteresantnim stvarima.

Biblija nije mistični traktat, niti je zbirka proročanstava. Biblija je povijesna knjiga. Ona govori o tome da je isprva Abraham rodio Izaka, zatim je Izak rodio Jakova... zatim su se Izraelci sukobili s Amalečanima, a onda još i s Filistejcima... i tako u beskraj.

Tko želi, iz te knjige može proučavati stariju povijest Bliskog Istoka. Premda je bolje, dakako, iz nje proučavati sasvim drugu povijest. Jer osnovni sadržaj te Knjige je ona ista priča o izgubljenom sinu. Priča o tome kako je čovjek dospio u nevolju i kako mu je Bog pomogao.

Gledajući postupke čovjeka (bilo kojega) možemo shvatiti kakav je. A da ga nijednom ne sretnemo, da nijednom ne popričamo s njim, već samo na temelju postupaka, o tom neznancu možemo složiti sasvim određeno mišljenje.

Biblija nam nudi da složimo takvo mišljenje o Bogu. Ona ne objašnjava tko je On. Ona pripovijeda o Njegovim djelima i nudi da sami shvatimo kakav je Bog, koji postupa BAŠ TAKO.

I u tom smislu je Biblija – vrlo zanimljiv krimić. Nudi tragove i očite dokaze Njegova postojanja. Vidite kako djeluje? Pokušajte napraviti Njegov literarni portret.

Glavni dokaz krivnje skriven je u drugoj knjizi Biblije *Izlazak*. Najvažniji događaj, na temelju kojega trebamo sastaviti svoj portret – jest Izlazak izabranog naroda iz Egipta. Ako ste zaboravili o čemu se tamo radi, dopustite da vas podsjetim.

2.

Dogodilo se da su ljudi koje je Bog volio dospjeli u nevolju. Među mnoštvom zemaljskih naroda ima jedan koji je Bogu osobito mio. I upravo taj narod živio je gore nego svi ostali.

Biblija veli da su svojedobno stari Židovi živjeli u ropstvu kod starih Egipćana. Arheolozi preciziraju: to se moglo dogoditi između XIV. i XI. stoljeća prije Krista.

Dvanaest plemena Izraelskog plemenskog saveza naselili su egipatski faraoni u Delti Nila. Koristili su ih kao jeftinu radnu snagu kod izgradnje utvrda Pi-Atama i Pi-Pia-mase-sa-Mai-Amana. Suština rada sastojala se u tome što su židovski robovi mijesili glinu i oblikovali cigle.

Bog je stvorio ljude zato da budu sretni. A umjesto toga ljudi pate zbog okrutne i besmislene egzistencije. Obolijevali su i umirali. Bili su iscrpljeni od mehaničkog i bezdušnog rada.

Bog je stvorio svakoga od njih kao svoje jedino dijete. A život kojim su sada živjeli bio je odveć težak i besmislen čak i za životinje. I gledajući njihove patnje, Bog je sam patio.

Tako je trajalo prilično dugo. A onda je izabranom narodu poslan prorok po imenu Mojsije. Ljudima je došao onaj koji zna put. Onaj koji će ih dovesti do novog, boljeg života.

Mojsije je došao faraonu, vladaru Egipta, i predložio mu da Izraelu dade slobodu. Faraon se, dakako, samo nasmijao. Nije mu padalo na pamet da oslobodi narod. No, to sad nije bilo važno, jer je Bog odlučio: narod će biti slobodan.

Narod se trebao osloboditi ropstva i započeti novi život. I sam svijet se oštro suprotstavio ne želeći ispustiti svoj plijen. Biblija slika zastrašujuću sliku:

ona govori o tome da su se na Egipat obrušile takozvane »kazne« – prirodne kataklizme koje govore o tome da se sav mrak svijeta skupio tada u Egiptu kako bi ljude omeo u odlasku.

Mojsije se počeo prepirati s faraonom. A ljudi su u međuvremenu radili. Ujutro su se budili. Na brzinu pripremali doručak. Išli na posao. Odavno su zaboravili u čemu je smisao toga rada. A – da li je i bilo smisla? Oni su se pokorno, kao radna marva, vukli na posao i tisuću puta zaredom radili ono što trebaju raditi. Uvečer bi se iscrpljeni i prazni vraćali kući i do jutra ne bi zaspali.

Ljudima se činilo da nema nade. Tako će uvijek biti. Njihova djeca i djeca njihove djece živjet će jednako strašno i besmisleno. Ali, zapravo je ropstvo već bilo ukinuto. Do novog života bio je samo jedan korak.

Sama riječ »pasha« (»pesah«) prevodi se kao »prolaziti mimo», »štedjeti». Faraon nije htio pustiti narod i na Egipat su se sručivale stalno nove nevolje. Posljednja, deseta kazna, dogodila se odlučujuće pashalne noći. Raskinuvši okove, smrt je poput pijavice prošla zemljom i uništila sve do čega je došla. No, ona je »prošla mimo», »poštedjela« je one na čijoj je strani bio Bog.

Te noći narod je otišao iz Egipta. Ropstvu je došao kraj.

3.

U osvit vremena čovjek je dospio pod vlast grijeha. Podrobnosti te drevne katastrofe nisu poznate. Zato njene posljedice još uvijek vidimo.

Tamo, u Egiptu, povijest svijeta počela se uza škripu okretati na suprotnu stranu. Bog je spas čovječanstva uzeo u Svoje ruke. I razumije se, svijet se pobunio protiv takve intervencije. Svijet nije mogao dopustiti ljudima da tek tako ustanu i odu.

Biblija kaže da se faraon, nakon što je pustio narod, predomislio. Na čelu svoje nepobjedive konjice krenuo je u potragu. On nije htio pustiti narod. Moćna egipatska konjica s kolima stigla je bjegunce. A ispred ovih bila je nepremostiva prepreka: put je pregrađivalo more.

U svakodnevnom govoru i stotinu puta na dan koristimo riječi tipa »Bog vidi« ili »pomozi Bože«. Nikad ne razmišljamo o tome što te riječi znače. Ali ponekad (vrlo rijetko) Bog odjednom STVARNO ulazi u naš život. I u tim trenucima čovjek osjeća strahopoštovanje.

Stojeći na obali mora Židovi su se, dakako, molili i zazivali svoga Spasitelja. No, u dubini duše svatko od njih je znao: to je kraj. Sad će početi klanje i nema spasa. Neće biti nikakve slobode, zato što će svi oni stradati pod oštrim

kopitima faraonove konjice. Svima je bilo jasno: u tom svijetu uopće nema slobode ni bilo kakvog drugog života osim ropstva. Jer, takav je svijet!

Ali kad je do smrti ostao samo trenutak, dogodilo se nešto strašno.Daleko strašnije od smrti na koju su ljudi bili spremni. Mojsije se obratio Bogu s molbom i Bog ga je uslišao. Bog je naredio moru da se rastvori i more nije imalo hrabrosti oglušiti se. Poput stada ovaca valovi su užasnuto nalijetali jedan na drugoga, pojurili na sve strane i narod je ipak bio slobodan.

Bog je htio da bude tako – tako se i dogodilo. I možete mi reći da je to nemoguće, jer ja bolje od vas znadem da je DOISTA nemoguće. Time je događaj strašniji i zagonetniji – jer sve se dogodilo upravo tako.

4.

Izlazak iz Egipta još je uvijek priča o izgubljenom sinu. Tek – sada se ponovila u razmjerima cijelog naroda.

Ljudi su napustili Boga, naselili se u tuđoj zemlji i patili. Život im je bio prazan i besmislen, i sastojao se samo od patnji. Pa kad je onda Bog pozvao Svoje sinove i kćeri, narod je ustao i radosno krenuo kući. Ocu. I sve se ponovilo: bez ijedne riječi prijekora Bog je pojurio u susret svojoj djeci.

Veselit ćemo se zato što su bili mrtvi i sad su oživjeli! Izgubili su se i sad su se našli!

Izlazak je najvažniji događaj cijele biblijske priče. A Uskrs – najvažniji blagdan biblijskoga kalendara. Upravo ta priča postala je jednom zauvijek modelom odnosa čovjeka i Boga.

U cijeloj toj priči mogu se istaknuti tri osnovne crte. Tri najvažnija motiva.

Kao prvo, koga je zapravo Bog oslobodio ropstva? Obratite pozornost: to nisu neki posebni ljudi, to su SVI koji su krenuli za Mojsijem. Spašeni su bili svi koji su se htjeli spasiti. U tom smislu ta stara priča tiče se i vas osobno.

Bog nije nalik na strogoga suca: taj čovjek je dobar i mi ćemo mu pomoći. A onaj baš nije dobar, njemu nećemo pomoći. Bog je prije nalik na hrabroga vatrogasca, koji evakuira dječji vrtić. Razvalio je vrata, razbacao trule glavnje i viče: »Hajde! Spasite se! Svi zajedno! Brže, brže! Ovuda!«

Drugo, svijet, dakako, nije htio ispustiti svoj plijen. Izlazak nije bio tek obično kružno putovanje iz Egipta u Palestinu. Izlazak je bio bitka. Bog je poveo svoj narod u slobodu, a snage grijeha i smrti učinile su sve da ga ometu. Svijet se u očaju uhvatio za one koji su odlazili.

I treće: Izlazak se morao dogoditi. Pogrešno je misliti da je Bog stvorio svijet i povukao se u stranu. Bog UPRAVLJA svijetom. On zna sve što se događa. On usmjerava povijesne događaje prema određenom cilju. Ništa se ne događa slučajno, nego zbog određene svrhe. Svijet ima cilj, a život ima smisao.

Drugim riječima:

- Bog želi spasiti sve.

- Svijet ne želi da svatko bude spašen.

- No, u borbi svijeta i Boga pobjeda će pripasti Bogu, jer drukčije ne može biti, zar ne?

Zapamtite ta obilježja. Bez toga u nastavku nećete shvatiti što se dogodilo.

5.

Izraelci su svake godine obilježavali Uskrs. Puno prije samog blagdana počeli su se pripremati za nj. Razmišljali su o događajima te noći. Nastojali su shvatiti kako se osobni život svakoga od njih promijenio u svjetlu tog davnog događaja.

U davno doba Bog je izveo narod iz egipatskog ropstva. Narod je trebao stradati pod naletima faraonove konjice, ali nije stradao. Bog je spasio ljude od pogibelji – kao da ih je iskupio od smrti. I prema zamisli sav daljnji život tih spašenih ljudi sad je pripadao Njemu.

Narod je sad trebao živjeti radi svojeg Spasitelja. Po zamisli sve ljudsko, grešno i smrtno treba ostati na onoj, egipatskoj obali razmaknutoga mora. Prešavši na drugu obalu, narod je prelazio u novi život. Život s Bogom i isključivo radi Boga.

Ali u praksi to, naravno, nije bilo tako.

I postupno su najbolji od Izraelaca shvaćali: TAJ izlazak nije bio konačan, nego kao nekakva proba. Potreban je još jedan. Izraelovi učitelji su slutili: nije daleko trenutak kad će Bog Svojemu narodu poslati novoga Mojsija.

Shema događaja bila je poznata. Isto kao i prvi put Bog će kroz mnoštvo opasnosti povesti narod prema oslobođenju. Ovaj put – definitivnom. Bog će dovesti ljude do sreće. I u tom smislu drugi Izlazak će biti pomalo drugi Postanak. Bog će opet svijet učiniti takvim kakav je bio prije istočnoga grijeha. Svijet će ponovno postati blistavo remek-djelo, kakvo je bio i u početku vremena.

Izrael je to čekao. Prvih godina naše ere Palestina je bjesnila: kad će? Možda sad? Ili eto sad? Možda ipak ovaj put? Vele da su negdje kod Mrtvog mora vidjeli još jednog proroka: možda je baš on pravi?

Ali kad se sve naposljetku počelo događati, Izabrani narod nije bio baš sasvim spreman za to. Teško da ga se zbog toga može kriviti. Ono što se tada događalo u Palestini bilo je apsolutno izvan svih okvira i čudno je da je uopće netko povjerovao u događaj.

Radi se o tome da je, umjesto da narodu pošalje novog Mojsija, Bog sam došao narodu.

IV. Posljednja večera

Bibliju čine četiri knjige, koje se zovu Evanđelja. U njima se govori o zemaljskom životu Isusa Krista. I o onome što više nije Njegov zemaljski život.

Evanđelja su najproučenije knjige na svijetu. U povodu svakog evanđeoskog retka objavljeno je toliko komentara da oni ne bi stali u stan u kojemu sjedite i čitate ovu stranicu.Međutim, mnogo toga u te četiri knjige i dalje ostaje tajnom za istraživače. Mi doista vrlo malo znamo o tome kako se sve dogodilo u Jeruzalemu prije dvije tisuće godina. Štoviše, znanstvenici sve češće dovode u pitanje godinu kada su se dogodile stvari opisane u Evanđelju.

Odgovoriti kad je točno bio raspet Isus Krist nije jednostavno. Općenito je jasno da se to dogodilo negdje između 27. i 33. godine prije naše ere, ali preciznije vam nitko neće odgovoriti.

Te godine Isus posljednji put dolazi u Jeruzalem kako bi proslavio Uskrs. Na blagdan Uskrsa u Jeruzalemu bio je ubijen.

Jeruzalem se priprema za Uskrs

Izabrani narod se spremao obilježiti najvažniji blagdan svojega kalendara. Da, kad se Bog Izraela umiješao i promijenio tijek povijesti.

Jeruzalem se priprema za Uskrs. Grad je bio zakrčen gomilama hodočasnika. Njihov broj iznosio je nekoliko milijuna ljudi. Bilo je nemoguće naći prenoćište.

Iz tog razloga Isus je svaku večer odlazio iz grada i noćio u mjestu Betaniji. Mjesto se nalazilo pola sata hoda od grada. Tamo je Isus imao prijatelje. Jedina iznimka bila je pashalna noć.

Stvar je u tome da se posvećena pashalna trpeza mogla odvijati samo unutar gradskih zidina Jeruzalema. Hodočasnici iz drugih gradova dogovarali su

se s mještanima koji su im davali slobodne sobe ili dopuštali da ručaju na ravnim krovovima svojih nastamba.

U četvrtak navečer za Isusa i Njegove pratioce pripremljen je svečani uskršnji stol. Gdje se to točno događalo nije baš jasno. Evanđelja kažu da apostoli nisu poznavali domaćine kuća. Možda se radi o Isusovim tajnim učenicima. Premda može biti i o ljudima koji su odlučili pokazati milosrđe spram hodočasnika.

Pozvati k sebi za stol siromaha držalo se bogohulnim. Uzeti novac za najam prostorija bilo je zabranjeno. Kao kompenzaciju gosti su obično ostavljali domaćinima kože pojedenih janjaca.

Pashalni stol

Praznik Pashe bio je najvažniji u judejskom kalendaru. Toga dana svaki se Judejac, bez obzira na obilje, morao najesti do sita. Tko nije imao novaca za blagdanski stol, mogao je dobiti državnu pomoć.

Osnovno jelo uskršnjega stola bila je janjetina. Trebalo ga je cijeloga pojesti. Do posljednje mrvice. Čovjek sam ili čak manja obitelj slistiti janjca – teška je zadaća. Stoga su se ljudi skupljali u grupe po sedam do deset osoba i kupovali janjce.

Uskršnji stol nije bio samo svečanost. Bio je to i religiozni obred i valjalo ga je provoditi kao posebnu ceremoniju.

Najprije su okupljeni za stolom čitali molitvu zahvalnosti i ispijali prvi pehar vina. Uz vino se jeo kruh i povrće, koje su umakali u zdjelu sa slanom vodom.

Kad to reče, Isus se potrese u duhu te svečano izjavi:

- Zaista, zaista, kažem vam, jedan će me od vas izdati.

Tada učenici pogledaju jedan drugoga, ne znajući o kome govori. A jedan od učenika – onaj koga je Isus osobito ljubio – nalazio se za stolom Isusu do krila. Njemu namignu Šimun Petar i reče mu:

- Upitaj o kome govori!

I on se tako nasloni Isusu na grudi pa ga upita:

- Gospodine, tko je taj?

- To je onaj komu ja dadnem zalogaj kad ga umočim - odgovori Isus.

Drugi dio uskršnje večere sastojao se u tome što su mlađi sudionici stola postavljali starijima određena pitanja, a ovi bi detaljno pričali o suštini praz-

nika: o egipatskom ropstvu, o Izlasku iz Egipta, o tome da Bog želi spasiti svoj narod a svijet ne želi da narod bude spašen, ali pobjeda ionako neće pripasti svijetu nego Bogu, zato što je Bog – jači.

Poslije toga počela je sama trpeza. Domaćin stola uzeo bi hljepčić, govorio nad njim molitvu, razlomio i podijelio nazočnima. Gosti bi pojeli kruh i prelazili na janjetinu.

Jedinstvenoga teksta molitve nije bilo. Svaki domaćin pričao je o svetim događajima iz davnine i zahvaljivao Bogu polazeći od vlastitih mogućnosti.

Pritom su se tumačenja oko toga što se zbiva za stolom mogla znatno razlikovati. Poznati židovski filozof Filon Aleksandrijski predlagao je, kao minimum, četiri različita objašnjenja svih tih svečanih obreda.

Krist je za vrijeme Posljednje večere ponudio Svoje tumačenje.

Novi Izlazak

Kršćani su brižljivo čuvali sjećanje na to što je rekao njihov Gospod za vrijeme pashalne trpeze. Tridesetak godina poslije opisanih događaja apostol Pavao pisao je Prvu poslanicu Korinćanima:

Jer od Gospoda sam saznao što sam vam kasnije prenio: Gospodin Isus je u noći kad je bio izdan, uzeo kruh, zahvalio Bogu za njega, razlomio ga i rekao: »To je Moje Tijelo, koje se za vas daje. Činite tako u znak sjećanja na mene.«

Isto tako uzeo je kalež poslije večere i rekao: »Taj kalež je novi Sporazum s Bogom, učvršćen Mojom krvlju. Svaki put kad budete pili iz njega, činite to u znak sjećanja na Mene.«

Malo koji čitatelj razumije zašto Isusova oproštajna večera nosi naziv *Tajna večera*. Pretpostavlja se da se na večeri događalo nešto što je ostalo »tajnom».

Međutim, »tajna« večera nije postala od riječi »tajna», nego od riječi »otajstvo». Radi se o tome da je to drevni običaj judejske Pashe. Sad, za vrijeme pashalne večere Isus objavljuje o početku novog i definitivnog Izlaska.

U davnini je cilj putovanja bio jasan. Narod je izašao iz Egipta, zemlje ropstva, i uputio se u Palestinu, obećanu zemlju. Ali, kamo da svi mi idemo danas? Isus tumači: k Njemu. Drugog puta nema. Ni drugog cilja također.

Doći k Njemu – to znači učiniti novi Izlazak. Ljudi mu dolaze, a dalje On sve čini Sam. Pitajte Ga i on će početi govoriti s vama osobno. To je spas. To je put koji Vam Bog predlaže da ga prijeđete.

Prije dvije tisuće godina, u Jeruzalemu, uoči blagdana Pashe Bog je još jednom skupio one koji su pristali ići za Njim i poveo je taj novi narod prema slobodi. I taj novi Izlazak bio je isti kao prijašnji. To opet nisu bili sveci ili neki naročito dobri ljudi. Bili su to jednostavno ljudi koji su pristali biti Njegov narod. Biti prijatelj i suputnik putujućeg galilejskog Učitelja.

Bog je želio spasiti svakog čovjeka. No, radovao se što su se skupila barem dvanaestorica – jer moglo se dogoditi da ne bude nijedan!

Apostoli nisu bili dobri ili posebni ljudi. Bili su to sebični i ne odveć hrabri ribari. Obični ljudi. No, svaki od njih učinio je vrlo neobično djelo: rekao je Bogu »Da!«.

Bogu je to bilo dovoljno. Na tome »Da!«, kao na temelju, počeo je graditi svoju crkvu.

Svaka liturgija u kršćanskome hramu sjećanje je na to kako je Spasitelj prelomio pashalni kruh i rekao: »Uzmite i jedite! Ovo je tijelo moje!« Po to kršćani i dolaze u svoje crkve.

Ne zato da se mole. Ne da bi čuli lijepa pojanja. Nego zato da bi se našli za stolom na čijem je čelu – njihov Bog i pričestili se kruhom koji je u stvari – Tijelo samoga Tvorca.

Getsemanski vrt

Pashalna je trpeza završavala pjevanjem psalama i ispijanjem posljednjeg (četvrtog po redu) pehara vina.

U Evanđelju po Marku piše:

I uze čašu, zahvali i dade im govoreći:

- Pijte iz nje svi. ovo je krv moja, krv Saveza, koja se za mnoge prolijeva na otpuštenje grijeha. A kažem vam, neću od sada piti od ovog roda trsova do onoga dana kad ću ga – novoga – s vama piti u kraljevstvu Oca svojega.

Otpjevavši hvalospjeve, zaputiše se prema Maslinskoj gori.

Po završetku večere Isus je s učenicima napustio kuću ljudi koji su se postupno složili da Ga prime, i uputio se u Getsemanski vrt, smješten na padinama Maslinske gore.

Na židovskom se Getsemanija izgovara Gat-Šmane i znači »podrum gdje se prešaju masline». Očito je na tome mjestu postojao šumarak sa stablima maslina. Možda su ovamo, ispod drveća, dolazili noćiti jeruzalemski beskućnici i hodočasnici, koji nisu imali stalno prenoćište.

Upravo tu Isus je bio uhićen.

U nekoliko godina djelovanja Isus je oko sebe okupio dvanaest učenika. I u odlučujućem trenutku jedan od te dvanaestorice ispao je izdajnikom. Životni rezultati baš nisu dojmljivi, zar ne?

O samome Judi i njegovoj izdaji znamo još manje nego o ostalim detaljima te strašne noći. Juda je bio apostol. Bio je za stolom za vrijeme tajne večere. Zatim je otišao i izdao Učitelja. Tu se nema što dodati.

Cijela ta epizoda jedna je od najneshvatljivijih u cijeloj Evanđeoskoj povijesti. Što je to Judi trebalo? Štoviše, nakon što je izdao Isusa, odmah je požalio zbog učinjenog i pokušao je sve vratiti natrag – ali, bilo je kasno.

U Evanđeljima je uz imena Jude dodan nadimak »Iskariot». Tako su zvali Judu ili njegovog oca. Nije poznato što znači ta riječ. Tradicionalno se smatra da je Iskariot »čovjek iz južnopalestinskoga grada Keriota». No, postoje i druga tumačenja.

U Evanđeljima se spominje da je Juda bio blagajnik apostola i da je sa sobom nosio zajednički novac. Suvremeni istraživači su pretpostavljali da nadimak ne potječe od naziva grada nego od riječi »škeriot«, koja označuje kožni novčanik, ušiven u pojas.

Postoji još nekoliko hipoteza. Prema jednoj nadimak Iskariot dan je Judi nakon izdaje i potječe od riječi »prijevara, lažnost». Prema drugoj nadimak znači samo »crvena lica«. Ipak, to su samo hipoteze.

U Evanđelju po Ivanu stoji da je jeruzalemska vlast izdala nalog prema kojemu je svatko tko zna prebivalište Isusa iz Nazareta trebao o tome izvijestiti šefa hramske policije. Suština izdaje koju je Juda počinio sastojala se u tome da je baš on ispunio taj nalog.

Jeruzalem je bio prepun hodočasnika. U svakoj, i najmanjoj kući, noćilo je stotine ljudi. U uvjetima predprazničke gužve naći jednog jedinoga Galilejca šefovi grada nisu bili u stanju. Bez obzira na to što se On uopće nije skrivao.

Juda je došao do upravitelja Hrama i ponudio da će jasno ukazati gdje bi se Isus mogao uhititi. Upravitelj Hrama bio je druga osoba jeruzalemske administracije (poslije vrhovnog svećenika). Pod njegovom upravom nalazili su se posebni odredi hramske policije. U to vrijeme Palestinu su okupirali Rimljani i Židovi nisu imali vlastite oružane snage. Međutim, ti odredi su dobro obavljali funkcije vojske.

Duboko u noć Juda je odveo stražare u Getsemanski vrt i jasno pokazao onoga kojega je straža trebala odvesti.

Srednjovjekovne legende priopćuju o daljnjoj sudbini Jude s mnogo podrobnosti. Na žalost, sve to su samo srednjovjekovne legende.

U Novom zavjetu postoje dvije različite verzije smrti izdajnika. U Evanđelju po Mateju stoji da je Juda vratio u hram 30 srebrnjaka koji su mu isplaćeni i objesio se. U knjizi Djela apostolskih stoji da se on »pavši ničice, raspukao po sredini i izlila mu se cijela unutrašnjost». Teško je shvatiti zašto ga je stigla smrt. Premda je jasno da je to bio neki krajnje nesimpatični kraj.

Drugim riječima, ubijeni su i Učitelj i učenik. Isus Krist bio je raspet – »obješen na drvo». Juda se sam objesio. Obojica su prihvatili istu smrt. Možda se to dogodilo istoga dana. Ali, pogledajte koliko su različita ta dva događaja!

Kršćani vjeruju da je Isusova smrt svijet spasila od prokletstva. I o Judi se još uvijek sastavljaju ružne legende. Pri pogledu sa strane to može izgledati neobično, premda je zapravo sve vrlo logično.

S ljudskoga gledišta Juda možda i nije postupio loše. Da, izdao je Spasitelja, a onda je shvatio da je bio u krivu i sam je sebe kaznio. Za greške treba platiti – nije li tako?

U stvari nije tako. I suština je ovdje u tome da je Juda upravo sam sebe kaznio.

Izgubljeni sin se vraća

Svima nam Bog nudi da se vratimo. Nudi nam da budemo junaci priče o izgubljenom sinu. Ma gdje bili, koliko god daleko otišli, svatko od nas uvijek ima mogućnost ustati i krenuti kući.

Bog obećaje: On će nam svakako potrčati u susret. Ma kako veliki bili naši grijesi. Zagrlit će nas i reći »Sin moj se vratio!«Možemo sumnjati u što god hoćemo, ali u to – ne!

Juda je odbio postati junakom te priče. Shvatio je da je otišao na krivu stranu, ali nije našao snage da se vrati i kaže:

- Oče! Kriv sam pred Nebom i pred tobom! Više nisam dostojan zvati se tvojim sinom! Daj mi da budem makar tvoj radnik!

Bojao se priznati svoju grešku. I nije vjerovao da će mu Otac oprostiti i potrčati ususret. Više je volio sam sebe kazniti. Krist je svome ocu u potpunosti vjerovao.

Što biste vi učinili kad bi se te strahote odjednom počele događati u vašem životu? Kad bi ljudi, kojima biste željeli samo dobro, odjednom odlučili ubiti vas? Pretpostavljam da biste se počeli suprotstavljati, dokazivati svoju ispravnost – a kad ni to ne bi pomoglo, pokušali biste se spasiti bijegom.

Čovjek Isus Krist nije se oslanjao na svoje snage. Vjerovao je da Otac zna što se događa. I on, a ne mi, treba odlučiti kako će sve završiti.

Njegovo ponašanje te noći sve je preokrenulo. Svatko od nas počeo bi se braniti – ali On nije. On je učinio ono što ni jedan čovjek prije Njega nije mogao. Krist je dao najvrednije (Svoj život) na raspolaganje drugomu.

Vjerovao je Ocu i nije se suprotstavljao ljudima. To nije kukavičluk i nije bezvoljnost. Nitko na svijetu nije Ga uspio prestrašiti. I Krist, dakako, nije odmahnuo rukom: »Aha, neka bude što bude!«. Ne – On je odlično znao da će pobijediti. Bio je pobjednik od samog početka. Ali, ta pobjeda neće biti Njegovih ruku djelo, nego Očevih. I upravo je Ocu prepustio da odluči kako će se događaji dalje razvijati.

Tada su učenici, koji su Ga okruživali, shvatili što će se dogoditi i rekli:

- Gospode, da potegnemo mačeve?

I jedan od njih udari slugu velikog svećenika i odsiječe mu desno uho.

- Dosta, prestanite! – reče im Isus. I, dodirnuvši uho, izliječi slugu. A onima koji su došli po Njega, starijim svećenicima, šefovima crkvene straže i starješinama, reče:

- Zar sam Ja razbojnik kad ste došli po Mene s mačevima i kopljima? Svaki dan sam bio kod vas u Hramu, ali me niste dirali. Ali, sad je vaše vrijeme, vlast tmine!

Uzeli su Isusa pod stražu i poveli.

(Dovršetak u sljedećem broju)

S ruskoga, iz rukopisa, prevela **Irena Lukšić**

Živko PRODANOVIĆ

lutke

netko je razbio izlog
sve su lutke ostale u njemu
ne razlikujući
slobodu i pokornost
one su postavljene da bi se smiješile
one su tako lutkaste

čudni su ti drvoredi

čudni su ti drvoredi
o putovanjima govore
a sami nikada ne putuju
(slično kao onaj pjesnik)
prema nekom cilju vode
ili se barem prave
da im je to bitna odrednica
a opet mnogi drvoredi
krasni u svojoj pojavi
besciljno stoje uz putove
koji više nikamo ne vode
i potpuno su nekorisni
jer svojih putnika više nemaju
čak niti pasa lutalica

mnogi vole drvorede
uspoređivati s nekakvom
cestom života
i tada sve ima svoj sklad
i hodanje
i perspektiva
i ono što se ne vidi

i ono o čemu se sluti
čudni su ti drvoredi
pomalo oholi
jer su vrlo ponosni
uzvišeni u boji nostalgije
i oni uredno obrezivani
i oni već načeti i potrošeni
tužno zbore o prolaznosti

hodajući drvoredom
ignoriram
    sve one priče o cesti života
bližeći se kraju
kao da se vraćam
    nekom velikom početku

bez osobitog obilježja

ljudi često misle
    da dobro poznaju život
zato što su u neko vrijeme
osjetili gorčinu smrti
svjedočili nečijem umiranju

to ih je ponukalo na mudrost
barem onoliko koliko je trajala
    opčinjenost tamom
    zbunjenost pred nepoznatim
    žalost za poznatim
ipak, život i dalje ne razumiju
    uglavnom
jer oni žive iz navike
sretni što mogu krivudati
    davno iskrčenim stazama

zadovoljni što su
    dobro posakrivani
    u svakodnevicu
    bez osobitog obilježja

srna

lovac je, ne bez napora
u kuću donio lovinu
i sebi u čast popio je
čašu dobra vina

u predvorju ostalo je
nekoliko krupnih kapi krvi
brižna ih je domaćica
pobrisala s poda
i iz svojeg pamćenja
hvaleći poslije
čudesnu krpu za brisanje
što tako lako i brzo
zapravo bez napora
uklanja krvave mrlje
s podova, zidova i namještaja

nešto o propasti svijeta

ovaj svijet nema budućnosti
obično zaključuju oni
    koji su ostali bez prošlosti

takvi ljudi
    neumjereno
    neprestano
    vrlo pažljivo

grizu novine
od politike do tračeva
od kulture do crne kronike
od oglasa do osmrtnica
onda neizostavno
poslušaju još
vijesti s radija
i bolesni su ako zakasne
na TV-vijesti i dnevnike
forume i kronike

ovaj će svijet propasti
tvrde oni odlučno
i to dokazuju
prašnjavim izrescima
iz novina

zatim oni propadnu
i nitko ne primijeti da ih
više nema

Amir BRKA

O jednoj drevnoj igri

Šta je drugo književnost doli usmjeren san?
J. L. Borges

Nekoga koga smatraju piscem, vjerujte, nikako nije dobro imati za prijatelja, jer jednom će mu neminovno presušiti svemoć imaginacije, ponestati dara za domišljanje novih svjetova. (A zar takvi uopće postoje, i zar su mogući, piscu? Ne vjerujte u to!) Jednom, dakle, kad-tad, taj će se brutalno i bešćutno okomiti na vas kao da vam je najgori, smrtni neprijatelj, koncentrirajući u tekst o vama sve što o vama zna, neslućenom žestinom rijući po vašoj privatnosti, osobito strastveno bilježeći stvari koje brižljivo nastojite sakriti budući da vas kompromitiraju – a čija je to prošlost, čije su sklonosti čiste i od takvih detalja!? Čak će, od iverja, krhotina zbilje ili vaših nedorečenih i potpuno neobaveznih *ad hoc* razmišljanja – razvijati »vaše« teorije zbog kojih biste mogli biti proglašeni kliničkim slučajem, psihopatom kojeg se neizostavno valja kloniti, a najbolje bi ga bilo zatvoriti i izolirati od drugih ljudi kako bi se oni sačuvali ne samo od opasnosti zbog vaše navodne agresivnosti nego, još važnije, od pogubnoga utjecaja što ga »vaše« demonske ideje moraju imati na psihičko zdravlje okoline. Naročito ćete se zaprepastiti kad vidite da je spreman i na čiste laži, takve da nećete moći shvatiti da je to biće do jučer provodilo s vama vrijeme u bezazlenom ćaskanju o svakodnevnim stvarima kakve su nogomet, političke prilike u vašem mjestu ili u Bosni, vaša djeca, seksualna iskustva, ili da ste uz piće tračali cijeli grad uzduž i poprijeko...

Pri tom ste se, s osjećajem superiornosti, naslađivali što vam on povjerava nepoznate detalje o nekim od najuglednijih sugrađana, vjerujući da to čini samo zato što vam je odani prijatelj, i nikada se niste zapitali odakle njemu sve te informacije, nagomilane kao da mu ih servira neka osobita obavještajna služba. A, u stvari, sve je to samo njegova priprema da, po potrebi trenutka ili po nedosegljivome, a neodoljivom, unutarnjem diktatu, sjedne pred kompjuter i iz *kataloga prašine* oblikuje pripovijest. Vi ste mu služili samo za odmjeravanje uvjerljivosti, efekta osnovnih akcenata priče koju će noćas, dok vi budete blaženo spavali, slagati u svoj *file*.

U onome što je on već bio napisao i objavio prepoznavali ste poznanike ili zajedničke prijatelje, doduše ne sasvim određeno i nikada dosljedno i precizno portretirane – barem prema vašim saznanjima o njima istinskim, ali ni jednom ga niste zbog toga osuđivali niti ste mu prigovorili na tom činu kao na nemoralnoj zloupotrebi prijateljskoga povjerenja. Naprotiv: hvalili ste mu svaki tekst, diveći se njegovu talentu i virtuoznoj sposobnosti operiranja jezikom, slavili s njime kad bi postizao javne uspjehe, iskreno ističući na svakome mjestu da ste ponosni na svoga prijatelja.

I sve će tako trajati dok jednoga dana ne dobijete časopis ili njegovu novu knjigu u kojoj ćete pronaći nikoga drugog nego – sebe. Bjesomučne psovke i odlučnost da ga odmah pronađete i u lice mu saspete najgore uvrede, možda i poneku pljusku, brzo će smijeniti nijema srdžba kao jedina reakcija koja će vam preostati, jer ćete odjednom bolno shvatiti da s njime ne treba imati nikakve kontakte budući da svaki od njih sutra iznova može, na način koji ne možete ni sanjati, biti iskorišten u nekom novom njegovom tekstu.

To, taj strah – i jest ono što proizvodi dvostrukost u odnosu prema njemu. S jedne strane, zazirete od njega i ne želite ga uopće više vidjeti, izbjegavate mjesta na kojima se susret može nepredviđeno desiti, ali, s druge strane, ako vam se ipak obrati ili priključi u društvo - ljubazni ste do servilnosti, tako da te noći zbog osjećanja vlastite mizernosti nećete imati sna. A on se osjeća sve moćnijim, sredini ispostavlja sve veće zahtjeve, pretendirajući na prava kakva niko drugi nema.

Njegov problem, međutim, začinje se upravo tu, jer, po prirodi stvari, on mora doći u sukob s vlašću, tko god ju sačinjavao. On i vlastodršci, naime, u bitnome pripadaju istom *speciesu*, jer im drugi ljudi ne znače ništa osim sredstva za realizaciju vlastitoga cilja sadržanog u težnji ka nadmoći, pa onda i u tome da prigrabe više nego drugi u raspodjeli društvenoga novca. Politička kampanja i njegova književnost u tom su smislu identičan opsjenarski posao u kojem se i jedni i drugi licemjerno pozivaju na uzvišene ideale, budućnost *humanuma*, i tako dalje, i tako dalje. Međutim, dakle, rijetko se desi da vlastodržac pristane dio kolača ustupiti i piscu, što je šteta, jer on tada više ne bi ni pisao, budući da bi mu nedostajao motiv za taj mukotrpni način osvajanja izdvojenoga statusa i stjecanja dobiti. Ovako, ostaje mu da uvijek iznova okreće glavu tamo-amo kako bi pronašao temu i napisao novu priču za časopis koji će mu isplatiti honorar. A kad se ona pojavi, sve skrupule i svi obziri posve iščezavaju.

Pritom, on misitificira svoju rabotu, predstavljajući je gotovo sakralnim poslanjem, i to veoma vješto, do te mjere da se već milenijima uspijeva održati

u posebnom ozračju, na poziciji koja je, malone, dostojna kakva poluboga: jednim je dijelom svoga bića, kao, među običnim smrtnicima, a drugim stoji u dosluhu s Vječnošću, pa, štoviše, iz nje možda i dolazi i u nju se, na kraju, vraća... A njegove prave nakane i porivi, koji su vrlo prizemni, najsuptilnije se prerušavaju upravo onda kad govori o sebi samom. Veoma očit egzemplar jest roman *Fahrenheit 451*. U njemu je opisana situacija u kojoj je maločas naznačeni sukob između vlastodržca i pisca doveden do paroksizma, pa je vlast odlučila spaliti cjelokupnu književnost kao najopasniju konkurenciju u nastojanju da realizira svoje banalne ciljeve. A pisac (Ray Bradbury) onda stvar razrješava na taj način što će začarani *ljubitelji književnosti*, siroti ljudi što su nasjeli na projekciju o književnosti kao tekstu svojevrsnoga duhovnog testamenta ljudskog roda, tekstu koji nekako svjedoči o božanskom porijeklu čovjeka, naučiti književna djela napamet.

Jeste li čitali tu knjigu, jeste li gledali film koji je po njoj snimljen...?

Ne, nije to tek znanstvenofantastična storija koja ima za cilj zabaviti, učiniti jedno popodne ili predvečerje zanimljivijim, manje dosadnim, bez namjere da dužim rezoniranjem, svjesnim ili ne – svejedno, što će ga u vama proizvesti, postigne stanoviti, precizno osmišljen učinak koji je bitan za sudbinu čovjeka-pisca i realizaciju njegovih ciljeva. Da jest, ne biste osjetili neočekivanu, neodoljivu simpatiju prema likovima koji *naizust* uče Dostojevskoga, Kafku, Manna..., ljudima koji se svojoj roli *medija* predaju svečano patetični, a nevini i čisti poput djevice Marije koja ima zadatak za buduće čovjekove naraštaje prenijeti najznačajniji plod... Oni ne postoje kao drugi ljudi, jer, nekako, kao da su od silikona; oni su školjke što u sebi nose po jedan biser da bi ga predali dolazećim, oni su bez tračka sumnje prihvatili da posreduju nešto važnije od sebe sama... A ništa što je ljudskoga porijekla ne može biti važnije od samog čovjeka, pa je teza što se sugerira veoma jednostavna: književnost je važnija od ljudskog života... Onda, u tom silogizmu, posve konzekventno slijedi konkluzija: književnost dolazi iz same transcendencije, da i nama, Božjom milošću, *bar u snu svane maličak zore onostrane*. I tada se, dakako, pisca ima tretirati kao posebno biće, pa mu omogućiti i poseban status, rasteretiti ga od ovozemaljskih briga i omogućiti mu da Apsolutu bude na raspolaganju, a ne da troši svoju energiju na trenje na koje su obični smrtnici osuđeni. To je konačni cilj njegove podvale.

Međutim, stoljećima insistirajući na takvoj svojoj poziciji, pisac povremeno dolazi u opasnost da se potpuno odvoji od života, pa da se, stoga, na njega i zaboravi onako kako ljudi, uronjeni u melasu svakodnevice, znaju zabora-

vljati i samoga Boga. A i vlastodržac onda tu situaciju koristi kako bi »zaboravio« pisca, prešutno ga tretirao suvišnim, te ga izostavljao prilikom planiranja budžeta. Tada je piscu određeni zaokret neizbježan. On je, naime, primoran privremeno odustati od toga da svoju liniju iscrtava kao paralelu *ponad* linije »prezrenog« života, pa traži način da ona postane tangentom što će se tobože otvoriti spram kala, banalija i trivijalija u kojima obitava preostali svijet. U tu će svrhu konstruirati i cijele teorije što učeno govore o brisanju razlike između svetoga i profanog, dekonstruirati metafiziku kako bi se otvorila mogućnost da se prividno odustane od toga da se vlastiti tekst, kao i biološka egzistencija, proglašavaju izdvojenim, jer ništa se ne može izdvajati, primicati Bogu, pošto, dakle, *Boga nema*. Književni će se tekst, ma bio mu autor i sam Shakespeare, proglasiti značajnim taman koliko i suvremeni mu novinski članak s kojim se uzajamno (*ko-tekstualno*) nadopunjuje u realizaciji svoje jedine svrhe: svjedočenja o ljudskom životu kao najvećoj vrijednosti...

Tada će, čak, pisac znati učiniti gestu priznanja donedavnoga vlastitog licemjerja, ali neiskrenost ćete moći uočiti ako u tom činu potražite njegovo pokajanje, jer ga nećete naći, budući da je opet posrijedi prevara, još jedan način da vas zavede kako biste se »zakačili«, uočili ga, a dalje sve slijedi po starome i potvrđenom receptu...

To je taj ciklus na koji je ova društvena imela uvijek pripravna.

A ako pomisli da mu stvar definitivno izmiče iz ruku i da je ljudski rod konačno stigao do stadija osviještenosti koja književnosti, pa tako i njenom piscu, nikada više neće prepustiti pijedestal - tad nastupa istinska, najveća opasnost. Odlučit će, naime, da stvar u svojim rukama zadrži na onaj drugi način: domoći će se vlasti. Stoga je svakako bolje trpjeti ga samo kao pisca, jer povijest ne bilježi satrapa krvožednijeg od pisca koji je na vlasti, budući da je njegov opisani materijalni motiv sada udružen, čak i nadjačan čežnjom za osvetom zbog vašega uvida. Zato, ako vas i obasja svijest o njegovoj prevari, bolje je da se *pravite nevješti* – kako ljudi to tradicionalno i čine.

Naravno da tako čine, jer kako bi drukčije ova igra mogla trajati već milenijima...?

Dragan ŠIMOVIĆ (1964.-2007.)

Sedam pjesama umjesto tužnog rastanka

Melankolično putovanje

Išli smo, išli smo i išli.
Sve smo svoje nosili sobom
netko dijete netko bolest
netko svoju smrt.
Išli smo išli smo išli
kroz polja kroz šume.
Putovima stranama
docima brdima
išli smo išli
bježali bježali.
Ništa nas zaustavit nije moglo
ni hrabrost naša ni naš strah.
Išli smo, bježali smo.
A tamo smo živili
tamo bili
tamo mrili
– k'o da nismo ni bili!
Pošli smo onda kad sila dođe.
I išli išli, tjerali ravno
i došli smo došli evo
– k'o da nas i nije.
A tamo smo živili
tamo bili
tamo mrili
– k'o da nismo ni bili!

Naši razgovori o povijesti

Svaki je razgovor o povijesti
u našoj kući lakrdija.
I svako malo mi zaronimo
svaki u svoju nesreću
kao u vodu očišćenja.
Rado započnemo o povijesti
skutreni na kauču, u potrebi za dokolicom
ispruženih nogu na slobodnoj fotelji.
I kada započnemo o povijesti
to mi prošlost našu progonimo kao zvijer.
Kada započnemo… to je kao kad započinje rat!
Dobro mi poznajemo povijest našeg zemljopisa
jer zdušno čitamo i pišemo traktate
nenaviknuti na činjenicu da
živimo poetski, a umiremo posve prozno.
Svaki je razgovor o povijesti
u našoj kući odmah povijest sama.
Čini nam se tako kako je cijeli svijet igračka
za mlado doba našega života.
Od nesreće do nesreće hranimo se samo nadom
jestivom siromaha.
A kad nam staro doba dođe
onda su i jučer i danas i sutra
s nama na verandi
u smiraju dana i života.
Tako su naši razgovori o povijesti
naše usputno ćaskanje o svakodnevnom
ponovno sama dokolica.
Onda rado započnemo i o nogometu
o našim ženama u najboljim godinama
o nekim drugim ženama, o djeci i koječemu.
I onda… i povijest malo odmori od nas
a ratovi uvijek nekako stanu.
Mir zavlada kao da s neba Onaj silazi.
Lakrdija se naših tada često spominjemo.

Zašto nam trebaju stare novine

I.

Ima tomu godina dvadeset i više
pričalo se –
da će iz epruvete, Svijete –
najbolje biti dijete!
Mislim o tomu s tjeskobom
vodeći se mišlju kako smo mi
uopće, je li –
mogli stići tako daleko?!
I kažem sebi onda
hajde, čovječe, malo listaj poeziju
nek' novine šuškaju u kutu
od njih je, štoviše, i stara dobra poezija
zamalo bolja!
I uzmi tako neku pjesmicu običnu
neku Rugalicu ili možda Odu
ili, zaboga –
– nešto narodno, nešto naaarodnoooo!
Ne dirati tatinu olovku i notes
u toaletu na stroju za rublje!
Jer naš tata strašne ideje ima
dok u pol noći odmara se tamo!

II.

Reptili su mali nježna bića
o nježnosti epruvete neću ni govorit'.
Anđelčići mali, evo, odmah znaju sve.
Pužući, oni spoznaju razliku
između kućne kemije i javnoga offseta.
Točno je da do istina dolazimo učeći.
Ah, gdje je sad sve moje znanje –
da ga prodam, da ga prodam!
Za vina bocu, za još jednu bocu vina

i za jedan mali… mali, kuhani kukuruz!
I onda to znanje, taj ambis vještina
Sve to što se grije dok se hladi.
Gledajuć' tatu svoga on na vrhu prstića
malen govnić iz nosića vadi.
Stare novine podižu nam želudac
najsvježije samo ramena.
Stare, stare igraju nam žene
i nema tu od Mečke ni em!
Ne sklanjati tatine leksikone, rječnike
enciklopediju niti stare fascikle.
Ne dirati tatinu u pepelnici cigaretu.
Jer bi se mogao, jer bi se mogao…
Zapaliti!
Zapalit naš svijet!

Dan nezavisnosti ili pjesnik traži posao

Dobar dan. Ja sam pjesnik.
I molim Vas da me primite na neki posao.
Mislio sam, naime – vi ste velika tvrtka, pa velim
… primit će oni na posao velikoga pjesnika!
A zašto i ne biste, je li?!
Veliki smo… i vi i ja!
Dobar dan. Čitao sam u novinama
da ste vi velika tvrtka, zato sam, naime, i došao!
Čitate li vi, gospodine, novine?
Naime, ja sam veliki pjesnik. Pa rekoh –
ide veliko uz veliko!
A da me primite na neki posao?!
Ne mora to biti neki veliki niti težak posao
– nisam vam ja od tih stvari!
Što?
Kažete – ne biste?!

Čudno, u najmanju ruku.
Mora da vi i niste velika tvrtka, kako me obavijestiše!
No, što ćemo; greške se dogadaju.
Dobra večer, velim!
Ja sam taj i taj; mora da ste čuli za mene!
Naime, veliki sam pjesnik, a i Vaša je
tvrtka velika, koliko čujem…
… Molim?!

Ako sam dobro razumio
– ne radite blagdanima?!
I hoćete reći da je danas neki neradni dan?!
I još k tomu – državni praznik!
Ma dajte...

Pa dobro, onda – laka vam noć!
Odmorite se noćas i naspavajte se sito!
A ja idem.
A sutra, rekoste?!
Ah, da, sutra je radni dan.
Ja sada idem. Doći ču sutra.
Vi ste velika tvrtka, zapamtite
– ali ništa vam manji nisam ni ja!

Pohvala pčelama

S pčelinjeg će žalca
pod sitnozorom
sada u bezdan procuriti
trpak, gorak, žuti med.
To će otploviti snaga jedna
u drugo nešto, u skladnu smrt.
To će se nešto svršiti, nečemu
će biti kraj.
Nezapamćeno nešto u pčelinjem svijetu.
A onda možda te ubode ljepota
pa se bol sito rodi.
Toliko i toliko zamaha krilcem
u jednoj sekundi!
Nije tu nužno o matematici riječ.

Moja zvijezda

Mene moja zvijezda vodi
Kroz vrijeme i kroz mjesta
Ne mislim puno nikad
Moja zvijezda zna, govorim ljudima.
Govorim ljudima, moja zvijezda zna.
Mene je moja zvijezda vodila
I kad sam bio mali.
Ja sam dobar sa svojom zvijezdom
Koliko dobar možeš biti s majkom
Ja sa svojom zvijezdom zborim
Kao sa sestrom.
Mene je moja zvijezda vodila
Nebom je hodila, među drugim zvijezdama
Dok ja gazio sam zemljom
Među zvijerima, među ljudima.

Nada mnom je moja zvijezda, oko nas je mrak.
Mene moja zvijezda vodi, zborim ljudima
Kao što se zbori zvijezdama.

Ima li me danas u novinama

(Kolega pjesnik izlazi po jutarnje izdanje
u kojem je objavljen prikaz njegove knjige)

Idem ja ulicom, slušaj 'vamo!
Idem ja tako, a za mnom ide vjetar.
Idem ja, a on posrće
ne može me stići.
Idem ja tako, gazim svojski
a on za mnom klapa li klapa
Čita stare novine, što li?!
A novine lete visoko
pa nisko padaju, sustižu me
i prestižu me!
Oko nogu mi se pletu.
Pa mi se pletu oko vesala
Jer ja ulicom – naprosto plovim!
Plovim ja ulicom
puše mi vjetar u jedra.
Oho – ho!
I onda plutaju te stare novine za mnom
Prebrz sam valjda – što li?!
Stare se vijesti ništre pred novima.
– Idem ja ulicom i svaki mi korak čio!
Naime!

O autoru

Dragan Šimović rođen je 1964. u Gabeli.
Školovao se u Metkoviću i Sarajevu.

Objavio je sljedeće knjige priča:
Misterij stolne lampe, Sarajevo 1990.
Prolaznik, Sarajevo – Mostar 1997.
Triangulacija, Široki Brijeg – Split 2003.
Učili smo za pjesnike, Zagreb 2003.

Radio je kao urednik u časopisima i izdavačkim kućama.
Pisao za novine.
Priče i pjesme su mu prevođene
na engleski, njemački, mađarski, češki i albanski jezik.

Ima ga i u nekim izborima i antologijama.

Dobitnik je prve nagrade na onodobnom
jugoslavenskom natječaju za priču »Zija Dizdarević« 1988. godine.

Ovih sedam pjesama iz njegove pete knjige, a prve knjige pjesama objavljujemo uz suglasnost Roberta Mlinarca i Ivana Vukoje, urednika rečene publikacije.

Bio je član nekoliko književnih udruga.
Umro je 6. 1. 2007., u 43. godini života.

Ante GRADIŠKA

Putovanje u srce tmine

Meksička epizoda Davida Herberta Lawrencea

(Na marginama knjige »D. H. Lawrence: a Biography« Jeffreyja Meyersa, izd. Knopf, London)[1]

»Posle Australije, Lorens kreće na svoj dugogodišnji hadžiluk u potragu za civilizacijom u kojoj je čovjek uspeo da izmiri suprotnosti u sebi, zadrži zdravu animalnu stranu svog bića i omogući joj puni procvat da bi preko nje postigao integraciju svog duhovnog bića. To ga dovodi u Novi Meksiko, Taos, gde svojim osetljivim čulima upija čudesnu atmosferu podneblja u kome se tragovi stare indijanske mešaju sa uticajima meksičke kulture, u koju prodire savremena Amerika. Meksiko na njega deluje kao osveženje. On inspiriše neke od najlepših stranica njegove čuvene deskriptivne proze... Plod toga su dva na mahove umetnički izvrsna, na mahove loša, idejno neodrživa dela: *Krilata zmija* (The Plumed Serpent), 1926, i *Žena koja je odjahala* (The Woman Who Rode Away), 1928. godine.« (Dr. Vida Marković: Engleski roman XX veka – »Naučna knjiga«, Beograd 1963.).

[1] Čini nam se sasvim primjerenim ovaj tekst objaviti u povodu biografije poznatog pisca, prije svega zato što Lawrenceovo putovanje u Meksiko i New Mexico sa suprugom, dominantnom i pohotnom Njemicom Friedom, preko koje je autor (bila je starija od njega) bezuspješno pokušavao liječiti svoj Edipov kompleks, bilo vrlo važan dio njegova života (što je – kako vidimo – rezultiralo i nekim vrlo zanimljivim književnim djelima).

Inače, gotovo da i nema pisca koji bi u svojim djelima bio »autobiografičniji« od Lawrencea: u *Sinovima i ljubavnicima* glavni je lik zapravo njegova majka, čija je dominacija kod njega stvorila *Edipov kompleks*; »čuveni« šumar Mellors iz *Ljubavnika lady Chatterlay* inspiriran je jednim od Friedinih ljubavnika, drvodjelcem s njemačke rijeke Isar (prema listu »Domovina Hrvatska« br. 3 posrijedi je bio Talijan, Peppino d' Allura), a *Aronov štap* bavi se nikad ostvarenim Lawrenceovim bijegom od žene i obitelji.

»Meksički« roman *Pernata zmija* (a na neki način i novela *Žena koja je odjahala*) umjetnički artikulira autorovu osnovnu životnu opsesiju: podčinjavanje žene muškarcu – tim strasniju i anksioznu što je kod Lawrencea uvijek bilo sasvim obrnuto. Zato je zadanu temu – ponavljamo – primjereno razmatrati u kontekstu piščeve biografije, u kojoj je pomalo paradoksalno, ali i poticajno, to što glavni lik nije sâm Lawrence nego njegova supruga (zanimljivo je mišljenje književnice Katherine Mansfield, koja se kretala otprilike u istim društvenim krugovima, a koja je jednom napisala da je Lawrence »apsorbiran, gotovo izgubljen, poput malog zlatnog prstena u tom nezamislivom njemačkom božićnom pudingu kojemu je ime Friede»).

Konačno, potomak siromašne rudarske obitelji, Lawrence je bio, poput, recimo, znamenitog irskog pjesnika W. B. Yeatsa, opsjednut aristokratizmom i »božanskim pravom prirodnih kraljeva«, što je nužno rezultiralo nekom vrstom fašistoidnosti, koja se ogledala i u njegovoj fascinaciji Mussolinijem. Natruhe tog fašistoidnog elitizma nalazimo, naposljetku, i u *Pernatoj zmiji*.

I Australiju i Meksiko Lawrence doživljava kao svojevrsnu egzotiku, ali njega očito mnogo više zanima egzotika duha nego egzotika prirode. U dva romana koja su inspirirana njegovim posjetima ovim zemljama, a koji se općenito ubrajaju među njegova lošija djela (*Klokan* i *Pernata zmija*), on uvodi lik idealnog vođe, neku vrst ničeovskog »nadčovjeka«, što proizlazi iz njegove nebulozne ideje o »plemenitom divljaku« i njegovoj »krvnoj« superiornosti. U *Klokanu* je to lik političkog vođe, koji ima mnoge fašističke crte, dok se u *Pernatoj zmiji* radi o religioznom vođi koji se proglašava inkarnacijom starog astečkog božanstva.

Zgađen tehnokratskom europskom civilizacijom, on traži izlaz u prevlasti sirovog, primordijalnog instinkta i zdrave čulnosti, ali gotovo uvijek zapada u slijepu ulicu iracionalnosti i misticizma. »On je osjećao mrtvilo moderne industrijske civilizacije, koja mehanizira ličnost, korumpira volju i u kojoj sterilni intelekt dominira nad autentičnim ljudskim strastima...«, kaže o njemu David Daiches u svom poznatom djelu *The Novel and the Modern World* (Roman i moderni svijet). Kada, međutim, u romanu pokušava eksplicirati svoje teoretske postavke, a svoj ideal prirodnog čovjeka oživotvoriti u nekom književnom liku, finalni je produkt obično neki ezoterični, mistični polubog, u čijoj navodnoj superiornosti i težnji k dominaciji ima dosta fašistoidnih elemenata.

Paradoksalno je kod Lawrencea da on apriorno odbacuje intelekt, ali svijet gleda očima tipičnog razočaranog intelektualca. Fasciniran je, npr., drevnim indijanskim mitovima i ritualima (o čemu svjedoči i njegova knjiga putopisa *Jutra u Meksiku*), dok, s druge strane, osjeća neki aristokratski prezir prema tc tradiciji i uopće prema Indijancima kao prema narodu, u čemu ima i primje rasizma (što naročito dolazi do izražaja u prvoj trećini *Pernate zmije*). U pre govoru Penguinovom izdanju ovog romana Richard Aldington lucidno zapa da u njemu »Lawrence konstantno uzmiče s neskrivenim užasom od onih ist stvari koje sam propovijeda«. U tome je i osnovna slabost romana: Kate, n me, osjeća duboku odvratnost prema Meksiku i meksičkom načinu života, a ipak sve dublje zalazi u »srce tmine«, naprosto zato što je pisac namislio spari je sa svojim primordijalnim »nadčovjekom«.

Karakteristično je za to djelo, kao i za novelu *Žena koja je odjahala*, da su dani kroz perspektivu ženske psihe (iako to nije nimalo neuobičajeno za Lawrenceova djela). Obje su heroine privlačne, senzualne žene srednjih go dina, snažne ličnosti i jake volje, nesklone da se podčine muškarcu, žene koj napuštaju konvencionalni europski način života da bi okusile draž nepozn tog – što sve asocira na Lawrenceovu suprugu, Njemicu Friedu. Izgleda c

je Frieda dominirala životom svojega muža i nametala mu svoju volju, jer je on praktički u čitavom opusu zaokupljen ženama koje se odupiru muškarcu i teže da ga podčine. Tako je čitav roman *Aronov štap* (Aaron's Rod) napisan vjerojatno samo zato da bi se opravdao Aronov bijeg iz navodne obiteljske božićne idile (projekcija neostvarenog Lawrenceovog bijega od vlastite žene?) na samom početku romana, a i Rawdon Lilly, još direktnija projekcija autora u tom romanu, pati zbog toga što mu se supruga neprestano suprotstavlja, pa je pisac »tjera« k njenoj rodbini u Norvešku (strankinja, asocijacija na Njemicu?), odakle se do kraja romana i ne vraća. S druge strane, Gudrun će Gerald svojom voljom i suprotstavljanjem, u *Zaljubljenim ženama*, otjerati u neku vrstu samoubojstva usred stravične bjeline snijega, ali će zato neimenovana Amerikanka iz *Žene koja je odjahala* platiti svoju pobunu užasnom smrću. Zapravo, tek će se u *Pernatoj zmiji* (a kasnije, na određen način, i u *Ljubavniku lady Chatterlay*) Lawrence usuditi da oživotvori svoj ideal: ponosna i nezavisna Kate Leslie potčinit će se indijanskom Panu Ciprianu. Tako i ovaj roman također izražava osnovnu Lawrenceovu privatnu opsesiju.

Pernata zmija i *Žena koja je odjahala* imaju, s druge strane, sličnu, gotovo identičnu tematsku okosnicu: putovanje dviju zrelih, nezavisnih žena u ono što smo u naslovu nazvali – parafrazirajući naslov čuvene Conradove novele – »srce tmine«. I jedna i druga heroina, gonjene nekim iracionalnim impulsom, koji je čudna mješavina privlačnosti i odbojnosti, postaju na neki način dijelom drevnih poganskih rituala meksičkih Indiosa, s tim da njihove avanture imaju dijametralno različit ishod: postavši ženom jednog od vođa tog mističnog pokreta (sam će se proglasiti astečkim bogom), Kate Leslie iz *Pernate zmije* postaje ujedno i boginja te vjerske sekte, dok će anonimna Amerikanka iz *Žene koja je odjahala* postati žrtvom stravičnog poganskog rituala.

Ako sada pogledamo kako je Lawrence uspio umjetnički uobličiti te svoje bizarne sižeje, možemo reći da je u *Pernatoj zmiji* samo djelomično uvjerljiv kao umjetnik, dok je u *Ženi koja je odjahala* dao jedno od svojih najboljih djela (ako ne i najbolje). Naime, koliko god bila točna Daichesova tvrdnja da je Lawrence najuspjeliji u svojim pripovijetkama, jer u romanima, zbog same njihove dužine, ne uspijeva izbjeći teror svojih privatnih opsesija, koje onda redovno razbijaju strukturalno jedinstvo romana i podređuju ga izvanliterarnim elementima, postoji i veći broj njegovih novela u kojima se nije uspio othrvati ovoj opasnosti. Iako je *Žena koja je odjahala* njegova najduža novela, upravo je zadivljujuće kako je Lawrence uspio u njoj pronaći izvanrednu sukladnost između forme i sadržaja, te kako je jednu bizarnu situaciju, koja je u samom

svom ishodištu pomalo apsurdna, učinio umjetnički uvjerljivom. Odluka 33. godišnje žene, koja se dosađuje u stranoj, negostoljubivoj zemlji, u braku s 20 godina starijim i sasvim nezanimljivim mužem, da tajno napusti dom i obitelj da bi provjerila kakva se to tajna krije iza nepristupačnih planina na horizontu, logički je isto tako neuvjerljiva i ishitrena kao i odluka Arona Sissona da bez najave napusti svoju obitelj, ili Kate Leslie da u nedogled produžuje svoj boravak u Meksiku, iako osjeća odbojnost i prema zemlji i prema ljudima. Međutim, dok u ova dva romana (a osobito u prvom) daljnji razvoj fabule samo još više obesmišljava početnu neuvjerljivost (*Pernata zmija* spašava se od potpunog kraha nekim zaista nadahnutim stranicama!), čime se samo pokazuje da im je čitava konstrukcija utemeljena na staklenim nogama, razvoj fabule u *Ženi koja je odjahala* teče u savršenoj geometrijskoj progresiji, penjući se postupno i stupnjevito do efektnog *crescenda* kojim se priča okončava. Autor, međutim, novelu završava neposredno prije prizora ritualnog ubojstva, sačuvavši tako draž neizrečenog, a nagoviještenog.

Zadivljuje funkcionalnost proznog izričaja u ovoj noveli. Ni jedna rečenica, ni jedna sintagma nije suvišna, ni jedna riječ ne izlazi iz konteksta zadane teme! Ako znamo da Lawrence ima i takvih djela kakvo je, npr., *Aronov štap* – zbir, ako tako možemo reći, irelevantnih digresija – ovo je dostignuće tim dojmljivije. Tako se, npr, Lawrence ovdje možda više nego igdje drugdje služi opisima pejsaža, ali pejsaž tu nije puki egzotični dekor priče, već se njegova surovost i ogoljelost nalaze u funkciji simboličnog podteksta. Samo jahanje heroine kroz negostoljubive meksičke gudure, predočeno inače s upravo faktografskom preciznošću, odvija se na dva plana: na realističnom planu bizarne pustolovine, kao i na simboličnom planu putovanja u »srce tame«.

Više nego možda igdje drugdje Lawrence ovdje služi slojevitim i metaforičnim jezikom da bi što sugestivnije ispričao priču. Ogoljelost i funkcionalnost rečeničnih konstrukcija, bremenitih nekim skrivenim a teško odgonetljivim značenjima, podcrtavaju opću atmosferu i psihička stanja junakinje. Smirenost početnih odjeljaka priče, u kojima se ukratko opisuje prethistorija heroine, ali i njezino trenutno stanje, koje obilježavaju neka duhovna tupost i *énoui*, polako nestaje kako odmiče njezino apokaliptično putovanje, na početku kojega ona osjeća neku smirenost i neustrašivost, ali što ono dalje odmiče sve više osjećamo da je ta smirenost zapravo nesvjesno mirenje sa sudbinom, podsvjesna izvjesnost skoroga kraja. Pojava trojice Indijanaca, koji se poput zlokobnih ptica isprječuju na njezinom putu, konačno uvodi u radnju elemente nečeg prjetećeg i stravičnog, te nagoviješta tragični finale. Lawrence maestralno prikazuje psihičko stanje junakinje, atmosferu koja je obavija, njezin put kroz agoniju svojih od straha i jeze obamrlih čula, do onog trenutka predsmrtne bjeline, kada će, usred hladnog blještavila snijega i leda, dok se zadnje zrake umirućeg zimskog sunca gube iza horizonta, njezino krvavo srce, nožem iskopano iz njedara, biti ponuđeno kao žrtva okrutnim indijanskim bogovima. U oblikovanju svoje priče Lawrence pokazuje izuzetan smisao za gradaciju dramske napetosti, koju iskazuje ubrzanjem ritma, kao i već spomenutim jezičnim sredstvima.

Čitava je novela ispripovjeđena doista iz perspektive ženske psihe. Naime, u *Pernatoj zmiji* žena jest glavna junakinja, ali je jasno da joj tamo, iako je glavnu inspiraciju za ovaj lik našao u svojoj supruzi Friedi, Lawrence podaruje i neke svoje osobine. Posebno je to uočljivo u onim situacijama kada Kate razmišlja o Meksiku i njegovim stanovnicima, a naročito u posljednjim poglavljima, gdje ona doživljava muškarca onako kako bi to Lawrence htio od žene. Iako je i ova novela, kao i *Pernata zmija*, inspirirana njegovim boravkom u Taosu u Novom Meksiku, izgleda da je za njezin nastanak presudan bio autorov razgovor s Mabel D. Luhan i njezin doživljaj Meksika. U svojoj knjizi *Lorenzo u Meksiku* ona tvrdi da se špilja koju je Lawrence opisao u završnim odjeljcima pripovijetke nalazi u blizini Taosa. Sve to ukazuje kako je Lawrence najbolji tamo gdje ne podliježe teretu osobnog iskustva, već uspijeva postići nužno odstojanje prema predmetu svog rukopisa.

Izgleda da Lawrence ne bi bio Lawrence kada ne bi, barem na trenutak, popustio kušnji didaktičkoga dociranja (kod njega bi bilo zaista neprimjereno govoriti o moraliziranju!), potaknutog njegovim privatnim opsesijama. Tako on i ovdje za trenutak napušta svijest svoje junakinje i postavlja vlastitu svijest kao svevideću u djelu, da bi iznio neke svoje stavove. Tada kaže: »Njezin tip ženskosti, duboko osoban i individualan, morao je opet biti izbrisan, a veliki primordijalni simboli morali su još jednom nadvisiti palu individualnu nezavisnost žene. Oštrina i drhtavo nervozna svijest obrazovane bijele žene morala je još jednom biti uništena, ženskost je opet morala biti bačena u veliki vrtlog bezličnoga seksa i bezlične strasti.« Lawrence je zaista morao biti žestoko frustriran na planu (barem mentalnih) odnosa muškarca i žene pa da ženu koja teži punom očitovanju svoje ličnosti i protestu protiv ustaljenih društvenih odnosa osudi na tako okrutnu smrt! (U *Pernatoj zmiji* takva sudbina stiže doňu Carlotu, suprugu don Ramóna, koja se – doduše iz religioznih razloga – suprotstavlja nebuloznim idejama svoga muža!). Lawrence ima milosti samo prema onim ženama koje se podčinjavaju muškarcu, pa će tako Kate Leslie

biti »iskupljena« tek onda kada prevlada svoj animozitet prema »prirodnom čovjeku« Ciprianu (i njegovim idejama) i pokori mu se, a slično se može reći i za odnos lady Chatterlay prema šumaru Mellorsu.

Jedna pomalo pojednostavljena usporedba ukazuje na sličnost između Lawrenceova stvaralačkog postupka i onoga kojim se koriste pisci socrealizma: i oni polaze od određene ideje (ili možda više ideja), koju onda silom naguravaju u okvire književnog djela, brinući se uvijek više za njegovu idejnu prepoznatljivost i prihvaćenost nego umjetničku uvjerljivost. Razlika pak nije samo u tome što te ideje najčešće nisu njihove, već su im nametnute od represivnog političkog sistema, nego i što Lawrenceove ideje i moralni stavovi često čine zbrkanu, nekoherentnu smjesu. Stoga W. W. Robson u nastavku gore citiranog odjeljka kaže: »Tako mi gubimo kontakt sa svijetom autorove mašte i nalazimo se na planu ideja i stavova. Lako je zapaziti da je Lawrence kao moralist potpuno inkoherentan. Svaki pokušaj da se sistematiziraju njegove moralne, društvene ili političke poduke dovodi do kaosa... Lawrence očito generalizira neprikladno, a ponekad i pogrešno, na osnovi svog vlastitog slučaja...« Međutim, bez obzira na tu raznolikost često međusobno kontradiktornih ideja, Lawrence je najlošiji tamo gdje pokušava prosvjetiteljski docirati, u ime bilo koje i bilo kakve ideje, svodeći svoje likove na njihove puke glasnogovornike, a najbolji je tamo gdje se njegovi likovi sami opiru teroru nametnutih ideja. Sama ta ambivalentnost njihovog položaja daje im psihološku uvjerljivost. Tako se u *Pernatoj zmiji* Kate neprestano opire prihvatiti ono što je protiv njezine naravi i svjetonazora, a ta borba daje njezinom liku finu psihološku dimenziju: činjenica da joj autor konačno uspijeva nametnuti svoj pogled na svijet rezultira time da je roman najmanje uvjerljiv upravo na samom kraju.

Ako je završno poglavlje, a pogotovo njegovi posljednji odjeljci, najneuspjeliji dio knjige, ne bismo se složili s inače odličnim kritičarom D. Daichesom koji tvrdi da je jedino prvo poglavlje uspjelo. To poglavlje, u kojemu se opisuje kako Kate odlazi u Mexico City sa svojim rođakom Owenom i njegovim mladim prijateljem Villiersom na borbu s bikovima, možda je jedino potpuno autobiografsko poglavlje u knjizi (inspirirano Lawrenceovim doživljajima u Mexico Cityju u društvu Friede i američkog pjesnika Wittera Bynnera), sa svim onim slabostima od kojih pate oni dijelovi Lawrenceova opusa u koje autor nasilno umeće autobiografske elemente, te bi u kontekstu romana bilo sasvim irelevantno kada ne bi dovelo Kate u neposredan kontakt sa Ciprianom.

I u sljedećih nekoliko poglavlja, koja se još uvijek odnose na boravak Kate i njezinog društva u Mexico Cityju, pretežu autobiografski elementi, pa se

radnja uglavnom iscrpljuje u ispraznim razgovorima na mnogobrojnim sjedeljkama. Zaplet se počinje nazirati tek kada se Kate preseli u Sayulu, gradić na jezeru duboko u unutrašnjosti zemlje, čime je označen početak njezina prodora u »srce tmine«.

Ovdje je uputna analogija sa *Ženom koja je odjahala*, jer su oba djela zasnovana otprilike na istom principu: boravak Kate u Mexico Cityju odgovara rezimiranoj protohistoriji Amerikanke iz novele prije njezina fatalnog putovanja, a Kateino putovanje prema Sayuli odgovara putovanju junakinje *Žene koja je odjahala*. Samo je ishod putovanja – kao što smo već vidjeli – različit, ali i to samo na ontološkom planu: obje žene, krenuvši u svoju oniričku avanturu gonjene nekim neobjašnjivim impulsom, postaju dio drevnog indijanskog rituala, s tim što heroina *Žene koja je odjahala* postaje obredna žrtva, a Kate Leslie živo božanstvo.

»Bijeg Kate Leslie, glavne junakinje *Krilate zmije*, iz monotonosti života tradicionalne Engleske na novi kontinent, u Meksiko, ima osobine potrage za pastoralnom romancom prošlih vremena. Frazerovi rituali i Jungovi snovi daju joj simboličku strukturu. Gledano sa stajališta ispitivanja snova, potraga za pastoralnom romancom predstavlja traženje libida, ispunjenja cjelokupnog bića, koje će otkloniti ravnodušnost i nezanimljivost stvarnosti«, kaže Živan Filippi u svom eseju »D. H. Lawrence – mit o ponovnom rođenju« («Književna smotra« br. 16/1973). Ukoliko je ova tvrdnja točna, a ona – kako vidimo – dovodi Lawrenceovo djelo u svezu s Frazerovom *Zlatnom granom* (The Golden Bough), te s učenjem Freuda i Junga, autorâ s čijim je djelom Lawrence neosporno bio upoznat, ona se s istim pravom može primijeniti i na *Ženu koja je odjahala*. Naime, pandemonijsko putovanje neimenovane junakinje te novele također nudi analogije s Frazerovim proučavanjem poganskih rituala i s teorijama čuvenih psihoanalitičara. Međutim, posebno kada je riječ o *Pernatoj zmiji*, koju Filippi u ovom kontekstu izričito ističe – same mnogobrojne slabosti ovog romana ukazuju na to da ovdje ipak najviše pretežu autorove privatne opsesije, iz kojih te slabosti i proizlaze.

Ako ovaj roman pati – kako smo upravo rekli – od mnogobrojnih slabosti, on ima i zaista nadahnutih stranica, od kojih neke spadaju među najbolje što je Lawrence napisao. Smještajući – za razliku od Daichesa i F. R. Leavisa – prva dva poglavlja među najslabija u čitavom romanu, mislimo da magnetska snaga djela počinje rasti od trenutka dolaska Kate na jezero (od petog poglavlja, koje se i zove *Jezero*), dakle od početka njezinog puta u »srce tame«, ili u istovremeno privlačan i odbojan Had poganskog misticizma. Samo putovanje jeze-

rom, kao prijelaz iz urbanog i civiliziranog ambijenta meksičke prijestolnice u područje koje od početka odiše nekim osebujnim tajanstvom i misticizmom, opisano je s izuzetnom sugestivnošću, koja nosi u sebi jake simboličke naznake. Putovanje vodom u mnogim poganskim i kršćanskim mitovima označava prijelaz iz jednog života u drugi (za Kate je ovo – što naznačuje i sam naslov Filippijevog ogleda – novo rođenje, koje ona sama nije odabrala, kao što čovjek ne odabire ni svoje prvo rođenje), a bezimeni plivač na jezeru traži od Kate darove poput glasnika drevnog boga Quetzalcoatla.

Najuspjelija epizoda u romanu, koja upravo fascinira svojom magičnom snagom, jest scena u kojoj Kate prvi put sudjeluje u ritualnom plesu u Sayuli, a koja služi kao simbolička inicijacija, mistični uvod u sve ono što će se dalje s njom dogoditi. Samim tim ustreptalim opisom autor nas uvodi u srž poganskoga rituala, u njegovu pomalo jezivu, oniričku ljepotu, koja će u tolikoj mjeri upravo fizički djelovati na Kate da će ona tu prvi put potpuno prevladati odbojnost prema zemlji i narodu koji je okružuju. Možda je najbolje magiju ovog odjeljka izrazila Maud Bodkin, koja u svojoj knjizi *Archetypal Patterns In Poetry* (Arhetipski obrasci u poeziji) o njemu kaže: »Sve ove slike plesa imaju težinu knjige iza sebe. Zmijska snaga, buđenje života tijela koje je veće od same ličnosti, zvijezda koja jasno zasja za trenutak između suprotnosti, između muškarca i žene, između dana i noći, koja blijedi i vraća se poput pupoljka u cvijetu, kako teče svjetski ritam, sve to što se slavi u himnama i što je skupljeno u zamišljenom ritualu nove religije, čini se poznatim i značajnim bilo kojem prijemljivom čitaocu ovog ili drugih Lawrenceovih djela.«

Međutim, upravo negdje odavde, nakon ovog izuzetnog uzleta poetske inspiracije, tonus knjige počinje gotovo rapidno opadati, i to upravo zbog pretjeranog inzistiranja autora na onim istim elementima koji su ovdje tako maestralno predočeni. Opčinjen poganskim ritualnim vizijama, u koje je vješto upleo svoje privatne opsesije, Lawrence gubi gotovo svaku mjeru inzistirajući na drevnim astečkim himnama i obredima, tako da se otprilike dobra polovica romana (koja zauzima njegov središnji dio) više doima kao reportaža nego kao pravi roman. Presijecani povremeno nadahnutijim stranicama, kao što su opisi noćnih mora protagonistice, kada u svakom šušnju čuje dolazak krvožednih bandita, ovi dijelovi knjige svode se na dosadnu pogansku litaniju, povezani tek monotonim, feljtonskim opisima (F. R. Leavis naziva ih »nezakonitim komentarima«), tako da prave radnje tu zapravo i nema. Roman bi tako bio mnogo bolji da je desetak poglavlja u sredini svedeno na dva ili tri! Zato je potpuno u pravu Filippi kad kaže: »Dok je u prvom Kateinu ritualnom plesu preporoda

udaranje bubnjeva imalo svoj odjek u ritmičkom poskakivanju plesača i u Katinim emocijama, dotle ovaj omamljujući efekt beskrajnog bubnjanja što prati dugačke napjeve i himne izaziva samo odbojnost.«

U nastavku navedenog odjeljka on kaže: »Takvu odbojnost osjeća zapravo i sama glavna junakinja kada proklinje i sam zvuk Quetzalcoatla i Huitzilopochtlija.« Njezina odbojnost prema tim poganskim ritualima, koju Filippi u citiranoj rečenici gotovo slučajno priznaje, a koja proizlazi iz odbojnosti što ju stvarno-fiktivni dualitet Frieda/Kate osjeća prema manipulaciji i ropskom podčinjavanju, potire esejistov egzaltirani zaključak po kojem je »mitski heroj Kate dostigla (je) krajnji cilj svoje pastoralne romance. Činom mistične udaje došla je do centra kozmosa i do najdubljeg središta svoga srca. Pronašla je žuđeni objekt svoje potrage, vrelo mladosti i života. Iako se ono nalazi u njoj samoj, otkriti ga je mogla jedino u kontaktu s primitivnim obredima starih meksičkih bogova.« Kate je, međutim, užasnuta činjenicom da postaje poganska boginja Malintzi, a postaje to samo zato što je autor tako htio, zanemarujući radi toga umjetničku uvjerljivost djela. Sve ovo, naravno, vrijedi prihvatimo li Aldingtonovu logički utemeljenu pretpostavku: »Kate je očigledno Frieda Lawrence, čije iskustvo je njegovo iskustvo, pri čemu on pokazuje zbunjujuću sposobnost da iskoči iz njene kože u vlastitu, sa svim njegovim predrasudama, fobijama i hirovima... Nije potrebno posebno naglašavati ni to da su don Ramón i don Cipriano... inkarnacije jednog ili više Lawrenceovih bezbrojnih ega.« Kate se astečkim mističnim ritualima ne odupire iz istih razloga kao Ramónova supruga Carlota (religioznih), već zbog nepristajanja svoje snažne ličnosti (ili, kako Lawrence u više navrata naglašava – volje!) na manipulaciju i ropsko podčinjavanje. Ono što Lawrence ovdje promiče nalazi se na suprotnom polu od histerične euforije bukačkoga feminizma: dok se tamo traži potpuno oslobađanje žene, ovdje se traži nešto sasvim suprotno – potpuno, psihičko i fizičko, podčinjavanje žene muškarcu! Drevni poganski mitovi, s kojima se Lawrence upoznao prilikom svog boravka u (Novom) Meksiku, dali su mu dobru priliku da na literarnom planu izrazi tu svoju opsesiju.

Među uspjelije epizode treba ubrojiti i »napad na Jamiltepec«, opisan u istoimenom poglavlju. Taj napad zapravo je pokušaj atentata na Ramóna, koji organiziraju njegovi politički i vjerski protivnici. Ramón se u času napada zatječe sam na imanju s Kate (ovdje je potrebno naglasiti da oni osjećaju snažnu međusobnu privlačnost, ali njihovi odnosi ostaju do kraja »platonski«), te zajedno s njom odbija napadače. Filippi kaže da je ovo poglavlje »napisano u stilu romana Zanea Greya o Divljem zapadu«, pa, iako odmah dodaje da takve

romane »svojom neposrednošću i evokativnošću daleko (ih) nadmašuje«, treba reći da je sličnost na svim planovima ipak samo uvjetna. Ova se epizoda, naime, dijametralno razlikuje od sličnih scena u vestern-romanima, u kojima je težište postavljeno isključivo na izvanjsku akciju. Ovdje, međutim, gola je akcija služi samo vanjski odraz duševnih proživljavanja Kate i Ramóna, a čitava scena, zahvaljujući specifičnom jezičnom bogatstvu izraza, djeluje nestvarno, kao nekakav sablasni balet ili svojevrsni *dance macabre*. Kate će tu i sama u samoobrani ubiti jednog bandita, ali to njezino popuštanje nasilju ne mora u etičkom smislu značiti odustajanje od njene zgađenosti nad prizorom besmislena ubijanja na »koridi« u prvom poglavlju. Ona vjerojatno i dalje osuđuje snobovsko oduševljavanje prizorima ubijanja bikova kod Owena i Villiersa (Lawrencea i Bynnera?), čiji površni duh doživljava Meksiko samo s vanjske strane, dok ga je ona doživjela iznutra, pa može o njemu meritorno suditi.

Jedna od ključnih (iako ne i umjetnički uvjerljivih) epizoda je i poglavlje *Otvaranje crkve*, koje kulminira svojevrsnim egzorcizmom i degutantnom smrću doñe Carlote. Ramón, naime, protjeruje kršćanske svećenike iz svog okruga a njihove bogomolje pretvara u hramove svoje sekte. U pretjerano egzaltiranoj i patetičnoj sceni, njegova će žena Carlota, u crkvi u kojoj se sada slave novi bogovi, doživjeti psihički i fizički kolaps, suočena s nasilnim rušenjem sistema duhovnih vrijednosti kojima je posvetila čitav život. Njezinu je smrt izazvala sprega vlastite religioznosti i muževe patološke megalomanije, smještene na suprotnom polu suštinski istog eshatološki zasnovanog svjetonazora – ukoliko je Carlota prikazana kao žena koja mazohistički traži božanstvo kojemu će se ropski podčiniti (zbog čega se Kate i ne može duhovno suživjeti s njom), dok narcisoidni Ramón teži religiji u kojoj sam može biti vrhovno božanstvo. Zanimljivo je Filippijevo zapažanje po kojemu Kate u Carlotinoj smrti doživljava i nestajanje tragova evropske kulture u samoj sebi. To je bilo moguće jedino kroz paradoksalnu bliskost Carlotine smrti i Kateine ljubavi prema Ciprianu, jednom od sljedbenika starih meksičkih bogova.

Međutim, sve to u osnovi nemušto koketiranje s poganskim ritualima samo je predigra za ostvarenje Lawrenceovog osnovnog cilja, a to je nešto što bismo mogli nazvati »prirodnim patrijarhatom« gdje se muškarac, mužjak, divinizira da bi time legalizirao svoje pravo da potpuno podčini ženu, da je učini robom. U svim najboljim Lawrenceovim romanima (*Sinovi i ljubavnici*, *Zaljubljene žene*, *Duga*) žene mentalno teroriziraju muškarce, ljubavna veza ili brak služi im uglavnom samo zato da manipuliraju njima, a muškarci su većinom nesposobni da se odupru teroru njihove volje (gotovo u svakom svom

romanu Lawrence insistira na snazi ženine volje!). Zato im se autor u svojim kasnijim djelima osvećuje: Aron Simson svojim ravnodušnim bijegom od kuće lišava ženu njezine »žrtve« i prepušta je nemoćnom bijesu, Cipriano Viedma podčinjava ponosnu i samostalnu Kate svojoj volji, a svojeglavost i prkos *Žene koja je odjahala* kažnjeni su okrutnom smrću. Po Lawrenceu, žena se mora pokoravati muškarcu duhovno i fizički, te priznati njegovu superiornost na oba plana. Kada pri kraju *Pernate zmije* pročitamo da je Kate bila zahvalna svom pokojnom mužu Joachimu zbog »orgastičke satisfakcije« koju joj je pružao, zbog »spazama koji su je prisiljavali da glasno viče«, a sada, uz Cipriana, »s čuđenjem je osjećala kako u njoj umire 'Venera iz pjene': uzavrela, požudna, ekstatična Venera... Kada bi joj se, dok su vodili ljubav, vraćala ta uzavrela ženska ekstaza poput elektriciteta, koja pozna deliričnе grčeve, on bi ustuknuo od nje... Tamnim i moćnim instinktom on se povlačio od nje čim bi ta želja opet nabujala u njoj... Ona je mogla vidjeti da mu je to odvratno«, onda nam je jasno zašto W. W. Robson kaže da ovaj roman odražava »samozavaravanje i ishitrenost« autora, »koji inzistira da žena ne smije tražiti kompletno fizičko zadovoljstvo u seksualnom činu, već se mora zadovoljiti žpobožnom' podložnošću muškarčevom autoritetu«. Na jednom drugom mjestu, opisujući kako Cipriano doživljava Kate, Lawrence kaže: »Za njega, ona je bila samo odgovor na njegov poziv, korice za njegov mač, oblak za njegovu munju, zemlja za njegovu kišu, gorivo za njegovu vatru... Kao izolirana jedinka, ona je značila malo ili ništa. Kao samosvojna žena, ona je bila odvratna, pa čak i zla. Ona nije bila stvarna sve dok mu se suprotstavljala...«

Lawrence je, doduše, u svojim romanima i teoretskim raspravama tražio skidanje tabua s teme seksa, a u *Ljubavniku lady Chatterlay* pokazao za svoje vrijeme zaista veliku slobodu u prikazivanju erotskih scena (u razdoblju koje obrađujemo u ovoj knjizi on je, međutim, sasvim stidljiv u tom pogledu – mi, naime, jedva da naslućujemo fizički izgled i ženstvenost njegovih junakinja, a u ljubavnim prizorima – kao što smo upravo vidjeli – težište nije stavljeno na seksualni čin, već isključivo na neophodnost slijepog podčinjavanja žene muškarcu!), ali njegova opsjednutost dominacijom žene i apodiktički zahtjev za podčinjavanjem žene muškarcu ukazuje na njegovu nesigurnost u odnosu sa ženama.

Epizode iz svog života i svoje privatne opsesije Lawrence uspijeva ovdje (za razliku od *Aronova štapa* i *Klokana*) vješto kamuflirati u egzotičnu priču o drevnim astečkim ritualima. Činjenica da su priče ispripovjeđene iz perspektive ženske psihe, te da je zaista teško tog fizički neuglednog Engleza, potomka

rudarske obitelji, pronaći u likovima dostojanstvenog španjolskog aristokrata i osionog meksičkog generala, sama po sebi uvjetuje da u ovim djelima autorova intervencija u tekst nije toliko direktna i nametljiva kao u navedenim romanima. Štoviše, gotovo potpuna odsutnost autorove osobe u *Ženi koja je odjahala* omogućila mu je da se prepusti svom neospornom književnom talentu i da stvori jedno od svojih najsavršenijih djela.

Konačno, da se vratimo analogiji koju naslov našeg ogleda nudi s čuvenom Conradovom novelom! Izgleda da su stari astečki bogovi kaznili Lawrencea što ih je uznemiravao radi svojih privatnih ciljeva. On nije imao tu sreću da kao njegova vitalna i robusna Kate Leslie ostane zdrav i čitav u negostoljubivoj zemlji. U jednom mjestu sličnom Sayuli iz *Pernate zmije* (Oaxaca) razbolio se od malarije i dizenterije, što je pospješilo već postojeći tuberkulozni proces na plućima. Zemlju prema kojoj je istovremeno osjećao i snažnu privlačnost i snažnu odbojnost napustio je teško bolestan, na samom pragu smrti, da bi se uskoro rastao i od života i od ideala kojima je bio opsjednut. Nikada nije postao ni bog ni polubog – naprotiv, njegov tragični život, razapet između faustovskih htijenja i ljudskih ograničenih mogućnosti, prava je mjera njegove dirljive pripadnosti bezmjernoj armiji smrtnika.

Milica PERDIĆ

Plime

Tiho
kao što nesta
sjaja
u tvojim zelenim očima
tiho pričamo
naslonjeni
na tihi
slučajni
susret.

Starinski me
ljupko
miluješ
po bradi.

Kamo li nestade
ono zabranjeno
proljeće
ono zeleno
kad sam te voljela.

Gdje li se
iz srca
povukoše
one čudne plime
one zelene
kad sam te voljela.

Neka! Neka nema plime.
I za oseke se vidi
dokle su
vode
dolazile.

Skupa

Jednog utorka
u siječnju
rodila se
moja mala sestra.

I rastemo skupa
mlađa ona
a starija ja.

Otada smo
stasale
klasale
čeznule
ljubile
rađale radovale se
bolovale nadale se
zrnale prosipale se
razapinjale se
i uskrsavale
skupa.
Uvijek skupa.

A nekad nas ne slušaju
riječi
pa nam iskrive
sliku.

Sliku trena
sliku dana
sliku godine.

Mi se tada
zagrlimo
stisnemo
i ušutimo.
I slušamo.
srca.

I ona kucaju!
Uvijek pravo
uvijek čisto
uvijek čvrsto.
Skupa.

Pregovarač

Franko naglo otvori oči. Uokolo crnina. Gdje se nalazi? S lijeve strane prozora, kroz otvorene grilje, probija se sivilo noćnoga svjetla. Pada kiša. Možda ga je to grom probudio? Koliko može biti sati?

Ponovno sklopi oči. Kišne kapi kuckaju po prozoru. Čuje se kratkotrajan trk po zemljanomu putu pod prozorom. Pas? Kuckaju kišne kapi. Tišina.

Ponovno otvori oči. Je li bio zaspao? Čini se, da. Crnina u sobi se razrijedila. Napolju sviće. Još uvijek kiši. Netko od roditelja je ustao. Mati ili otac? Po težini i sporosti koraka, otac je. Škripe drvene stube. Otac prolazi pokraj vrata njegove sobe. Franku se čini da čuje njegovo teško, astmatično disanje. Otac se spušta u prizemlje. Tišina. Tišina obavijena romorom kiše. Potom grom. Udaljen i nejak.

Protječe još desetak minuta. I mati ustaje. Njezini lagahni koraci, praćeni škripom drvenoga poda, zastaju pred sobnim vratima. Bojažljivo kucanje.

»Esi li budan? Vrime e.«

»Budan san. Fala!«

»Nemoj zaspat!«

»Neću. Dižin se.«

Ponovno škripa poda. Mati silazi u prizemlje.

Uskoro i Franko siđe. Dočeka ga otac.

»Stavi san ti unutra malo suhih smokava i bocu od po litre rakije.!«

»Fala, ća!«

Na vrh vojačkoga ranca otac je složio vijenac smokava suhih i bocu s travaricom. Franko klekne pa zatvori ranac.

»Esi li se skala?«, proviri mati iz kuhinje. »Hodi, svarila san ti čaj!«

Franko pođe za njom. U kuhinji ga dočeka ugodan, aromatičan miris mažurana.

»Popij dokli e topal!«

Franko srkne čaj iz velike šalice.

»E li dosta cukara?«

»Dobro e.«

»Sinko, stavi ovo kolo vrata! Neka te Bog čuva!«

U drhtavoj materinoj ruci zasja zlatna ogrlica s križem. Ona ogrlica, koju je mati jednom veoma davno dobila bila od svoje pokojne matere. Jednom veoma davno.

Franko prigne glavu. Bijele materine ruke stave zlatnu oglicu s križem oko njegova vrata. Bijele materine ruke. Mirišu li to po tek ubranoj grančici mažurana ili toplinom njezine duše? U kutovima mu očiju zatitraju neželjeni kristali suza. Sijevne. Potom prasne grom. Mora se poći.

Kiša pojača. Franko pođe dugim, uskim dvorištem. Sivi, prugasti mačak pretrči mu ispred nogu pa se sakrije za grmom dobre večeri. Na izlazu iz dvorišta okrene se unatrag. Roditelji mu mašu. I on njima mahne rukom, okrene se pa izađe na ulicu. Uza zaglušan prasak groma kiša još pojača. Pođe ulicom nizbrdo.

Mogao je produžiti ravno, ulicom prema obali, ali ipak skrene uličicom prema crkvi. Izbije na čistinu, pred bočni crkveni ulaz. Nigdje ikoga. Može li se u crkvu?

Velika drvena vrata bila su zatvorena, ali ne i zaključana. Franko oprezno otvori vrata pa uđe u polumrak. Pođe tragom treperave svjetlosti s upaljene voštane svijeće na oltaru.

Sjedne na klupu i zagleda se u žućkasti plamičak svijeće, koja je sasvim dogorijevala. Potom mu pogled odluta do bijeloga kipa anđela, s lijeve strane oltara. Što se to crni na bjelini njegova ramena? Zaspala lastavica?

Na zidu iza oltara, u svjetlosti ranoga jutra, koja se probija kroz prostrane prozore, pribijen na križu – Isus. Okrvavljena mu glava, trnom okrunjena, na lijevo mu rame prislonjena. Iz probodenih dlanova, iz prikovanih stopala, iz rana po grudima, krv mu curi. Proboden je mnogim oštricama mačeva, a najveću ranu kopljem su mu zadali, točno u srce.

Mladi vojak se prekriži. S njegovih usana poteče djelić molitve. Ponovno se prekriži. Ustane. Okrene se. Pođe k izlazu. Tek što otvori crkvena vrata, nebom fijukne plameni bič munje. Potom grom. Pljusak. Na oltaru, iza zatvorenih crkvenih vrata, utrne posljednji plamičak dogorjele voštane svijeće. Iz rana raspetoga drvenog Krista svježa krv poteče.

U autobusu sa svega četiri putnika, Franko sjedne na sjedalo uz prozor. Čim autobus krene, nasloni glavu na naslon sjedala i sklopi oči. U mraku pod spuštenim vjeđama čuje se motor vozila i uporan šum kiše. Okupan kišom, autobus promiče uskom, krivudavom otočkom cestom, probijajući se kroz gustinu čempresa i borova. Iz tame pećine, na padini brda ponad ceste, grozničavim žutilom plamte oči čagljeve.

Crnina pod spuštenim vjeđama rastočila se u svjetlosti tekućega zlata. Franko vrlo oprezno, sasvim polagano otvori oči. Ispod tamnog oblaka mlado je sunce granulo. Uz prozor promiču stabla maslina, smokava i rogača. Ne kiši više.

Na Frankovim usnama rodi se osmijeh. Zadovoljan je što je prospavao dio puta. Možda bi mogao još malo? Sve do trajekta?

Odjednom, osjeti da netko sjedi na sjedalu pokraj njega. Okrene glavu. Dočeka ga blagi osmijeh nepoznata čovjeka u bijeloj košulji.

»Probudili ste se? Lijepo ste spavali.«

»Esan malo«, odgovori Franko neznanomu.

Čovjek na sjedalu pokraj njega učini se Franku nekako poznat, premda bijaše siguran da ga nikada sreo nije. Čovjek skoro pa mršav, poduže tamne kose, star kojih trideset godina.

»Na crtu?«, upita ga čovjek

»E.«

»I ja, također.«

»Un.«

Franko opet okrene glavu k prozoru. Silina sunčeve svjetlosti prisili ga ponovno sklopiti oči. Zašto je nepoznati sjeo pokraj njega, kada je autobus skoro potpuno prazan? I na koga ga on tako jako podsjeća?

Autobus se zaustavi na trajektnomu pristaništu. Franko iznenađeno otvori oči. Čini se da je opet bio usnuo. Okrene se prema nepoznatomu suputniku pa se nemalo začudi, ne ugledavši ga. Osvrne se po autobusu. Čudno, vrlo čudno. Je li on nepoznatoga samo sanjao? Čudno.

Kada se autobus ukrca na trajket, Franko siđe na palubu. Priđe ogradi na boku plovila i zagleda se u plavetnilo mora tik uz trajekt. Spazi odraz svojega lika u vodi. U prozirnosti mora na trenutak bljesne zlatna ogrlica s križem oko njegova vrata. To ga podsjeti na mater i rodi se smiješak na njegovim usnama.

Kliktaj galeba. Franko podigne glavu, tražeći pogledom bijeloga letača. Gdje je? Ne vidi ga. Možda ga skriva paluba trajekta.

Ponovno pogleda u more; tražeći odraz svojega lika. Jato nestašnih ciplića zaigralo se po samoj površini vode, mreškajući je sitnim gibanjima. Tek kada jato otpliva dalje, površina mora se primiri i u zrcalnom odbljesku Franko ugleda svoj lik. Svoj? Ne! Ne nosi on bijelu košulju!

Okrene glavu. Naslonjena na ogradu broda, tik pokraj sebe, ugleda nepoznatoga suputnika iz autobusa.

»Vin ste?«

»Da, opet ja. More je čisto, lijepo. Evo, trajekt polazi! Začas ćemo na drugu obalu.«

»Uhun. Za kvarat od ure.«

Petnaestak minuta kasnije Franko i čovjek u bijeloj košulji uđu ponovno u autobus. Vojak sjedne opet uz prozor, a nepoznati na sjedalo pokraj njega. Trajekt pristane uz obalu. Uskoro autobus siđe na pristanište preko spuštene rampe pa bez zaustavljanja produži dalje, izgubivši se ubrzo između kamenitih brda, obraslih makijom i rijetkim borovima.

Putovanje je potrajalo još skoro dva sata. Za to vrijeme vojak i čovjek u bijeloj košulji nisu više razgovarali. Autobus se zaustavi pred preprekama na cesti. Iz obližnjega šumarka pojavi se nekoliko muškaraca u vojničkim odoramama, s automatskim puškama u rukama. Jedan časnik priđe sasvim blizu i pokretom ruke naredi vozaču da otvori prednja vrata autobusa. Časnik se popne unutra.

»Zanja stacija!«

Pogled mu se zaustavi na čovjeku u bijeloj košulji.

»Vin ste pregovarač?«

»Da«, odgvori mu čovjek sa sjedala do Franka.

»Hodite s menun!«

Čovjek ustane. Okrene se prema Franku, uz smiješak.

»Sretno!«

»Fala! I vama isto tako!«

Časnik siđe s autobusa, a pregovarač odmah za njim.

Jedan vojak samo proviri glavom u autobus. Pozove: »Homo ća, judi! Hote za menun!«

Franko i još trojica vojaka iz autobusa pođu napolje.

Sljedećega jutra Franko se spusti do same obale u uvalici. Odloži automatsku pušku na hridinu blizu mora, sjedne, izuje čizme i čarape, zavrne nogavice do koljena. Potom zagazi u plićak i s morskoga dna pokupi nekoliko ženka morskih ježeva. Vrati se na obalu, sjedne na hridinu tik uz more pa povećim kamenom razbije morske ježeve. Iz razbijenih oklopa bodljikaša prstom izvadi ikru i slasno je pojede. Uto začuje korake i okrene se.

»Tun si?« priđe mu Marko. »Išće te natporučnik.«

»Odma?«

»Odma.«

Franko ispere ruke u moru, obuje se, podigne automatsku pušku s hridine pa pođe za Markom. S obližnjega stabla smokve poleti vrana. Čuse zuj velikoga, zlatnozelenog gundelja. Miriše smilje.

»Este li tun, vaska dvoica?«, dočeka ih natporučnik pomalo živčano. »Pratit ćete pregovarača. Tin, Marko, nosi ovu bilu bandiru!«

Natporučnik preda Marku štap s bijelom zastavicom. Potom se obrati čovjeku u bijeloj košulji: »Možete po ćat. S njima e dgovoreno. Čekaju vas.«

»Dobro. Samo, molim vas, bez oružja!«, odgovori mu pregovarač.

»Marko! Franko! Ostavite puške!«, zapovjedi natporučnik.

Njih dvojica ostave oružje pa se nenaoružani priključe pregovaraču. Marko podigne u zrak štap s bijelom zastavicom. Krene puteljkom. Za njim pregovarač. Za njima Franko. Iznad njih preleti plavi leptir. Cvrkutom se javi kos.

Neprijatelj se utvrdio u Zaselku, mjestancu s tek desetak kuća. Približivši se najbližoj kući, zaustavljeni su prijetećom zapovijedi:

»Stoj! Ko ide?«

»Pregovarači.«

»Odloži oružje!«

»Nismo naoružani.«

Stanka. Poduža, neugodna. Rascvrkutale se lastavice u letu između kuća i nekoliko stabala badema i rogača. Njih trojica čekaju na mjestu.

Konačno, iziđu iz zaklona. Brojni su. Bradati. Strogih lica. S cijevima uperenim u došljake.

Pristupi im oficir. Kapetan prve klase.

»Nenaoružani ste?«

»Nenaoružani«, mirnim glasom mu odgovori pregovarač.

»Stevane, pretraži ih!«, zapovjedi oficir jednom od bradatih.

Stevan najprije pretraži pregovarača. Potom priđe Franku.

»Nenaoružani smo«, reče mu Franko.

Bradato se lice u trenu preobrazi u masku bijesa. Zamahne svom snagom. Kundak strahovitom silinom pogodi Franka u trbuh. Potom udarac u glavu. Vojak posrne, padne na zemlju. Udari potiljkom u veliku živu stijenu. Narančasti bljesak boli zaslijepi mu pogled. Ipak, ogromnom snagom volje, ponovno progleda. Uspije tek vidjeti zamahnutu nogu s cokulom. Trenutak potom udarac, žestoka, kratkotrajna bol, crnina, nesvijest.

»Beštijo!«, urlikne Marko, odbaci štap s bijelom zastavicom pa jurne prema bradatomu, koji se spremao ponovno zamahnuti nogom prema Franku.

Uto odjeknu pucnjevi. Naglo se prekine Markov trk. Marko se strovali na tlo. S grudima prema zemlji. Košulja mu se na leđima oboji tamnim ružama krvi.

Kroz gustinu tame, pod spuštenim Frankovim vjeđama javi se daleki kliktaj galeba. Kroz bol i nepokretnost osjeti vjetar, koji mu pomrsi kosu. Pokuša se sjetiti gdje se nalazi i što se s njim dešava. Tada, netko grubo dohvati zlatni lančić s križem oko njegova vrata. Žestok trzaj. Jetka bol u vratu. Pretukli su ga, a sad i orobili.

Tišina. Potom graja, uzvici i psovke. Što se dešava? Nadljudskom snagom volje Franko otvori oči. Sada vidi, sada mu je sve jasno.

Ispružen je na tlu, u poluležećem-polusjedećem položaju, glavom naslonjen na živu stijenu. Na pet-šest metara ispred sebe ugleda pregovarača, privezanoga za deblo rogačevo. Neprijateljski vojnici natiskali se oko njega. Psuju ga. Pljuju. Tuku. Gustinom tmastih oblaka nebo se zamračilo. Prohladni vjetar sve je jači.

Izbezumljeni, bradati krvnik na glavu pregovarača stavlja trnoviti vijenac kupine. Drugi ga tuče po licu bodljikavim izdankom tetevike. Treći, u bijesnomu piru, bezbrojem udaraca zabija bajunet u njegove grudi. Bjelina košulje mu crveni se svježom krvlju. Posljednju, najveću ranu, smrtonosnu, zadaju mu ravno u srce. Nemoćna glava klone mu na lijevo rame.

Pod olujnim nebištem, usred dana, noć. Divlje fijuče vjetar. Munje i gromovi. Sva se zemlja trese. Franku niz lice, obasjano bljeskovima s nebesa, suzni potoci teku. Pogled mu prikovan na mrtvoga čovjeka, privezanog uz deblo rogača. Konačno zna na koga ga podsjeća taj nepoznati u košulji bijeloj. Na raspetoga, drvenog Krista u crkvi rodnoga mjesta!

Plameni bičevi munja pale stabla i kuće u Zaselku. Praskaju gromovi. Zemlja se trese. Prašte granate. Pogibaju divlji ratnici. Preostali bježe glavom bez obzira. Pod crninom oblaka ponovno se rađa dan.

Teško i bolno, Franko ustaje. Na nesigurnim, klecavim nogama priđe k rogaču, odveže pregovarača pa njegovo beživotno, okrvavljeno tijelo oprezno spusti na tlo. S glave mu skine trnovitu krunu i prekriži se. Na usnama ubijenoga blagost osmijeha. U rascjepu među oblacima granulo mlado sunce. Franko kleči. Uokolo još praskaju granate. Dolaze oslobodioci.

Tri mjeseca kasnije. Suton. Na obali, uza stabla rascvjetalih oleandara, zaustavio se autobus. Iz njega izlazi Franko, jedini putnik. Vratio se kući.

Pođe ulicom prema crkvi. Odškrinuta su crkvena vrata. Uđe. Nema nikoga. Tišina. Skoro mrak. Na oltaru dogorijeva voštana svijeća.

Franko klekne pred raspetim Kristom. Pogled mu se zamuti suzama. Raspeti čovjek u bijeloj košulji blagim ga glasom upita:

»Na crtu?«

»E.«

»I ja, također.«

S usana hrvatskoga vojaka poteče molitva za ubijenoga prijatelja. Kleči. Dogorijeva voštana svijeća.

Napolju pada noć. Između crkve i zvonika dva šišmiša prolijeću. Na djeliću vedra nebišta, u kamenomu luku zvonika, ogromna zvijezda sja.

Na licu tvoje majke

Martini

Djevojčica si bila

Lice tvoje majke
pri zalasku sunca
obasjano rumenilom

Kapima
s bosiljka i kadulje
umivena

Nogama laganim
kamenjarom
i poljem banjevačkim

Pijetao svakoga jutra
budio zaspalo selo
glasno
najavio zoru

Koliko je trebalo
da se ostvare
hrvatski snovi

U šutnji i tišini
čekalo se proljeće

Zora slobode
skrivana u djedovu srcu

Poput feniksa
vinula se

Vidim je u tvojoj kosi
u koraku
u osmijehu

Vidim je na licu tvoje majke
dok radosno domahuje:

Kćeri, neka ti je sretan
početak novog života

Neka ti se ostvare snovi
Neka te Bog blagoslovi

Majka Božja Gorička (V.)

»Dom Marijin« - svetište Svete Obitelji

U svetištu crkve s bočne su strane smještene masivne i rezbarene klupe s početka XX. stoljeća, koje svetištu daju ugođaj zborne crkve, pri čemu posebnu važnost imaju sjedala kanonika. Svjetlost prodire kroz prozore – lunete na bočnim zidovima, osigurane čvrstim željeznim rešetkama. Pred starim je oltarom, ne baš najsretnije, smješten novi kameni oltar – stol, prema suvremenim liturgijskim propisima. Na kasnobaroknoj, monumentalnoj oltarnoj pričesnoj klupici izrađenoj od krčke breće, najvjerojatnije radu domaće klesarske radionice, po svoj prilici iz XIX. stoljeća, postavljen je i novi ambon. Bočni zidovi crkvene lađe na svakoj su strani razdijeljeni s tri monumentalna slijepa luka, pa tvore plitke niše i cijelom prostoru crkve daju osjećaj trobrodnosti. Sa svake strane prvih dviju niša nalazi se po jedan neobarokni oltar, izrađen od krčke breće. Ti oltari kao da su izgrađeni prije obnove 1902. godine i čine s glavnim oltarom skladnu cjelinu. Pomalo izblijedjela krčka breća, taj crvenkasti mandorlat ,odaje svoju ćud i porijeklo. Napukline često svojstvene većim površinama toga kamena, pod utjecajem vlage u zidovima i u zraku crkve aktiviraju sol, kojom je taj kamen impregnirala morska prašina, i dovode do »cvjetanja«, oštećenja kamena. Na oba oltara su velike pale, rad hrvatskoga slikara – svećenika, bivšeg franjevca Celestina Mate Medovića, iz vremena nastanka oltara (oko 1900. godine). U blagim i reklo bi se nježnim tonovima, dao je prikaze iz života Isusa i Marije, iz njihove dječje dobi. Na pali lijevoga oltara prikazana je radionica Josipa iz Nazareta. Josipu stolaru dječak Isus pomaže u svakodnevnom radu, od kojega žive. Na pali drugoga oltara prikaz je trenutak kad sv. Ana – koju narod naziva i Božja baba – podučava djevojčicu Mariju. Prikazi su idilični, bliski sredini kojoj su namijenjeni, razumljivi, teološki i društveno jasni. Djetešce Isus na glavnom oltaru, potom Isus dječak sa svojim hraniteljem, i Marija djevojčica, buduća majka i žena. Prizori koji vesele srce i ostavljaju dubok dojam o ovom svetištu, ne samo Marijinu, već i svetištu Svete Obitelji, ljudske obitelji i obitelji Boga – djeteta, sasvim bliza malim, jednostavnim ljudima. Zato je to svetište suvremeno i danas, kada su obitelji u našem narodu u svakovrsnim krizama, od kojih je najteža ona duhovna, jer

smo potpuno zaboravili da se Bog nije rodio u udobnom, bogatom i situiranom domu, već u staji – pećini, da nije odrastao u neradu i lagodnosti luksuzne rezidencije u otmjenoj gradskoj četvrti, već u siromašnoj, jednostavnoj nazaretskoj kućici, pomažući svome zemaljskome ocu u svakodnevnom, često fizički ne baš laganom, nego i iscrpljujućem radu. Marija pak nije za život u mudrosti ljudskoj i božanskoj pripremana u posebnom koledžu i specijaliziranim inozemnim zavodima, već u svojoj bogobojaznoj obitelji, gdje su životnu mudrost i bogoljubnost roditelji prenosili djeci riječju, djelom i primjerom. Slike su ne samo estetski tople, već i duhovno pobudne, pa me čudi da se ne mogu nabaviti kao »svete sličice«, s molitvama maloj Mariji i dječaku Isusu, ili kao lijepa razglednica ili uspomena na svetište Svete Obitelji, Djeteta Isusa, svetište Majke Božje Goričke.

Na ova dva oltara, ispucalom blijedocrvenom kamenu mandorlatu poseban kontrast stvaraju stari, drveni srebrnosivi, pozlatom okićeni, kasnobarokni svijećnjaci provincijske izrade i ponosna držanja, dahom starine oplemenjujući i zagrijavajući kamenu hladnoću oltara.

Na zidu nasuprot velikim bočnim vratima crkve školjka je propovjedaonice s drvenim stubama, izrađena od tamne hrastovine. I sada čujem glas svećenika koji je s tog mjesta prestao propovijedati kad je prestao služiti misu na staroslavenskom jeziku, pa se okrenuo puku, a na kraju mise prestao je čitati molitvu svetom Mihovilu Arhanđelu. Bilo je to sredinom šezdesetih godina prošloga stoljeća, kad su se više ili manje oduševljeno počele provoditi liturgijske smjernice II. vatikanskog koncila. Tada je započelo vrijeme velikih promjena koje i danas traje, ali pokazuje i svoje naličje. Nakon toga u crkvu je, pod izlikom suvremenosti, počeo ulaziti duh ovoga svijeta. Tako je ušao i razglas, a svećenici su unekoliko počeli usvajati manire estradnih ljudi, jer ih je na to tjerala i moderna tehnologija. Nastale su velike promjene, često popraćene neprimjerenim improvizacijama. Nekadašnja povezanost svećenika, posebno glagoljaša, s pukom dobila je drugi oblik, koji danas znači opću jednakost u mnogočemu, a to počinje narušavati temeljne vrijednosti kršćanske duhovnosti. O toj tradicijskoj povezanosti svećenika i vjerničkoga puka govore i dvije stare ispovjedaonice s početka XX. stoljeća, vrhunski drvorezbarski rad svoga vremena. I zato žalim za njima. Iz praktičnih razloga i ljudskoga komoditeta zamijenjene su novima, reklo bi se ispovjednim boksovima, kontejnerima koji su nešto prostraniji, ali se u njima ne vidi ni svećenik ni onaj koji se ispovijeda. Stare ispovjedaonice, iako čvrste i u dobru stanju, odložene pred crkvu čekaju,

zaštićene od nevremena, konačnu sudbinu. Iako čine cjelinu s korskim sjedalima i propovjedaonicom, nepovratno su otišle iz crkve.

Bogatstvo Svetišta

Oba bočna zida krase slike križnoga puta, što ih je u tehnici ulja na platnu izradio Slovak – Hrvat Adam Muchtin, svećenik i župnik župe svete Terezije od Djeteta Isusa na Vežici u Rijeci. Osim što je bio nadaren člankopisac i jedan od izdavača katoličkih novina *»Istina«* u Sušaku (1936. – 1941.), Muchtin je graditelj istoimene crkve na Dolnjoj Vežici, a ovdje se predstavlja kao prilično uspješan slikar. Scene križnoga puta donosi sasvim reducirano i usredotočuje se na Kristovo lice, odnosno na lica drugih sudionika. Iako s dosta slabosti u likovnoj naraciji, fakturi, tehnici a i psihološkom ocrtavanju likova, uspio je odraziti dramatiku Kristove muke i smrti na križu. Zelenkasto-smeđim tonovima i ispaćenim izrazom lica svih sudionika muke i smrti Kristove, izrazio je dramu toga događaja, ostao je povezan s tradicijom ali je dao moderni izričaj, ne narušivši ugođaj ni konzistentnost duha prostora. Kad se bude govorilo o Muchtinu, a to je neophodno ne samo zbog njega samoga već i zbog hrvatsko-slovačke povezanosti, svakako će se govoriti o dobrom i hrabrom slikaru – amateru, ali ponajviše svećeniku i vjerniku, koji je nadasve ljubio Krista i bio uronjen u otajstvo Njegove muke. Te slike, nastale u vrijeme ratnih strahota, zloslutna su najava dolazeće diktature komunističkoga ateizma.

Ostadoh na časak u tišini i udobnoj hladnoći crkve, uronjen u molitvu Mariji i njenom Sinu. Iz molitve me trgne vlč. mr. sc. Marinko Barbiš, koji je rektor Svetišta već više od petnaest godina, jedan u nizu upravitelja koji se nastavlja na benediktinske opate iz Svete Lucije. Povijest je u raznim dokumentima, koji se odnose uglavnom na materijalne sporove, zabilježila i rektore svetišta: 1540. godine fratar Milutanić, 1565. godine pop Matej Kirijačić, 1603. godine Juraj Dorčić, domaći svećenik i pustinjak sveta života, najvjerojatnije sahranjen u samoj crkvi. Vlč. Marinko me pozva u sakristiju da vidim »zlato i srebro« svetišta. Pokazao mi je nekoliko procesijskih križeva (XVIII. i XIX. st.), predivnu malu pokaznicu (XVIII./XIX. st.), najvjerojatnije rad neke radionice iz jednoga od mnogih srednjoeuropskih zlatarskih središta, nekoliko kasnobaroknih venecijanskih kaleža, te množinu naušnica, ogrlica, lančića i zavjetnih srebrnih darova, domaće ili venecijanske izrade, koje je vjerni puk u znak primljene milosti ostavio Majci Božjoj Goričkoj. Taj nakit procijenjen s obzirom na metal i izradu nije spomena vrijedan, ali kao svjedočanstvo iskrene

ljubavi i zahvalnosti Nebeskoj Majci postaje zaista najvrjednije blago ovoga svetišta. Tu sam u rukama mogao držati i stare glagoljske misale i obrednike iz XVII., XVIII. i XIX. stoljeća, kojima su se u svetištu služili svećenici, kako o tome svjedoči Priolova vizitacija iz 1603. godine. Tim knjigama, iako na Krku glagoljske knjige nisu rijetkost, ipak treba kao dragoj baštini posvetiti puno više pažnje, jer je to posebno vrijedan dio najugroženije nacionalne baštine. No iznenadio sam se kada sam doznao da je većina ovdje sabranih knjiga, uglavnom tiskanih latinskim, ali i hrvatskim jezikom, pripadala o. Bartulu Pajaliću, rođenom u Baški 1791. godine, redemptoristu koji je umro u Rimu 1850. godine na glasu svetosti, a pokopan je s ostalim redemptoristima sveta života u kripti crkve sv. Alfonsa (Via Merulana). Svoje najdraže i najveće blago – knjige ostavio je ovome svetištu. Neke informacije o njegovu životu donosi Alojzije Ragužin u knjižici *Stotina Kristovih radnika iz krčke dijaceze*, ali su njega, kao i Jurja Dorčića, ne samo krčki vjernički puk već i svećenici zaboravili, tako da je danas teško pronaći njegov grob, a o vrednovanju toga čovjeka, ili pak beatifikaciji nitko i ne govori. Takav smo narod, koji zapostavlja svoje najveće bogatstvo, ljude svetoga života. U svemu tome razveselila me je namjera simpatičnog rektora Svetišta da u jednom dijelu sakristije, nad kojim je kapelica svetoga Leopolda Mandića, uredi stalnu izložbu »bogatstva« riznice, tj. umjetničke, sakralne i votivne ostavštine, bez koje ovo svetište gubi svoj identitet i svoju kulturnu i duhovnu poruku. Naravno da to neće biti lako, jer ne samo da nedostaje novca već treba i dosta stručnoga rada. No, sudeći po živosti u svetištu, punoj kući različite čeljadi, i po duhovnom okupljanju kroz cijelu godinu, to ipak neće biti nemoguće.

Živo vrelo Božje Milosti

U Svetište su tijekom prošlosti hodočastili mnogi, o čemu govore brojna zapisana svjedočanstva i zahvale. Biskup krčki David 1590. godine piše da je ovo glavno svetište na otoku Krku, a baščanski je župnik 1673. godine zabilježio da je u tu misa svakoga blagdana i nedjelje, te da *vsako leto Gospoji gremo s prošišionom petnaest volat.* Papa Leon XIII. dao je 1896. godine vjernicima-hodočasnicima mogućnost potpunog oprosta na blagdane Velike i Male Gospe, na Duhove i Duhovski ponedjeljak, a Sveti zbor obreda 1899. godine dopustio je slavlje zavjetne mise Blažene Djevice Marije u ovome svetištu. Okupljanja u njemu nastavljena su i u naše vrijeme, i to susretima mladih 1971., 1992. i 1993. godine i biskupijskim Euharistijskim kongresom

1983. godine. Na mjestu stare bratimske kuće vlč. Marinko Barbiš izgradio je suvremeno oblikovanu kuću, ugradivši u nju i staru *»štirnu«* iz 1891. godine, koja i danas služi svojoj svrsi. Kuću je 1993. godine blagoslovio tadašnji krčki biskup, današnji zagrebački nadbiskup, kardinal Josip Bozanić. Tu je deset godina djelovala terapijska zajednica (»Savez«) za muškarce ovisnike o drogi, te postigla značajne rezultate i mnogima pomogla da se vrate ne samo svakodnevnom životu bez droge, već i životu s Bogom. Sada se tu održavaju dvotjedni terapijski susreti s ljudima koji boluju od PTSP-a, a uglavnom su to branitelji iz unutrašnjosti Hrvatske.

U zimskim mjesecima, kad je u prostranoj crkvi studeno, sve se događa u grijanoj dvorani – kapeli, koja svakoga utorka okuplja na molitvu brojnu, ponekad i prebrojnu zajednicu, sastavljenu od onih što dolaze iz svih mjesta na otoku, iz Opatije, Rijeke i Crikvenice, a ljeti se nađu i mnogobrojni turisti, kao i mnogi prijatelji iz Zagreba, Slovenije i Italije.

Što ti ljudi ovdje rade? Mole, pjevaju, vape i zazivaju, utječu se i predaju svoje probleme Onome koji je došao oduzeti nam sve naše brige, grijehe, probleme i teškoće, koji nas je došao spasiti. Ti ljudi često zatraže da se nad njima i za njih moli, da ih se uputi na pravi put, da ih se razriješi različitih problema i teškoća. Nije malen broj onih koji nakon takvih molitvi i spoznaja svojih teškoća, ali i velikih prednosti prijateljstva i zajedništva s Isusom, razriješe mnogo toga neurednoga, neriješenoga ili nejasnoga u svome životu. Uostalom, dođite i sami i uvjerite se, molite i tražite. Sigurno je jedno: da ćete se smireni i s Bogom pomireni, duhom i tijelom obnovljeni vratiti svojem domu. A prespavati u kući kraj Svetišta poseban je doživljaj bilo zimi, kada bura svojim fijukom uspavljuje i daje osjećaj sigurnosti u Gospinom zagrljaju, bilo u proljeće, kada nam Bog govori cvrkutom ptica, kojih ovdje ima mnogo, jer je to svojevrsni ornitološki rezervat smješten u šumarcima što se penju sve do okomitih bokova vrletnih stijena pod kojima se smjestilo Svetište. Šetnjom laka koraka uza zidiće od naslagana kamena ubrzo se uđe u čaroban svijet krčkih mrgara, tih drevnih pretpovijesnih tvorevina ljudskih ruku, svijet ilirskih kamenih torova, u koje i danas Batomaljci i Jurandvorci smještaju svoje ovce kod selekcije, striženja, odnosno za vrijeme čuvanja na brdskim prostorima gdje se stada ovaca slobodno kreću. To su pravi labirinti, arhitektura puna duha i praktičnosti, gledano iz orlovske perspektive – prava i unikatna kamena čipka. To je hvalospjev ljudskome trudu i domišljatosti, oda ljudskoj praktičnosti i racionalnosti, spomenik prošlosti koja živi i danas. Idilu kamena i zelenila dopunjuje zvon ovna i blejanje ovaca što bezbrižno pasu na obroncima pla-

ninskoga boka koji se na trenutak zaustavlja pred Svetištem, a potom spušta u dolinu i hrli prema moru. Za botaničara i zoologa, za ljubitelja prirode i čistoga okoliša, planinara i lovca, za estetu i olfaktivnog sladokusca to je raj raznolikog raslinja i životinjskog svijeta, a svojom divljom konfiguracijom i raznolikošću sadržaja jedinstveno ruralno okružje, djevičanski krajolik koji treba uživati i sačuvati u srcu, u sjećanju i u svakom udisaju zraka oplemenjena aromama mediteranskoga bilja, kojega je ovdje na pretek. To je prirodni rezervat što ga treba trajno zaštiti, raj na zemlji koji u ime i za Boga treba ustrajno čuvati i za buduća pokoljenja sačuvati. I vraćajući se često automobilom niza strmu i zavojitu cesticu prema Batomlju, molimo za njegovo očuvanje, za održanje njegove izvorne prirodnosti, za njegovu posvećenost Bogu i Mariji. Molimo da ovaj Marijin zemaljski vrt, Marijin perivoj ostane i dalje raj za ljude i mjesto njihova susreta s Bogom, gdje će se ljudi liječiti Božjom nazočnošću, gdje će znati i moći prepoznati Božji rukopis, glas. Stoga me čudi da ljudi ovdje, u ime lažne avangardnosti, dopuštaju da im stranci i njihovi domaći nasljedovatelji slabovidna srca i slijepe duše, nametnu lažna božanstva, maglovite spoznaje i duhovno nedorečene i nejasne obzore, to jest čudne projekte, poput svjetlosnih instalacija, novogradnji kamenih spoznajnih labirinata, te označavanje točaka i postavljanje oznaka za iscjeljenje planeta Zemlje. Ti novi i samozvani »proroci i iscjeljitelji« pritom ne vode računa o Stvoritelju i jedinom liječniku ovog planeta, cijeloga Svemira i svega stvorenoga, uključujući i nas ljude, ne vode računa o Bogu koji je žarko ljubeći nas ljude poslao na Zemlju svoga Sina Isusa Krista, koji je po svemu postao nama sličan osim u grijehu i koji je mukom i smrću na križu otkupio sve naše grijehe. Štoviše time Ga žele na tihi i diplomatski način ukloniti iz našega javnoga, a potom i privatnoga života, žele Ga zamijeniti lažnim božanstvom, najvjerojatnije i sami stati na Njegovo mjesto. Marija nam u ovom Svetištu – a to je jedna od brojnih iscjeliteljskih točaka ove planete – sasvim besplatno nudi najboljega liječnika ljudske duše, duha i tijela, cijeloga Svemira, nudi Svoga nebeskoga Sina. Trebamo samo otvoriti svoje srce i dušu i predati se u cijelosti Njezinome Sinu, našemu bratu i prijatelju Isusu Kristu, pustiti da Duh Božanske Ljubavi, Duh Sveti koji povezuje Oca i Sina ozrači svojom božanskom ljubavi i nas. Oni nas očekuju, oni za nama žude. Ne propustimo tu mogućnost još danas. Jedina reklama za ovo čudesno lječilište ljudske duše i srca, duha i tijela, cijeloga Svemira, koja ne bliješti varavim šarenilom svjetla neke svjetlosne instalacije, koja nije ni spoznajni kameni labirint, koja se ne vrti, stvarajući privid nestvarnosti, koja ne trešti glazbom poludjela tonaliteta, koja nije nasilna i uznemirujuća, jest tiho i

ustrajno svjedočenje, puko iznošenje brojnih činjenica iz prošlih stoljeća kao i svjedočenje danas izliječenih, onih koji su tu iskusili blagodati ljubavi susreta s Kristom, s Bogom. Jedino što trebamo učiniti je, posebno u tamnim trenucima svoga življenja, povjerovati i iskrena srca i otvorene duše doći k Njemu, svome jedinome Bogu. A Marija nas na ovome brijegu ponad Baške već stoljećima čeka, stoga pođimo kako je to opjevano na kraju starodrevne pučke bašćanske pjesme *»Čudo Majke Božje na Gorici«*:

Pa vi pojte Gospi na Goricu,
skrušeno se ondi pomolite
Majku Božju za milost prosite.
Doviđenja kod Majke Božje Goričke!

Lucija KLARIĆ

Bijele ovčice brste smaragde

Junak ove priče pročitao je u djelu jednog poljskog književnika kako je neki pisac postao popularan pišući mahom tekstove bez interpunkcije. M., spomenuti junak priče, smatrao je da je taj pisac toliko slavan da ga nitko u svom razgovoru ne može zaobići, jer su gradivo o njegovim spisateljskim novotarijama usvajala već dječica u školama, a kritičari su se na njegov lik, dakako i na njegovo djelo, zacijelo osvrtali sa strahopoštovanjem. Nije znao kada umjetnik, ili čovjek općenito, postaje predmetom razgovora onih koji ga promatraju. On je, dakako, tu stvar smatrao pozitivnom u samoj njenoj srži, u koju se nikad nije usudio pobliže zaviriti, bojeći se ipak da bi ondje mogao zateći nešto nepoželjno, nešto što će ga poistovjetiti sa svim ljudima, a ponajviše s onima koji su već na prvi pogled odbojni, makar bili ne znam koliko popularni. Premda katkad poljuljanu tom mišlju, samouvjerenost mu je bila potkivana snatrenjima o hvali koju bi jednoga dana mogao steći... Stoga je odlučio postati pisac, s onom sigurnošću i neodgodivošću s kojom u *toilette* odlazi čovjek kada mu žestoko prorade crijeva, ne znajući kako je labava granica između govorkanja i klevete, i da su podli ljudski jezici prezreni i od same Taštine, koja se, doduše, naslađuje svojom raskoši, ali kao i svi predani svojem vjerovanju ona na svojem žrtveniku želi časne i neokaljane žrtve.

M. je dugo razmišljao o temi svojega romana, smatrajući roman prikladnim sredstvom – neka se ne zaboravi da za njega pisanje nije bilo svetkovina, nego posao kojim će se proslaviti! – za izražavanje svojih stavova koji su bili plitkiji nego pitkiji, ali svejednako se u tom plićaku krijesilo zelenilo smaragda, kamenčića u koji bi mu se pretvarale zjenice čim bi posrnuo za olovkom i papirom. Slika smaragda bila je jedino što je zapamtio iz jedne televizijske serije o Kolumbiji. Nije pak zapamtio uvijek uzaludno traganje ubogih Kolumbijaca preplavljenih vedrinom, unatoč mizernim ostacima kamičaka iza čijeg se sjaja nazirao tek jedan obrok, a u boljem slučaju svagdašnja, mukom raspoređena trpeza koja je imala trajati tek tjedan dana, ako se nije radilo o obitelji izjelica (iako kažu da se u siromaštvu smanjuje glad, pa i pohlepa). Isto tako, kolumbijsko zelenilo nije potjecalo samo od takvih prirodnih ljepota, nego i od djevičanske bjeline kokaina koja se pri preprodaji preobražavala u zelenilo američkih novčanica.

Previdjevši, dakle, nevolje – a nadajući se samo zaradi i histeričnom vriskanju mase do koljena isplaženih jezika na svojim promocijama – odlučio je, vjerujući u svoj spisateljski dar, svoja saznanja o životu podijeliti s ostatkom svijeta. Nalikovao je na umješnu kuharicu koja očekuje da joj za večerom komplimentiraju i nazdravljaju, ali joj je od svega najvažnije da njezino jelo bude dobro probavljeno i po svačijem ukusu. M.-u je manjkalo kuharičine obazrivosti i uslužnosti, on je bio uvjeren da će ono što je on skuhao svi progutati, jer kanio je biti veliki inovator kao i onaj koji je u svojim djelima izostavljao interpunkciju. Ukratko: vjerovao je da je njegova proza jelo vrlo vješta kuhara spravljeno drhtavom rukom vizije.

Sadržaj M.-ovih djela, kako je zabilježio u svojim zapisima, mora biti prožet ideologijom kombiniranom s bogatstvom imaginacije i bajkovitim lirskim izrazom, s pokojom metaforom i pokojim simbolom usput. Čitatelji tako znalački zakrabuljene proze nikada neće prozreti njegov sračunat i lakom plan, jer je ovaj pisac proricao sretnu budućnost svih na zemlji, uspkos svim kolektivnim i čudovišnim apokalipsama, kao i onim individualnim i gotovo neprimjetnim. Svojim je djelom želio naglasiti razliku između bogatih i siromašnih; bogati su nadljudi predodređeni za sreću, a siromašni posramljuju napredak čovječanstva, novac je nestvarna nahrupa snova i smisao postojanja, gotovo strast života, njegovo privređivanje dovodi do konstantne naslade. Zanemarimo što je suviše uzveličao vrijednost materijalnih dobara i obrušio se na postojanje onih koji ga ne posjeduju u povećoj mjeri. Najporaznije bilo je što su mu, nakon objave jednog ulomka u novinama, kritičari ponajviše zamjerili što je unaprijed računao s glupošću književne publike koja je trebala povjerovati u naivnost takve jedne neutemeljene ideologije. Objavljeni ulomak koji je ubrzo podlegao britkom klevetanju u kritike i publike, a koji se ovdje donosi skraćeno, glasi ovako:

Hedonistički ideal je ostvariv. Nahrupa snova šepiri se podno raskošna nebeskog plavetnila načičkana cirrusima, *poletnim ovčicama koje bleje smisao postojanja nadljudi. Prava strast života obuzela je nadnaravna bića predodređena za sreću, dok oni što posramljuju blještavi sjaj čovječanstva poniru u kal i nemoć, i u tom beznadnu vrtloženju zaobilaze istinsku sreću, koja im vjerojatno i nije potrebna, jer onaj koji je rođen u nesreći, u njoj nalazi zadovoljstvo...*

Tako je M. sve ljude ovog svijeta proglasio sretnima, onima koji ne pate i kojima ništa ne nedostaje, a zauzvrat je prozvan naivčinom, lošim teoretičarem užitka i lošim pjesnikom, koji svoju nadripoeziju zaodijeva romanesknim ruhom. O M.-u se, dakle, govorilo, a on je svejedno propadao. Kažu da su mu se

nakon pljenidbe televizora (pljenidbe su bile učestale kao i tužbe ogorčenih građana koji su ga smatrali krivim za svoju duševnu bol, ne štedeći njegov novac i energiju) počele prividati bijele ovčice koje brste smaragde. Plantaže smaragda nalazile su se na veliku bijelom oblaku. Tim imanjem upravljala je poglavica zvana Vanita. Upozorila je M.-a da ovi smaragdi, što se više brste, to više rastu, pa iako njeno stado posjeduje najviše dragog kamenja u svemiru, ipak je nesretno jer ga stalno pohlepno ždere, a što više ždere, lakomost i pomama za njim biva sve veća. Bogatstvo, ako završi na krivom mjestu (a obično se to događa kad je želja za njim toliko velika da se previđa njegova neizmjernost), kao u slučaju mojih ovaca, kod kojih ono završava u želucu, ne može se probaviti onoliko koliko ga se je proždrlo pa dolazi do trajne opstipacije izazvane bogatstvom, kao što se dogodilo s vašim umom, reče Vanita, koje je sada u vlasništvu pohlepe. M. upita što da učini da uzrok njegove poremećenosti nestane. Vanita razvuče usta u krilat i hihotav osmijeh koji se pretvori u napuhanu, lebdeću i meku ovcu koju bi svatko rado učinio svojim uzglavljem, ali Vanita prene M.-a iz sanjarenja te vrisne: »Prestani sanjati bijele ovce!!!«

Legenda kaže da je M. počinio samoubojstvo jer nije mogao prestati sanjati o bijelim ovcama, a one ga ni u smrti nisu napustile: njegov pogreb uzveličalo je stado najblejavijih merino ovaca.

Tomislav MARETIĆ

Dnevnički zapis
(haiku)

jesensko nebo
čini se svjetlije
u staklu hotela

trešnja zrakoplova –
da se ne proliju svi
podižu čaše

pljesak pilotu –
kako li se drmala
ta grdosija

jesensko nebo –
duga se časkom stvara
časkom nestaje

utrčavši u taksi
kapi kiše slijevaju se
s kišobrana

daurska lasta[1]
u Engleskoj snimljena ...
tren prije sokola

hotelske slastice..
kako se pretvaraju
u noćnu moru

nakon jutarnjeg
plivanja na sastanku
mirišem na klor

kongresna sala –
nakon predavanja tepa
djetetu na mobitelu

za predavanja
zvuk kretoglasa – živčano
kopa po torbi

žamor prestaje –
dvije minute šutnje
za poginule

dvije minute
za sjećanje – makovi
tiho padaju

makovi – njišu
se između rovova,
uvijek iznova

trpinjska cesta –
brekće, prijeti i drhti
osvajački tenk

vukovarski muzej –
mlada lica i dalje
prkose smrti

lampaši plove
niz dunavske vode ...
tamo, u tamu

žene u crnom –
tračak nade ipak
se nazrijeva

[1] Daurska lastavica (Hirundo daurica, Red-rumped Swallow), rijetko zaluta u Britaniju. No ove jeseni jedna je snimljena baš tren prije nego što je ugrabljena od sokola.

Isus na križu
sred krčme nasluša se
ljudskih nevolja

Isus na križu
sred krčme šuti na sve
psovke voljenih

na zidu bola
ostavljene svijeće
same u noći

pucketanje na
kišobranu i koraci –
jesenski zvuci

gle divlja guska
leti preko nebodera! –
skrivena rijeka

sjeverac i kiša –
vrativši se u kuću
mačka se žali

lubin u pivi –
njušeć zrak i mački se
sviđa nov recept

kuhano vino
na trgu stranci zbore
istim jezikom

zapliva praznim
bazenom – lelulaju
svjetla u vodi

plovi bazenom
do ruba – oblaci
plivaju dalje…

mrak na bazenu –
plivači su odnijeli
svoje pokrete

mraz na staklima
auta, lakše se skida
na južnoj strani

zapaljeni brod[2] *–*
duša pline u nebo
puna doživljaja

spaljena barka –
njen pepel ispred crkve
raznosi bura

prije objeda
obitelj puna suza –
rezanje luka

na zimskom nebu
iznad smeđe planine
risanka duge

na vrhu jelke
zimskome suncu pjeva
mići ciciban

goneći zeca
preko polja uz rijeku
pas plačno laje

ispod žičare
gledaj, lisica trči
preko staze!

[2] U Komiži na Visu na Svetog Nikolu tradicionalno se pali stari brod da bi se kasnije pepeo stavio pod kostur novog broda za njegovu dugovječnost i mirno more.

jesenski ulov –
podlanicu s mliječi
baca u more

debeli ribič
gle izvlači iz mora
sićušnu ribu

skaču bataši[3]
gledajući s obale –
provodi se gof

puži golaći[4]*,*
jedite morsku salatu,
no samo uvezenu!

zapjenjeni rt –
nadmudrivanje s lubinom
u zimskom moru

kuda bih vodio
Isusa na Božić…zar
u kupovinu?

Božićna vreva –
nezapažen u mnoštvu
luta Spasitelj

tulum na Trgu –
pijani znanac ponavlja
priču drugome

[3] Bataši – mujete, crni cipli od 1 – 3 kg.

[4] Od endemskih vrsta naših morskih pužića golaća *Oxynoe olivacea* i *Lobiger serradiffalci* očekuje se mnogo. Oni se naime hrane »uvoznim« morskim algama (*Caulerpa taxifollia* i *C. racemosa*), što sve više prekrivaju jadransko dno gušeći život. Trenutno se ispituje bi li pužići naudili ostalim morskim travama prije nego se možebitno iskoriste za suzbijanje podivljale kaulerpe.

svjetski dan mira –
tučnjava u kafiću
s bejzbol palicama

zapaljeni auti[5] *–*
koliko dobrih želja
za Novo ljeto!

rascvalo nebo –
jureći praznom cestom
ipak ne stižem

uhvatio dijete[6]
koje je ispalo
kroz prozor

gle, prvi rado[7]
trčeć' stolom skrije se
u adventski vijenac

na ušću Vuke
upaljene svijeće –
točno u ponoć

Susret Taizé –
nova godina mogla
bi biti bolja

[5] Na Silvestrovo u Parizu je spaljeno samo 313 automobila, a dan prije 425.

[6] Radi se o naslovu u novinama. Ima li ljepšeg haiku od ovog!

[7] »Rado« – označuje maloga pauka, paučića, koji donosi radost (Tramošnica).

U stupici
(*nastavak*)

7.

Kafić u kojemu je Ivan dangubio čekajući da vidi Vesnu, imao je sve što kafići moraju imati: pano s ispisom firme odmah iznad ulaza, malo rasklimana ulazna vrata, stolove i stolice, šank i – iza šanka uvijek nasmiješenu plavokosu i plavooku – konobaricu Anu. Ah, da. Osim Ivana, imao je i druge stalne goste a ponekada bi navratili i putnici namjernici. Imao je i svoga Nikolu kojemu ništa, osim drvene gitare i piva, nije bilo važno.

Jednoga kišnoga poslijepodneva sjedio je Ivan u kafiću. Kiša je iscrtavala prozorska stakla, smanjujući vidljivost, i Ivan je, podigavši glavu s knjige koju je uvijek donosio sa sobom, tražio, u vodenom razlijevanju kapi po staklu, groteskne figure. Pred njim je bila boca piva. Treća toga poslijepodneva. Nikola je tiho prebirao žice na gitari.

Konobarica Ana ga je promatrala. Bili su sami. (Nikola se nije računao; on je sve vidio, znao, svemu svjedočio a opet... Nikada ga nije bilo tu.)

Kao i svi, Ana je znala za njegove ljubavne jade i suosjećala s njime. Ispočetka. A onda, jedne noći nije mogla zaspati. Prevrtala se po krevetu i uhvatila samu sebe kako razmišlja o njemu. Stasita dvadesetogodišnjakinja koju život nije mazio, već izbrusio za borbu s nedaćama, i koju siromaštvo i očeva bolest natjeraše ravno iz srednje škole za šank, uze čistu pepeljaru iza šanka i zaustavi se kod Ivanova stola.

– Pada li, pada – reče stavljajući praznu na punu.

– Neka pada – odsutno će on.

– Ma, neka pada, samo... Ne volim kada je tmurno.

– Iz mračnih dana rađa se svjetlost – učinilo se Ivanu da je zgodno dometnuti.

– Samo je teško dočekati jutro – produži Ana misao.

Ivan neodređeno kimnu, ne gledajući u djevojku, a ona, nešto toplijim glasom, nastavi:

– Nego! Pusti ti, moj Ivane, čekanje svjetlosti. Baci piće, prihvati se knjige i kakve druge cure. Eto svjetlosti.

– Eh, Ana! Ana! Kao da je to tako lako. Kao da se može tek tako, kao bolestan zub, iščupati ova moja bolest i preboljeti.

– Treba htjeti.

– Možda.

– A možda se neki ljudi i vole baviti svojom boli?

– To ne vjerujem!

– Ja samo kažem. Tek tako...

Uto se ulazna vrata otvoriše i u prostoriju uđe pokisao putnik namjernik. Nikola, koji je do toga časa bio zanesen prebiranjem po gitari, udari jače prstima akord i zapjeva: *Stojim za šankom mjestimično pijan...* Ana se povuče za šank uslužiti gosta, a Ivan ostade zuriti kroz prozor. Misli su mu vršljale od Vesne do Vesne – i obrnuto. Miješale se s kapima kiše i vrištale nijemo u krletki bespomoćna očaja. »Olovna večer« Nikole Lenaya sama mu skliznu sa usana:

Oblaci tavni i stravni
prekrili cio svod.
Po vrtu smo išli, a tužan
i težak bješe nam hod.

Noć bješe vrela i nijema,
tmuran i mračan joj lik,
baš kao naša ljubav:
samo za plač i krik.

Kad laku noć ti rekoh
i za mnom kad osta vrt,
čemernim srcem poželjeh
i tebi i sebi smrt.

8.

Prođe i zima. Ivan je pomalo učio, odlazio na ispite, ali nije išlo. Položi jedan ispit, na ostalima padne. Uči i muči se, trudi se, ali... Ne ide. Izjeda ga ljubav. Stid ga i roditelja. U početku više, a kasnije... Sve manje. S vremenom i roditelji od njega i njegove škole digoše ruke. Dane je provodio u kafiću, ćaskajući s Anom, pogledajući rijetke Vesnine izlaske.

Njeni su roditelji, najviše otac, nametnuli strogost i nisu je puštali van. Da nije sina joj Jasmina, poludjela bi. Taj mali, razigrani muškarčić, bucmastih obraza, bio je radost kuće. Neumorno je istraživao svaki kutak. Sve ga je zanimalo. Gugutao bi u trenucima kada djed psuje na baku. Unio je tračak svjetlosti u obiteljski život, inače u raspadu, oca joj Stojana i majke Milene. Ponekad joj je bilo sumnjivo kako majka razgovara na telefonu. Ponekada je izlazila u po bijela dana, dok je otac bio na poslu. Govorila je da ide k prijateljici na kavu. Ne uvijek istoj. Otac je radio na građevini od jutra do mraka. Dolazio bi kući uvijek malo *nakresan* i uvijek – skoro uvijek – ljut na mamu. Često su se svađali.

Njoj, Vesni, »zatvor« je dozlogrdio. Htjela je pobjeći. Morala je pobjeći. Uhvatiti zraka. Sve prijatnija joj je postajala spoznaja da Ivan, iz kafića preko puta, prati njene rijetke izlaske. Puštali su je samo do trgovine iza ugla. Majka bi joj dopustila da i preko dana izađe u društvo, na sok, kavicu, ali... I majka se bojala oca.

– Sa dvije kurve ja u kući živim! Majku li vam kurvanjsku! – galamio bi po kući, kad bi one pokušale privoljeti ga da Vesna ponekad izađe u društvo.

– Zar da mi i drugo kopile donese u kuću. Znaš ti koga si rodila – obraćao bi se ženi: – I, znaš ti na koga se kćer ti umetnula – psovao je. Ako bi više popio, ili bio isprovociran, i šamar bi na majčino lice pao. Milena je sve to, reklo bi se, stoički podnosila. Vesna se čudila i ocu i majci. Naročito majci!? Zašto toliko trpi? Odgovor se nametao sam:

– Mora da je zgriješila!?

I tu bi Vesna prestajala razmišljati. Bilo ju je strah odgovora. Ipak, kada pogleda četrdesetdvogodišnju majku – njegovanu i stasitu i sa svim ženskim atributima – te je usporedi s ocem – oglodali ga težak građevinski rad i piće – dođe do zaključka da otac i nije »partija za majku«. Trudila se pobjeći od takvih razmišljanja.

Jednoga proljetnoga prijepodneva majka joj reče da pođe do trgovine nabaviti kruh, mlijeko i hranu za dijete te još neke sitne kućne potrepštine. Kada se vraćala, Ivan stade pred nju.

– Vesna! Kako si?

– Nikako – izletje joj.

Zbunila se. Nije bila spremna za susret s njim. Zaokupljena obiteljskim problemima.

– Hajde da popijemo piće. Da porazgovaramo, – molećivim glasom kumio je Ivan.

– Majka čeka na hljeb i...

– Neka čeka. Nećemo dugo. Molim te!

– Nemoj me, Ivane...

– Kad te molim...

– Dobro! Ali samo pet minuta.

Sjeli su na terasu obližnjeg restorana. Naručili i... nijemo se gledali. Ivanu su se usta sušila. Što god je poželio reći, nije bilo dobro.

– Ti znaš da te volim? – počeo je najgore moguće.

– Znam, Ivane! Nemoj o tome.

– Dobro! Neću! Kako živiš?

– Ne pitaj!

– Udaj se za mene. Pazit ću i tebe i maloga. Molim te, Vesna... padao je u vatru nesagorjele ljubavi i gubio se. – Molim te, Vesna! Budi moja i sve će biti dobro.

– Neću se udati, Ivane. Nemoj me...

– Hajde, bar, da izađemo jednom. Popijemo pićence i napričamo se. Toliko ti toga moram reći. I ne znaš ti...

Gledala ga je i čudila se: »Zar je to onaj Ivan u kojega se ona kao šiparica zaljubila? Onaj frajer!?« Ipak je pristala.

– Vidjet ću s mamom da me sutra pusti na pola sata. – I ustade:

– Sad moram ići.

– Čekat ću te sutra! – prodrhta iz Ivana.

– Vidimo se!

Vesna se zaputi kući a Ivan ostade sav ustreptao. Naruči još jedno pivo i... Nije mogao vjerovati da je pristala.

– Daj, Ana, pivo za me, a i ti popij nešto. Daj i Nikoli! – Sav ozaren, nakon tridesetak minuta pojavio se pred Anom. Vidjelo se na njemu da je radostan.

– Šta to slavimo? – Anu je štrecnulo ispod grudi.

– Sutra će izaći sa mnom na piće.

– Čestitam! – Nije se Ana baš obradovala. Ipak, bilo joj drago radi njega. – Ispričaj mi sve. – Ivan joj ispriča zatajivši »neke stvari«. Nije komentirala.

– Drago mi je radi tebe, Ivane! – bi sve što reče prije nego nastavi sa svojim poslom. Nikola je prebirao prstima po gitari, pogledavajući ih i odmahujući glavom s vremena na vrijeme.

– Mama! – reče Vesna pri povratku kući. – Imam veliku molbu.

– Reci!

– Ti znaš za mene i Ivana...

– Znam! Pa šta? Da ga, bogdom, ni ostavljala nisi.

– Presreo me sada na izlasku iz prodavaonice i... Kaže da me još uvijek voli i da hoće da porazgovaramo... Pa, ako ti dozvoliš, rekla sam mu da ću gledati da sutra izađemo na piće i porazgovaramo.

– Ne bi to bilo loše, ali... Otac... Znaš njega!

– Ne mora ni znati! Kada ode na posao... Tu ćemo mi sjesti. Prekoputa u kafiću. Samo da porazgovaramo. Da vidim... Ne znam!

– Vesna! Vesna!

– Ne znam, majkice. Dođe mi ga žao. Znaš li ti da on svakoga dana, skoro svakoga dana, sjedi u našem kafiću samo da bi me vidio?

– Da si, bogdom, s njime ostala.

– Nemoj sad i ti, mama. Dosta mi je i sebe i...

– Dobro! Dobro, kćeri, ali ako otac sazna, obje smo stradale.

– Ma, neće saznati. A i ne misli me, valjda, cijeli život držati na uzici.

– Dobro, dobro. Vidjet ćemo sutra.

Ivan te noći skoro da i nije spavao. Do kasna je razglabao o svojoj nevolji s »razložnom« – kako je zaključio – Anom i prijateljem Nikolom kojemu, osim gitare i piva, ni do čega nije bilo stalo. Samo je dva ili tri puta, u pauzi svoga sviruckanja i njihova razgovora, dometnuo:

– Ej, Ivane! Ivane!

Razišli su se pred zatvaranje.

Ivan je legao sav ozaren. Radovao se sutrašnjem danu i susretu s Vesnom. Zatim je pokušao zaspati. Nije mu uspijevalo. Misli, misli i uvijek iste misli, vezane za sutrašnji, sada već današnji susret s Vesnom, nisu ga napuštale. Nisu mu davale spokoja, niti sna. Trudio se svim silama odagnati slatka sanjarenja i usnuti. Istom pred zoru – ili je i to usnio – sklopio je oči.

U osam je bio u kafiću. Neispavan. Uznemiren. Naručio kavu. Ana je donijela pitajući ga:

– Jesi li se naspavao?

– Pravo da ti kažem, nisam. – Želio je s Anom podijeliti radost budućeg susreta. Imao je potrebu da s njom priča o tome. Osjećao je da ga, ta divna cura, razumije. Gledao je, sav izgubljen u svojoj radosti, u njene nebeskoplave oči, a ništa vidio nije.

– Drago mi je zbog tebe – nekako nevoljko procijedi Ana. – Popij tu kavicu. Smiri se i razmisli dobro, šta i kako treba da govoriš. Nemaš to priliku često činiti.

– Ti si anđeo – rekao je, a tako je i mislio o Ani.

U pola devet naručio je nešto ljuto.

– Samo da razbijem tremu – pravdao se Ani. U devet sati tražio je pivo.

– A da malo pripaziš! Nemoj da se napiješ. Malo koja žena voli razgovarati s pijanim muškarcem – sestrinski ga je savjetovala.

U deset sati trebalo mu je drugo pivo. Prije jedanaest – treće.

U jedanaest i dvadeset otvorila su se izlazna vrata Vesnine kuće i – željno očekivana osoba polako je pošla prema kafiću.

– Ana! Evo je! Ide! – poput malog djeteta radovao se.

– Smiri se, de! – oštro mu odbrusi Ana. – Saberi se! Nećeš, valjda, sada sve ubrljati!?

– U pravu si. Oprosti. U pravu si. Hvala ti! Ti si zlato. Evo, smirit ću se – mio je poput dječarca. Ana proguta nešto teško i veliko pa reče:

– Sjedi i smiri se. Ja ću biti tu – grlato je naglasila ono *ja*.

U tijesnim trapericama i »teksas« bluzi u lokal uđe Vesna. »Droljica« – pomisli Ana i razvuče, profesionalno, usta na osmijeh. »Anđeo« – pomisli Ivan, istovremeno ustajući.

Sjedoše za stolić u kutu.

Ivan nije znao kamo bi sa samim sobom. Smetale su mu ruke, položaj u kojemu je sjedio bio je neudoban. I stolice su bile neudobne. Usne – pa zar je uzalud tri piva popio – sušile su se. Pucale su. Boljele od suhoće – uludo ih je jezikom vlažio.

9.

– Nego, ti budi pametna – dobacila je majka Vesni na izlasku. – Ivan je dobar momak i iz dobre obitelji, a ni ti... Nećeš valjda ostati usidjelica? I, nemoj dugo. Ako onaj vrag dočuje, gotove smo obje!

– Daj, stara! Ne budi dijete – mrzovoljno je odbrusila izlazeći.

Vesna nije znala što s Ivanom. Pristala je na piće tek tako. Ni sama ne zna zašto. Ipak, nešto duže se zadržala pred ogledalom. Dotjerala se pažljivije nego za izlaske u nabavu. Željela je izgledati poželjno i zavodljivo.

Letimičan pogled na Anu dao joj je do znanja da »ta, obična djevojka« ne drži njenu stranu. Ispravila se prkosnije istaknuvši pri tom naglašene grudi. U Ani, koju je samo površno poznavala, osjeti suparnicu i bi spremna za borbu.

Sjedoše.

Ana ih posluži pićem i vrati se za šank. Briskala je i peruckala čiste čaše, pokušavajući biti nezainteresirana. Ivan je bio smušen. Nije znao kamo s ruka-

ma, nogama, pogledom. Vesna je odlučila u trenu kada se srela s Aninim pogledom. Osjetila je suparnicu. Intuitivno.

Ništa, od svega što se očekivalo, nije bilo izrečeno , a čim Ivan izreče – Vesna će pristati. Zbog Ane. Pristat će samo zbog toga što je prepoznala da je »tom, istina – lijepom curetku od konobarice« stalo do... »E, nećeš!« – u Vesni se probudi inat, želja za pobjedom, taština... Što li?

Taj dvoboj ženki prošao je neopaženo. Ivan je vidio samo Vesnu i naprezao moždane vijuge, smišljajući kako »ne uprskati sve«. Ni slutio nije da mu se slatke muke produljuju...

– Pa, kako si? – reče tek da razgovor krene.

»Eh, budalice moja!« – pomisli Vesna i odgovori: – Pa, dobro. Ako se može tako reći? A ti?

– Znaš ti!

– Otkud bi' znala? Kako faks?

– J...š faks! Na trećoj sam... Škripi... A, tvoj sin? Kako on?

– Raste. Dobar je – bi joj nelagodno.

– Mogu zamisliti kako je sladak... – Njegova starija sestra imala je sinčića od tri godine kojega je obožavao.

Zatim su šutjeli. Ivan je nervozno potegao gutljaj piva, tek usne da navlaži.

– A ti? Pričaj mi, kako si ti?

Vesna se zapilji u njega, napućivši nabrekle usne. On pogleda u nju, zatim u zid iza nje po kojemu se hvatala patina duhanskoga dima i kavanske prljavštine.

– Dobro sam? Dobro – provali iz njega. – Sjedim ovdje svakoga dana. Čekam da se pojaviš, da te vidim. Da te volim – to znaš, i... Eto! Sve se nadam da ćeš biti moja. Sve se nadam...

Na trenutke je samo pogledavao u oči koje su ga sve više opčaravale.

– ...i Boga molim da te uspijem nagovoriti da uzmeš za ručicu sinčića i udaš se za mene. Da vas pazim i volim. Da nađem smisao života. Da... Da pokušamo zaboraviti sve što je bilo... Znam! I ti si propatila. Znam što je to ljubav pa razumijem i tvoju... hm... nesreću, da je tako nazovem... Razočaranost...

– Nemoj, Ivane!

– Neću – ako ti nije po volji? Evo, prestat ću. Prestat ću ali... Ozbiljno mislim sve što ti rekoh. Treća je godina kako...

– Nemoj o tome.

– ... sjediti bar, pričati da mi je sa tobom...

– Nemoj!

– Evo... Neću! – potegnu gutljaj piva, zagledavši se u njenu crnu kosu i bijelo lice. »Bože, kako je lijepa!« – pomisli.

– Znaš mog oca...

– Znam Stojana...

– Onda ti je sve jasno. A opet nije... Ništa ti ne znaš!

– U pravu si... Ništa...

Zavlada tajac.

Bili su svjesni da je diskusija krenula krivim tokom. Razgovor je vodio ničemu. Ni jedno nije nalazilo načina da nastavi u željenome smjeru.

– Treba li vam nešto, golubići? – priđe im Ana sa salvetom i čistom pepeljarom u rukama. Pogledala ih je oboje: Ivana sa samilošću u očima, a za Vesnu je njen pogled bio udarac bičem.

– Hvala! Ništa! – procijedi Ivan.

– Mogla bi se malo udaljiti. Razgovaramo... zar ne vidiš? – osorno joj odvrati Vesna.

– Vidim. Vidim. Ako vam šta treba, zovite.

– Trebala bih poći – reče Vesna nakon što prođe i čitava minuta od Anina udaljavanja.

– Zar već? – Ivan se brecnu.

– Mali je s mojom majkom... A i...

– Ostani još malo. Još jedan sokić.

– Drugi put.

– Ali, Vesna! Pa ništa ne rekosmo jedno drugom.

– Sutra, prekosutra...

– Hoćeš li opet da se vidimo?

– Čemu?

– A ti, kao, ne znaš?

– Možda ovog vikenda odem s malim kod bake? Ako stari dozvoli!

– Potrudi se!

– Hoću.

– Volim te!

– Moj Ivane. – sažalno uzdahnu Vesna. – Sad, zbilja, moram ići. Ćao!

– Ćao.

Vesnina baka, mamima majka, živjela je sama u obližnjem selu. Vesna je molila majku da nagovori oca da je puste. Uspjele su. Još je samo trebalo javiti Ivanu. Nakon dugog premišljanja i dvojbe, Vesna je to riješila tako što je u

petak, krenuvši u trgovinu po »podmjeru«, prvo svratila u kafić. Ivan je sjedio sam s bocom piva. Vidio je već da se zaputila prema kafiću pa se uznemirio. Prišla mu je i...

– Sjedi! – ustao je.

– Neću! Nemam vremena – reče, kružeći pogledom po prostoriji. Ana je iza šanka brisala čaše, dva gosta za stolom u drugom dijelu nisu obraćala pozornost na njih. Uvjerivši se da je nitko ne može čuti, prošaputa:

– Sutra prije podne idem baki. Da znaš! Onim u devet.

Ivan se izgubio. Nije znao što da kaže. Toplina neka, i dragost, pomutiše mu moć rasuđivanja. Nadanja, i svi snovi, buknuše najedanput i oduzeše dah.

– Ako hoćeš? Možeš sa mnom! – dobaci Vesna i okrenu se prema vratima i, dok je Ivan još dolazio k sebi, već je žurila niz ulicu.

– Hoću! Kako neću? – promrmlja smušeni momak tek kada je djevojka bila daleko. Nije znao što bi od radosti.

Postoje stanja u čovjeku koja mu priječe, iako ti nesretnici misle drugačije, da vidi – i prihvati – stvari u istinitom obličju. Da je Ivan mogao, dok je, naručivši sljedeće pivo, ushićeno prepričavao odjednom bezvoljnoj Ani maloprijašnji razgovor, premostiti te barijere zaslijepljenosti i spoznati stvarnu pozadinu koja ga tjera sve dublje u ponor, ne samo da se ne bi radovao sutrašnjem izletu već bi i manje bola nanio sebi i osobama kojima je, odistinski, do njega stalo.

10.

Galcijanka – kako su svi u selu zvali baba-Martu, Vesninu baku – udala se u svojoj osamnaestoj godini, četrdesete, pred sam drugi svjetski rat, za Peju Antićevog. Četrdeset i prve rodila je kćer Maru, četrdeset i treće sina Ilju a četrdeset i četvrte Milenu, Vesninu majku. Muž joj, Pejo, skrivao se od svake vojske koja je navraćala u zabito katoličko seoce. Skrivao se od ustaša, partizana, domobrana i Nijemaca – četnici u selo nikada ni privirili nisu, njihova je bila druga strana brda – i uspijevao sve do četrdeset i pete. Jednoga jutra, u cik zore, na vrata zalupaše partizani.

– Jes' ti Pejo Antićev?

– Je-jesam. – Promuca uplašeni jadnik.

– 'ajde s nami!

– Da se obujem i zagr...

– Ne treba!

Peji noge pokleknuše. Dvojica mladih partizana ga uhvatiše ispod pazuha i povedoše. Žena zajauka:

– Ostavite djeci oca! Bog vam pomogao!

– U kuću, ženo! I, moli se svom Bogu .

Treći je gurnu u sobicu zatvori vrata.

Kroz čađavi prozorčić gledala je kako ga vode kroz šljivik »ispodkuće«, ka grabovoj šumi. Više su ga nosili nego vodili. Pri samoj šumici, jedan izvuče pištolj i opali u zatiljak. Pejo pade. Žena u kući vrisnu! Zaplakaše i, bukom i vriskom materinjim, naglo probuđena djeca.

Nisu ni znala da su upravo ostala bez oca.

Partizani se i ne osvrnuše prema kući već kroz šumu pa – vražjim poslima – dalje. Galcijanka je cijeli dan plakala nad mužem. Navečer, iz šikarja i šipražja, kao zečevi, izvukoše se uplašeni rođaci muževljevi. Sahraniše ga tu – na istom mjestu gdje ga dušmani ubiše.

Otad Galcijanka crninu nije skidala. Nadničarila, molila, prosila, kumila i othranila troje djece. Svaku večer odlazila na travnatu humku muževu i molila klečeći pred drvenim križem.

Djeca su rasla.

Čim navrši osamnaest godina – bježeći od gladi i neimaštine – Mara, starija joj kći, udade se za Ličanina nekog, rodi mu dvoje djece i nakon devet ili deset godina braka – sasječe ju sjekirom dok je u štali »mal namjerivala« i krave muzla.

Ščerečio je i dvije krave... Proglasiše ga ludim.

Nisu vidjeli da je Galcijanka pustila suzu za kćerkom.

Nisu!

Ni unuke više nikada nije vidjela.

Nisu nikada saznali ni za duge, duge noći u kojima se umivala u suzama, pitajući Svevišnjeg:

Zbog čega moji preci napustiše pustopoljine oko Lavova? Zbog čega se nastaniše ovdje, na balkanskoj vukojebini? Zbog života!? Radi života – u ovo maleno seoce!? Po njegovim stranama kućice se skrivaju i jedna od druge a kamoli od ostalog svijeta. Malene poljane – zasijane, oniski brežuljci – na njima šumica ili voćnjak, bistri potočići – na njima vodenice. Sve je to lijepo ali, sve danas tvoje a sutra tuđe. A, do mrkog sata... Natapaj zemlju znojem i krvlju rad uroda mršava. Preživljavaj. Pjevaj, tek da plak'o ne bi. Sve maleno, samo bol i patnja velike i stalne. A radost?

– Bako, ovo je moj prijatelj, Ivan.

Poljubila je Vesna baku, a starici oči zakovale se za živahnoga dječarca.

– Neke, mila! Neke! – pružala je baka Marta ruke ka praunuku. Uzela ga i, ljubeći mu čelo i kosu, privijala uz mlohave grudi.

– Bako! Odosmo mi na djedov grob! – nakon doručka će Vesna.

– I'te! I'te! I, nemojte se žur't'! Nas dvoje ćemo lako! Je l' tako, Jasminško moj mali? – te stisnu dijete još toplije, gledajući za mladima.

»Radost je silna poput munje! Bljesne! Napuni izmrcvarene duše sjajem božanskoga primanja i davanja i – izgubi se. Nestane brzo, kako je i došla. Slično je s ružama – čim ispupaju, počinju venuti.«

Znala je to stara Galcijanka.

– I'te, djeco! I'te! Vol'te se. Ja, ka' ćete, ak' nećete sad?

Kada izađoše, starica uzdahnu – nekako s olakšanjem te, stisnuvši čvršće dječačićeve obraze uza svoje, prošaputa:

– Dojdi sa bakicom. Ima u bakice još slatka od dunja. Jasminško, moj. Jadničko, moj mali.

(*Nastavlja se*)

Duško MATAS

More
(haiku)

boca u moru
kamo li će prispjeti
plutajući

boca na plaži
mornareva poruka
nigdje nikoga

boca s pismom
doplutala obali
val je razbija

jedrilice u
marini, usidreni
goli jarboli

u marini
njišu se istovremeno
jarboli i sjene

jarbol na vezu
klati se izlomljena
slika na moru

jedan valić
javlja se kotrljanjem
šljunčana plaža

staza uz more
oblutci pod nogama
zvuk tišine

morska obala
nma pijesku se brišu
svi tragovi

oseka je u
pijesku kopa školjke
sama starica

pusta obala
samo šapat vjetrića
mreškanje mora

vidokrug pučina
stižu samo valovi
prema obali

bez redoslijeda
izviru na pučini
krijeste valova

bijele krijeste
valovi se uzdižu –
zaranjaju

nemirno more
mrazan kovitlac diže
pjenu valova

ogoljen greben
preliven valovima
osušen bor

sura morska hrid
par zelenih travki
raznobojan cvat

inicijale
na grebenu ispiru
morski valovi

morski greben
ispunjen svjetlucanjem –
zrnca soli

školjka na uhu
otkriva drevni šum
dubine mora

pučina mora
izvijaju se u zrak –
jato dupina

na pjeskovitom
dnu, ispremetani su
morski krastavci

zora u luci
razbuđuju tišinu
cvrkut, motori

vreva u luci
s broda se spušta most
iskrcaj čeka

stari lukobran
na svakom vezu lanci
udubli kamen

prazna obala
uz vrelinu žagor pod
suncobranima

na sidrištu
bjelina parobroda
raste hrđa

u plavetnilu
pojava bjeline
brodica i oblak

okupan kišom
otočić galebova
zanijemio

prošla nevera
svježina tišine
ostaje šum mora

u suton jača
šum mora i borova
nevidljiv cvrkut

na pučini
sunce u zalasku
postaje more

zvjezdano nebo
trpti trak mjeseca
plovi s brodom

tama u noći
udari valova
zviždući vjetar

Mljet – u jezeru
izrasla grana bora
češer i školjke

Dugi otok – sraz
visine klifova
i dubine mora

Anto ZIRDUM

Prvi liječnik Bosanac

fra Mati Nikoliću 1784. – 1844. [1]

Kada se fra Mato Nikolić 1807. godine vratio iz Feldesberga, kao svršeni student filozofije, teologije i medicine, u Kreševu se ništa bitno nije promijenilo. Rudarske jame su i dalje radile, iz talionica se pušilo, a u majdanima su samokovi i dalje razbijali ploče od kojih su kovači u šezdesetak kovačnica pravili sve od čavla za potkivanje do sablji... Demirdžije [2] iz cijelog carstva dolazile su i kupovale konjske ploče i odnosili ih čak do Istanbula, Beograda, Skadra. Karavane su išle za Hercegovinu i Dalmaciju. Bio je to jedan, uvjetno rečeno, veoma slobodan svijet u odnosu na druge krajeve Bosne gdje se raja gušila u beznadnom siromaštvu i patnji uslijed turskoga zuluma. Razlog je jednostavan: ni jedno carstvo ne može bez željeza, a njega nema bez rudara, topioničara i kovača. Oni su uvijek uživali veći stupanj slobode od kmetova, obične raje.

Tek susreo je nešto mlađih sugrađana koje nije poznavao, a nekoliko starih majstora nije zatekao u životu. Jedina značajna novina u Kreševu bila je nova trgovina dvojice Židova iz Sarajeva, Ajmika i Musije koji su uzeli pod kiriju magazu u kući Majurića. Njegovom ocu i stricu to nikako nije odgovaralo, jer su pored problema s Čizmićima, koji su ih često ometali u trgovini, sada dobili još jedne konkurente.

– Gori su nam čifuti nego Čizmići – reče mu otac, pokušavajući objasniti njihovu poziciju u trgovini.

– Zašto vam smeta procvat trgovine? – upita ih tek svršeni student pun ozračja nemirnog duha francuske revolucije i napretka koji je sa sobom donosila francuska uprava.

– Nisu oni sami po sebi veliki problem, ali čim se negdje ukorijene zarazno se šire. Pomažu se tako da nikada ne mogu propasti, a skloni su podvali i prevari kakve kod nas nikad nije bilo. Turci varaju tako što kupe prije nego demirdžje stignu, pa onda oni prodaju. Ako netko nije u nuždi i može sačekati,

[1] Ovo je priča o prvom diplomiranom liječniku u Bosni i Hercegovini, fra Mati Nikoliću, po kome nosi ime i bolnica u Novoj Biloj, a povod je priči 200. obljetnica od njegova diplomiranja – op. a.

[2] izraz označava trgovce željeznom robom – nap. ur.

ne mora im prodati. Međutim ovi obmanjuju i zakidaju kad god mogu. Zna Sultan kakvi su i zato im teško daje da se šire, ali Napoleonov konzul se i za njih zauzima i eto ih već kod nas.

– Čuo sam da daju zajam, a to će one koji moraju prodati prije pomoći da sačekaju trgovce – pokuša se fra Mato staviti malo u zaštitu Židova jer mu je bilo znano da oni imaju dobre atare[3] i samim tim doprinose razvoju farmacije.

– Daju zajam, ali uzimaju i dobre kamate. Neće ti oni ništa učiniti bez dobrog interesa – ostade stric kod svoga, a i otac je bio istoga mišljenja.

Zanesen svojim razmišljanjima o boljoj opskrbi raznim potrepštinama, i židovskom vještinom da nabave lijekove i iz najudaljenijih krajeva svijeta, fra Mato ode i ne sluteći kakve sve probleme Židovi mogu donijeti. No, vrlo brzo su nastali problemi s njima. Prvo su primijetili da se iz njihove prodavaonice često krade. I ostali trgovci počeše se tužiti da im se krade. Međutim, jednoga dana bî velika krađa u *čifutskom dućanu*, i oni se dadoše na sve strane da traže lopove i hajduke.

Turci mahalski, koji su živjeli na desnoj strani od donjeg rova čaršije, voljeli su napakostiti slobodnim katolicima, te ih podgovore da kadiji prijavi Kreševljake katolike kako su, zajedno s gvardijanom, pokrali dućan. Židovi odmah pristadoše, nadajući se da će svoje istjerati na čistac. Kadija pak kreševski dojavi veziru u Travnik što se dogodilo, a ovaj odmah pošalje u Kreševo svoga službenika pašaliju. Ovaj privede veziru sedam mahalbaša[4], tri čaršijska i četiri iz okoline i fra Miju Nikolića zvanog Badža i podnese svoje izvješće. Vezir na temelju tog izvješća odmah svu krivicu svali na Kreševljake i na samostan te odmah zapovjedi da ih zatvore u tamnicu dok svu štetu ne namire Židovima. Vidjevši da nema koristi moliti vezira, fratri od Turčina Kolonije, dobrog čovjeka, uzajmiše 1800 groša i platiše štetu za koju nisu bili ni krivi ni dužni. Poslije su deset dana skupljali novce i vratili Koloniji.

Nije dugo prošlo, poče se opet krasti po varoši. Naposljetku bî obijen i dućan Mustafe Barjaktara Hadžoglije, što je već bio presedan svoje vrste. Mustafa je vidio da netko stručno otključava dućan i noću ulazi u njega, te odluči sakriti se s Hadži–Beganom u kasapnicu do njegova dućana. Dvije su spodobe naišle kraj dućana, malo osluhnule i vratile se. Mustafi je bilo jasno zašto su se vratili. Očutili su duhanski dim. Zato slijedeće noći odluče čekati, ali nisu

[3] ovdje u značenju ekstrakta dobivena od cvijeta ili biljke – nap. ur.
[4] straješina mahale – nap. ur.

pušili. Tako ih i dočekaše. Lopovi kalauzom otključaše dućan i unidoše unutra. Mustafa i Hadži–Began se privuku vratima i zatvore ih iz vana, a onda pozovu emina[5] i serdara[6] da vide tko krade. Kad su emin i serdar došli, Mustafa otvori dućan i tamo imaju što vidjeti: Ali–bašu Deku i brata njegova.

– Evo tko krade – povika Mustafa Barjektar. – Jadni fratri i Kreševljaci plaćaju a drugi kradu – nastavi on glasno jadikovati.

– Treba izvršiti pretres njihove kuće – reče emin i oni podoše, a usput mu se pridruži veći broj Turaka iz mahale koji su već ustali kad su čuli galamu.

U kući su našli dosta tuđih stvari, a najviše od Židova.

Židovi su vratili novac, a fratri su mahaljanima dali na halvu za pošten gest, jer su se oni mogli praviti da ništa nije bilo, a krivica i ljaga uvijek ostati na katolicima i njihovim dušobrižnicima.

* * *

Fra Mato je odmah po dolasku oko samostana nasadio mnoge ljekovite biljke i tako je udario temelje ideji o prvoj ljekarni u Bosni Srebrenoj. Znali su fratri da se za narod najbolje mogu brinuti ako poboljšaju zdravstvenu kulturu i kvalitetu liječenja dignu na višu razinu, a mladi fratar je izgarao da tu nešto praktično učini, jer je osjećao da je to njegov život, njegovo poslanje.

Pročulo se o fra Mati i njegovim ljekarijama brzo, jer uvijek ima bolesnika kojima je trebala pomoć nekoga tko zna više, tko zna bolje, tko ima neku čudnu moć, jer tad se više vjerovalo u *moći* nego u znanost. A ni znanost medicinska nije tada bila daleko od vještog narodnog liječenja, naročito glede opće medicinske prakse. U kirurgiji je to već bilo drugačije, ali još uvijek bliže kasapskom umijeću nego onome što se danas podrazumijeva pod kirurgijom.

Kuga se liječila dimom, temperatura se skidala vrbovom korom, srčane tegobe su liječene puštanjem krvi. Unutarnje bolesti su liječene čajevima od trava, a vanjske melemima, opet na prirodnoj osnovi. Stručnost se ogledala u bolje sistematiziranom iskustvu, širini metoda, boljoj dijagnostici i bolje spravljenim lijekovima, načinu doziranja, dužini terapije i sl. Kirurgija se zasnivala na brzini, zaustavljanje krvarenja na paljenju rane usijanim željezom. Alkohol je bio glavni anestetik, a opijanje glavna metoda. Čak se i porodiljama davalo da piju kako bi lakše podnijele porod. Od toga je u narodu ostala izreka: *Pijan ko majka*. U slučaju kirurških zahvata primjenjivana je *hungari anestezija*, koja

[5] ovdje u značenju – osoba od povjerenja, pouzdanik – nap. ur.
[6] ovdje u znaečenju starješine janjičara na manjem upravnom području – nap. ur.

se provodila tako da se pacijentu na glavu stavi drveni škaf ili kakvo bure, udari maljem i uslijed blagog potresa mozga uspava.

Međutim, fra Mato Nikolić - uza sve to - koristio je jednu u to doba u cijeloj Europi malo poznatu, a još manje primjenjivanu metodu liječenja. Akupunkturu. Slabo se ova metoda izučavala na redovitom studiju u Feldesbergu, ali se on sreo s poznatim doktorom Berlyozom koji ga je upoznao s ovom metodom dijagnosticiranja i ličenja te uputio na jedinu tada poznatu literaturu od dvojice Nizozemaca koji su bili u Kini. Ten Rhyne je 1683., a Kampfer 1712. godine, pisali su o akupunkturi, a njihove knjige su se mogle naći u veoma bogatoj knjižnici u Freiburgu.

Pored svih problema medicinske prirode, fra Mato se morao boriti protiv raznih praznovjerja i zabluda seoskih vidara, smoljara, vračara i vještaka. Poseban problem predstavljali su neuke hodže i s medicinskim znanjem slabi fratri, koji su pored zapisa davali i savjete pa i određene trave, ali to nije bilo ni približno onome što bi činio pravi liječnik. Nije smio otvoreno govoriti protiv njihovih metoda, ali među njima je bilo puno šarlatana koji su svoje liječenje zasnivali na praznovjerju, odnosno neuspjeh u liječenju djelovanjem moćnijih sila, naročito vila i vilenjaka.

Jedne prigode pozvaše ga u kuću graditelja rudarskih podgrada, tesara Strukića, koji je ležao na postelji. Kosti su ga boljele a zglobovi su mu toliko otekli da nije mogao stajati na nogama. Godinama stari majstor nije htio u postelju dok je god mogao stajati. No, teret godina i rad u vlazi i hladnoći rudarskog okna učinili su svoje i oborili ga potpuno u postelju.

Čim je ušao u kuću Fra Mato osjeti snažan smrad kokošjeg izmeta. Bolesnikova koljena bila su obložena razmućenim izmetom a na nožnim zglobovima zalijepio se čitav snop pijavica. Potanko je pregledao bolesnoga majstora i dugo zamišljeno promatrao pijavice i kokošji izmet.

– Tko ti je rekao da stavljaš te obloge i da pijavice držiš na oteklim zglobovima? – upita on malo ljutito.

– Baba Rupa – odgovori bolesnik s čuđenjem na njegovu ljutnju.

Baba Rupa je bila lokalna vještica koja je godinama liječila mnoge bolesnike i on shvati da ne može naglo napasti njezin autoritet. Kako objasniti ljudima da pijavice nemaju nikakve veze s liječenjem reume?

Brzo se odluči za blaži pristup.

– Pijavice su do sada obavile svoju zadaću, a sada je potrebno dalje liječenje. One su pomogle što su mogle, a sada ih skinite, a operite i ove obloge – reče on okupljenim ženama u sobi.

Kad su žene završile svoj posao, on je zatražio rakije. Svi su mislili da će dati bolesniku da pije, ali on je namočio lanenu krpu u rakiju i dobro još oprao i izmasirao bolesnikove noge. Izvadio je dvije čiste lanene krpe i namazao ih svojim melemom s ekstraktom agave, koju su mu trgovci donosili kad su se vraćali iz Dalmacije, i njome obložio zglobove. Tad je odlučio olakšati bol starom rudaru sa svojim iglama, ali nije htio da to ukućani gledaju.

– Sada neka svi izađu iz sobe. Vi žene dobro isperite ove obloge od izmeta i prozračite kuću od ovoga smrada – reče on pokazujući im da izađu bez pogovora.

Kada su svi izašli iz sobe on otvori svoju torbu izvadi crtež na kojem su bile ispisane sve točke za određene vrste bolesti, dobro se zagleda u njega, a onda izvadi dvije igle. Dugo je prstima tražio točku za ublažavanje boli, a onda je, da to bolesnik ne vidi, zabo jednu iglu. Rudar nije reagirao. Ponovio je to i na drugoj nozi. Opet nije reagirao na bol. Dobro je pomisli, fra Mato, a onda se prekriži i poče moliti. Poslije pola sata pogledao je majstora Strukića. I ovaj se molio, a bolni grč s njegova lica već se izbrisao.

– Je li bolje majstore Strukiću?– upita on.

– Jest sinko. Isto da je s mene palo sto kila tereta. Već pet dana me oblažu s onim izmetom, a meni nije bilo nimalo lakše. Sad mi se čin da ću moći zaspati. Hvala ti sinko gdje čuo i vidio...

– Nemoj se zahvaljivati meni već Bogu i pametnim ljudima koji su izmislili medicinu – reče mu on dok je vadio igle i smještao ih u svoju torbu, a da to bolesnik nije dobro ni vidio. – Ja ću tvojoj ženi dati melem koji treba mijenjati svako jutro i večer. Moraš ležati desetak dana dok se dobro ne oporaviš, ali više ne bi smio u vlažne jame. Prihvati se nekog drugog posla izvan jame.

iznenadni susret
(haiku)

bakine bore
još uvijek u njima
vražićak neki spi

biografija:
bio je jednom,
možda

brišući suze
izbrisala je i
njega

crna vješala
bezazlene sjene grana
plaše prolaznike

gle, već sijeku
deblo starog kestena
kamo će grlice

golub golubici
guče tajnim jezikom,
a sve se zna

istovremeno
na paleti čekaju
i ljeto i zima

iznenadni susret
zagrlile se radosno
i sjenke na tlu

kazaljku sata
pritisnule godine,
pada na pod

mišja obitelj
iza kante za smeće
zasnovala dom

sam u vrtu
miriše cvijeće
kojeg više nema

smetlište blista
– iznad njega je duga
i san o ljepoti

stara pisma
iznova pročitana;
drhti ruka

straćare u nizu
stari crni mačak
sve ih je posvojio

ulična vreva
čudi se polupozdravu
nepoznati netko

za karavanama
koje nestaju žali
sanjar koji nestaje

Priče za malu djecu (III.)
(izbor iz neobjavljene zbirke »Ljubijske novelete»)

Ivanovo bogatstvo

Dugi svjetski rat zauvijek je razorio mnoge ljubijske obitelji. Očevi su morali na ratišta ili u logore, malo tko se vraćao. Jedino su preživjeli oni rudari i majstori koji su radili u rudniku za potrebe njemačkih okupatora.

Ivanov tata otišao je u domobrane iste godine kad mu se rodio jedini sin (1941.) i otada mu se zameo svaki trag. Njegov lik pamtio je Ivan samo s fotografija koje mu je majka Marija pokazivala tijekom odrastanja kad bi ga zanimalo kako to da neki dečki imaju očeve, a njegov se nikada ne vraća. Mama mu je škrto govorila kako je morao otići, pothranjujući mu nadu da će se ipak jednom vratiti. Upamtio je da se zvao Marko Prenka i da se kao došljak iz Albanije uoči rata zaposlio u rudniku i oženio njegovom mamom.

Dijete se rodilo u najvećoj oskudici, u vrijeme žestoke okupacije i bombardiranja, kad su ljudi bježali u šume i skrivali se u podrumima i tunelima. Na nesreću, od silnih strahova presahnulo je i majčino mlijeko. Čim bi se ratni vihor malo stišao, vratili bi se u sobicu kod strica Slavka Sedlačeka, koji ih je prihvatio kao dio svoje uže obitelji. Tu, u tom jedinom sobičku, odvijao se njegov život s majkom sve dok nije završio srednju školu i zaposlio se kao službenik u direkciji rudnika.

Poslije rata mama je čistačica na pogonu otpreme. Otvorila se i narodna kuhinja, stizali su Unrini paketi pa se nekako preživljavalo. No, za njih kao i za mnoge Hrvate koji su otišli u domobrane poslijeratni život bio je trnovit i tegoban. Komunističke vlasti nisu zaboravljale ni praštale. Sve do Ivanova vojačenja i zaposlenja ispaštali su očev grijeh. Odbačeni i pod stalnom sumnjom jedva su krčili put kroz život. Jedino ih je postojanima držala neizmjerna ljubav i vjera u Božju moć i pravdu.

Dječak je svoje radosti i tuge skrivao i potiho im davao oduška u tijesnom dvorištu između goleme austro-ugarske stambene zgrade i drvarnica, nasuprot gradskom parku i glavnoj ulici, mjestima gdje su se obično igrala ostala djeca. Ivan se divio divljim golubovima pod strehama, koji su slijetali i uzlijetali na tavanske otvore, gugutali i gnijezdili se. Radovao se svakom novom golubiću

koji bi nejakim krilcima pokušavao prhnuti prema izazovnim visinama, ali bi poslije nekoliko zamaha padao u dvorište. Trčao bi i dočekivao ih na svoje ruke, nježno grlio i dragao, podario ih kojom mrvicom kruha i uvježbavao za sigurno polijetanje dok im krila ne ojačaju. Uživao bi u spoznaji da mu ove dobroćudne ptice vjeruju, da ga se ne plaše pa se rado spuštaju i dižu s njegovih ruku, ramena, čak i s glave. Nezaboravni su prekrasni prizori kad je Ivan od glave do stopala prekriven krilima pa izgleda kao velika ptica koja će poletjeti. On bi tada sav sretan trčao dvorištem, a susjedi bi u čudu gledali i uživali u ljubavi golubova i dječaka. Ali, on nije samo uživao u tom prijateljstvu. Proučavao ih je i tako upoznavao njihove osobitosti, razlike i sličnosti. Svaki je imao svoje ime na koje se odazivao i slušao naredbe svoga dresera i ljubitelja. Tako je one s perjem po nogama nazivao gaćonjama, one s blistavo bijelim krilima – lipicanerima. Najradije je iz svojih ruku puštao prevrtače, koji su izvodili prave akrobacije u zraku poput najvještijih pilota. Vrlo su ga voljeli i tamnosmeđi gušani koji su mu slijetali na dlan i zobali sjemenke. Bilo je dovoljno da se Ivan samo pojavi u dvorištu pa da golubovi slete sa svih strana. Dolijetali su čak i gospodski savršeno dresirani krilaši: pismonoše, sokoli, lokneri [1], udvarači... Svi su oni imali mjesta na Ivanovu krhkom tijelu, jer su osjećali beskrajnu toplinu u njegovu srcu.

Ali za tu neobičnu sposobnost pročulo se u cijelome gradu i okolici. Dolazilo je i staro i mlado da vidi čudo neviđeno. Među njima bi se prikrao i koji dječak s praćkom. Bila su to vrlo teška vremena, kad se kokošje meso jelo samo za velike blagdane, i to u bogatim kućama. Lov na divlje golubove, od čijeg se mesa pravio odličan rižoto, postao je prava pošast. Jedan od siromašnih dječaka prikrao se iza drvarnice i uperio praćku prema golubu koji je upravo slijetao na Ivanovo rame. Hitac je bio tako precizan i silovit da se nesretni gušan srušio pred njegove noge. Sav ushićen mali goluboubojica se sagnuo da ulovi plijen i pobjegne, no prije nego je uspio, sustigla ga je Ivanova ruka. Svom snagom bacio se Ivan na praćkaša, oteo mu i rastrgao gumice, kleknuo na prsa i u srdžbi, očiju punih suza, smogao samo reći:

– Gubi se odavde! Da te ovdje nikada više nisam vidio!

Dok se posramljeni strijelac udaljavao s mjesta nesreće, Ivan je uzeo svoga goluba, pregledao mu ranu, koja srećom nije bila opasna, i s njim utrčao u sobicu da mu pomogne. Svi dječaci i golubovi povukli su se tiho i tužno u svoja skrovišta.

[1] *lokner* – golub s »loknastim« perjem, na uvojke

Bosanskoj krajini Drugi svjetski rat utisnuo je duboke i bolne tragove. Najgore što se moglo dogoditi bili su međunacionalni sukobi koji su završavali zločinima. Ustaše, četnici, Nijemci i partizani činili su ovaj prostor trajno opasnim i nemirnim. Obližnji koncentracijski logor u Jasenovcu pamtio se kao tragično stratište Srba. Govorilo se o čak sedamsto tisuća žrtava, a cijeli sanskounski bazen imao je manje stanovnika. Osim toga, tu su stradali i pripadnici drugih naroda – Muslimani, Romi, Židovi i dosta lijevo orijentiranih Hrvata; međutim, Jasenovac je služio kao izlika da se katolike proglašava ustašama. Četničke zločine nisu spominjali, mada su zločinci isti po naravi. Što je najgore, u to kolo mržnje upregnuta su i djeca, koja se tada nisu ni rodila. KOS i Udba čistili su teren između Kozare i Grmeča od ustaša još dvije–tri godine poslije rata. Tako je uhićen također Nedjeljkov i Miroslavov otac. Na suđenju je dobio dvadeset godina robije. Kako mu je bilo u zloglasnim zatvorima iz kojih je malo tko izlazio živ i normalan, teško je i zamisliti, ali ni dvojici dječaka i njihovoj majci nije bilo lako. Dok su djeca palih boraca i žrtava fašističkoga terora imala niz povlastica (besplatne domove, novčane pomoći, udžbenike i druge prednosti i pogodnosti), »neprijateljska« su uživala samo prezir i izolaciju.

Dečke sam upoznao kad smo se iz Tomruka preselili u stambenu zgradu kod Radničkog doma. Stanovali su u potkrovlju, gdje je zimi bilo očajno hladno, a ljeti grozno vruće. Majka im je nakon brojnih poniženja dobila posao čistačice na glavnom depou rudnika. Obojica su bili dragi i simpatični dečki. Nama nije bilo važno što im je bio otac pa smo ih dolazili zvati na tavan da se idemo igrati. Nedjeljka smo od milja, ali ne znam zašto, zvali Ćop. Bio je zgodan i pametan dječak. U školi je učio odlično i primjerno se ponašao, ali kod nekih učitelja i učenika nailazio je na zavist i mržnju. Znali su ga i pecnuti na račun oca. To je dobro uočavao naš razrednik Ćamil, onaj opaki učitelj njemačkog jezika, ali je samo mudro šutio do male mature. Tad je dijeleći svjedodžbe održao oproštajni govor u kojemu je između ostaloga rekao:

– Djeco, vi ste još zeleni i naivni a da biste mogli predvidjeti što vam se može dogoditi u životu. Neki od vas već su prošli najgori put i za njih se ne plašim. Među vama ima jedan momčić koji je odrastao prije vremena. Ja mu se divim i želim mu svu sreću u životu. On ništa nije kriv zato što mu je otac u zatvoru. Cijelo vrijeme je brinuo o mlađem bratu i majci i bio najbolji učenik. Nikada nemojte procjenjivati ljude po tome tko su, što su i čiji su, već po tome što čine i vrijedi li to njima i drugima.

Zatim je pozvao Nedjeljka, pružio mu diplomu i zagrlio ga. Svi smo svečano šutjeli, ponosni na svoga Ćopa.

Ćop i naš Ivan Prenka imali su neugodnosti i na liječničkom pregledu za vojsku. Označeni su kao ustaška djeca i bili su pod stalnim nadzorom kao da su za nešto unaprijed krivi, ali su i to preživjeli. Ćop je poslije gimnazije u Prijedoru završio Medicinski fakultet u Zagrebu i zaposlio se u Novoj Gradiški.

Mlađi Miroslav – Prišt pohađao je kod ujaka Halupe u Prijedoru urarski zanat, jedno vrijeme radio u Ključu, oženio se i vratio u svoj rodni grad, gdje je izgradio kuću i sretno živio.

Već dugo ništa ne znam o njima ni o majci. Otac je napokon izašao iz zatvora, ali se nije vratio u Ljubiju već je otišao u Zagreb. Bio je svjestan da provincija nikome ne prašta, čak ni nedužnima...

Starokolonisti

Naši prvi susjedi u Tomrucima bili su Tojčići. Imali su dvoje djece istih godina kao i naša obitelj. Nikad nisam otkrio kojim se poslom bavio naš komšija, ali me stalno plašila i brinula njegova strast za skupljanjem zmija. Hvatao ih je po jarcima i grmovima s takvom lakoćom kao da kupi plodove ispod stabala. Sve ih je stavljao u veliku košaru s poklopcem, a kad se vratio kući, sjeo bi na klupu i polako ih razvrstavao u platnene vrećice koje je na kraju zavezao. Ja sam se toliko plašio tih brojnih zmijica i zmijurina da sam ih često sanjao kako su pobjegle i došle meni u krevet. Vriskao bih u snu i budio se, a mama bi skakala i donosila mi čašu hladne vode da se smirim. Nikada se nismo svađali s njima, ali su moji strahovi bili jedini razlog što su naši odnosi stalno bili hladni. Kako je kućica tijesna za obje obitelji, Tojčići su prije nas odselili u Staru Koloniju.

U njihov stan smještena je radionica za popravak i izradu konjske opreme za rudničke štale. Tu je radio i živio majstor Mate Burić iz Prijedora koji je imao jednu drvenu nogu. Bio je dobar s mojim tetkom Averkom, a i s tatom i mamom. Pažljivo sam gledao kako izrađuje orme, uzde, kajase [2] i sedla za teške rudarske konje i za one koji se upotrebljavaju za jahanje i vožnju fijakerom. Taj je čovjek znao toliko toga zanimljivoga pričati o svemu i svačemu da su ga svi voljeli slušati. Sjećam se dobro da je s posebnim užitkom pričao o Amerikanci-

[2] *kàjās* – uzda

ma i njihovim velikim bitkama na Pacifiku za vrijeme Drugog svjetskog rata. O Sovjetskom Savezu i Staljinu samo je šutio. Jedino bi odmahivao rukom, znao je da je o tome opasno govoriti.

Posebno mi je bilo zanimljivo kako priprema hranu i kako je slatko jede. Rado je pripravljao poparu, jedanput na slano a drugi put na slatko. Skupljao je stari kruh i nožem ga isjekao na komadiće, koje je pario na uzavreloj vodi. Kad kruh omekša kao spužva, prelije ga kiselim mlijekom ili vrhnjem, nasjecka bijelog luka i posoli. U slatkoj varijanti umjesto luka i soli doda rastopljeni pekmez, džem ili marmeladu. Imao je velike brkove, koje je vječito zasukivao, pa bi ih prigodom jela obvezatno nesvjesno umakao u mlijeko ili slatko. Onda bi ih stalno brisao i iscjetke vraćao u tanjur. Jeo je s takvom halapljivošću i užitkom da je žlica začas sve pomela, a on bi još na kraju sve oblizao.

Bio mi je interesantan i sa svojom protezom, koju je nazivao štulom. U stvari, to i nije bila umjetna drvena noga nego trupčić koji se učvršćivao na batrljak oko koljena. Nikad ga nisam pitao kako je postao invalid, mada mi je bilo zanimljivo kako to skida i namješta. Ponašao se tako prirodno kao da ima zdravu nogu. Čak se znao blago našaliti da ga taj dio nikad ne zebe ili da uštedi bar jednu cipelu. Tetak mi je pričao da je Mato umro čim je otišao u penziju. Sve je mogao podnositi, ali mirovanje i nerad nikako.

Iduće godine i mi smo krenuli za Tojčićima u Staru Koloniju. Radovali smo se preseljenju, tim više što smo dobili stan u prvoj kući do Radničkog doma, bolnice i gradskog bazena za kupanje. Sve zgrade u ovom dijelu građene su još u austrougarska vremena, i to u alpskom stilu, pa su bar izvana izgledale lijepe i privlačne. Mi smo se razočarali čim smo se uselili, tim više što nam se u Tomrucima rodila sestrica Marija. Dobili smo samo jednu sobu i kuhinju s ostavom, u zahodu nije bilo vode, zidovi i drvenina bili su ruinirani i zapušteni, pa smo cijelo ljeto imali pune ruke posla. Cijela zgrada je tako ustrojena da je imala jedno natkrovlje i hodnik (ganjak) kojim smo svi ulazili u svoje stanove.

Odmah do nas živjeli su Jurići koji su imali petero sitne djece i jednu veću djevojčicu. Otac je bio rudar. Često se vraćao pijan s posla kao da radi u tvornici alkoholnih pića. Rijetko smo ga viđali jer je rano odlazio a kasno se vraćao, što smo znali po galami, vriski i strci. Najstarija kći Štefica brzo je prerastala u curu. Mi dečkići koji smo se noću igrali žmirke[3] oko zgrade otkrili smo kad se ona kupa u lavoru pa smo se upirali da nekako kroz zavjese ugledamo njeno golo tijelo, a onda bismo uz dernjavu pobjegli u mrak. Pratili smo je kako izra-

[3] *žmírka* – igra skrivača

sta u zgodnu djevojku, oko koje su se lijepili momci. Ali ona je glavnu pažnju posvećivala školovanju, pa je, usprkos neimaštini, završila fakultet i zaposlila se u našoj školi kao tajnica. Ubrzo se i udala za jednog zgodnog mladog rudarskog inženjera, no nisu dugo bili skupa. Jedina se brinula o sitnoj braći, podigla ih na noge i pomagala im dok nisu postali samostalni. Svi su je u susjedstvu hvalili zbog tolike brige, jer od oca je bilo više štete nego koristi, a majka je stalno od nečega pobolijevala. Mnogi su je i sažalijevali jer u ljubavi nije imala sreće, a to je svojim životom zaslužila.

Treći stan po redu bio je tajanstven. U njemu je živio neki djedica Mihovil, toliko zagonetan u ponašanju da su o njemu kolale svakojake priče. Danima nije izlazio, pa su neki susjedi mislili da je umro. Lupali su mu na vrata, čak su pozivali i policiju, a on bi se, ipak, konačno pomolio i ljutito promrmljao zašto mu ne daju mira. U stan mu nitko nije zalazio. Kad bi otišao u grad, mi smo se klinci penjali na prozore i iznad niskih firangi[4] gledali što ima unutra. Vidjeli smo vitrine i police pune knjiga a po zidovima mnogo raznobojnih slika. Na stolu su bile boce raznih pića, velike i male čaše. Imao je i mali pijanino, a, što je bila prava rijetkost, i radio-prijamnik. Čudilo nas je da otuda nikad nismo čuli nikakvih zvukova. Kad se nakon dužeg vremena uopće nije pojavljivao, došla je opet policija, provalila, ali u stanu nije bilo nikoga. Svi su se zgledali i zanijemjeli, jer o njemu nikada nitko nije znao ništa, a sada još manje.

Do njega su živjele dvije stare cure, sestre bliznakinje Marakovićke. Uvijek su obučene u crninu, a tako su slične da ih nitko nije ni zvao imenima već prezimenom. Užasavali su ih naši nestašluci. Grozno su nas proklinjale i prijetile nam. Ni s kim nisu bile u dobrim odnosima, pa smo svi izbjegavali susrete s njima. Zato smo se čudom čudili kako mogu dobiti počasno mjesto u crkvi, izdvojenu klupu odmah do oltara.

Ponekad bih se šalio s Hajrudinom da babe Marakovićke u crkvi sjede u magarećoj klupi jer ometaju Bogu posao, kao što smo ja i on remetili rad u učionici. Kad je god bila kakva misa, one bi prve došle s krunicama u rukama i stalno se molile klečeći. Vjerojatno su svjesne svojih grijeha pa se tako pripremaju za Božji sud. Zanimljivo je da su umrle u isti tren, ali nitko od susjeda nije se brinuo o njima pa su sve radnje oko pripreme pokojnica i sahrane obavile časne sestre.

U petom stanu u nizu smjestila se obitelj Omerović s brojnom ženskom djecom. Njihova je mama često padala u ludilo, skidala se gola, razbijala stakla, trgala ograde i skakala s prozora u septičku jamu. Muž Omer vodio ju je po mnogim umobolnicama. Na kraju je doveo iscjeliteljicu, bolje reći vračaru, koja je u dvorištu pred svima nama »istjerivala đavla«. Dok je izbezumljena žena sjedila na stolcu i pjevala, ova ju je tukla šibama po ustima govoreći neke nerazumljive riječi sve dok nesretnica nije pala u nesvijest. Po savjetu te čudakinje promijenili su mjesto stanovanja i preselili se u Donju Koloniju. Majka više nije ludovala pa je rodila još dvije curice. Ali strah koji nam se uvukao u kosti od njenih halucinacija nikako nismo mogli istjerati iz sebe.

U potkrovlju su živjele još četiri siromašne obitelji, među kojima i braća Ćepići s majkom.

Često smo se družili i izmišljali razne vragolije. Igrali smo vatrene nogometne turnire kod starih šupa, uz sudjelovanje čitavih obitelji, kao igrača ili navijača: Bojanići, Petrovići, Venceljevi, Kaurinovići, Ćoralići, Jelisavci, Manovi, Bjekići, Zakošeki, Sedlačeki, Hasanbašići, Radijelovići, Leskuri, Prenka i druge obitelji, koje nisu imale djecu za igru, ali su bile strastveni »drukeri«. Mahom su momčadi činili radnički sinovi, jedino su Kruno i Željko Zakošek te Zvone Leskur bili iz službeničkih obitelji. Išli smo zajedno u školu kod stare pošte i igrali nogomet na starom Rudarevu igralištu u centru grada, blizu parka, no prave smo okršaje vodili u malim dvorištima.

U našem dijelu naselja imali smo posebnu atrakciju – Đorđinog jarca, koji je okupljao mnoge znatiželjnike iz cijeloga grada. Nasuprot našim kućama, pod Tijestupovim brijegom živio je u niskoj staroj kući divovski susjed Đorđo sa svojom suprugom Nevenkom i sinom Josom. On se bavio svim i svačim, osobito trgovinom, otkupom sirovina i rasplodnim jarcima i bakovima. Nas je posebno zanimao ogromni jarac kojeg je Joso izvodio u šetnje do naših kuća. Mi smo se divili njegovim ogromnim rogovima, dugoj sivo-smeđoj dlaci, jakim visokim nogama i bogatoj bijeloj bradi. Na nas se navikao pa nam je dozvoljavao da ga dragamo po bokovima, grivi i hrptu. No, nije bio uvijek tako dobroćudan. Dovoljno je da netko od nas ili prolaznika na ulici učini nešto što se jarcu ne svidi, začas bi se istrgnuo vodiču iz ruku i jurnuo za provokatorom. To je bilo tako dramatično i napeto da smo svi, pa i njegov gazda, morali bježati u zaklon. Mi smo obično pobjegli na krov naše šupe, neki su spas potražili na stablima u drvoredu, a najhrabriji su bježali niz ulicu koliko su ih noge nosile.

Događalo se da koga i sustigne. Onda bi ga gurnuo rogovima u stražnjicu, oborio, stao iznad njega i, vjerovali ili ne, smijao se do iznemoglosti: meee, meee, meee... Kao da mu je govorio: Ma čoče Božji, priznaj da sam brži od

[4] *firanga* – zavjesa

tebe! Ne pamti se da je koga ozlijedio, bio je zastrašujućeg izgleda, ali dječjeg srca.

No, kako se gradić naglo izgrađivao i rastao duž uske doline, već 1948. preselili smo u Novu Koloniju, pa su veze sa starim prijateljima oslabjele. A život s novim susjedima priča je za sebe.

Novokolonisti

Dok su u starom dijelu grada uglavnom živjeli starosjedioci, koji su u Ljubiju došli raditi između dva svjetska rata, u Novu i Donju Koloniju doseljavali su se seljaci iz najzabačenijih grmečkih, potkozarskih i majdanskih sela koji su ostavili svoju siromašnu zemlju i potleušice te se zaposlili u rudniku, s nadom da će postati socijalistički građani s pravima na stan, besplatno školovanje djece, zdravstvenu i socijalnu zaštitu i drugo, kako im je javno obećavala Partija.

Tako je na prijeratnim livadama i vrtovima od termoelektrane i parka prema Islamu nicala kuća za kućom kao gljive poslije kiše. Novopečeni Ljubijanci useljavali su se u nedovršene zgrade. Iako su po radnim jedinicama postojale rang-liste beskućnika, ljudi su preko noći upadali u još neožbukane stanove, bez WC-a, slavina, struje i podova. No, to je najmanji problem s kojim su se mogli susresti. Mnogi su sa sobom dovodili krave, svinje, koze, ovce; donosili kokoši, guske, patke, pitome zečeve, mačke i pse. Sav taj živi svijet iz seoskih štala i dvorišta prebivao je po stanovima, pa čak i na prvom katu. Tako se iz kuća moglo čuti životinjskih glasova svih vrsta. Dok stanari u Staroj Koloniji nisu mogli imati ni jednu domaću životinju osim mačke i psa na lancu, novokolonistima gradske vlasti nisu mogle ništa zabraniti. Došljaci su počeli štihati travnjake, praviti vrtove po obližnjim padinama, graditi štale, svinjce i kokošinjce, drvarnice i štagljeve za sijeno i kukuruzarnike. Sve otpadne stvari i smeće bacali su u potok koji teče sredinom naselja. Zbog toga se začepljivao pa je prljava i smrdljiva voda iz kanalizacije povremeno tekla ulicom. Odvodne cijevi iz stanova često su blokirane bacanjem teško rastvorivih tvari u zahodske školjke. Komunalci su u njima ponekad nalazili i raspadnute dijelove tijela novorođenčadi pa je policija imala pune ruke posla.

Mi smo dobili stan u Ulici Drage Lukića 38, u sedmoj od osam kuća u redu, sličnih kao jaje jajetu. O tim socijalističkim blizankama pisala je i »Borba« kao o velikom djelu poslijeratne obnove i izgradnje. Nasuprot su rudničke štale, gdje su živjeli tetak Averko i tetka Marija. Tako smo kao stari građani Ljubije morali prihvaćati načine života svojih novih susjeda, koje smo za sebe

posprdno nazivali grmaljima. Živjeti s ljudima različitih svjetonazora, vjeroispovijesti, pa i govora bilo je u početku vrlo naporno, ali vremenom smo se sve više uvažavali, sporazumijevali, družili i pomagali. U našoj kući sa šest stanova bile su po dvije katoličke, pravoslavne i muslimanske obitelji, kao da je netko tako planirao. Zajedničko nam je obilježje da smo ovisili o teškom rudarskom radu naših očeva. Mame su se brinule o brojnoj djeci. Naši su imali petero, Štulići četvero, Eminovi šestero, Kunići samo dvoje... Susjedne kuće slično. Dvorišta su po cijele dane brujala od tolike dječurlije. Roditelji su se često prepirali i svađali, posebno žene. Padale su i teške uvrede i psovke, ali je vrijeme liječilo opekline od vrućih jezika.

Najbolji melem za sve nesporazume bilo je ispijanje kava ili, kako smo to naučili od muslimanskih susjeda, »kafendisanje«. Samom činu pijuckanja prethodi složeni ritual. U mjesečnoj fasungi[5], koja se obavlja odmah poslije dobivanja skromne rudarske plaćice početkom mjeseca, obvezno se planira novac barem za mali fišek[6] ili veći škarnicl sirove brazilske kave, a kasnije, ako pofali, išlo se i na dug, jer bez bijelog brašna i crnog praha nije se dalo živjeti. Već isti dan zelenkasto zrnje u obliku bubrežića šaku po šaku sipalo se u dolap[7] ili tepsiju i uz pažljivo miješanje pržilo do tamnosmeđe masne boje, a zatim se hladilo na otvorenom zraku. Naokolo se širio miomiris prave kave. Zatim se mljelo u specijalno napravljenim mehaničkim mlinčićima na ručni pogon. Otac je bio pravi majstor u izradi te naprave, koja je izgledala kao malo umjetničko djelo. Pravi ga od mesingane cijevi koju izrezbari na tokarskom stroju. U nju ugradi čelične žrvnjiće za mljevenje. Statični je dio učvršćen na dnu, a pokretni s osovinicom i obrtnjem zauzima najveći prostor cijevi, u koji se nasipa prženo zrnje. Cijeli mlin zatvoren je lijepo oblikovanim poklopcem. Samljevena kava sipi u posebnu cijev s dnom koja se pričvršćuje na mlin i lako se odvaja. Svi su susjedi imali tatin mlin, a i mnoge obitelji u gradu, na što smo bili ponosni. On je od toga imao dobar džeparac za cigarete i izlaske u društvo, za što mama nije marila. Njoj je bilo važno da dobiva cijelu plaću, koju je vrlo štedljivo raspoređivala, pa je mogla posuditi i onima koji su živjeli na visokoj nozi. Kavu su odrasli ukućani pili ujutro poslije ustajanja, u podne nakon ručka i predvečer, a sa susjedima poslije doručka i popodne. Svaki dan kahva se pijuckala u drugom stanu, dok se nisu svi izredali, a onda

[5] *fasunga* – mjesečno kupovanje namirnica
[6] *fišek* – papirna vrećica trokutasta oblika od četvrt kg
[7] *dòlāp* – naprava za prženje kave

od početka. Pripremali su je na orijentalni turski način: u džezve naliju vodu bez šećera i kad zavre, dodaju se žličice kave, pazeći da stvoreni masni sloj na vrhu ne iskipi jer on izaziva ugodu pri ispijanju. Zaslađuje svatko sebi, sitnim šećerom u fildžan[8] ili grickanjem kockice uz piće. Neki umjesto zasladivača koriste rahatlokum.

U vrijeme ispijanja kave obvezno se pretresaju svi susjedski problemi i najnoviji događaji. Bilo je i mnogo ogovaranja i trača, što je davalo posebnu draž tim susretima. Na kraju su jedni drugima vraćali na osnovi likova koje su otkrivali u talogu kave po šalicama. Tako su se sklapala nova i trajna prijateljstva među susjedima, ali poneka i razvrgavala. Iako su bili različitih nacionalnosti, vjeroispovijesti, kultura i običaja, nisu zazirali jedni od drugih niti je bilo većih problema i sukoba. Točno smo znali tko je što, ali to nismo javno kazivali. Jedino kad bi došlo do trzavica ili svađa, moglo se čuti: »Majku vam šokačku!« ili »ustašku!« »Balije jedne!« »Dosta mi je tih Vlaha!« Inače, svi su se javno izjašnjavali kao Bosanci. Živeći skupa, polako su sklapali mješovite brakove i učili se uvažavanju i štovanju različitosti. Međutim, novokolonisti su uglađenu građansku kulturu iz francjozefinskih vremena polako rastakali i stvarali nezdravu malograđansku duhovnu klimu, koja će se idućih godina širiti gradom kao dominantna svijest, bolje reći kao kronična zaraza ili zlo.

Donjokolonisti

Grad je zbog konfiguracije terena imao samo jedan prirodni izlaz – umjesto penjanja po brdima, on se razvija duž uskih dolina Raljaškog, Tomručkog i Ljubijskog potoka, koji krivuda tijesnim poljima sve do Brezičana, gdje se ulijeva u Sanu.

Kad je početkom pedesetih dovršeno naselje Nova Kolonija sa Školom učenika u privredi, Internatom, Momačkom kućom i novim stadionom Rudara, u produžetku prema Donjoj Ljubiji (Islamu) nastavljena je izgradnja trećeg naselja – Donje Kolonije, u kojoj su se nastanjivali najnoviji doseljenici. Tu je izgrađena i nova zgrada općine te tržnica za cijeli kraj. Kuće su bile slične onima u Novoj Koloniji, jedino su imale drvene balkone. U njih se više nisu doseljavali grmalji s grmečkih, majdanskih i kozarskih brda, već mahom mlađi obrazovaniji ljudi koji su radili na raznim poslovima u rudniku.

[8] *fildžān* – šalica za kavu, bez ručice

Tako se, u predzadnju kuću uz tržnicu, doselio i moj mladi stric Mile Kovačević sa ženom, dvije kćeri i sinom. Često smo se posjećivali, ali mi nikako nije bilo jasno po čemu je on moj stric kad nema očevo prezime. Tek mnogo kasnije čuo sam da se tatina mama djevojački prezivala Kovačević. Bio je električar u rudniku, vrlo vrijedan i sposoban čovjek, pa je u fušu uvodio struju u nove kuće koje su šezdesetih nicale preko noći. Od te zarade gradio je svoj dom, ali mu se žena teže razboljela pa je zapao u veliku krizu. Sve manje smo ga viđali. Pri rijetkim susretima bio je mrzovoljan. Uvijek je isticao kako je prezauzet poslovima.

Ne znam kako je prošao, ali on je bio tipičan primjer mladih ljudi koji su se doselili u naš grad iz raznih jugoslavenskih sredina i htjeli preko noći stvoriti velika materijalna dobra i visok životni standard, a u toj trci gubili su veće vrijednosti – zdravlje, obiteljsku sreću i unutrašnji mir i spokoj, u kojem su stari Ljubijanci znali živjeti.

Ovaj dio grada nikad se nije razvio kao zaokružena autonomna socijalna zajednica s jakim međuljudskim vezama. Iako su imali trgovinu, školu, tržnicu, općinsku zgradu, pekaru, klaonicu, stadion..., svoj kvart su doživljavali prolaznom životnom postajom ili nužnim boravkom pa se veći broj iseljavao, a u njihove stanove useljavali sve noviji doseljenici..

Ispod općinske tržnice prema zapadu s vremenom je na livadama i njivama izraslo naselje privatnih kuća, tako da se grad Ljubija potpuno spojio s velikim muslimanskim naseljem Donjom Ljubijom ili Islamom, koji je priča i svijet za sebe.

Magnificat

Veliča
Duša moja
Gospodina

Dok nebo zemlji
Uspavanku priča
Duša moja uzdiše:
Veliča

I klikće duh moj
U Bogu
Mome spasitelju

Srce je malo
A veliko s Tobom
Spusti uže spasa
Ne plaši ga grobom

Što pogleda
Na neznatnost
Službenice svoje

Mali mrav sam
Bože
Zgazit će me stopa
Ako milost Tvoja
Silu ne zakopa

Od sad će me
Evo
Svi naraštaji
Zvati Blaženom

Zemaljska se kugla
U nemiru vrti
Blažena je stala
Za vrat crnoj smrti

Jer velika mi djela
Učini Svesilni
Sveto je ime njegovo

Pozvao si me
Da osvojim vrhunce
Samo jedna Tvoja riječ
I nad glavom mi
Zasja Sunce

Od koljena do koljena
Dobrota je njegova
Nad onima
Što se njega boje

Nad vodama
Moga djetinjstva
Tvog Neba
Komad se plavi
U vodama
Moga djetinjstva
Sotona se polako davi

Iskaza snagu
Mišice svoje
Raspršio oholice
Umišljene

Molio sam Te
Da se rastvori
I rastvorilo se
Da se zatvori
I zatvorilo se

Silne zbaci
S prijestolja
A uzvisi neznatne

Dašak vjetra
Šum vode
Tako se Bože
U Nebo ode

Gladne napuni
Dobrima
A Bogate
Otpusti prazne

Jedan je pšenični klas
Da se nahrane
Bezbrojna usta
Bogataš pojede sve
I opet mu ostaše pusta

Prihvati Izraela
Slugu svoga
Kako obeća
Ocima našim

Moj je narod
Zaklet da se brani
Taj se narod
Zove IZABRANI

Spomenu se
Dobrote svoje
Prema Abrahamu
I potomstvu njegovu
Dovijeka

Učini čudo
Gospodine
Ovih dana
Učini čudo
I nestat će rana

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Josip Matota: ŠUFFLAYEVO SHVAĆANJE ULOGE POVIJESTI U NARODNOJ SVIJESTI HRVATA**, Matica hrvatska, Ogranak Bjelovar, 2006.
2. **Ivan Brajdić: TREŠNJEVAČKE NOĆI**, POP & POP, Zagreb 2006.
3. **FORUM, 10-12/2006,** mjesečnik Razreda za književnost HAZU, Zagreb 2006.
4. **REPUBLIKA, 12/2006,** mjesečnik za književnost, umjetnost i društvo, izd. DHK i Školska knjiga d.d., Zagreb 2006.
5. **HRVATSKA REVIJA, 4/2006,** časopis Matice hrvatske, Zagreb 2006.
6. **KAJ, 5-6/2006,** časopis za književnost, umjetnost, kulturu, izd. Kajkavsko spravišče, Zagreb 2006.
7. **POVIJESNI PRILOZI, br. 31,** Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2006.
8. **ČASOPIS ZA SUVREMENU POVIJEST 2/2006,** Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2006.
9. **KRŠNI ZAVIČAJ, br. 39,** zbornik, izd. Franjevački samostan Humac, Humac 2006.
10. **IGNACIJEV PUT, 2/2006,** informativni list za prijatelje Družbe Isusove, izd. Provincijalat Hrvatske provincije Družbe Isusove, Zagreb 2006.
11. **KATEHEZA, 4/2006,** časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral mladih, izd. Katehetski salezijanski centar, Zagreb 2006.
12. **NAPREDAK, 4/2006,** časopis za pedagogijsku teoriju i praksu, izd. Hrvatski pedagoško-književni zbor
13. **Janko Bučar: ANEGDOTE I MISLI TINA UJEVIĆA,** OŠ Tina Ujevića, Zagreb 2006.
14. **POLITIČKI ZATVORENIK, 1/2007.,** glasilo Hrvatskog društva političkih zatvorenika, Zagreb 2007.
15. **BILTEN, 1-2/2005,** Franjevačka teologija – Sarajevo
16. **HRVATSKI ISELJENIČKI ZBORNIK 2007,** Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 2006.
17. **IZAZOV ISTINE, XVIII (2006.),** glasilo Mladih hrvatskih dominikanaca, Zagreb 2006.
18. **Miljenko Stojić: RAČUNALKO,** priče, izd. Matica hrvatska Čitluk, Zagreb-Međugorje-Čitluk 2006.
19. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA 2/2007,** Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zageb 2007.
20. **MATICA 1/2007,** Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2007.
21. **ZVONIK 1(147)/2007,** Rimokatolički župni ured sv. Roka, Subotica 2007.
22. **BLAGOVIJEST 1/2007,** Beogradska nadbiskupija, Beograd 2007.
23. **DVATISOČ 186-188/2006,** Društvo 2000, Ljubljana 2006.
23. **REVIJA SRP, veljača/2007,** Srp, Ljubljana 2007.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove svojih autora, s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Zapažanja o "New Age" ideologiji

Došla su eto i vremena kad je postalo normalno biti drogiran. Ne samo u, recimo to tako, "prenesenom" smislu, biti drogiran propagandom, medijskim porukama i vijestima, napornim uredskim ili nekim drugim radom i uopće monotonijom životne svakodnevice, već biti drogiran onim "pravim" drogama, marihuanom ili nekom od onih težih, o alkoholu da se i ne govori. Danas je izgleda i među onim starijim, tobože ozbiljnijim generacijama postalo normalno popušiti joint, cugnuti malo votke ili viskija i tako srediti svoju životnu situaciju. Barem na neko vrijeme.

To je izgleda taj moderni, "newageovski" životni stil. Takav stil ne samo da je "u normalnom životu" posve prihvatljiv i poželjan, nego ga se, često na sav glas i vrlo agresivno, propagira i u medijima. Reklamira po mnogim knjigama, časopisima, nekad, više ili manje prikriveno, i na televiziji. "Vladajući" trendovi u glazbi, književnosti, filmu, pa možda čak i u većem dijelu umjetnosti uopće, nisu samo odraz toga stila, već i, puno više, sredstva i metode njegove promidžbe.

Jasno je da nema smisla tim temama prljati ruke i pamet kad te se one ne tiču uopće, no suočen s intenzitetom ludosti i mržnje koje se šire iz te kaljuže čovjek se ponekad osjeti pozvanim da nekako reagira. Najviše upada u oči jest nesnošljivost koju perjanice te "(sub)kulture" iskazuju prema vjeri, Crkvi i svim onim vrijednostima koje su na bilo koji način vezane uz religijske osjećaje i uvjerenja. Tim više što su vrijednosti kojima se oni sami najviše razmeću upravo otvorenost i tolerancija. No neobična je ta tolerancija; tolerancija koja ne može shvatiti i prihvatiti (tolerirati) toleranciju "onog drugog" niti uopće može i zamisliti toleranciju koja nije njihova vlastita. A to da se tolerancija može shvatiti i na neki drugi način, bolje im je i ne govoriti. Uostalom po njima je neupitno da su ti razni kršćani, katolici, klerikalci i slični vjerski fanatici netolerantni po definiciji, ili kako se to danas kaže – "po defaultu". I da neprekidno pokušavaju oduzeti im njihovu "slobodu" da sami određuju kako

će živjeti i kako ponašati se u društvenom okruženju, slobodu koju su, eto, s mukom izborili kroz puna dva stoljeća teških borbi sa silama mraka, još tamo od slavne Francuske revolucije. Sad im eto, ti fanatici prijete nešto i u vezi s jointom, a da mogu, sigurno bi zabranili i sve ostale životne radosti. Možda su na njih ljuti i zbog toga što su im zabranili da pretječu preko pune linije ili parkiraju svoje automobile na zelenim površinama. I sve bi to, gledano iz neke druge perspektive, bilo strahovito smiješno da nije žalosno (iz njihove je, naravno, još strahovitije ozbiljno). A evo i zašto je žalosno.

"Newageovska" ideologija (premda se taj metež teško može nazvati ideologijom) često se opisuje kao izraz "bunta" mlade generacije protiv konzervativnih vrijednosti i današnjeg svijeta kao takvog. No što je uistinu s tim buntom? Nekad je nezadovoljna mladost demonstrirala, štrajkala, dizala revolucije, upravo je ta "energija generacije" uvijek pokretala ljudsko društvo naprijed. Danas je najviše što od toga bunta možemo vidjeti reportaža u kojoj skupine mladih divljaju na nekom koncertu ili utakmici. Uostalom, kako je uopće moguće buniti se protiv vlastite ideologije i svjetonazora, jer današnji je svijet uistinu (i) "newageovski" – neoliberalni, hedonistički, "otkočeni" svijet u kojem se ona slavna parola sex&drugs&rock'n'roll vrlo jednostavno "postvaruje". Premda to ne znači da je bolji od onog koji je postojao ranije, dapače. (Ako se netko sjetio onih demonstracija prošle godine u Francuskoj, treba reći da njih nisu pokrenuli nezadovoljni "rockeri" ili "punkeri" već mladići malo tamnije boje kože koji su prilično privrženi tradicionalnim vrijednostima. A neke druge demonstracije uglavnom su usmjerene ne k promjenama nego protiv promjena.) Čini se zapravo da, kad je već o buntu mlade generacije riječ, "newageovska" ideologija nije njegov izraz, nego naprotiv – način da se on kanalizira u smjeru koji današnjim vlastodršcima najviše odgovara i da se tako otupi oštrica ne samo borbe nezadovoljnih i obespravljenih već i oštrica zdravog razuma kojem je jasno da puno toga na ovome svijetu treba mijenjati. Jer vlastodršcima je uvijek bilo i bit će u interesu zacementirati za vijeke vjekova status quo i to im (mora se priznati) zasad polazi za rukom. Ne bi bilo čudno da odatle i potječe tolika raširenost i popularnost svih tih pjesmica i bajki za veliku djecu koje se vrte svuda oko nas, a za koje ljudi kažu da su "strašno cool" ili ih pak smatraju i nazivaju kultnima – izgleda da joint, votka i sl. ipak nisu dovoljni da ispune nečiju životnu prazninu i uljuljkaju čovjeka u uvjerenju da je sve ovo skupa ipak OK. A da to dođe do očiju ili ušiju, zaokupi pažnju i na neki način opsjedne um – nije problem – danas postoje sva potrebna sredstva.

Žalosno je to kad čovjek razmatrajući "ideologiju mlade generacije", taj famozni rock'n roll i njegove hvalospjeve "(neo)liberalnim" vrijednostima – individualizmu, hedonizmu, tobožnjem nenasilju, verbalnom humanizmu, solidarnosti bez ikakvog stvarnog sadržaja (o kakvom se sadržaju pojma solidarnosti i može govoriti u jednoj ekstremno individualističkoj kulturi?), zapravo ljudskoj gluposti uopće, shvati da se tu radi o plitkim i ispraznim frazama od kojih su neke vjerojatno sročene i u svrhu psihološko-propagandnog djelovanja. Uostalom, nekad su svjetonazor generacija određivali veliki teološki ili filozofski sistemi, dok ga danas u najvećoj mjeri određuju jednostavne poruke, uglavnom reklamne, doskočice i uglazbljeni pjesmuljci koji s se toliko namnožili u eteru da često znaju zaraziti i ljude na mjestu.

Mislim da treba već jednom jasno reći da je ideologija "New Agea" izraz nemoći i duhovne inferiornosti niza mladih generacija koje su propustile učiniti ono što je u danom povijesnom trenutku bilo potrebno. Dobro, vjerojatno je malo generacija u povijesti čovječanstva uspjelo učiniti ono što je zaista bilo potrebno u njihovo vrijeme, no stvar je u tome da je ovaj aktualni poraz rezultirao jednom vrlo opasnom situacijom – duhovnom bijedom i mrtvilom koji, poprimivši najšire razmjere, svojim "grijehom nečinjenja" podržavaju i konzerviraju degenerirani svjetski društveno-ekonomski poredak što već ozbiljno ugrožava opstanak ljudske vrste i svih drugih vrsta na zemaljskoj kugli.

Sad, hoće li se netko trgnuti iz svog sna, ili će popušiti joint, cugnuti nešto votke ili viskija i reći da je sve OK, njegova je stvar. Njihovi duhovni vođe i dalje će se boriti za pravo da parkiraju svoje automobile na zelenim površinama, a i za neka druga "prava" koja može smisliti samo teško bolestan ili do krajnosti zaluđen um, bjesniti na Crkvu i sve one koji se smatraju njenim pripadnicima (jer im uporno priječe da ostvare ta prava, a dovode u pitanje i ona već stečena), rugati se vjerskom fanatizmu i ismijavati ga. Doduše ne svakom, jer je, gle čuda, jedna verzija tog fanatizma danas puno više opasna nego što bi bila smiješna. I onda će fanatike tog drugog tipa proglašavati opasnim teroristima koje valjda treba iskorijeniti u tom njihovom takozvanom sukobu civilizacija. Premda se ovdje u suštini ne radi o sukobu civilizacija, već o sukobu neoliberalnog i teocentričkog svjetonazora, sukobu bezboštva i vjere, sukobu onih kojima ništa na ovome svijetu nije sveto i onih kojima je na ovom svijetu sveto sve, fanatika koji su svoj život uredili u skladu s liberalističkim postulatima – "Boga nema", "Čovjek je životinja", "Smrt je kraj" – u koje slijepo vjeruju jer misle (a misle krivo) da su ih dokučili vlastitim umom, i ljudi koji nastoje

živjeti prema pravilima za koja vjeruju (da li krivo ili pravo, uopće nije važno) da ih je utvrdio njihov Otac Nebeski.

I sada je napokon jasno zašto je dobro da čovjek bude drogiran. Pa zar bi netko tko nije drogiran mogao biti njihov saveznik?

Zdenko Kremer

Prilog uz 100. obljetnicu „Domagoja"

Može se reći da je božićni broj Marulića (6/2006.) posvećen obilježavanju 100. obljetnice Hrvatskog katoličkog akademskog društva „Domagoj". Na dvadesetak stranica urednik Radovan Grgec, tajnik Stanislav Vitković i Vladimir Lončarević rekli su nam mnogo toga i sve u korist „Domagoja". Da li su rekli baš sve? Govori se doduše, ali možda nedovoljno, o nekom raslojavanju ili raskolu navedenoga katoličkog pokreta, s tim da su se na jednoj strani našli P. Grgec, J. Andrić, J. Šimrak, F. Rožić i dr., a na drugoj strani I. Šarić, A. Ćepulić, pa još I. Protulipac i I. Merz, a kasnije i Lav Znidarčić. Prvi su bili na strani „Domagoja", a drugi protiv „Domagoja", odnosno na strani „Orlova" i kasnije „Križara".

Sjećam se kako je svojedobno moj brat dr. Josip Buturac (umro 1993. g.) u Službenom vjesniku Zagrebačke nadbiskupije polemizirao s Lavom Znidarčićem, napisavši da će neka svoja saznanja o sporu između „Domagoja" i „Orlova" ponijeti sa sobom u grob. Na to mu je Znidarčić odgovorio da to ne smije učiniti, da istinu treba reći pa bila ona lijepa ili ružna. Danas su obojica polemičara na onom svijetu, gdje mogu izgladiti svoje ovozemaljske nesporazume. Međutim, možda smo mi ipak prikraćeni za neka saznanja o tim spornim pitanjima.

Pokušavam prelistati ostavštinu iza pokojnoga brata, ne bih li pronašao nešto zanimljivo o „Domagoju" i njegovim protivnicima. Brat mi je ostavio svoju rukopisnu knjigu nazvanu ZAPAMĆENJA, tipkanu na preko 150 stranica, preko stotinu članaka koji nisu nigdje objavljeni. (Knjigu ću predati na daljnje čuvanje Kaptolskom arhivu u Zagreb). Tu on kaže da su i njegovi profesori na Bogosloviji *bili podijeljeni na pučkaše (Šimrak, Bakšić, Grgec, Maraković) i protupučkaše (Kniewald, Živković, Barac), što su izražavali i prilikom predavanja* (str. I/21). Posebno kao protivnika „Domagoja" navodi prof. dr. Dragutina Kniewalda. Kniewald je navodno *usmeno i pismeno digao*

najveću hajku protiv pobornika katoličkog pokreta, osobito protiv Hrvatske pučke stranke i njenih vođa. Budući da je nadbiskup Bauer zabranio takva pisanja u zagrebačkom vjerskom tisku, Kniewald je svoje članke objavljivao u sarajevskoj „Vrhbosni". Brat nastavlja o Kniewaldu: Optuživao je katolički Seniorat kao protucrkvenu organizaciju, protiv nadb. Bauera poslao je papi u Rim telegram s preko 100 riječi. Nadbiskup Bauer pozvao je Kniewalda k sebi, naredio mu da klekne i zaprijetio mu se da će ga otjerati u njegovu Senjsku biskupiju, ako se i dalje bude bavio neosnovanim optužbama protiv katoličkih svećenika i laika u Hrvatskoj. Inače je Josip Buturac o Kniewaldu kao profesoru pisao sve najpozitivnije (str. I/18).

Kao drugu važnu osobu za razbijanje HKP-a dr. Buturac spominje Ivana Šarića, sarajevskog nadbiskupa. On da je dozvolio *svećeniku Franji Kraliku napadati u Katoličkom tjedniku zagrebačke nadbiskupe Bauera i Stepinca, a posebno Janka Šimraka, kasnije križevačkog biskupa. Bilo je opće uvjerenje da je upravo nadb. Šarić svojim raznim istupima i držanjem skrivio raskol u Katoličkoj akciji u Hrvatskoj* (str. II/17). Buturac svjedoči da je zagrebačka mladež idući Kaptolom vikala: *Živio orlovski nadbiskup Šarić!* (str. I/61).

Nadbiskup Šarić se u prosincu 1934. godine, na povratku iz Argentine, navratio u Rim, pa se zadržao kratko i u Zavodu sv. Jeronima. Svećenici u Zavodu, Draganović, Nežić, Oberški i Buturac, *zamolili su nadb. Šarića da zabrani u Sarajevu katoličkom tisku napadati i vrijeđati zagrebačke nadbiskupe Bauera i Stepinca i požrtvovne i pravovjerne katoličke svjetovnjake u Zagrebu i Hrvatskoj. Nadbiskup Šarić je priznao tu nerazboritost sarajevskih katolika, ali ih je i opravdavao: Mi bosanski katolici navikli smo na borbu jer živimo sa Srbima i muslimanima, branimo svoje, pa se tako dogodi da koji puta udarimo i po bratskom obrazu* (str. II/18 i III/27). Što se tiče nadbiskupa Šarića, imao je on i svojih vrlina i zasluga. Evo, ja u kući imam njegov prijevod Novoga zavjeta izdan u Madridu 1953. godine.

Istina je da su se na strani „Orlova" našli također Ivan Protulipac i Ivan Merz. Iako njihovom djelovanju nije bilo prigovora, ipak se smatra da nisu imali snage da suzbiju u svojim redovima neke ekstremiste.

Nakon što je kralj Aleksandar Karađorđević 1929. godine ukinuo sve katoličke organizacije pa i „Domagojce" i „Orlove", već od 1930. osnivaju se križarske organizacije. Križarskoj sam se organizaciji i sam priključio kao trinaestogodišnjak 1934. godine. Te godine na blagdan Petrova duhovnik K. A. iz Zagreba, prebendar Pavao Jesih, u mojoj župi Ruševo kod Požege blagoslovio je šest križarskih zastava. Bili smo podijeljeni u šest skupina: križari,

križarice, mali križari, male križarice te muževi i žene. Ja sam bio uključen u male križare. Eto, moj brat Josip oduševljeni domagojac i ja oduševljeni križar odlično smo se slagali, pa je šteta što je dolazilo do netrpeljivosti između domagojaca i Orlova.

Možda je Lav Znidarčić, voda Križara, želio da se ova istina, ovdje iznesena, objavi, pa bila ona lijepa ili ružna. Možda uistinu nije baš lijepa, ali ne bi trebala nikoga smetati, pogotovo što je od onih vremena, kad se je to događalo, prošlo preko 80 godina.

Lojzo Buturac

Žrtve Dakse vape za istinom!

(Povodom medijskih prešućivanja komunističkih zločina počinjenih krajem 1944.g. u Dubrovniku)

Krajem 1944. g., partizanski „oslobodi telji“ nemilosrdno su likvidirali najuglednije stanovnike Dubrovnika. Tako je u Drugom svjetskom ratu partizanskim zločinima Dubrovnik „oslobođen“ od „državnih neprijatelja“. Tim povodom, mediji su i prošle godine, 25. listopada, prešutjeli obilježavanje 62. obljetnice stradanja na Daksi. U slobodnoj Hrvatskoj i nadalje se nedovoljno istražuju komunistički zločini. Zato je u svibnju ove godine u Dubrovniku rodbina žrtava osnovala Udrugu za očuvanje uspomene na komunističke žrtve s otoka Dakse. O potrebi trajnog promicanja svijesti o žrtvama komunističkog terora govori i podatak da je samo iz male Dubrovačke biskupije ubijeno 28 svećenika i bogoslova. Na Daksi su poimence utvrđene 44 žrtve, no jesu li to i svi mučenici s otoka? U ime istine, trebalo bi započeti temeljita institucionalna istraživanja o tamošnjim likvidacijama. Žrtva mučenikâ ne smije se nikada zaboraviti!

Daksa je otočić sa zapadne strane Dubrovnika. Za otok nema organizirane plovne linije. U agencijama turističke se djelatnice uglavnom čude kad ih netko upita kako doći na Daksu. Nitko na Daksu ne plovi, tamo se ne odlazi na izlet ili kupanje. Posjet tom otoku treba biti čin duboke sućuti prema nepravdi i patnji mučenika. Ovog ljeta, otišli smo tamo s fra Marijom Šikić iz samostana Male braće, članom spomenute Udruge za očuvanje uspomene na komunističke žrtve Dubrovnika. Daksa je divno zelen otok, pun crvenih

oleandera i mirisnog mediteranskog bilja, s nizom puteljaka i staza. Duboka hladovina borova, prekrasna priroda, mir i tišina. Fra Šikić priča kako su na otoku već od kraja 13. stoljeća prebivali franjevci. O povijesti Dakse, kaže, najbolje je pročitati knjigu njihovog provincijala fra dr. Josipa Sopte: *Daksa - povijest franjevačkog samostana* (MH, Dubrovnik, 1998.). U toj knjizi nalaze se podaci o osnutku samostana na Daksi. Bilo je to u doba naglog povećanja broja franjevačkih samostana u hrvatskim krajevima za vrijeme Pape Nikole IV. Taj je Papa posebno volio hrvatske krajeve, jer je i sam neko vrijeme živio na hrvatskoj obali. Godine 1272. bio je izabran za franjevačkog provincijala u Zadru. U to je vrijeme nadbiskup u Dubrovniku bio franjevac Bonaventura, koji potiče dolazak franjevaca na Daksu. Najstariji podatak o postojanju crkve i samostana spominje oporuka dubrovačkoga plemića Sabina Getaldića, pisana 11. srpnja 1291. Tada se prvi put spominju franjevci s Dakse. Franjevcima Male braće u Dubrovniku Daksa je postala idealno mjesto za osamu, molitvu i meditacije. Odgovarala je idealu života prvih redovnika, stoga je postala i ostala mjesto novicijata. Samostan se širio, izgradila se i velika crkva. Godine 1435. dolazi u Dubrovnik fra Jakov Markijski, uz sv. Bernardina Sijenskoga i Ivana Kapistranskog veliki reformator Franjevačkog reda, pa je Daksa oživjela novim duhom. Zbog prelijepog ambijenta otoka i mora, Filip de Diversis uspoređuje ju 1440. g. s najljepšim samostanima u Italiji. Dubrovačka vlada tog vremena hvali redovnički život na Daksi i ističe veliki ugled samostana u narodu, te štiti interese Male braće u Dubrovniku i drugih samostana na svom području. Izgrađeni su i samostani u Orebiću, Lopudu i Cavtatu. S ukupno devet samostana, osnovana je Dubrovačka vikarija, koja je pod imenom sv. Frana provincijom proglašena 1517. g. Tada započinje potpuno samostalan život franjevaca na području Dubrovačke republike. Duhovni je život cvao, a pojedini redovnici stjecali su osobit ugled. Franjevci s Dakse, kao i iz samostana Male braće u Dubrovniku, obnašali su istaknute službe papinskih legata, vladinih poklisara ili izaslanika generala Reda. Crkva je ukrašena novim oltarima, a po otoku se grade kapele i postaje križnoga puta.

Privlačnost otoka pokazuje i činjenica da su tu često boravili stranci. Zapisan je dolazak njemačkog plemića Frederika Greifenklaua, koji se nakon smrti supruge odrekao svih počasti i vojne karijere. Ostavivši svoju obitelj pobožno je živio na Daksi kao franjevački laik. Taj je događaj pobudio velik interes naših ljudi i europske javnosti tog vremena. Spominje se kako je upravo na Daksi Ivan Gundulić napisao svoje „Suze sina razmetnoga“. Godine 1806., za rusko-crnogorske okupacije Dubrovnika, samostan i cijeli otok pretrpjeli

su velike štete. Naknadne štete učinile su i francuske postrojbe pri protjerivanju Rusa i Crnogoraca, ali su se i sami nastanili na Daksi. Poslije Francuza, Daksa je oko 1818. došla pod vlast Austrije, čija je pak vojska otok pretvorila u vojarnu i utvrdu. Život fratara posve se poremetio. Posljednji franjevci na Daksi bili su Anđelik Lučić i Antun Agić, poznati kulturni radnik, te dvojica braće laika. Očito je da su pred vojskom morali u žurbi napustiti otok, jer su se njihove osobne stvari kao i najveće samostanske vrijednosti, našle na popisu u naknadnom obračunu šteta. No franjevci su službeno zadržali vlasništvo, pa je samostan 1826. g. iznajmljen austrijskoj vojsci. Dugo su trajali pregovori o njegovoj budućnosti, dok nije postalo jasno kako franjevci ne će moći zadržati vlasništvo. Uz dopuštenje Svete Stolice franjevci 1871. g. nažalost prodaju Daksu austrijskoj vojsci. Od tada ona često mijenja vlasnike. Financijski nadsavjetnik u Dubrovniku, poljski knez Aleksandar Poninsky, kupuje ju 1890. g. Popravlja oštećene zgrade, uređuje okoliš i želi vratiti stari duh samostanu. Obnavlja i knjižnicu, želeći uspostaviti duhovni život po uzoru iz svoje domovine Poljske. Nakon njegove smrti propadaju svi planovi. U Prvom svjetskom ratu talijanski vojnici topovima gađaju Daksu i čine nove štete. Od 1915. Daksa je u vlasništvu bečkog izdavača novina Pavla Siebertza. Od njega ju kupuje Mato Gljuf 1921. g., a otokom upravlja njegov šurjak Vilim Doršner. Novi vlasnik ulaže truda i novaca u obnovu i tako Daksa dočekuje Drugi svjetski rat. U jesen 1944. g. Dubrovnik „oslobađaju" dalmatinski, hercegovački i crnogorski partizani. Imaju popise za likvidacije domoljubnih Hrvata. Tko zna zašto, odabiru otok Daksu kao mjesto zločina. Vjekovni otok molitve i mira postaje mjesto mučeničkih stradanja na jugu Hrvatske. Dokad će mediji takve tragične događaje hrvatske prošlosti marginalizirati, vlast o tome šutjeti, a javnost i dalje ostajati „oslobođena" od znanja o krivnji antifašističkih zločinaca?

Zločin na Daksi utoliko je veći što se istina skrivala i falsificirala, a šutnja je prisilno trajala gotovo pola stoljeća. S prvim nagovještajima slobode u Hrvatskoj, zbilo se i prvo javno okupljanje u spomen nas žrtve Dakse, 25. listopada 1990. g. Četiri godine kasnije, 25. listopada 1994., u nazočnosti više od 400 osoba otkriven je spomenik mučenicima na Daksi, podignut dobrovoljnim prilozima rodbine, prijatelja i štovatelja žrtava. Od tada, svake se godine istog dana na Daksi okupljaju štovatelji nevinih komunističkih žrtava.

Nažalost, još se i danas komunistički zločini namjerno taje i prešućuju. Unatoč više knjiga o mučenicima s Dakse i s dubrovačkog područja, hrvatska javnost još ni danas nije dovoljno upoznata sa strahotama koje su se zbivale krajem 1944. g. u Dubrovniku. Ustvari, partizanski način „oslobođenja" Hrvata započet je i isproban na Daksi. „Oslobođenje" se zatim nastavilo u drugim mjestima Hrvatske, sve do Bleiburga i natrag. Vođeni komunističkom ideologijom i neprijateljstvom prema katoličanstvu i hrvatstvu, partizani na temelju popisâ „državnih neprijatelja" „hapse" i odvode u smrt. Na Daksi je naređeno svjetioničarima i njihovim obiteljima da napuste otok, kako ne bi bili neželjeni svjedoci onoga što se tamo trebalo dogoditi. Na otok prebacuju uhićene „državne neprijatelje" i započinju pokolj. U noći 25. i 26. listopada 1944. poubijano je najmanje 44 osoba, od toga sedmero svećenika i franjevaca. To je vjerojatno samo dio mučenika s Dakse. Ono što se pouzdano zna: na Daksi su skončali najugledniji dubrovački intelektualci tog vremena. Tek naknadno Dubrovnik je oblijepljen presudama, objavljenima „u ime naroda".

Fra Marijan Blažić bio je po svim svjedočanstvima primjer čovjekoljublja i pojam poštenja. Izuzetan propovjednik i neumoljiv borac za pravdu i istinu. U vrijeme NDH zbog njegovih su istinoljubivih propovijedi Nijemci prosvjedovali i tražili za njega kaznene mjere, a isto su tražili i neki ustaški dužnosnici. Pa ipak, smaknuli su ga komunisti. Bio je prvi na partizanskim spiskovima za strijeljanje. Jedan popis imali su dalmatinski partizani, a drugi partizani iz istočne Hercegovine i Crne Gore, ustvari preobučeni četnici. To je u razgovoru za Novi Vjesnik potvrdio (prosinac 1992. g.) organizacijski sekretar Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju Ante Jurjević Baja. On je tada u Dubrovniku bio jedan od sudionika tih zbivanja. Izjavio je »da je glavna neprijateljska obavještajna služba djelovala među dubrovačkim isusovcima, a to je bio glavni razlog pogubljenja tolikih svećenika«. Ne zna jesu li oni radili za Engleze ili Gestapo, »ali rečeno mi je da je to bilo obavještajno žarište«. Kaže kako mu je savjest bila mirna (!?), jer »svugdje je bilo suradnika okupatora, a obavještajna služba je imala podatke da su neki radili za okupatore«. O kakvoj se zapravo zločinačkoj ideji radilo potvrđuje Jurjević pismom od 25. listopada 1944., iz kojeg je vidljivo da je tih dana u Dubrovniku boravio i predsjednik Crne Gore Blažo Jovanović. Jurjević opisuje kako su Hercegovci (četnici, op. a.) doveli i svoje organe vlasti u Dubrovnik, koji su ustvari željeli pretvoriti u srpski grad. Očito su i to plaćali smrću istaknuti i ugledni Hrvati.

Mučenik s Dakse je i o. Toma Tomašić, gvardijan, profesor i direktor javne gimnazije, posebno zaslužan za biblioteku u Dubrovniku. Poznato je da su ga proganjali Talijani i zatvarali u Herceg Novom. Postoji dokument iz kojeg je vidljivo da su ga držali i u fašističkom logoru na Prevlaci. Apsur-

dno je da su ga proganjali talijanski fašisti a ubili, kao državnog neprijatelja, partizani. Na Daksi završava život i o. Petar Perica. Bio je veliki štovatelj Srca Isusova i širitelj te pobožnosti. Kao isusovac vršio je različite službe u raznim mjestima: u Zagrebu, Travniku, Splitu, Šibeniku i Dubrovniku. Živio je svoje poslanje tako da su ga još za života nazivali „svecem". Zadužio je cijeli hrvatski narod svojim pjesmama. Poznatu pjesmu *Do nebesa nek se ori* spjevao je još kao 19-godišnji gimnazijalac u Travniku za posvetu hrvatske mladeži Srcu Isusovu 1900. Te godine 160 tisuća hrvatskih mladića i djevojaka posvetilo se Srcu Isusovu, pjevajući tu pjesmu. Godine 1904. Petar Perica spjevao je i drugu najpopularniju hrvatsku crkvenu pjesmu: *Zdravo, Djevo, Kraljice Hrvata*. Oca Pericu također su na Daksi ubili oni koje se danas rado naziva antifašistima.

O žrtvama Dakse napisano je nekoliko knjiga. Pored već spomenute dr. Josipa Sopte: *Daksa – Povijest franjevačkog samostana* (MH, Dubrovnik, 1998.), postoji i knjiga grupe autora: *Fra Marijan Blažić – mučenik s Dakse*, (HKD Branimir, Volosko, 1998.). i dr. Josipa Sopte: *Znali su zašto umiru* (Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar, 1999.). Veliku pozornost javnosti izazvala je knjiga Joška Radice: *Sve naše Dakse* (MH, Dubrovnik, 2003.). Pa ipak, čini se kako bez dnevnih medija povijesne činjenice nedovoljno prodiru u javnost. Falsifikati pak dolaze sa svih strana, pa i iz stranih „demokratskih" medija. Britanski Financial Times u broju od 4./5. svibnja 2002. g. reklamira rasprodaju 1185 hrvatskih otoka, pod naslovom *Otoci na prodaju: Jeftino i netaknuto, samo 2 sata leta od Londona*. Naslov spominje i mogućnost prodaje svjetionika, a za Daksu u tekstu piše: »Debeli niz drveća može se adaptirati u zaklon od pogleda prolazećih čamaca. Bilo je tako mirno da je pronalazak ratnog spomenika i humak groba bio potpuni šok. Daksa je imala nekoliko topova i nacisti su ubili grupu partizana 1943. Cvijeće je tako svježe, rodbina vjerojatno još uvijek posjećuje humak, dakle postoji mogućnost da kupac dogovori prava posjeta! (...) Daksa je na prodaju preko Vianello Realty, tražena cijena je 3.5 milijuna američkih dolara.« Dakle, britanski novinar tvrdi kako su na Daksi »nacisti ubili grupu partizana 1943.« Senzacionalno! Tiskati takvu laž, u kojoj baš ništa nije istina, čak ni godina. Je li to slučajno? Nije! Jer Daksu netko ipak želi prodati. A već je postao običaj, pomoću laži, prodavati najveće hrvatske povijesne istine.

Damir Borovčak

Film o ljubavi koja transcendira svijet

Vječni sjaj bezgrešnog uma

(Američka romantična SF komedija "Eternal Sunshine of the Spotless Mind", 108 min.; priča: Charlie Kaufman, Michel Gondry i Pierre Bismuth; scenarist: Charlie Kaufman; redatelj: Michel Gondry; glume: Jim Carrey, Kate Winslet, Tom Wilkinson, Elijah Wood, Mark Ruffalo, Kirsten Dunst i drugi; distribucija: Focus Features, 2004.)

U hrvatskim je kinima prikazivan pod naslovom "Vječni sjaj nepobjedivog uma", što se prilično razlikuje od doslovnog prijevoda "Vječni sunčani sjaj neumrljanog uma". Riječ "sunčani" može se izbaciti kao nebitna, no, nije adekvatno prevesti "neumrljani" riječju "nepobjedivi". Prevoditelj se, valjda zbog crkvenog značenja, plašio riječi "bezgrešni", iako je mnogo točnija.

Naslov "Vječni sjaj neumrljanog uma" preuzet je iz stiha pjesme "Eloisa Abelardu" britanskog pjesnika Alexandera Popea. Odlomak iz kojeg je stih preuzet, glasi:

"How happy is the blameless vestal's lot!

The world forgetting, by the world forgot.

Eternal sunshine of the spotless mind!

Each pray'r accepted, and each wish resign'd."

"Kako je sretan nevin vestalkin (djevičanski) usud!

Zaboravljajući svijet, zaboravljen od svijeta.

Vječni sjaj neumrljanog uma!

Svaka molitva prihvaćena, svaka želja napuštena.

Taj čudački poetsko patetični naslov nadjenut je psihodeličnom ljubavnom filmu scenarista Charlieja Kaufmana, autora netipičnih i virtuoznih scenarija. S redateljem Spikeom Jonzeom izradio je "Biti John Malkovich" (1999.) i "Adaptatciju" (2003.). Njegovi su i "Ispovijedi opasnog uma" (2002.). Riječ je o postmodernim ironijskim scenarijma, izrazito autorskima, kadšto gotovo autobiografskima, koji zahtijevaju vrhunsku glumu, pa njegovi glumci dobivaju Zlatne globuse i Oscare, a i filmovi osvajaju mnoge nagrade po američkim i svjetskim festivalima.

Dok je ekstravagantna "Adaptacija" bila donekle precijenjena, s "Vječnim sjajem bezgrešnog uma" (2004.) Kaufman je pomaknuo granice romantične komedije. Riječ je više o drami s elementima fantastike nego

o crnoj komediji. Ponovno je drukčiji i lucidan. Novi je scenaristički rebus režirao Francuz Michel Gondry, s kojim je Kaufman surađivao i na filmu "Ljudska narav". Gondry se proslavio kao redatelj glazbenih spotova, pa je jasno kakvu je vrstu talenta tražio Kaufman. Premda "Vječni sjaj" počiva uglavnom na Kaufmanovom scenariju, ponešto zahvaljuje i Gondryjevoj izvanrednoj vizualnoj invenciji, poetskom i maštovitom nadrealizmu. Ako Gondry i nije nekakav genijalni redatelj, izvrstan je ilustrator Kaufmanovog unutarnjeg svijeta, suvereno se kreće zapanjujuće razlivenom i rastrganom sintaksom filma. Zakoni vremena i prostora neobično su ispremiješani. "Vječni sjaj" kreće se asocijacijama sjećanja i slikama iz snova. Osvojio je već mnoge nagrade na američkim i svjetskim festivalima, neke kao najbolji film ili najbolji strani film, najviše je nagrada, razumije se, pobrao scenarij Charlie Kaufmana, nekoliko čak i režija Michela Gondryja, nekoliko glumac Jim Carrey i glumica Kate Winslet, dobio je i poneku nagradu za vizualne efekte, kostime i glazbu.

Tridesetih godina dvadesetog stoljeća postojala je "komedija ponovnog vjenčanja" u kojoj se posvađani par iznova miri poslije niza farsičnih i čarobnih stjecaja okolnosti, obično u duhu problematičnog realizma. U "Vječnom sjaju" scenarist Charlie Kaufman prebacuje komediju u 21. stoljeće na znanstveno fantastičan i psihodeličan način Philipa K. Dicka. No scenaristično je majstorstvo veličanstveno i tipično Kaufmanovo.

Sadržaj je otprilike ovakav. Povučeni i tihi momak Joel (Jim Carrey) jednog hladnog dana izbjegne posao i instinktivno ode na pustu plažu gdje sretne svoju suprotnost, ekscentričnu i ekstrovertiranu Clementine (Kate Winslet). Dok ljubav niče izgleda kao da su njih dvoje već jednom bili zajedno. Sretan početak spoja naglo se prekida, vidimo najednom Joela kako sjedi u kolima i plače, gledaoci nemaju pojma da je to flashback, zbunjeni su, u najboljem slučaju pretpostavljaju da je film preskočio zajednički život do trenutka kada Joel otkrije da ga je Clementina potpuno zaboravila, toliko da ga više ne prepoznaje. Joel slučajno saznaje da ga je Clementina u agenciji za brisanje sjećanja Lacuna Corporation izbrisala iz svoga mozga, kako bi neopterećena njime nastavila živjeti. U očaju zbog gubitka ljubljene, odluči problem riješiti tako da i sam izbriše nju. Prijavljuje se šefu Lacuna Inc., dr. Howardu Mierzwiaku (Tom Wilkinson). Joel ga pita hoće li brisanje uzrokovati oštećenje mozga, dr. Mierzwiak odgovara: "Tehnički, ono i jest oštećenje mozga." Lacuna briše sve što se odnosi na dotičnu osobu, pa čak i sjećanje na sam postupak brisanja i posjet Lacuni.

Dok noću u svom domu spava s futurističkim šljemom na glavi, dva tehničara Lacune (Wood i Ruffalo), sjedeći za ekranom računala, pokušavaju Joelu eliminirati Clementine iz mozga. Za vrijeme te SF operacije on je, sanjajući, napola svjestan uljeza tehničara, njihov vanjski razgovor pretvara se u njemu u snovite simbole. Većina filma odvija se u njegovu mozgu, u snu. Nastaje apsurdna situacija: dok tehničari čine ono što ih je ovlastio, on se u snu trudi suprotno, spasiti svoju mentalnu Clementine od brisanja. Premda luta snovima, njegova volja da zadrži Clementine toliko je jaka da se budi iz sna i tehničari ga moraju uspavati. Kaufman račva priču u tri smjera: gledalac istodobno prati proces tretmana nad Joelom, njegove snove (intrapsihički otpor zaboravu), te zaplet među namještenicima agencije, koji također kriju tajne. Prateći Joelove snove i sjećanja, koja su nemilosrdno brisana, film nas obratnim vremenskim slijedom upoznaje sa scenama iz zajedničkog života Joel i Clementine, tako da nam prvo pruža razdoblje nesporazuma i svađa, da bi se preko ranijih i boljih odnosa približili blaženoj zaljubljenosti s početka. Pošto su Joelu već izbrisana ona kasnija i neugodna sjećanja, ona ranija i ugodna nastoji sanjajući sačuvati. Pa znatan i ključni dio filma čini drama u njegovu snu u kojem bježi sa mentalnom Clementine na sve ranija i dublja mjesta u sjećanju, pa čak i u djetinjstvo, gdje je nikada nije bilo, u namjeri da je sačuva. Kao dvoje zaljubljenih, zajednički se bore, surađuju i zavlače se u sve dublja sjećanja. Ona ga u snu moli: "Zadrži me u sjećanju!" Tako smo dobili motiv o Orfeju i Euridici, ali obrnut, junak se mora neprekidno osvrtati za voljenom, da bi je zadržao uza sebe. Postupno se i obrnuta temporalnost raspada, pa se u asocijativno povezanim scenama snova potpuno gubi svaki temporalni slijed. Dok tehničari Lacune nastoje izbrisati Joelova sinaptička skrovišta, gledaoci su bacakani kroz nadrealnu radnju, vrhunski prikaz fantastike snova, čudesne, zagonetne i halucinantne scene. Tandem Kaufman i Gondry postigao je u tome vrhunac kakav još nije viđen na filmu. Nakon duge agonije tehničari konačno uspiju postići cilj. U svojoj igri skrivača u snu Joel doživljava poraz, potpuno gubi Clementinu.

I Joelu i Clementini izbrisano je svako sjećanje na njihovu vezu. Pa ipak, neki nesvjesni nagon otjerao ih je na mjesto njihova nekadašnjeg druženja, na spomenutu plažu. Tu ih je ta nesvjesna sila ponovo spojila. Gledaoci tek sada postaju svjesni da je scena s početka filma bila već njihovo drugo upoznavanje, nakon brisanja. Tek se sada potpuno sređuje temporalna zavrzlama radnje. (Premda se

gledaoci mogu upitati koliko su se to puta oni iznova upoznali, hodali i izbrisali iz pamćenja.) No, rasplet je jednoznačan. Namještenica Lacune koja je i sama bila dobrovoljna žrtva brisanja, otkrivši štetne posljedice toga čina i nesvjesno ponavljanje iste greške, svim je bivšim mušterijama poslala njihove dosjee, s tonskim zapisima ispovijedi, pa tako Joel i Clementina s iznenađenjem otkrivaju ne samo da su se ranije poznavali, već da su s vremenom zamrzili jedno drugo i govorili samo o manama onog drugog. Pa ipak, ljubav na kraju pobjeđuje. Neugodno su iskustvo, o kojem su čuli vlastita svjedočanstva, potpuno zaboravili, dok je nova zaljubljenost već na pomolu. Odlučuju riskirati i sretni iznova započinju vezu. Toliko o sadržaju.

Kaufmanovi su likovi profinjeno izrađeni, ponekad neugodni, ali zato vrlo realni. Film odiše snažnim realizmom, i tu dolazimo do prividnog paradoksa, jer je umah i izvanredno fantastičan, uz SF izum gledamo u halucinacije i nadrealne vizije sna. Jedan od najboljih primjera da realizam i fantastika ne moraju biti obrnuto proporcionalni svojom prisutnošću u filmu, već, naprotiv, punim intenzitetom surađuju na istom planu. Jim Carrey je postigao čudo igrajući ulogu toliko suprotnu vlastitom tipu manijakalno afektirajućeg komičara, glumeći ovaj put introvertiranog, stidljivog i povučenog Joela. Fantastično je kako suspreže onu bjesomučnu komičnu energiju. Nikad nije bio bolji. Mudro je igrati protiv vlastitog tipa uloge, tako glumac ne zahiri. Ovaj se film može dopasti i onima koji ne vole glumca Jima Carreyja.

Kako se film bliži raspletu, tako scenaristička slagalica postaje sve logičnija i integriranija. U početku je čak i lucidniji gledalac zbunjen. Neprepoznate flashback scene i obratni slijed radnje u sjećanju, kulminiraju u potpunom rasapu vremena i prostora. No, gledalac, naprotiv, sve lakše prati radnju i shvaća što se događa, a na kraju mu se sve razjasni. Kaufman u paklenom tempu prepleće različite nivoe realnosti, ne gubeći jasnoću. Prošlost i sadašnjost, javu i san, vremenskim i obratnim slijedom ili potpuno kaotično. Kaufman je ostao Kaufman, virtuoz zapleta. Bogate proturječne osjećaje prikazuje izvanredno jasno. Njegova sofisticirana umjetnička forma isprva nije lako prihvatljiva, ali je utoliko doživljajno plodonosnija. Višeslojni značenjski obrati, od naslova i dijelova radnje i drugih sadržaja, čudesni vizualni efekti, prizori kao u "Alice u zemlji čuda" (Joel se smanjuje na veličinu djeteta itd.), uporaba amnezije, gubitak realnosti, gubitak i ponovno zadobivanja ljubavi, vrlo inteligentan dijalog, i nadasve pametna ravnoteža snažne osjećajnosti i cinizma. Premda je to pretežito drama, posjeduje i vrlo sarkastični humor, tako da seže do crne komedije i komedije apsurda. Znanstvena se fantastika (futuristički pronalazak s bioetičkom porukom) prepleće s nesputanom fantastikom snova. Sam je scenarij svojevrsna otkvačena kronomocija. A konačni smisao seže do mirakula i epifanije: pojave transcendentnog. Očito je da se jedan od najkreativnijih scenarista u povijesti filma ne bi zadovoljio ničim manjim.

Poput velikih science fiction scenarista Kaufman se koristi bizarnim futurističkim scenarijem da nam kaže dublje istine o nama samima. Moderni postvareni čovjek često nije svjestan ne samo gubitka ljubavi, već ni gubitka sjećanja koja također čine život vrijednim. Uz bioetičku priču o tehnologiji koja odlazi predaleko u manipulaciji ljudskim umom pa ugrožava ljubav i ljudskost, "Vječni sjaj" vraća nas na Tennysonovu tvrdnju: "Bolje je ljubiti i izgubiti ljubav, nego nikada ne ljubiti."

I prije gledanja filma naslov "Vječni sjaj bezgrešnog (neumrljanog, besprijekornog) uma" ne možemo ni doživjeti drugačije nego kao ironično patetični. Radnja filma to samo potvrđuje, jer naslov označuje upravo ono što likovi nikad ne posjeduju. Ni Joel kad izbriše Clementinu nije sretan kao ta nevina vestalka. No, Kaufman ne bi bio Kaufman da pri kraju filma ne čini još jedan ključni smisaoni obrat. Ironičnom značenju naslova vraća naivnost i prvobitni pathos Popeova stiha. Tu "neumrljani um" više ne znači odsutnost ljubavi, već samu ljubav, koja djeluje dublje nego što znanost i SF tehnika sežu, pa se ne može ni izbrisati. Premda je, paradoksalno, svako uzajamno sjećanje izbrisano, Joel i Celementina zadržali su svoje zajedništvo, nekako izvan materijalnih činjenica ovoga svijeta. Kao da je mentalna Clementine u Joelu bila zbiljska i transcendentna Clementina (u Bogu), ili mentalni Joel u Clementini. Fantastika prelazi u pojavljivanje nepojavnog, u viđenje onostranog u snu, a film u himnu o bezgrešnoj i pobjedonosnoj ljubavi koja transcendira svijet.

Josip Sanko Rabar

ZagrebDox

Od čistog dokumenta do fantastike
(Drugi «Međunarodni festival dokumentarnog filma»)

Dok su nam obična kina sve praznija, i ukidaju se, gotovo svi filmski festivali krcati su publikom. Kao ni ZFF (Zagrebački filmski festival), drugi «Međunarodni festival dokumentarnog filma» (ZagrebDox), koji je od 19. do 26. veljače 2006. održan u Zagrebu, u čak četiri stara gradska kina (Tuškanac, Europa, Central i KIC), također nije ostao bez brojne

mlade publike. Dvorane je posjetilo oko 14 tisuća gledalaca.

Poneke su predstave bile toliko krcate da su studenti sjedili na podu. Količina prikazanih filmova bila je golema, više od stotinu filmova u više konkurencija. Samo ih je neki novinarski fanatik, čudnih namjera, vidio baš sve. Ovako smo unaprijed morali odabrati one filmove koji su obećavali kvalitetu, činili se zanimljivi, ili su provocirali temom.

Za glavne festivalske nagrade, Velike pečate, takmičili su se filmovi u svjetskoj i regionalnoj konkurenciji. (Pod regijom su, valjda, podrazumijevali Balkan, s obzirom na prisutnost i rumunjskog filma uz južnoslavenske.) Usto je kao novost uveden Veliki pečat za filmove iz svijeta na temu sporta i glazbe, a novost su i radionica i «pitching forum» za redatelje i producente, tijekom koje će autori predstavljati svoje uratke kolegiju TV urednika. (Najbliži takvi forumi nalaze se u Grčkoj i u Češkoj Republici.)

Osim spomenuta tri velika, postojao je i Mali pečat za najbolji svjetski film autora ili autorice do 30 godina. Sve četiri spomenute konkurencije imale su vlastiti međunarodni žiri. Još jedan Veliki pečat dodijeljen je kao nagrada publike koja je nakon predstave listićima glasala za svoje favorite.

Da izbjegne sukob interesa, producentska kuća Factum, organizator ZagrebDoxa, prikazala je svoja dva filma izvan konkurencije, u programu «Factumentarci». Izvan konkurencije bile su i «Posebne projekcije», koje obrađuju «kontroverzne» teme, kao i Retrospektiva hrvatskoga dokumentarca 80-ih. U posebnom programu festivala predstavljen je i BBC-jev program «Storyville», dokumentaraci prikazivani na programu BBC Four, koji promiče nove autore i to po izboru Nicka Frasera; kao što je prikazana i retrospektiva nizozemskog dokumentarista Johana van der Keukena (1938. – 2001.). Od tolike količine filmova može ti se zavrtjeti u glavi. Netko je ovaj festival nazvao «maratonskim».

Organizatori su festival tempirali u veljači da bi tako mogli u Hrvatsku dovesti neke od najboljih novih dokumentarnih filmova premijerno prikazanih na IDFA-u u Amsterdamu – na najvećem festivalu dokumentarnog filma na svijetu, od 23. 11. do 3. 12. 2005. Ally Derks, direktorica IDFA-a već osamnaest godina, «preferira filmove koji se bave političkim, socijalnim temama, rodnim, etničkim slobodama, međutim uvijek ima odstup prema vrlo ekskluzivnim i vrlo estetiziranim filmovima».

Filmovi ZagrebDoxa vrlo su različiti, od čiste dokumentarnosti, snimki zbiljskih događaja bez razgovora i komentara, sve do art filmova punih fikcije, čak i fantastike. I tematika je vrlo je raznolika, međutim, mogu se opaziti izvjesne tendencije, učestalosti i smjerovi.

Kao i ZFF, često tematizira žrtve, siromašne i prezrene, te smrt, osamljenost i kontrakulturu. Žrtve i unesrećeni nižu se u velikim količinama: financijska propast obitelji, leukemija djece, staričina Alzheimerova bolest, nestajanje (umiranje) staraca, gubitak brata, totalna amnezija, ratni zločini, silno izrabljivanje kineskih radnica, izrabljivanje bosanskih pevaljki, rušenje i prisilno iseljavanje građana Pekinga, iseljavanje staraca iz stana. Tu je, naravno, i siromaštvo: kineski radnici, veliko siromaštvo rumunjskih seljaka, radom opterećena kosovska djeca. Hendikepirani se ne predaju, uporno nastoje oko sportskog rezultata. Emigranti bježe preko granica, ili čeznu za izgubljenim zavičajem. Tu su i feminističke teme: žene koje se bore za ženska prava, karatistica koja se mora tradicionalno udati, pa čak i žene koje su masovno trovale muževe nose neku pritajenu crnohumornu feminističku crtu. Tematizirani su čudaci, Romi, homoseksualci, duševni bolesnici i nesređeni ljudi. Nije izostala ni tema suprotstavljanja generacija, tu su i kolumbijski gerilci, tesjećanje na lijeve teroriste sedamdesetih. Nisu zaobiđene ni ekološke teme, kao što su povratak organskoj hrani, stara zanimanja, zagađivanje šuma ili strahota moderne proizvodnje hrane. Kritika američke ratne politike ide uz kritiku praznovjerja estonskih seljaka i sirovu sliku mladeži. Posebnu grupu čine filmovi iz sporta ili glazbe. Gradići postaju metafore totalitarno-socijalističkih režima, prikazani su hirovi ruske više klase, ismijane europske markice za životinje.

Dokumentarac «Bog kojeg nije bilo» Briana Flemminga (62 min.), bombastično reklamiran kao tobože strašno provokativan, «svakako je svojom pojavom uzburkao tihe vode katoličke (?) Amerike». Zašto baš «katoličke» Amerike, što je s ostalom kršćanskom Amerikom? Premda film napada uglavnom stavove američkih fundamentalista, i ne vidi druge kršćane osim fundamentalista. Gdje su tu katolici?

Film je reklamiran i na internetu tvrdnjom: ono što je «Kuglajući za Columbine» učinio za kulturu oružja, a «Super Size Me» za *fast food*, to je «Bog kojega nije bilo» učinio za religiju, odnosno, iznio «moderno (sic!) kršćanstvo» na jasno i podrugljivo svijetlo i usudio se «postaviti pitanja koja se samo nekolicina usudi pitati» (?!). Film tvrdi da «rani utemeljitelji kršćanstva izgledaju posve nesvjesni ideje čovjeka Isusa», da «Isus Evanđelja nosi upadljivu sličnost s

drugim antičkim junacima i figurama poganskih kultova spasitelja», i da je fundamentalizam danas jači nego ikada.

Ovaj propagandni i borbeno ateistički dokumentarac koristi se mnogim stilskim sredstvima, raznolikom arhivskom građom, blještavom pokretnom grafikom, bogatstvom zvukova i glazbe. Na primjer, kada ilustrira Kristov život, hotimično poseže za najkičastijim filmovima, čak i onim nijemim, da bi prizori bili što groteskniji i smješniji. Podcjenjujući i vrijeđajući, «dokazuje» da Isus nikad nije postojao.

Osnovu filma, ipak, čine intervjui poznatih suvremenih ateista, većinom pisaca, mahom pak, izuzme li se povjesničar Richard Carrier, a možda i Robert M. Price, nestručnjaka i diletanata za povijesno i religiološko područje o kojem je riječ. Ako Richard Dawkins, popularan znanstveni pisac, s pravom kritizira negatore činjenice evolucije, kakve veze ima pobijanje negiranja evolucije s pobijanjem kršćanstva? Ako su neki «kršćani» neobrazovani, glupi ili, recimo, fašisti, je li to opovrglo Kristov put?

Osnovni je problem filma što je njegov vatreni autor, bivši kršćanski fundamentalist Brian Flemming, zadržao svoje fundamentalističke poglede na kršćanstvo. Pa je i njegov nadograđeni ateizam ispao isti takav. Brian i danas dijeli kršćane na fundamentaliste i na umjerene, a umjereni nisu pravi kršćani, već čine nekakvo lažno, mlako i kompromisno *light* kršćanstvo onih koji su otpali jer ne vjeruju u doslovnost Pisma, u stvaranje svijeta u šest dana i tomu slično. Autentično, obrazovano i kritičko kršćanstvo za Briana ne postoji. Svi smo mi lažni kršćani, ne želimo si priznati da smo ateisti!, svi, osim fundamentalista. Brian se okomljuje na fundamentaliste misleći da je time pobio Krista i kršćanstvo.

Osnovno polazište filma jest: Isus – mit, koncepcija prema kojoj Isus nije postojao kao povijesni lik već je ponavljanje arhetipa mitskog spasitelja, poput prethodnika kao što su Oziris, Dioniz i Mitra. Teorija postoji najmanje dva stoljeća, još od Voltairea, Engelsa, Kautskog i Couchouda, a Brian je filmski prikazuje na simplificiran i diletantski način kao kakvo novo šokantno otkriće. Ta teorija nije nikada naišla na široko rasprostranjeno prihvaćanje među povjesničarima i biblijskim stručnjacima. Znanstvenici su, neizbježno, i sam film podvrgli kritici zbog plitkih shvaćanja, nekritičnosti i zloporaba, pa se Brian morao braniti da vrijednost filma nije u točnosti tvrdnji, već u provociranju problema.

Brian još uvijek gleda na Krista očima kršćanskog fundamentalista, što znači apstraktno ekskluzivistički, svaki inkluzivizam njemu je potpuno stran i nekršćanski, pa glavni dokaz protiv postojanja Isusa nalazi u sličnosti njegove osobe i života s arhetipovima antičkih mitova. No, kako bi Logos po kome je sve stvoreno, i sve je njegova slika, sve prirodno, ljudsko i kulturno, taj Arhetip svih arhetipa, mogao uopće biti bitno različit od religioznih arhetipa? Tu je razlika sumnjiva, a ne sličnost. Dapače, Krist kao Arhetip mora obuhvaćati ne samo antičke arhetipe, već i svu religioznost, i onu najdrevniju paleolitsku. S druge strane, izmisliti Krista, ne u apstraktnom arhetipu, već u njegovoj individualnosti, njegov duh, život i nedogledno bogatstvo njegova učenja, što sve čini integalnu cjelinu, izgleda daleko nevjerojatnije od pretpostavke o postojanju učitelja i začetnika.

Na kraju, Brian je razočarao i naše domaće ateiste. Ivan Skorin u svom članku na *filmski.net*-u, pod naslovom «Nepostojeći Bog ispraznio kino dvoranu», kritizira ne samo slaba objašnjenja dana u filmu, već i zadnju scenu filma, u kojoj redatelj ponosno izjavljuje «Odričem se Duha Svetog!» Skorin mu odgovara: «Ma mislim, pih!, odričemo se mi tebe, buraz. Odi svoje dječačke frustracije razrješavaj kod psihijatra, a ne u kameru. Prvi i nadajmo se zadnji film na ZagrebDoxu koji je umjesto pljeska na kraju doživio izlaske ljudi iz kina u pola projekcije.»

Ipak se, makar u jednom, slažem s Brianom: oni kršćani koje je prikazao u filmu, zbilja su opasni, zaglupljeni, agresivni i militantni. Dobro je da takvima više ne pripada, premda, možda ipak, na paradoksalni način i pripada?

Filmovi u svjetskoj konkurenciji, pa i ne samo oni, uglavnom su izvrsni dokumentarci, već afirmirani na svjetskim festivalima, mnogi i sa značajnim nagradama. Ponegdje je vrijednost postignuta samom dokumentarnošću i zanimljivošću sadržaja, no, mahom su to stilski izvanredno napravljeni filmovi.

Posebnu vrijednost donose art-filmovi koji kao da su se prokrijumčarili u dokumentarce. Umjetnička autobiografska ekspresija Željka Jermana «Moj mjesec» (Hrvatska, 2005., 9'50") u režiji Ivana Faktora, gotovo je video-art, život direktno sniman i komentiran kamerom, krupni planovi i razni detalji kao likovne slagalice.

Najbolji takav primjer dobitnik je Velikog pečata za najbolji film regionalne konkurencije, a ujedno je svojim humorom osvojio i nagradu publike. Riječ je o filmu scenarista i redatelja Nedžada Begovića «Sasvim lično» (Bosna i Hercegovina, 2005., 69'), izrazito stiliziranom, jednim od najstiliziranijih filmova na festivalu, na granici video-arta i eksperi-

mentalnog filma, sjajnih fotografija. Begović posjeduje umjetnički talent da gotovo svaku stvar i svaku scenu pretvori u duhovitu dosjetku i likovnu kompoziciju. Zadivljuje maštom, raznovrsnošću i bogatstvom izražajnih mogućnosti. Koristi se umjetničkim fotografijama, umjetničkim slikama, zatamnjenjima, naslovima poglavlja, animacijom, izlijevanjem boje u vodu i mnogim drugim likovnim i filmskim sredstvima. Kako struktura filma kao nepovezane niske anegdota omogućuje proizvoljno dodavanje scena, ispao je ponešto predugačak, kao da nije znalo završiti to beskrajno nizanje. Udruženje filmskih radnika BiH ovaj je film predložilo za nominaciju za Oscara 2006. u kategoriji najboljeg stranog filma.

Drugi primjer art-filma, više igranog nego dokumentarnog, zove se «Orzham» (Rusija, 2005., 27'), scenarista i redatelja Viacheslava Amirkhaniana, koji koreografira kostimirane likove diskretno uklopljene u današnju urbanu okolinu. Bez dijaloga, uz obilnu pomoć glazbe. Svojom crno-bijelom fotografijom (napadne kompozicije) i atmosferom punom otajstvene ljepote podsjeća na film «Rubljov» ruskog filmskog genija Tarkovskog. Film profinjene estetike banalnih i ružnih prizora. Što se tiče fotografije najbolji film festivala, a svakako jedan od najpoetičnijih i najestetičnijih, i, bez premca, najhermetičniji film. Što je pjesnik htio reći? No, Amirkhanian, za razliku od Tarkovskog, voli groteskne prizore i estetiku ružnog. Likovi su često žive karikature, a ponekad i radnja. Više igrani art-film nego dokumentarac. Likovi, predmeti i prizori puni su zagonetna i tajanstvena značenja.

Slabije je sreće bio scenarist i redatelj Werner Herzog, inače slavni majstor filmskog artizma, sa svojim «Divljim plavim Yonderom» (Franc/Njem, 2005., 81') Naime, dokumentarne snimke života astronauta u beztežinskom stanju (kretnje posade u unutrašnjosti space shuttlea koji leti orbitom), kao i snimke ronjenja ispod leda, toliko su neobične i vizualno čudesne da ih je Herzog odlučio iskoristiti kao ilustracije luckaste i neuvjerljive SF fabule. Usprkos ukradenim meditativnim prizorima od kojih stane dah, ispalo je previše sporo, rastegnuto i monotono, a isforsirana je nalijepljena fabula glupava i plitka. Zavijanje pjesme toliko je preglasno, valjda stoga da bi spriječilo gledatelja da utone u san.

Dok je «Prava zemlja na farmeru Johnu» (2005., SAD, 83') redatelja Taggarta Siegela životna priča lutanja, stradanja, traženja pravoga puta i konačnog nalaženja, koja završava gotovo propagandistički, gdje je farma zdrave hrane prikazana kao duhovno-antropozofski novi raj na zemlji, pa je riječ o religioznom

filmu, dotle «Kruh naš svagdašnji» (Austrija, 2005., 90') Nikolausa Geyrhaltera također proizvodnju hrane diže do misterija, ali na suprotan način. Riječ je o visokobudžetnom filmu, snimanom gotovo tri godine, iz kojega su izbačeni svi razgovori, komentari, glazba, koji je ogoljen na puke vizualno-zvučne činjenice i tako postao remek-djelom, jedan od najboljih filmova svih festivala, amsterdamskog i ovog. Potrest će nas čarobna i strahotna mehanizirana obrada svega živog. Realističke snimke bez stilizacije, najdokumentarniji film fesitivala, a ujedno film neobične duhovnosti, koji uprizoruje divni i strašni misterij naše prehrane. Sav je život tajna u svojoj prirodnosti, što toliko podrazumijevamo da i ne primjećujemo, tek u paklu ovoga divovskog mehanizma postaje očit užas: sveopći život poput Isusa Krista razapet strojnom obradom! Utopijski san 18. i 19. stoljeća ostvaren na antiutopijski način. Način na koji je strojno tretiran život, na koji su čak i naši srodnici sisavci podvrgnuti hladnom trančiranju, i, kao da su biljke, okrutno ograničenom kretanju, da bi na kraju bili obrađeni na pokretnoj traci. Stroj s komorom za plinsko ubijanje, traka s jedne strane ubacuje živu svinju koja se koprca, rokće i cvili, s druge strane izlazi meso za obradu. Pogled na samu smrt je izbjegnut, no utoliko je strašnije.

Čak su i sami ljudi obuhvaćeni ovim strahotnim mehanizmom, podvrgnuti monotonom radu na traci, ulančani kao zupčanici u stroju, kao i životinje i plodovi koji se obrađuju. Vidimo nijeme radnike kako opslužuju strojeve ili se šutke hrane, i sa štitnicima na ušima kao hipnotizirani režu svinjske papke, svinje monotono prolaze na traci, a oni odsutni monotono režu. Čuje se samo zujanje i kloparanje strojeva. Ljudi su osamljeni, autistički individuumi, koji samo ponavljaju mehaničke kretnje, čak i u stanci dok jedu, a životinje su zbiti masovni materijal. Sve je postvareno. Mehanizam uzgoja, ubijanja i komadanja. Život, koji nije prestao biti životom, žrtva je svega toga. To je tako monumentalno jednostavno prikazano da je gotovo riječ o Žrtvi, i filmu razapete ljudskosti i duhovnosti.

Mali pečat za mlade autore dobili su «Anđelotvorci» (Britanija, Madžarska, Nizozemska, 2005., 33') nizozemske redateljice Astrid Bussink. Film istražuje bizarni događaj u Madžarskoj iz daleke 1929. kada je pedeset i jedna seljakinja bila pritvorena pod sumnojm da su arsenom otrovale svoje lijene i nasilne supružnike! Bio je to tadašnji način rastave braka, žene su prisilno udavali. Film intervjuira stanovnike sela, potomke ubojica i žrtvi. Služi se prirodnim zvukovima, pticama, grotes-

knim likovima i situacijama. Seoski starci i starice sami su po sebi groteskni i izvanredno odgovaraju grotesknoj priči. Obične dokumentarne snimke sela, prirode i razgovora sa seljacima ponekad nenametljivo čine ironični komentar, pritajeno asociraju na nešto drugo, na ženke koje ubijaju mužjake. Ironična pritajena crta muškožderskog feminizma. Nešto kao groteskni ples starica ljudožderki.

Veliki pečat za sport ili glazbu dobio je film «Tijelo kao glazbeni instrument» (The Human Hambone, SAD, 2005.) Teksašanina Marka Morgana, popularnoznanstvano i glazbeno djelo koje istražuje «hambone», način sviranja na ljudskom tijelu. Sugovornici pred kamerom pokazuju što je hambone svirajući na svom tijelu, udarajući dlanom o dlan, o nadlakticu, čelo, prsa, bedro i drugdje. Film prikazuje i podvrste hambonea: udaranje stopalima, «step», i sviranje ustima, «beatboxing», koje su također stvorili robovi Afroamerikanci. Kad su im zabranili bubnjeve, oni su se vratili još drevnijem obliku. Kreativnost onih kojima su sve oduzeli, osim tijela. Film nas ponese neprekidnom ritmom svega: ljudskih pokreta, plesa, zvuka i kadrova.

Veliki pečat za najbolji film međunarodne konkurencije dobio je «Prije povratka na Zemlju» (Litva, Njemačka, 2005., 52') Litvanca Arunasa Matelisa, koji je već pobrao nagradu i u Amsterdamu. Osobno iskustvo redatelja kao roditelja djevojčice oboljele od leukemije, nagnalo ga je da kasnije snimi film o drugoj djeci na tome odjelu. Stvorio je film izvanredne likovne snage, stilski bogat, uravnotežen i izražajan, od potpune statične fotografije do intenzivno pokretne kamere. Izuzetno mučan i potresan film samim sadržajem, dok autor nastoji umanjiti tu potresnost i tješi nas mjestimičnim prizorima života i veselja u teškim uvjetima, čime je sjajno izbjegao patetiku. Demontira mučninu teme prizorima igre ili veselja djece i igrom umjetničke forme. Izvanredno dokumentarno svjedočanstvo života na odjelu onkologije, a ujedno i poetično djelo.

Josip Sanko Rabar

Stjepko Težak (1926. – 2006.)

U Zagrebu je 1. kolovoza 2006. godine u 81. godini života umro prof. dr. Stjepko Težak, hrvatski jezikoslovac, jedan od poznatijih autora udžbenikâ, vježbenicâ i priručnikâ za nastavu hrvatskoga jezika od 3. do 8. razreda osnovne škole (sam ili sa suradnicima) iz kojih su osnovnoškolci (mladež hrvatska) više desetljeća učili hrvatski jezik.

Od profesora Težaka na Mirogoju oprostili su se ugledni kolege i prijatelji. Pogrebni obred vodio je msgr. Josip Mrzljak, zagrebački biskup, ozaljski župnik i kapelan crkve sv. Petra u Zagrebu. Misu zadušnicu u crkvi sv. Petra služio je ozaljski župnik, uz asistenciju svećenika dr. sc. Josip Baričevića i kapelana spomenute crkve.

Na ispraćaju na vječno počivalište nazočilo je mnogo Težakovih prijatelja, znanaca, bivših učenika i studenata (učitelja i profesora), obitelj i rodbina te brojni poštovatelji djelâ prof. dr. Stjepka Težaka, uglednika hrvatskoga.

Stjepko Težak rodio se 22. srpnja 1926. u Požunu, selu u blizini Ozlja (rodni zavičaj cijeli je život predmetom njegovih stručnih i znanstvenih jezičnih istraživanja). Poslije završene osnovne škole u Ozlju, pohađa Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju u Zagrebu. Nakon velike mature upisuje se na Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu (odslušao kolegije iz skolastike [i položio ih]). Napušta bogoslovni studij i upisuje se na Višu pedagošku akademiju u Zagrebu, diplomira hrvatski i ruski jezik. Kao izvanredni student studira na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Doktorat filoloških znanosti stekao je g. 1965. obranom disertacije *Ozaljski govor*. Taj je znanstveni rad (pod tim naslovom) objelodanjen u *Hrvatskom dijalektološkom zborniku 5* (1981, 203.-428.).

Napisao je mnogo članaka i rasprava o kajkavskom narječju. Npr. *Dokle je kaj prodro na čakavsko područje?* (Kajkavski dijalektološki zbornik 5, 1981.), *Dijalektni riječnici u svjetlu jezičnoznanstvene problematike* (Hrvatski dijalektološki zbornik 8, 1989.), *Kajkavština u suvremenoj hrvatskoj školi* (Kajkavsko narječje i književnost, Čakovec, 2000.), *Kajkavska govorena riječ u javnim općilima* (Isto) i dr. U članku *Kajkavski dijalekt i književni jezik* očituje svoje stajalište o dijalektologiji i hrvatskim narječjima, osobito kajkavskoga narječja, te u zaključku čitamo: «*Smanjivat će se i nadalje razmak među kajkavskim narječjem i jezičnim standardom, ali će nicati i novi kajkavizmi zbog kojih mogu reći: **Živjet će kajkavska riječ** (moje isticanje)() Kad je god prožimanje dijalekta književnojezičnim elementima i obratno bilo posljedicom naravnih, nenasilnih jezičnih i književnih procesa, bilo je to na korist obaju idioma. A naprotiv; svako nasilno sprečavanje stvaralačkog iskorištavanja cjelokupnog nam dijalekatskog i književnojezičnog blaga samo je štetilo i dijalektu, i književnom jeziku, i nacionalnoj kulturu u cjelini*» (Kaj, god. XXI, br. I-II, 1998.).

Stjepko Težak predaje hrvatski jezik u osnovnoj školi (Legrad, Ko-

stošija u Zagrebu), u srednjoj školi (Banja Luka) te kao sveučilišni profesor na Višoj pedagoškoj akademiji u Zagrebu. Metodiku hrvatskoga jezika, Radio-televizijsku kulturu, te Kulturu govorenja i pisanja, a na Filozofskom fakultetu pri Odsjeku kroatistike Metodiku nastave hrvatskoga jezika i metodiku nastave filma.

Vrlo je aktivan na raznim područjima. Uređuje, primjerice, časopise *Modra lasta, Suvremena nastava, Hrvatski u školi*, u njima objavljuje i svoje jezične i druge članke za djecu i pripovjednu prozu, što je rezultiralo zbirkom pripovijetkî za mlade *Zlatookin osmijeh*.

Mnogim čitateljima profesor Težak ostat će trajno u sjećanju svojim člancima i radovima, stručno i znanstveno, pisani biranim i lijepim hrvatskim jezikom, u stalnoj rubrici *Riječ* u glasilu *Školske novine*, a slušateljima radija Sljemena u stalnoj tjednoj emisiji *Hrvatski naš svagdašnji* govorio znanstveno i razumljivim stilom. Na temelju tih jezičnih ostvaraja nastalo je Težakovo *jezičnosavjetničko petoknjižje*: *Hrvatski naš svagda(š)nji* (1990.), *Hrvatski naš osebujni* (1995.), *Hrvatski naš (ne)zaboravljeni* (1999.), *Hrvatski naš (ne)podobni* (2004.) i *Između jezika i stila* (2005.)

Valja spomenuti Težakove *Govorne vježbe...* (1964. i d.; tiskano u više dopunjenih i izmijenjenih izdanja) koje su niz godina služile učiteljima hrvatskoga jezika u nastavi jezičnoga izražavanja u hrvatskim školama. Treba upozoriti i na sveučilišni udžbenik (dvosveščani) *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika* (1996. i 1998.).

Gore navedeno Težakovo djelo je plod njegova polustoljetnoga teoretskog i praktičnog bavljenja nastavom hrvatskoga jezika, bogata iskustva na svim naobrazbenim stupnjevima od osnovnoškolskoga do sveučilišnoga.

U tim knjigama čitamo, među inim, da je za Hrvate kao **povijesni narod** važno *«dosljedno uključivanje hrvatskoga naroda u zapadnu civilizaciju u neposrednoj borbi za opstanak, a na osnovama **humanističke, kršćanske etike*** (moje isticanje). *U tom smislu svrha nastave hrvatskoga jezika može glasiti: **naučiti učenike hrvatski osjećati, hrvatski misliti, hrvatski pisati i govoriti i hrvatski djelovati***» (Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1, 1996., 31.).

Od znanstvenih radova bilježim veliku gramatiku *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* (skupine autora) (HAZU-GLOBUS, 1991.), u kojoj je Težak obradio **dio o oblicima imenica ženskoga roda i pridjeva** te *Jezični prijelomi i mijene u hrvatskoj umjetnosti riječi* (TIPEX, 2002.) (izbor znanstvenih radova).

Evo usput nekoliko priloga iz te knjige: *Ozaljski jezično-književni krug, Dijalektna osnovica u jeziku Frana Krste Frankopana, Kajkavske osnove Belostenčeve jezične riznice, Sušnik-Jambrešićev rječnik na razvojnoj crti hrvatskoga jezika, Muke pisaca na jezičnoj prekretnici, Pasiv u Krležinu Hrvatskom bogu Marsu, Otkloni od književnojezične norme u pjesničkom jeziku Tina Ujevića, Uloga kajkavskoga narječja u razvoju hrvatskoga standardnoga jezika...*, koji svjedoče da je u žarištu zanimanja znanstvenika i profesora Stjepka Težaka bila i problematika suvremenoga hrvatskog jezika, kao i povijest hrvatskoga jezika.

Za svoj bogat i svestran rad dobio je mnoge nagrade i priznanja.

Napustio nas je osebujni znanstvenik, cijenjeni kolega, odani prijatelj i učitelj, plemenit čovjek koji je duboko i požrtvovno živio u svojem vremenu i sa svojim vremenom, s ljudima svoje *«rogjene grude»* — u nastojanju da ih što bolje upozna, shvati, zbiljski voli i s njima život dijeli.

Sit illi tibi terra croatica levis, dragi Stjepko!

Dragi prijatelju, **nikad** ne ću zaboraviti Tvoju čovjekoljubivost i svesrdnu pomoć u mojemu radu i sazrijevanju od danâ petrinjskih (mladi «provincijski» srednjoškolski profesor bez životnoga iskustva te stručnog i znanstvenog rada) za našega dugogodišnjeg prijateljevanja, što si nesebično darovao meni. Tvoja toplina, Tvoje strpljenje, plemenitost i velikodušnost, osobito hrabrenje savjetima omogućili su mi da postanem ono što danas jesam - borac i branitelj za čistoću i ljepotu hrvatskoga jezika, za pravi razvitak hrvatskoga jezika. Hvala na svemu!

Dragi Stjepko, molim *Trojstvenoga Boga* da Ti bude dobrostiv u VJEČNOSTI!

I. Sović

In memoriam
Đorđe Šaula

(Beograd, 26. 3. 1921. – Zagreb, 11. 10. 2006.)

Nakon kraće bolesti u Zagrebu je u 85. godini života preminuo Đorđe Šaula – glazbeni kritičar Radio-Zagreba, pisac, prevoditelj i poliglot (govorio je osam stranih jezika). Potomak ugledne srpske obitelji iz Srijema, Đorđe Šaula je spadao u red naših prominentnih intelektualaca, koji su svojom marnom djelatnošću tijekom XX. stoljeća zaorali duboke brazde na planu kulture i umjetnosti.

Đorđe Šaula je u mladenačkoj dobi, u vrijeme nakon II. svjetskog rata, iz Beograda došao u Zagreb, gdje je studirao na Filozofskom fakultetu. Za vrijeme studija počeo je surađivati na Radio-Zagrebu, gdje se i zaposlio kao glazbeni kritičar, a tijekom svoga

radnoga vijeka postao je i urednikom Glazbene redakcije. 40-ih godina prošloga stoljeća započela je i njegova spisateljska i prevoditeljska djelatnost, kojom se bavio do smrti.

Djelatnost Đorđa Šaule proslavila ga je u svim glazbenim centrima na prostoru bivše Jugoslavije – osobito u Hrvatskoj. Bio je cijenjen i pozivan u mnoge metropole europskih i izvaneuropskih zemalja. Tako je primjerice kao glazbeni kritičar gostovao: na londonskoj BBC-ovoj radijskoj postaji i na francuskoj radijskoj difuziji u Parizu. Na valove Radio-Zagreba slao je izvješća o zbivanjima: na Wagnerovom opernom festivalu u Bayreuthu, na Festivalu *Varšavska jesen* i Internacionalnom pijanističkom natjecanju *Frederic Chopin* u Varšavi. Informirao je javost o opernim i koncertnim predstavama, te o gostovanjima naših solista i ansambala: u Rimu i Milanu, Madridu i Barceloni, Lisabonu, Kairu, Budimpešti, Beču, Pragu, Zürichu, Münchenu, Berlinu, Moskvi, New Yorku, Pekingu. Bio je ličnost u pravom smislu te riječi, briljantan intelektualac široke kulture i kozmopolitskih svjetonazora, građanin svijeta, prihvativši Zagreb i Hrvatsku kao drugu domovinu.

Đorđe Šaula je plijenio sebi svojstvenom vedrinom i dobrohotnošću. Davor Mojaš – dubrovački pisac, novinar, urednik Radio-postaje Dubrovnik i voditelj Press centra Dubrovačkih ljetnih igara (od 1985. do 1990. god.) – u svom memoarskom eseju (objavljenom u "Kolu" Matice hrvatske, br. 2., 1999. god.) piše: "Djelatnici Press centra utemeljili su na 37. Dubrovačkim ljetnim igrama nagradu *Sesame*, namijenjenu najdražim osobama koje su zalazile u Press, a zadužile su Dubrovačke ljetne igre. Godine 1987. nagradu su dobili Slobodan Prosperov Novak, književnik, Mato Baković – prvi direktor Dubrovačkih ljetnih igara, i Đorđe Šaula. Uz dr. Frana Čalu, Matu Bakovića i mnoge druge, glazbeni kritičar Đorđe Šaula u jutarnjim nas je satima pohodio, razveseljavajući nas svojim epigramima. Evo jednog – posvećenog koncertu violončelista Arta Norasa:

Za tog koji na violončelu gudi
To je tek početak, kad naštima žice,
Tek onda počinje stvarno da se trudi;
Tima koji sasvim drugačije gude,
To već nije poput početne sitnice,
To im je krajnji cilj – poštimati ljude."[1]

Za djelovanja na Radio-Zagrebu Đorđe Šaula je priredio tisuće jezgrovitih radijskih izvješća o umjetničkim, napose glazbenim, događajima na našim prostorima i u inozemstvu, koja su od 50-ih do kraja 80-ih godina svakoga jutra emitirana na valovima Radio-Zagreba i drugih radijskih postaja u bivšoj Jugoslaviji. Stariji Zagrepčani i žitelji drugih mjesta – osobito u Hrvatskoj – i danas se sjećaju tih izvješća – briljantnih minijatura namijenjenih najširem slušateljstvu, često protkanih šarmantnim humorom. Njihove tekstove objavljivala su i mnoga domaća, a i inozemna glasila. Opus radijskih ostvarenja Đorđa Šaule obogaćuju i brojne tematske emisije: intervjui, putopisi i eseji.

Izvješća Đorđa Šaule uvijek su zračila pozitivnim nabojem, a nedvojbeno su imala i stanovit edukacijski učinak, i bila su znakovita otkrića mnogih hvale vrijednih ostvarenja. Šaula je erudicijskim marom informirao auditorij o ostvarenjima afirmiranih umjetnika, no često je i otkrivao javnosti neafirmirane mlade talente: na koncertnom podiju, u opernim, baletnim i dramskim predstavama, na folklornim priredbama i dr. Njegovom zaslugom mnogi su mladi talenti postali slavni, a proslavio je i mnoge institucije, i ansamble, u manjim mjestima – osobito u Hrvatskoj.

Đorđe Šaula postao je i uzorom mlađoj generaciji glazbenih kritičara, koji danas citiraju ulomke njegovih napisa. Evo jednog citata iz Šauline kritike s premijere opere "Mjesečarka" V. Bellinija održane u osječkom HNK (1971. god.) povodom 170. obljetnice rođenja V. Bellinija. Ovim citatom Maja Stanetti, suvremena glazbena kritičarka Radio-Zagreba, započinje svoj napis o premijeri iste opere u osječkom HNK 2001. god.:

"Ako u izvedbi Bellinijeve *Mjesečarke* osjetimo naivnu, pomalo starovremensku draž jedne romantičarske opere, ako osjetimo što je to pjevanje na dugom dahu, a što koloraturni ures, što je to raspjevana arija i sanjalački ugođaj, onda možemo zaista ustvrditi da su izvođači uspjeli u jednom od pothvata koji se u opernom svijetu smatra veoma teškim".[2]

Đorđe Šaula bavio se i likovnom kritikom. Njegovi radovi objavljeni su u zbirci na hrvatskom i engleskom jeziku "Hrvatska likovna kritika 50-tih godina", koju je izdalo Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske u Zagrebu 2000. god., a zbirku je priredila Ljiljana Kolešnik. Šaula je bio i poklonik izvornog folklora, njegovih pjesama i igara, te je objavljivao u glasilu "Radovi Hrvatskog društva folklorista".

U Šaulinom spisateljskom opusu osobito se ističu prijevodi djela

[1] Objavljeno u dubrovačkom glasilu "Press" br. 14., 1988. god.

[2] Zapis Đ. Šaule iz programske knjižice osječkog HNK 1971. god. i napis M. Stanetti u listu "Zarez", br. 83., 2002. god.

koja se ubrajaju u vrhove svjetske književnosti: *Poezija Michelangela Buonarrotija* (prijevod s talijanskog jezika objavljen u: Romain Rolland, "Život Michelangelov", Novi Sad, Matica srpska, 1948. god. – s francuskog preveo Milan Tokin); Adam Mickiewicz: "Gospodin Tadija ili posljednji nasrt u Litvi" / Plemićka pripovijest iz godine 1811. – 1812. u dvanaest knjiga u stihovima (prijevod s poljskog; redaktor prijevoda Julije Benešić, Zagreb, 1951. god.), koji prijevod Đorđe Živanović navodi u traktatu: "A. Mickiewicz in Serbo-Croatian literature", str. 453. – 495., sa simpozija 1956. god. u Berkley & Los Angeles University of California Press – USA; Alfa, Zagreb 1999. god.); Adam Czartkowski / Zofia Jezewska: "Živi Chopin u svojim pismima i u očima suvremenika" (prijevod s poljskog, Naprijed, Zagreb, 1961. god.); Luis de Camoes: "Luzijadi" (ep na 394 str., prijevod s portugalskog, Srpska književna zadruga, Beograd, 1981. god.); Aleksandar Sergejevič Puškin: "Bajka o caru Saltanu" (prijevod s ruskog, Školska knjiga, Zagreb, 1981. god.; Mladinska knjiga, Ljubljana, 1986. god.).

Satirički aforizmi i epigrami bili su mu, i do smrti ostali omiljena književna vrsta. Napisao je preko 6000 satiričkih stihova, koje je često ljudima recitirao.

Na repertoaru zagrebačkoga Satiričkog kazališta "Jazavac" (danas "Kerempuh") izvođen je tijekom 1964. god. u "Satiričnom programu Jazavca" poljski satiričar Stanislav Jerzy Lec u Šaulinu prijevodu, a u režiji Nikole Petrovića izvođena je Šaulina satira "Ispeci pa prešuti". Zbirku Šaulinih satiričkih epigrama "Politikancije i muškancije" objavila je tvrtka Hum naklada – Dječja biblioteka "Izazovi", 2000. god.).

Satirikoni Đorđa Šaule osebujni su i po tom što su nerijetko objavljivani usporedno na hrvatskom i u autorovu prijevodu na strane jezike.

* * *

Đorđe Šaula satirom iznosi i svoja zapažanja o svakodnevice – primjerice kad su se na zagrebačkim ulicama pojavili šetajući reklamni panoi:

JOŠ O MODI

Izložbe šetajućih slika,
Sve plod modnih likovnih umjetnika.
Slika je utoliko preglednija i veća,
Već prema tome kol'ko su široki:
Kod žena stražnjica, a kod muškaraca pleća ...
I korektura,
Da je kod cura
Ta širina manja, a kod momaka veća!

* * *

ili pri šetnji ulicama nakon kiše:

Jezera imamo i od Finske više!
??
Po svim gradovima našim ...
???
Na pločnicima – poslije kiše!

* * *

U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pohranjeni su neobjavljeni spisateljski radovi Đorđa Šaule. Među njima kapitalno je djelo njegov opsežni ep: "Iz historije ludog vijeka" – manuskript, iz 1990. god., koji bi trebalo objaviti, kao i njegove traktate: "Sve o satiri i satirom" i "Naš jezik, maštoviti glumac".

Pri tvorbi svojih djela – kako onih glazbenokritičkih, tako i književnih, odnosno prijevodnih – uvijek se rukovodio visokim uzorima znamenitih autora. Tim djelima dao je svoj obol hrvatskoj kulturi i – unatoč neumitnoj smrti – življet će dalje preko njih, a uvijek će biti u srcima rodbine i sjećanjima prijatelja. Za života dobio je i priznanja, među kojima treba istaći *Viteški orden iz Portugalije* i *Križ kavalira iz Poljske*. Bio je lirska duša, volio je ljude, a uvijek je rado i pomogao onima kojima je zatrebalo.

Završimo ove remimiscencije u lirskom ozračju – pjesmom u kojoj se Đorđe Šaula spominje svojih korijena:

Njemenu

Njemene, rijeko rodna! Gdje su vali oni
Gdje vodu nekad hvatah u dlanove male,
A zatim u brzake plivah da razgale
Vrelinu srca koje nespokojnost goni?

Tu se Laura, s kraja, voljela da skloni,
U kosu da uplete vijence rascvjetale;
Tu lik joj što bi pao na srebrne vale
Često suzama mutih što ih mladost roni.

Njemene, rijeko rodna! Gdje su vode one,
S njima toliko sreće, i nada, i želja?
Gdje su godine djetinjih veselja?

Gdje ljeta draža kad nemiri nas gone?
Gdje je Laura moja, gdje krug prijatelja?
Sve prođe – pa što se još moje suze rone?

Miloš Lalošević

Hrvatske tiskane knjige do 1835. godine

(Aleksandar Stipčević, Socijalna povijest knjige u Hrvata, *izd. Školska knjiga, Zagreb, 2005. (Biblioteka Lucius, knj. 1 / 2). Knj. II. Od glagoljskog prvotiska (1483.) do hrvatskoga narodnog preporoda (1835.), str. 545)*

Nije retorika niti prijateljstvo ako kažem da je danas u Hrvatskoj prof. dr. Aleksandar Stipčević najbolji poznavatelj hrvatske knjige.

Pred dvije godine objavljen je prvi dio knjige (koju sam prikazao na ovim stranicama 2004. godine, br. 3, 595 – 596), a prošle je godine drugi dio ugledao svjetlo dana.

Stipčevićeva bibliografija broji preko 200 jedinica, od čega tridesetak knjiga, a knjižničarstvu, tj. knjizi, pripada desetak knjiga. Neke su prevedene na strane jezike – albanski, arapski, perzijski. Najoriginalnija je zacijelo *Priča o Hrvatskom biografskom leksikonu: pokušaj ubojstva jedne knjige* (Zagreb, Matica hrvatska, 1997.) prvorazredni dokument vremena, važan za proučavanje cenzure u jugokomunizmu. Analiza i sinteza.

Knjiga o kojoj govorimo ima ova poglavlja: proizvodnja knjige, knjižarstvo, cijena knjige, knjižne posvete, novine-časopisi-oznanjenja, knjiga za puk, žene i knjiga, zle, opasne i zabranjene knjige, knjiga kao sredstvo promidžbe, nadnaravna moć pisane riječi, briga za knjigu, iznošenje knjižnog blaga iz Hrvatske, posuđivanje knjiga, čitatelji i čitanje, struktura hrvatske knjige, važnost knjige u društvu. Dakle, ukupno 16 poglavlja, a sve to obogaćeno bilješkama, ilustracijama i kazalom osobnih imena.

Mislim da je posebno zanimljivo i važno II. poglavlje, koje govori o knjižarstvu. Tu se kazuje o knjižarskom središtu Mlecima, u kojima su se tiskale brojne hrvatske knjige tijekom više stoljeća. Učeni i nepismeni Hrvati posjećivali su taj grad, koji je bio glavni grad državne tvorevine u čijem je sastavu bila i hrvatska obala Jadrana. Postojala je u Mlecima, a postoji još i danas, *Riva degli Schiavoni*, ili *Riva od Hrvatov*, kako su je i Mlečani nazivali, kada su prevodili taj naziv na hrvatski jezik. Na toj se obali nalazila poznata tiskara i knjižara Occhi, koja je tiskala i prodavala i hrvatske knjige. No, bilo je i drugih tiskara u kojima su se tiskale naše knjige. Jedna od tih bila je i tiskara Marka Ginammija, koji je na kraju Komulovićeve knjige *Zrcalo od ispoviesti* (1633.) objavio popis knjiga na hrvatskom jeziku koje je tiskao i prodavao. To je najstariji prodajni popis hrvatskih knjiga – ukupno 32 naslova. I Occhi je objavljivao popise hrvatskih knjiga. Prvi je tiskao 1700. godine (30 knjiga na hrvatskom jeziku), a posljednji, četrnaesti, objavljen je 1804. god.

U poglavlju o strukturama hrvatske knjige A. nam govori da su Hrvati pisali na više jezika, najviše na latinskom. Do sredine XIX. st. tiskano je oko 5000 knjiga na latinskom jeziku. Pisali su Hrvati i na talijanskom i njemačkom jeziku. Što se sadržaja tiče najviše djela pripada vjerskim pitanjima. Slijede knjige iz filozofije, psihologije, književnosti, medicine, farmacije i veterine, povijesti, prava, filologije, matematike, glazbe itd.

Zanimljivo je i poglavlje o cenzuri knjige, provođenoj u obranu javnog poretka i vjere od zlih knjiga. Autor, ako sam ga dobro shvatio, ne prihvaća nikakve cenzure. Smatram da je postojala i da postoji i pozitivna cenzura, pa bi je zato trebalo prihvatiti. Današnje vrijeme sa svojim nastranostima, negativnostima, razvratom, tzv. *novim ljudskim pravima*, kao da traži takvu korisnu cenzuru. Sloboda pisanja i govora ne smije biti neograničena, jer se onda ograničava sloboda drugih. Zar smije biti slobodno tiskati karikaturu umirućeg čovjeka?

U desetom nam poglavlju Stipčević govori o nadnaravnoj moći pisane riječi. U istom poglavlju nalazimo amulete i talismane i egzorcizme i molitve. Kašićev *Rimski ritual* ne spada u tu skupinu, jer se radi o liturgijskim knjigama, kojima je mjesto uz ostale vjerske/liturgijske knjige.

Stipčevićev je trud objavljen u luksuznom tiskarskom ruhu – hrvatska je kultura dvostruko obogaćena.

Ta bi se knjiga morala naći u svakoj kući kao potreban priručnik, poput enciklopedije, rječnika i sl. Očekujemo III. dio i čestitamo autoru i nakladničkoj kući – još uvijek najboljoj u Hrvatskoj!

Indocti discant, ament meminisse periti!

Pavao Galić

Hrvatska znači izreći veliku riječ

(Tomislav Marijan Bilosnić: Ogrlica, *«3000 godina za dar», Zadar, 2006.)*

Iskazanom svestranošću, radoznalošću, marljivošću, nadahnućem, snažnim ali estetski discipliniranim emocionalnim zanosima, a nadasve bogomdanom svestranošću i nadarenošću, Tomislav Marijan Bilosnić vinuo se do vrha suvremenog hrvatskog književnog (i likovnog) stvaralaštva. Premda je svoj raskošni

talent nesebično trošio (ili ga je život na to prisiljavao) na mnogim područjima literarne (i izvanliterarne) djelatnosti, uspio je sačuvati ili bolje rečeno osvojiti, razinu govora, nastupa, misli, spoznaja i općenja koji su ga sačuvali od profaniranja i banalnosti. Osim što je pisao pjesme, romane, feljtone, putopise i književne kritike, uspješno se bavio slikarstvom novinarstvom. Pokretao je i uređivao novine, časopise i književne biblioteke, pisao za TV i radio-postaje. Proputovao je cijeli globus, radio kao građevinski radnik, strojarski tehničar, konobar, vozač, knjigovođa, administrativac, voditelj marketinga, direktor maloprodaje... Kao sudionik Hrvatskog proljeća zatvaran je, proganjan i zabranjivan, tijekom Domovinskog rata obnašao je dužnost zapovjednika Samostalnog voda umjetnika (1991./92.). Dugogodišnji član Društva hrvatskih književnika i niza drugih kulturnih i prosvjetnih udruga. Vječito radoznao, buntovan i mlad. Nadasve radin. Među najplodnijim je hrvatskim poslenicima pera. Broj Bilosnićevih knjiga uskoro će premašiti broj njegovih godina, a one ga već dovode na prag «treće životne dobi», kako se to u frazi lijepo kaže (r. 1947. u Zemuniku). Isto je i s brojem likovnih izložaba. Bilosnić je uspješan kao pjesnik, ali i kao slikar. Dapače u pjesmama koristi slikarsku paletu, a slikarstvu, pak, nastoji podariti misaonost i božanski treptaj poezije.

Zbirke pjesama «Krik» iz 2001. i «Tigar» iz 2004. (kandidirana za nagradu «Vladimir Nazor») predstavile su Bilosnića kao iznimnog i samosvojnog književnog tragatelja za onim dijelom vlastitog bića (a time i bića u ontološkom smislu) u kojem se prelamaju, dotiču, ili križaju univerzalno i partikularno, sveopće i pojedinačno, božansko i pozemljarsko. To je točka koju likovnim izrazom s punim simboličkim i metafizičkim nabojem prikazuje Križ, kao jedinstvo «Gornjeg» i «Donjeg» svijeta, točka u kojoj se pronalazi iskra božanske nazočnosti, a time i božanski supstancijalitet samog čovjeka. Čovjeku pripadaju križ i Križ, a s njima i krik, a Bogu Ljubav, Mir i Oprost. Krik je za čovjeka, Ljubav za vječnost. Čovjeku, kao pretpostavka križa, pripada njegov dom, zatim domovina, a potom cijeli svijet. Bogu sve to pripada u isti tren. Zbog toga je domoljublje od Boga dano i Njime blagoslovljeno. Da je htio drukčije, On bi učinio drugačije!

Knjiga koju predstavljamo nosi snažan i simbolikom nabijen naslov «Ogrlica». Na etimološkoj razini biva jasno da se radi o predmetu koji nekoga obgrljuje, dakle okružuje njegovo grlo. Kao materijalni predmet ogrlica je ukras za čovjekov vrat, odnosno grlo (pretežito se radi o ženama), a to je dio tijela koji povezuje glavu i trup, simbolički gledano, um i srce, duhovno i tjelesno, sjećanje i krvotok, prošlost i sadašnjost... gornji i donji svijet. Bilosnićeva ogrlica je konkretizirana fotografijom na naslovnici knjige. Radi se o arheološkom artefaktu pronađenom u nalazištu Jagodnje, a čiju izradbu stručnjaci smještavaju u 4. do 3. stoljeće prije Krista. Na taj nas način pjesnik uvodi u pretpovijest i povijest, uranja nas u njezinu slojevitost, smislenost, dramatičnost i uzvišenost, ali na razini vlastitog gensa ili etnosa, zavičaja i domovine, «jazika harvatskoga» kao kuće bitka «naroda Hrvata». Kao novinar i publicist Bilosnić je dio svojih intelektualnih pregnuća posvetio proučavanju povijesti, kako Zadra i Ravnih Kotara, tako i hrvatskog naroda u cjelini. Naravno, ovom prevažnom poslu nije mogao pristupiti kao povjesničar, već kao književnik, s imaginacijom koja povjesničarima nedostaje, ili im je zabranjena u ime «znanstvene egzaktnosti». Neka nam je dopuštena kratka ekstemporacija: Bilosnić je učinio ono što su povjesničari «zaboravili» ili «zanemarili»: izvukao je na svjetlo dana zaboravljenu prošlost Bukovice i Ravnih Kotara, hrvatskih prostora koje je znanost pustila zaboravu, a koji su u povijesti hrvatske Države i naroda odigrali nezamjenjivu ulogu. Time su Bilosnićevi napori dobivaju novu dimenziju, u smislu poticaja, zanimanja i ljubavi, u odnosu na zavičajnu, ali i u odnosu na nacionalnu povjesnicu. O tome svjedoće knjige «Nin u središtu mitskog carstva» (2001.), «3000 godina za dar» (2001.), «Caska dio Atlantide» (2002.), «Odisej sa zadarskih otoka» (2002.), «Polifem iz Manite peći» (2004.), «Gledajte tamo onaj grad» (2005.), «Zadarski posjedi. Kroz Ravne Kotare i Bukovicu. Knjiga I.» (2006.), «Zemunik. Kroz Ravne Kotare i Bukovicu. Knjiga II.» (2006.), «Posjedi u brdima. Kroz Ravne Kotare i Bukovicu. Knjiga III.» (2006..)

Bilosnićeva «Ogrlica» je oda ljubavi prema Domovini, u konkretnom slučaju Hrvatskoj. Oda (grč. ôdç, aoidç) je pjesma uzvišena sadržaja i kao takva cijenjena je još od antičkih vremena. Za autore koji pripadaju našem vremenu oda je izazov koji mnogi ne prihvaćaju, jer bez dovoljnog nadahnuća (uzvišenog, iskrenog, poetski verificiranog) postaje obična patetika, ili ponavljanje nečega što su mnogi ranije uspješnije kazali. Bilosnić je imao sve navedene predispozicije, dakle uzvišenost nadahnuća, iskrenost i poetsku verifikaciju, za pisanje ode posvećene Domovini. Djelo je nastalo, kako autor bilježi, u Zadru 1995., u tome čudesnom gradu kojega su nesmiljeno razarale «uljuđene» i «pravdoljubive» savezničke snage tijekom Križarskih ra-

tova, ali i tijekom drugog svjetskog rata, kao i velikosrpska soldateska tijekom Domovinskog rata. To je grad u kojem se mjesecima živjelo, rađalo i umiralo pod kišom granata i projektila, kada je običan odlazak u trgovinu mogao donijeti smrt. I jedni i drugi i treći ubijali su ne samo grad, već i ljude u njemu, ali i tisućljetnu kulturnu i duhovnu baštinu bez koje je nezamisliva duhovna potka cijele nacije. Za pisca ovih redaka navedena datacija ima značenje. Ona otkriva da je «Ogrlica» nastala prije «Krika» (2001.) i «Tigra» (2004.), te da s njima čini cjelinu. Budući da pjesnik zadire duboko u povijest i povijesnost naroda kojem pripada, a osim toga njegovo je cjelokupno stvaralaštvo vezano uz konkretna društvena i politička zbivanja «ovdje i sada», i tek je kroz njih razumljivo, navedeni redoslijed smatramo opravdanim. Kao mudar čovjek, da ne kažemo građanin (ili zoon politikon) Bilosnić svladava prirodnu potrebu svakog književnika da mu djelo bude objavljeno nakon što je dovršeno i pripremljeno za tisak. Ne kanimo davati komplimente građaninu Bilosniću (kojega na toj razini premalo poznajemo), ali doista je strpljivost glede objavljivanja «Ogrlice» bila razložna. Godine 1995. u jeku Domovinskog rata, u kojem pjesnik sudjeluje kao dragovoljac, poema «Ogrlica» imala bi odjek, ali i sjenu vremena u kojem je nastala. «Krik» se javlja u trenutku kada pjesnik - dragovoljac Domovinskog rata naglo uvida da će politika i njezini moćni (renegatski) protagonisti uništiti tekovine za koje su živote dali toliki muževi i žene, a poglavito mladi ljudi ove zemlje, da će san o nacionalnoj slobodi koji se sanjao skoro tisuću godina biti bačen u zakutak nekog od europskih diplomatskih salona. Time i cijeli njegov život, sva stremljenja, stradanja, uzleti i nade koje su ga nosile pada u grotlo političke himbe. Preostaje jedino krik. Nakon «Krika» oporavak i smiraj u traženju viših razina poimanja svijeta i života, u «tigrovoj nirvani», uranjanju u mudrost kojom se lijeći popljuvano rodoljublje, kojim pjesnik napušta svoj ornat političke životinje i postaje ono što on jest: primjerak ljudske vrste koji komunicira sa Stvoriteljem, iznad političara i politike, orao koji može sletjeti kao kokoš, za razliku od kokoši koja ne može uzletjeti, već jedino glasno kokodakati.

Pojava «Ogrlice» godine Gospodnje 2006. otkriva upravo navedenu posebnost, da ne kažemo izabranost, pjesnika. Prošavši kroz pakao i čistilište rata i poraća, Bilosnić svojim čitateljima, a poglavito svojoj Domovini, daruje ogrlicu od ljubavi. Činilo se da nakon Tomičićeve zbirke «Hrvatska, ljubavi moja» (1990. – pjesma istog imena nastala

mnogo ranije) neće biti pera koje će istom snagom iskazati domoljublje, ushićenost rodnom zemljom, sažeti njezinu prošlost i sadašnjost, sve ono što je u njezinoj duhovnosti veliko i veličanstveno, u molitvu ponosa, prkosa i neuništivosti. Nama nedovoljno poznati pisac pogovora Roko Dobra, zanosno je i ushićeno, ali ispravno zaključio: «Opsegom neglomazna i patetikom neopterećena, ova se pjesan čita odjednom, na dušak, jer je, ovako žuboreća i šumeća poput blistava i bistra potoka, podatljiva, pitka, očaravajuća; suho zlato stihovlja.»

Kako bi što uspješnije iskazao poštovanje i ljubav prema Hrvatskoj, Bilosnić stihove povezuje s povijesnim vrelima i arheološkim artefaktima kao živim dokazima njezine duhovne veličine. Na taj način ovo djelo ima svoju historiografsku dimenziju, ili bolje rečemo pokazuje mogućnosti estetskog sjedinjenja naoko nespojivih entiteta: povijesnih vrela i poetskog iskaza. Radi se o *Krstionici Kneza Višeslava* (Nin 8./9. st.), *rukopisu Marulićeve «Davidijade»* iz 16. st., *detalju «Crkva na prijestolju» iz Beramskog brevijara* (15. st.), *Berlinskom misalu* iz 1402., *naslovnici «Planina» Petra Zoranića* iz 1569., *Baščanskoj ploči* iz 1100., *stranici Časoslova opatice Čike* iz 11. st., *inicijalu P iz Hrvojevog misala* (1404.), *detalju iz Istarskog razvoda* iz 13. st., *naslovnici «Vile Slovinke» Jurja Barakovića* iz 1614., *natpisu Kneza Branimira* iz 9. st., nađenom u Šopotu, *inicijalu A s likom sv. Ivana Krstitelja Matrikule Bratovštine «Gospe od umiljenja i sv. Iva*na (Zadar, 14. st.), *natpisu Kraljeva Držislava i Svetoslava iz 10. st., detalju Starog Zavjeta iz inkunabule, Većenegin evanđelistar* iz 1096., *detalj Poljičkog statuta* iz 15. st., *detalj Vrbničkog brevijara* iz 13.-14. st., *slovo H iz Brevijara sv. Justine* (13. st.), *detalj iz Psaltira za kor E, iz zadarskog samostana sv. Frane* (14. st.), *čuveno pismo Pape Ivana VIII. hrvatskom knezu Branimiru, Šibenska molitva iz 14. st.* i *zapis imena hrvatskih dostojanstvenika u Čedadskom evanđelistaru*. Zahvaljujući sjajnim reprodukcijama i tehničkoj izvedbi, Bilosnićevi stihovi dobivaju novu dimenziju. Pisac pogovora Roko Dobra s pravom podcrtava kako se Bilosnić «oslanjao na mnoge povijesne činjenice i događaje, korespondirajući na taj način s njima, s tim činjenicama i događajima, iz kojih izviru naši strahovi i naša nadanja, naše boli i naše radosti, naše ljubavi i naša znamenja (:'Mare nostrum, / od sunca žarka zastava / od duše bijela zastava / od mora plava zastava'). Zatim, iz dalekih i dubokih prostora hrvatske nam povijesti u ove stihove svraćaju i nastanjuju se, kao metafore i kao simboli, 'svi njezini vjerni i svi griješni / pobočnici i kraljevi ko-

ludri i koludrice', a iza njih: '... bijelo jedro Krešimirove lađe', 'Užarena kruna Matije Gupca', 'Planine Petra Zoranića', Marija Bistrica, polje Krbavsko i Posavlje; zatim 'K Ninu idemo a stižemo u Knin', 'Krka teče / kao jezik pun kriposti', pa 'Biskup i ja u zelenom polju / v petih crkvah v Kosovi', a 'Zvoni mir mi u ušima / Božja trublja mrtve budi / s nama da se pomole'; 'Zvuci koji drhte... / pod kupolom Sv. Jakova u Šibeniku'...»[1]

Za potpuno razumjeti odu «Ogrlica» potrebno je poznavanje hrvatske povijesti. To je djelo pisano za znalce hrvatske povjesnice i povijesti hrvatske kulture, za književne sladokusce, prije svega za ljude koji su iznad politike i otrovne prašine koju ona diže, za odabrane. Pjesnik jezičnim pasažima, semantemima, prepoznatljivim povijesnim izgovorima, topografijom i toponimijom, povijesnim terminima, patronimima, hidronimima i temporalijama, insignijama i signumima, asocijacijama i anotacijama otkriva krvotok hrvatskog vremenskog trajanja, postojanost Hrvatske kao političke i duhovne činjenice, njezinu ukorijenjenost u Božanskoj milosti i neuništivost usprkos ljudskoj pokvarenosti i zloći, jer živi u srcima onih koji je vole. Time se na drugoj, višoj predmetnotematskoj razini susreću Bilosnićeve knjige «Krik», «33», «Tigar» i «Ogrlica». Neka nam je dopušteno navesti dio poeme koji rečeno potvrđuje:

Hrvatska je kad počneš iz početka
Hrvatska je snaga dizati razoreno
Hrvatska je kad ti ništa nije teško
Hrvatska znači oprostiti
moliti se za dušu rušitelja
Hrvatska je kad ti ljepota iznikne u očima
kad od tebe ljepšeg čovjeka nema
Hrvatska je kad otopiš led
kad nad kamenom pločom groba kažeš
Amen

Jedan od pisaca pogovora poemi «Ogrlica» prof. Miljenko Mandžo sažeo je ono što misli i pisac ovih redaka: «Ova ogrlica Tomislava Marijana Bilosnića javlja se u pravi trenutak. Naručuje je trajanje, traži je Hrvatska danas».[2]

I Bilosnić u završnim stihovima poručuje (neka nam oprosti što ga ponovo stavljamo u «kontekst» aktualnih zbivanja):

Hrvatska zna da ništa nije minulo
da ovo niti je početak
niti kraj
Opet će za sve doći neki novi dan
neki novi pastiri
i novi težaci
pijući vina
i jeduć ribe
Još jednom će andeli
sjediti pred praznim grobom
odloženih krila na bijele svoje haljine

Navedene stihove smijemo staviti u suodnos s onima koji korespondiraju s Marulićevom «Davidijadom» (str. 9.), u kojima se tvrdi i upozorava:

Hrvatska put se mjeri bjelinom snijega
na Velebitu
Sva je bijela kada se vrane uklone.

Ovaj prikaz nastao je uoči Dana mrtvih. Neka nam je dopušteno, sjećajući se svih dragih, znanih i neznanih koji nas čekaju «s one strane» postojanja, navesti Bilosnićev pjesnički odgovor, s tog «aspekta», što je Hrvatska:

To je ustati na zvuke himne
izmoliti za svoje mrtve
blagosloviti stoku i ukućane
čuti pjesmu sa zvonika
prestati s poslom o Zdravomariji
staviti noćnu svjetiljku na prozor
sjesti za stol i blagovati

Vjerujemo u «novi dan» koji će doći, i «neke nove pastire» koje će nam taj dan podariti. Stoga preporučujemo ovo iznimno književno djelo ne samo ljudima koje kolokvijalno, ali ponosno nazivamo domoljubima, svima koji vole njezino veličanstvo Patriu, ali i njezino veličanstvo Poeziju, a napose onima koji vjeruju u «prazan grob» pored kojeg stoje anđeli «odloženih krila na bijele svoje haljine».

Pohvala nakladniku, tehničkom uredniku i svima koji su reprodukcije povijesnih vrela i dijelova hrvatske umjetničke baštine na dostojan način učinili sustolnicima ove gozbe riječi.

Đuro Vidmarović

Stjepan Razum: „Dr. Stjepan Kožul, kanonik Prvostolnog kaptola zagrebačkog ...“

(Izd. «Tkalčić», društvo za povjesnicu zagrebačke nadbiskupije, Zagreb 2006., str. 424.)

U posveti ove knjige Stjepana Razuma, o dosadašnjem životu i radu Stjepana Kožula stoji: «*U prigodi 10. obljetnice svoga postojanja, ovu knjigu daruje svom prvom predsjedniku Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije* «Tkalčić».

U prigodnom slovu kojim počinje ovo djelo dr. Juraj Kolarić ističe da je potrebnije čovjeku već za života zahvaliti, nego mu nakon smrti podizati spomenike. Držeći se tog načela, tajnik «Tkalčića» dr. Stjepan Razum svojom već gotovo poslovičnom iscrpnošću i preciznošću prikazao je dosadašnji život kanonika Kožula.

[1] Roko Dobra: Biserna kantilena ljepoduha. Pogovor zbirci «Ogrlica», str. 65.-66.

[2] Miljenko Madžo: Oda Hrvatskoj, ib., 59.-62.

Stjepan Kožul rodio se 15. prosinca 1947. u selu Dautan, župa Nevinac, u bjelovarskom kraju, kao najmlađe dijete doseljenika iz Hercegovine Grge Kožula (1910. – 1996.) i Ivke r. Vukoja (1912. – 1969.) Obitelj je bila brojna i siromašna, roditelji radini, požrtvovni, prožeti zdravim domoljubljem i pobožnošću, brižni i puni ljubavi prema svojoj djeci. Stjepan je kao bogoslov izgubio majku, a za oca se, zajedno sa starijom sestrom i dvojicom braće, nježno brinuo sve do njegove smrti, redovito ga posjećivao i brinuo se da mu ništa ne manjka.

Niže razrede osnovne škole završio je u Dautanu, a više u Nevincu. Tu mu je biskup dr. Josip Lach (s kojim će kasnije godinama surađivati kao tajnik nadbiskupije), podijelio sakramenat sv. Potvrde. Nakon osmog razreda osnovne škole odlazi u sjemenište na Šalati gdje završava Srednju školu za spremanje svećenika. Kao izvrstan učenik u sva četiri razreda oslobođen je polaganja mature. I na zagrebačkom teološkom fakultetu bio je od početka do kraja odličan student, pa je nagrađen nagradom fakulteta; tu je postigao licencijat (1973. g.) i obranio doktorsku radnju s područja povijesti crkvene umjetnosti (1977. g., u tridesetoj godini života).

Subđakonat mu je podijelio biskup dr. Josip Lach, a đakonat i prezbiterat zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić (1971. g.). Kao mladomisnik službovao je nekoliko mjeseci u župi Retkovec, kod župnika mons. Željka Juraka, uz kojeg je stekao dragocjena pastoralna iskustva i ostao s njim prijateljski povezan do dana današnjeg. Generalni vikar zagrebačke nadbiskupije biskup dr. Josip Lach podijelio mu je nekoliko puta ovlast ispovijedanja na određeno vrijeme i, napokon, 1. siječnja 1977. na neodređeno vrijeme.

U travnju 1972. dolazi Kožul na Duhovni Stol u Zagrebu najprije kao bilježnik Metropolitanskog duhovnog suda i Nadbiskupskog ženidbenog suda, a nekoliko mjeseci kasnije, dekretom nadbiskupa Kuharića, i kao bilježnik i aktuar Nadbiskupskog Duhovnog Stola. Na tim službama ostat će sve do 17. kolovoza 1998.

Uz službe na Duhovnom Stolu, dr. Kožul vrši službu prvostolnog propovjednika (1977. – 2002.). Svake nedjelje, kroz dvadeset i pet godina, dotad neviđeno mnoštvo mladih uspinjalo se na Kaptol da bi sudjelovali na Kožulovoj misi i slušali njegove propovijedi, prožete crkvenošću i rodoljubljem, izgovorene ugodnim glasom i besprijekornom dikcijom.

U Razumovoj knjizi o dr. Kožulu posebno je zanimljivo poglavlje naslovljeno «Intrige oko imenovanja za predavača na KBF-u» U to vrijeme većina članova Fakultetskog vijeća bili

su članovi TDKS-a (osnovanog 31. 5. 1977.), pa je TDKS vedrio i oblačio na teološkom fakultetu, a za dolazak na fakultet i ostanak na njemu bila je važnija «podobnost» nego kvalifikacije i stručnost. Sve mjere koje je poduzimala Kongregacija za katolički odgoj skrivale su se pred javnošću, pa i pred biskupima koji nisu bili skloni TDKS-u, a dekan fakulteta – istodobno predsjednik TDKS-a – vršio je službu bez neophodnog odobrenja Svete Stolice. Razumljivo je da u takvom ozračju dr. Kožul, čovjek crkven i hrvatski rodoljub, a k tome neustrašiv, borben i rječit, nije bio poželjan, pa su članovi TDKS-a izigrali prethodni dogovor s dr. Ivandijom koji je Kožula predlagao za svog asistenta za područje povijesti crkvene umjetnosti. Tek puno godina kasnije, već u slobodnoj Hrvatskoj, postaje dr. Kožul prigodnim predavačem na Institutu za crkvenu povijest i Institutu za teološku kulturu laika, te stalnim nastavnikom na Katehetskom institutu. Za naslovnog (privatnog) docenta habilitirao se 1994. g. Službu predavača vršio je do 1998.g.

Pred kraj svog upravljanja zagrebačkom nadbiskupijom 1997. g. Kardinal Kuharić imenuje dr. Kožula, svog dugogodišnjeg vjernog suradnika, kanonikom Prvostolnog kaptola. Kao znak osobitog povjerenja imenovao ga je i izvršiteljem svoje oporuke. Od 1996. predsjednik je društva «Tkalčić», a od 2001. arhiđakon Bjelovarsko-kalničkog arhidakonata.

Nadbiskup mons. Josip Bozanić razriješio je 17.8.1998. dr. Kožula tajničke i bilježničke službe i istog dana imenovao ga predstojnikom Ureda za kulturna dobra i predsjednikom Povjerenstva za kulturna dobra Zagrebačke nadbiskupije. Na obje ove službe dr. Kožul se zahvalio 3. prosinca iste godine, a nadbiskup Bozanić prihvaća njegovu ostavku i razrješuje ga službe.

Dr. Kožul napisao je i nekoliko knjiga objavljenih tiskom, a k tome i mnogo stotina članaka, prikaza i nekrologa, najviše u Službenom vjesniku Zagrebačke nadbiskupije. (Među ostalim recenzirao je i posmrtnu zbirku pjesama «Nedopjevana pjesma» mog oca prof. Stanislava Vitkovića (19313. – 1945.) koju je 1996. g. objavilo HKD sv. Jeronima.) Prikaze knjiga objavljuje i u našem «Maruliću». U Prilogu I Razumove knjige popis je pisanih djela dr. Stjepana Kožula, a u Prilogu II popis novinskih članaka, te naslovi rasprava i knjiga u kojima je naveden dr. Kožul i u kojima su korištena njegova pisana djela. (Autor ističe da je to samo djelomični popis, a cjeloviti će tek trebati sastaviti.)

Na kraju knjige nalazimo sažetak na hrvatskom, engleskom, francuskom, njemačkom i talijanskom je-

ziku, te kazalo osoba, mjesta i pojmova.

Autoru knjige revnom dr. Razumu svaka pohvala za uloženi trud, a kanoniku Kožulu hvala za sve učinjeno i napisano, uz poticaj i ohrabrenje za budući rad. Ad multos annos!

Stanislav Vitković

»Tkalčić«

(Godišnjak Društva za povjesnicu zagrebačke nadbiskupije, broj 10, Zagreb 2006., str. 998)

Deseti broj godišnjaka «Tkalčić» ugledao je svijetlo dana u listopadu 2006. g. Izašao je kao jubilarni, o desetoj obljetnici Društva za povjesnicu zagrebačke nadbiskupije. Uredio ga je, kao i prethodne brojeve, tajnik Društva dr. Stjepan Razum. Na gotovo tisuću stranica nalazimo bogat, raznovrstan i zanimljiv sadržaj. U «Riječi uredništva» među ostalim čitamo:

«Velik opseg ovoga godišnjaka odraz je velike volje za znanstvenim i povjesničkim radom naših članova. To ujedno predstavlja velik zahtjev pred Uredništvo i pred vodstvo Društva da sve vrijedne radove nastale tijekom godine tiska u godišnjaku.»

Stjepan Razum objavljuje izvorni znanstveni rad o Drugoj biskupijskoj sinodi biskupa Martina Borkovića iz 1673. godine. U dvadeset godina svoje biskupske službe u Zagrebu, biskup Martin Borković (inače član Pavlinskog reda) održao je čak četiri biskupijske sinode. Četiri godine nakon održavanja Prve sinode, sazvao je Borković drugu sinodu koja je imala početi 15. svibnja 1673. g. Zaključci sinode sačuvani su u cjelovitom i skraćenom obliku. Sinoda poziva sve da se pridržavaju odredaba Tridentskog koncila, te potvrđuje uredbe donesene na prošloj sinodi (1669. g.). Arhiđakonima se nalaže da provjere kako župnici njihovog arhiđakonata slave sv. Misu, pa da ih se, ako je potrebno, pouči, a ako bi ostali nepoučljivi, neka ih se suspendira do konačne odluke biskupa ili njegovog generalnog vikara. Ponovljena je odredba prethodne sinode o franjevcima. Svim svećenicima Sinoda nalaže da udalje iz svoje sredine sumnjive osobe, te da ne daju vjernicima povoda sumnjama i ne čine uvredu Bogu i sramotu svom staležu. Biskup Borković ispitao je zagrebačke kanonike i prebendare, a sinodalno povjerenstvo župnike. Ukupno je ispitano 216 svećenika, od kojih je 130 ocijenjeno dobrom ocjenom, a ostali su opomenuti ili kažnjeni. Na Sinodi je sudjelovao i grkokatolički biskup Pavao Zorčić.

Dr. Stjepan Kožul objavljuje izvorni znanstveni rad pod naslovom «Dvorac Moslavina». U prvom dijelu rasprave autor prikazuje povijesnu okolinu i razvoj dvorca, u drugom piše o dušobrižnoj skrbi za korisnike i službenike u dvorcu, a u trećem opisuje osnutak župe sv. Alojzija u Pitomači i njezine upravitelje (župnike).

Dr. Stjepan Razum objavljuje i izvorni znanstveni rad o Ivanu Nepomuku Jemeršiću (1864. – 1938.), župniku, političaru i književniku.

Posebnu pozornost zaslužuje izvorni znanstveni rad dr. Miroslava Akmadže «Uloga biskupa Josipa Lacha u crkveno-državnim odnosima 1945. – 1962.».

Dr. Josip Lach rođen je u Varaždinu 16. ožujka 1899. u brojnoj građanskoj obitelji. Klasičnu gimnaziju pohađao je u Varaždinu i Zagrebu, a teološki fakultet u Zagrebu. Zaređen je za svećenika 18. rujna 1921. Doktorat teologije postigao je u Zagrebu, a filozofiju specijalizirao na papinskom sveučilištu Gregoriana u Rimu. 1928. g. habilitirao se za naslovnog docenta, a godinu dana kasnije izabran je za sveučilišnog docenta na teološkom fakultetu zagrebačkog sveučilišta. Papa Pio XII imenovao ga je 11. prosinca 1939. pomoćnim biskupom zagrebačkim, a nadbiskup Stepinac s nadbiskupom Šarićem i biskupom Salisom zaredio za biskupa 7. travnja 1940. Bl. Alojzije Stepinac imenovao ga je kanonikom Prvostolnog kaptola zagrebačkog, svojim generalnim vikarom «ad universitatem causarum» (s najširim ovlastima) i pravim prisjednikom (izvjestiteljem) Duhovnog Stola. Vršio je i druge dužnosti u zagrebačkoj nadbiskupiji i pri BKJ. Umro je u Zagrebu 12. rujna 1983.

Prvih pet godina svoje biskupske službe (1940.–1945.) djelovao je u ratnim okolnostima, a sve ostalo (1945. – 1983.) u vrijeme komunističkog totalitarizma. U to vrijeme bio je zadužen za kontakte s komunističkim vlastima, posebno s Komisijom za vjerske poslove NR Hrvatske. U vrijeme zatočenja nadbiskupa Stepinca zagrebačkom je nadbiskupijom najprije upravljao biskup dr. Franjo Salis kao generalni vikar «sede impedita» (1946. – 1954.), a zatim dr. Franjo Šeper kao nadbiskup koadjutor «sedi datus» (1954. – 1960.). Poslije smrti kardinala Stepinca imenovao je papa bl. Ivan XXIII Šepera zagrebačkim nadbiskupom i hrvatskim metropolitom. Biskup Lach bio je u nekim crkvenim krugovima neopravdano sumnjičen radi tobožnje kolaboracije s državnim vlastima i optuživan da je «previše popustljiv» prema svećenicima članovima režimskih staleških udruženja. Dr. Akmadža u svom znanstvenom radu, temeljenom isključivo na dokumentima, dokazuje neistinitost takovih optužbi i insinuacija. Biskup Lach djelovao je uvijek «fortiter in re, suaviter in modo»,

vjeran Svetom Ocu, lojalan prema zagrebačkom Ordinariju, nikad ispod granice svog biskupskog dostojanstva i temeljnih stavova Katoličke Crkve i njezinog vrhovnog poglavara – pape.

Izvršavajući svoju tešku obvezu komunikacije s predstavnicima državnih vlasti pokazivao je uvijek razboritost, staloženost i taktičnost, ne radeći ništa na svoju ruku, već uvijek po želji svojih poglavara, ne odstupajući nikad od službene crkvene politike. Napominjemo da je biskup dr. Josip Lach do kraja života bio generalni vikar zagrebačke nadbiskupije, a od siječnja 1968. do smrti veliki prepozit Prvostolnog kaptola i prior vranski.

U svom stručnom članku o vjerskim prijelazima u Sisku, Lojzo Buturac osobito dokazuje svu istinu o bl. Alojziju Stepincu koji se zauzimao za spašavanje ljudi bez obzira na njihovu vjersku, rasnu ili nacionalnu pripadnost.

Dr. Stjepan Razum u svom stručnom članku «Povijest župe Konjšćina» predstavlja rukopis Vjekoslava Noršića o povijesti župe Konjšćina do 1920-ih godina.

Pregledni rad «Crkva sv. Vinka Paulskog u Zagrebu (1841. – 2006.)« dotjerani je diplomski rad Elizabete Vilenice koji je obranila na KBF-u u Zagrebu.

Jelena Hotko istražila je u svom preglednom radu život, naručiteljsku i donatorsku djelatnost hrvatske plemkinje Helene Patačić, udove Ručić (1628. – 1701.).

U svom stručnom članku dr. Stjepan Razum nakon kraćeg uvoda priopćuje 11 isprava koje se čuvaju u župnom arhivu u Desiniću.

Mirjana Jurić piše o nacrtima crkvenih zgrada u fondovima hrvatskog državnog arhiva u razdoblju od 1850. do 1941. godine.

Mons. Mijo Dukić popisao je stradalnike u II svjetskom ratu i poraću (njih 1321) iz osam župa pleterničkog dekanata.

Dr. Miroslav Akmadža objavljuje nove isprave o oduzimanju imovine Prvostolnog kaptola zagrebačkog u vrijeme komunističkog režima. U prvom dijelu predstavlja isprave nastale povodom žalbe Prvostolnog kaptola iz 1958. g. U drugom dijelu članka donosi predstavku predsjedništva BKJ Saveznoj komisiji za vjerske poslove iz 1959. g., te govori o ulozi koju su pri svemu tome imali nadbiskup dr. Josip Ujčić (v.d. predsjednika BKJ), nadbiskup koadjutor dr. Franjo Šeper i biskup dr. Josip Lach.

U rubrici «Prikazi knjiga» dr. Ante Sekulić osvrće se na doktorsku disertaciju subotičkog svećenika Andrije Kopilovića o kardinalu Franji Kuhariću i iznosi neka svoja osobna promišljanja o tom dugogodišnjem zagrebačkom nadbiskupu.

Dr. Agneza Szabo prikazuje zbornik «Pokupsko kroz prošlost i sadašnjost», a dr. Miroslav Akmadža knjigu «Zapisnici Politbiroa CK KPH 1945. – 1952.», te knjigu Zdenka Radelića «Hrvatska u Jugoslaviji 1945-1991. Od zajedništva do razlaza».

Stjepan Razum prikazuje knjigu Marijana Lipovca «Biskup Duh», o prvom zagrebačkom biskupu.

Po običaju, pri kraju godišnjaka nalazimo pravila i ljetopis društva «Tkalčić», popis članova i darovatelja, te kazala.

Stanislav Vitković

Nepredvidljivo – predvidljiv

(Josip Jakov Planinić, Pismo Andrijani i druge pjesme, *izd. Hrvatskog kulturnog društva Napredak, Glavna podružnica Zagreb, i Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima, Zagreb, 2006.)*

Svjetlo dana ugledala je peta knjiga pjesama Josipa Jakova Planinića (rođen u Sarajevu, pros. 1941.), sa stotinjak stranica nove ljubavne i duhovne poezije, ali u drugom dijelu i 100 hrvatskih haiku, obrnutog redoslijeda. Uređenje knjige nosi mnoštvo iznenađenja (primjerice, izvorne notne zapise uglazbljenih pjesama nedavno preminulog skladatelja Branka Mihaljevića, pa izvode iz recenzije također pok. književnika Ante Gardaša, onda digitalne fotografije, ilustracije, pa prazne stranice – za razmišljanje...), a sve je dano dvojezično, usporedo na hrvatskom te na engleskom prijevodu.

Zar i dobri ljudi umiru – pita se autor na drugom mjestu povodom iznenadnog odlaska dragog pjesnika, književnika Ante Gardaša. Pozivamo ih i oni žive, naši pokojni prijatelji, pjesnici, dobročinitelji. To uočavamo i u ovom osvrtu.

Savršeni, imaju li oni ljudske potrebe, ili se mi varamo? Ljubavna poezija u «Pismu Andrijani» čini se kao nastavak «Zaljubljeničkog jezika» iz 1997. godine, koji je pomno čuvan u škrinji emocija i sad je skinuta patina. I evo nam puno neizrečene ljubavi, skrivene iza sna i jave.

Pjesnik Josip Jakov Planjinić preispituje u svoju suzdržanost mladića i emocije zrelosti. Štih tradicionalizma nose ljubavne poruke «Volim te Andrijana», a drugima tvrdi fanatizmom idealiste kako je sve moguće u ljubavi. Kvantitet je postignut. Davati takvu ljubav veliko je bogatstvo koje će raznježiti svakog čitatelja. Na ovo pismo neće odgovoriti samo Andrijana...

Bog i nebo su urezani u naš početak i kraj, dok krajolici pjesnikovih emocija obuhvaćaju nedokučiva

svemirska prostranstva. U pjesmi «Zašto mi je potrebno nebo» Josip se pita a istovremeno stvara savršeni spoj nespojivog u koketiranju plamena i jezika romantika.

Žudnja zemlje i neba kroz jezičke plamenih istraživanja. Taj plamen koji neprestano tinja u njegovoj poeziji, ovaj put i egzotično (meksički) gori... Bez patetike, uvijek krajnje iskren Josip Jakov nas uvodi u svijet koji će tek doći. Isto tako nikada neće zaobići detalje kroz haiku. Stihovi koji traju, žive u prirodi, u šumi, polju, skrivenim stazama puževih pokreta i onih u tragovima pijeska dalekih putovanja. Svijet je njegov život.

Njegov stih odbacuje konvencionalnost. Josip jednostavno «juri» ispred vremena, ali nikada ne zaboravlja metafizički prikaz etičkih osjećaja. Nepredvidljivo – predvidljiv.

Stela Hrvojčec

Univerzalne poruke bračke intelektualke

(Vesna Trutanić, Moji puti, *vlastita naklada, Zagreb, 2003.)*

Osamdeset i sedam pjesama ove zbirke svojevrsna su ispovijest jedne suptilne, hipersenzibilne ženske duše. Zbirka se otvara lirskom prozom *Put u Zirje* u kojoj se nagovještava tematika: rodni kraj, djetinjstvo, idilični krajolici, osebujni ljudi, životne spoznaje, rat, ljubav, nostalgija..., a nakon ove lirske proze slijede pjesme ispjevane bračkom čakavicom.

Pejsažne pjesme s motivima kamena, neba, sunca, mora i nevera predstavljaju viziju Brača viđenog očima autohtone otočanke. I ako pejsaž karakterizira svog pjesnika, dobit ćemo sliku žene emotivno vezane za svaki detalj svog rodnog otoka. I kamo god ide, on je s njom i u njenom srcu. I ljudi njegovi što žive na kamenu i od kamena:

Nema na Braču ni šenice ni kukuruza,
sami kamen i koja loza za učinit
kap crnega vina.
Bračani od kamena moraju i kruh stvorit
i neka znate da to činidu.
Pitate se kako?
To nikad nećete naučit,
Morate se na njegoven kamenu rodit.

U taj pejsaž i među te ljude ukomponirani su otac i mati: majka kao simbol sveopće dobrote, a otac – sinonim neuništivog težaka, čovjeka okrenutog obitelji i radu:

Ma od čega je ugradjen, volila bi znat?
Ča je to ča mu daje toliku snagu,
poštenje, dobrotu i jubav
i onu mirnoću, onu teplinu u očima?

Moj otac van je brdo od čovika
sa dva velika plava mora u očima
i srcen u njidrima ko vela, vela facada
ča kuca za me...

Ljubavna tematika ovdje se manifestira kao monolog iz kojeg se iščitavaju varijacije samoće, čežnje, razočaranja, nade, prigušenog erosa, ženskog egoizma...

Nisan sama
kad san sama,
sama san
kad san s tobon sama.

Dominira izvjesna čežnja za savršenstvom, apsolutnim razumijevanjem, idiličnom srećom. Negdje u podsvijesti čuči strah od nezaštićenosti, napuštenosti i samoće. Rijetki su trenuci radosnog, opuštajućeg smirenja.

Pogubne ratne strahote izazivaju čuđenje, prkos i gnjev. U pjesmi *Bižte ća* gnjev je izražen dječjom naivnom jednostavnošću i ženskim prkosom:

Bižte, kad van govorin,
jer moja je jubav jača od vaše mržnje
i moj bis od vaših topov,
a moje misli letidu povrh vaših avijonih
i nikada ih nećete osvojit.
Zato, bižte ća i ostavte moj Brač
jer on voli mene, a ne vas.

U drugoj pak antiratnoj pjesmi simbol agresora je crna čizma koja gazi mali žuti cvijet, a u trećoj nakon strahotnih ratnih zbivanja i preboljenih rana ostaju duboki ožiljci u duši:

Sad je zaresla,
bol je fermala
i opet živen.

Ma je osta veliki friž
koji mi nikad neće dat zaboravit.

Posebnu draž ovoj zbirci daju lirske minijature u kojima se zrcali maštovit i bogat spektar motiva. Do izražaja naročito dolaze univerzalne poruke o životu, o vjeri, o ljudskoj prirodi, otuđenosti...

Čovik van je digod sam
i odiljen od svita
ko Brač od Spita
i uzalud čeka trajekt
koji bi ga odve
do drugega čovika.

***

Zbirka pjesama *Moji puti* svojevrsni je intimni dnevnik s naglašenim promišljanjima o univerzalnim problemima, posebno o onima gdje je u središtu čovjek kao jedinka u društvu i njegov odnos prema svom okruženju. Ima i humoristički intoniranih pjesama koje otkrivaju još jednu dimen-

ziju autoričine saživljenosti sa svojim krajem. Takva je karnevalska *Pegula:*

Jure moj, bije si mi dobar,
Jure moj, sunce moje milo,
a boje da si mi i umri
nego da ti se ča dogodilo!

Ispjevana slobodnim stihom, jednostavnim, gotovo razgovornim jezikom lako čitljive metaforike, ova zbirka krije u sebi dubokohumane poruke. Dodatni šarm daje joj čakavski dijalekt kroz koji se naprosto osjeća dah Mediterana, progovara duša domaćeg čovjeka vezanog za rodni kraj pa ma kako daleko bio.

Jure Karakaš

Biskup Duh

(Marijan Lipovac, Biskup Duh, *izd. Hrvatsko-češko društvo i Vijeće češke nacionalne manjine Grada Zagreba, Zagreb 2006.)*

Pod gornjim naslovom dobili smo vrijednu knjižicu o prvom zagrebačkom biskupu Duhu, autora Marijana Lipovca, koji je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu završio studij povijesti i bohemistike. Lipovac od 2001. radi kao novinar u dnevnom listu *Vjesnik*, a od 1997. godine član je Hrvatsko-češkog društva, gdje od 2005. obnaša dužnost tajnika Nakladnici su: Hrvatsko-češko društvo i Vijeće češke nacionalne manjine Grada Zagreba. Knjižica je napisana prigodom imenovanja *Stuba biskupa Duha* koje iz Tkalčićeve ulice vode prema Opatovini i crkvi Sv. Franje, a time se je Zagreb, nakon više od 900 godina, odužio svom prvom biskupu.

Zanimljiv predgovor napisao je akademik Josip Bratulić, koji uz ulogu biskupa Duha ističe i onu Čeha u kulturi hrvatskoga naroda (str. 9 – 12).

O prvom zagrebačkom biskupu Duhu govori Felicijanova povelja iz 1134., a i kasniji izvori. Duh je po narodnosti bio Čeh, čovjek časnoga života, a za prvog zagrebačkog biskupa postavio ga je kralj Ladislav, utemeljitelj Zagrebačke biskupije. U službu ga je uveo kraljev dvorski kapelan Fancika, pomoćnici su mu došli iz Šomođske i Zaladske županije, a Zagrebačku biskupiju kralj je obdario posjedima.

Knjižica je podijeljena u više manjih poglavlja: *Duh – prvi zagrebački biskup, prvi imenom poznati Zagrepčanin i prvi poznati Čeh u Zagrebu i Hrvatskoj* (str. 13 – 16). *Teorije o podrijetlu biskupa Duha: da je bio glagoljaš iz Češke, da je bio latinaš iz Češke, da je bio domaći Čeh i glagoljaš* (str. 17 – 28). *Što se biskupu Duhu ubrajalo u zasluge: da je donio u Zagreb prve crkvene knjige i predmete, da je autor prvog spomenika hrvatskog jezika (glose u Radonovoj Bibliji), da je zaslužan za zaživljavanje latinskog naziva Zagrabia* (str. 29 – 34). *Je li biskup Duh bio Slovak?* (str. 35 – 36). *Biskup Duh u srednjoeuropskom kontekstu* (str. 37 – 38). *Je li Duh prezime?* (str. 39 – 40). *Je li biskup Duh svetac?* (str. 41 – 42). *Gdje je i kako živio biskup Duh?* (str. 43 – 44).

Budući da su povijesni izvori o biskupu Duhu skromni, autor donosi i što o biskupu Duhu i životu Zagreba onog vremena piše Ana Grabovac u svom romanu *Prvo lice Zagreba* (str. 45 – 50), dok *Zaključak* sažeto donosi što o biskupu Duhu znamo iz povijesnoga izvora – Felicijanove povelje iz 1134. godine, a tu je i ono što se o biskupu Duhu pretpostavljalo (str. 51 – 53). Na kraju je popis literature (str. 55 – 57), kao i bilješka o autoru (str. 59), i izdavačima (str. 61 – 62).

Ovo je knjižica, napisana stručno i pregledno, a opremljena je znanstvenim aparatom i vrijednim svjetlopisima. Sažeto donosi sve povijesne izvore te mišljenja i teze pojedinih stručnjaka i povjesničara, vezane uz tu tematiku. Bilježi i ono literarno, prigodno i propovjednički. Ukratko: na jednom je mjestu skupljeno gotovo sve o biskupu Duhu. Knjižicu preporučujemo ponajprije zbog njezina pouzdana sadržaja, u kojem su povijesna vrela i mišljenje ozbiljnih znanstvenika razlučeni od literarne fikcije.

Stjepan Kožul

HKD Napredak Vitez – od kontinuiteta prema vrsnoći

Mali su nakladnici u pravilu lokalna pojava, ali ne moraju nužno imati lokalni značaj za kulturu šire zajednice. Kako u Bosni i Hercegovini ni tzv. veliki nakladnici, ako uopće postoje, nemaju dometa ni do polovice države, potrebno je valorizirati pojavu malih nakladnika. Naime i među njima postoji nekoliko oblika. Tu su prije svega sporadični nakladnici, udruženja koja se slučajno, kada se ukaže prigoda, bave izdavanjem određenih publikacija i knjiga užega stručnoga ili lokalno značajnoga djela i autora. Postoje i mali, privatni nakladnici koji se bave svime i svačim, a najmanje književnošću. No postoje i mali nakladnici iz velike obitelji kulturnih društava kao što su Preporod, Matica hrvatska, Prosvjeta, Napredak i slična udruženja građana. Ovdje upravo govorimo o jednom iz ove zadnje skupine.

HKD Napredak, podružnica u Vitezu, posebno se afirmirala na polju nakladništva što potvrđuje kontinuitet i raznovrsnost te sve izraženija izvrsnost produciranih izdanja. Količina nije pokazatelj koji određuje uspješnost malih nakladnika, ali u posljednjih desetak godina ova podružnica godišnje u prosjeku objavi 6 knjiga, što samostalno, ili kao sunakladnik: tu su proza, poezija

i publicistika, među kojom posebno mjesto zauzimaju kalendari i ljetopisi. U ovom tekstu osvrnut ću se samo na knjige poezije. Naime, vidovitošću pokojnoga Marka Martinovića, utemeljena je i edicija POEZIJA, u kojoj je dosad izišlo 17 naslova: Ivo Totić, CRNA FIZIKA, 1995. Marko Martinović, ZVONA I TIŠINE, 1996. Ivo Totić, KAD MJESEC POTONE ZA GRADINOM, 1997. SVJETLOST U SUMRAKU, Panorama hrvatske lirike središnje Bosne, 1997. Anka Topić, IZGUBLJENA ZVIJEZDA, 1998. (pretisak iz 1908.). Ivo Ćurak, CVJETANJE NEBA, 1998. Sanja Babić Đulvat, OKO RTA DOBRE NADE, 1998. Lucija Marković Šakić, ZVIJEZDE IZNAD SUZNE DOLINE, 1999. Đurđica Čilić, MAPA SRCA, 2000. Lucija Marković Šakić, PJESMA SVUDA NIČE, 2001. Finka Filipović, OTAJSTVO SAMOĆE KALEŽA, 2004. Lucija Marković Šakić, NETKO JE UBIO PROLJEĆA, 2004. Dragan Mučibabić, ŽIVOT TJERAM U GALOP, 2004. Ivan Maros, IZMEĐU NIČEGA, 2005. Anto Gavrić, U DAHU SAMILOSTI, 2006. Ivan Vidović, ŽUBOR SVEGA, 2006. Dragan Mučibabić, NA DLANU VREMENA. 2006.

Od ovih 17 naslova, osam su pjesnički prvijenci, jedna knjiga je pretisak, jedna je drugo, prošireno izdanje, jedna zbornik, a ostale su drugo ili treće djelo navedenih autora. Zanimljivo je i hvale vrijedno da je sedam knjiga napisalo pet autorica iz Lašvanske doline.

Između njih svakako treba izdvojiti Sanju Babić Đulvat i Đurđicu Čilić, koje su se pojavile kao rezultat osobnog stvaralačkog napora i spremnosti HKD Napredak u Vitezu da posebno podupre pojavu prvih knjiga žena, zahvaljujući činjenici da je ova podružnica i utemeljila nagradu *Anka Topić* za prvu knjigu poezije žena na hrvatskom jeziku.

Knjige *Oko rta dobre nade* (1998). i *Mapa srca* (2002.) su ušle u najuži krug knjiga nominiranih za nagradu "Anka Topić".

Poezija Sanje Đulvat pojavila kao se tračak nade u sumraku tadašnje bosanskohercegovačke duhovne zbilje.

A razigrana poezija Đurđice Čilić, kao zraka sunca iza oblaka, donijela nam je svjetlost suvremene europske poezije. Razigranost kao način poetskoga mišljenja i osjećanja, ne ona larpurlatistička igra riječima, nego igra stihova sa stvarnošću, neosporna je dimenzija poezije ovoga doba. Malo je pjesnika u Bosni i Hercegovini koji su uhvatili to europsko ozračje u poeziji a u tom malom krugu našla se i Đurđica Čilić – Škeljo.

Prva knjiga u ovoj ediciji *Crna fizika* Ive Totića, neosporno spada u one kakve se u Bosni i Hercegovini pojavljuju jednom u deset godina. Čitanje je ove knjige nalik odgonetanju snova. Ako pogledamo godinu u kojoj je nastala, osvjedočit ćemo se da je ta knjiga ratnohuškače zapravo osudila prije i više nego Haaški sud. Da se pojavila u Zagrebu ili Sarajevu, bila bi svojevrsna senzacija u estetskom, ali i u sadržajnom smislu, no ovako ju je progutao blagi zaborav, nemogućnost da nađe veći krug čitatelja izvan Viteza i okolice, te nekoliko redakcija i priređivača antologija. Da se sada objavi drugo izdanje, ova bi knjiga zasigurno potvrdila svoju vrijednost i bi moju ocjenu da je riječ o knjizi desetljeća.

U skupini knjiga koje zaslužuju posebnu pozornost svakako je i drugo, znatno prošireno izdanje *Zvona i tišine* Marka Martinovića, koji na književnom svodu sjaji kao pisac kratkih priča, ali se neosporno radi o pjesniku čiji su se pjesmotvori duboko usadili u duše ljubitelja lijepe riječi u Lašvanskoj dolini.

Pjesnički prvijenac Ivana Marosa *Između ničega* je dozrela poezija s kojom se komunicira lako, upravo zato što se i on spontano poigrava sa svojom percepcijom naše zbilje.

Druga knjiga poezije Ante Gavrića *U dahu smailosti* pokazuje da je to poezija čovjeka sa stavom, s osobnim načinom doživljavanja svijeta oko sebe, čovjeka s darom istinskoga pjesnika, čovjeka koji ima što reći, zna reći a u međuvremenu je još domišljao kako to reći.

Posljednja, netom objavljena knjiga u ovoj ediciji *Na dlanu vremena* druga je knjiga poezije Dragana Mučibabića. Ona će posvjedočiti da su se s razvitkom ove edicije razvijali i njezini autori i tako nam je ovaj pjesnik podario knjigu koje se ni u kom pogledu ne bi zastidjeli ni u kakvoj kulturnoj metropoli. Knjiga je to o kojoj će se tek progovoriti i ona zorno pokazuje da nije bitno gdje pjesnik živi i gdje objavljuje već kako piše.

Anto Zirdum

Obilje vrela za povijest otoka Paga

(Blaž Karavanić, Građa za povijest grada i otoka Paga, *izd. Stolni kaptol Sv. Stošije, Zadar 2006, 440 str.)*

Nedavno je u izdanju Stolnog kaptola Sv. Stošije u Zadru iz tiska izašla knjiga autora don Blaža Karavanića pod naslovom: «Građa za povijest grada i otoka Paga». Treba odmah reći da je ovaj rukopis nastao do 1940. godine, dakle vrlo davno. Donedavno je on bio poznat tek nekolicini povjesničara, a sada je dostupan svima.

Don Blaž je zarana počeo skupljati gradivo glede povijesti rodnog mu grada i otoka, u nakani da jednom objelodani njihovu posvemašnju

povijest, ali za života u tome nije uspio. Istina, nije stekao naobrazbu povjesničara, ali je taj manjak nadopunjavao začudnim marom i izvrsnim poznavanjem latinskoga, talijanskoga i njemačkoga jezika, koje je koristio pri konzultaciji arhivskih izvora i starije literature. Zahvaljujući njemu doznajemo veliku množinu podataka iz prošlosti otoka, od prvih početaka života na njemu do Drugog svjetskog rata. Naime, on ovdje podastire svoja saznanja o prošlosti otoka, pozivajući se na izvore i relevantnu literaturu. Štoviše, ponekad donosi originalne ili prevedene tekstove značajne povelje za pašku povijest. Pisac se najviše oslanja na rukopisne zapise paškog povjesničara Marka Laura Ruića, ali isto tako na Ivana Lucića i druge autore koji su doticali predmet njegova promatranja. Pri tome nije izostavio ni izvore zadarskih pismohrana. Naime, on je priopćio mnoštvo zanimljivosti o upravi otokom, političkim zbivanjima na njemu, zanimanju njegovog pučanstva, znamenitim obiteljima i pojedincima, crkvenim ustanovama i njenim osobama, običajima i sl.

Nažalost, «rukopis» nije posve stručno i sustavno napisan, što se mora pripisati piščevu nedostatnom poznavanju metodologije povijesti. Dakle, uočljivo je često ponavljanje, miješanje povijesnih razdoblja i nedosljednost u izlaganju materije kojom autor raspolaže. U zanosu da svom rodnom otoku prida što veće značenje, on tu materiju rasteže i tako razvodnjava bit problema.

No, unatoč nedostacima ovo djelo zaslužuje pozornost znanstvenika mnogih struka, a ne samo povjesničara. Kako je jedina povijest otoka Paga napisana prigodno i ukratko, to će se ipak ovoj knjizi obradovati najviše ovi potonji. Jednom riječju, više nego hvalevrijedna nakana nakladnika da ukaže na postojanje ovako vrijednog «rukopisa». Ovo je najmanje čime smo se mogli odužiti don Blažu, zaljubljeniku u svoj rodni otok.

Šime Peričić

Da se ne zaboravi

(Milan Marušić: *Žrtve komunističkog zlodjela u Zagrebu, svibnja 1945*)

Milan Marušić rođen je 9. 2. 1926. godine u Udbini, na Krbavi od majke Kate, Ličanke i oca Mile Dalmatinca. Otac 1928. godine bježi u Ameriku spašavajući glavu od starojugoslavenskog režima. Milan se školovao na Udbini. Kao dječarac često je ministrirao u crkvi sv. Nikole. Svršetkom osnovne škole upisuje sjemenište «Ožegovicianum» u Senju. Godine 1937. pristupa tajnoj političkoj organizaciji Starčevićanska mladež zvana «Uzdanica». Svjedok

je četničkih zlodjela 1936. godine. Već je bio široko odjeknuo Velebitski ustanak, koji je probudio nadu hrvatskom življu. Zato je 1941. i rat dočekan kao konačno izbavljenje iz pandži Karađorđevića.

U tom ratnom vrtlogu naš se Milan zatekao na križnom putu. Doživljava progon Udbinjana 1942. godine, o čemu je napisao knjigu. Obitelj mu je stradala: pogibaju četiri člana. Iako mlad, prima dužnost stožernog vojničara, ali je njegova mladost ponukala pretpostavljene da ga upute na školovanje u Osijek, pa u Zagreb. Godine 1944. biva upućen na časničku izobrazbu u Njemačku: Stocherau, Linz i Prag pod vodstvom generala Matije Čanića. Nakon izobrazbe vraćen je u Hrvatsku za Novu godinu 1944/45. Kao zastavnik HOS-a dobiva vojni raspored u I. posadnu bojnu I. doknadne pukovnije u Samoboru.

Događanja se ubrzavaju. 5. na 6. svibnja 1945. g. prepolovljena jedinica kreće prema zapadu. U Dravogradu dolazi do silnih okršaja. Milan s prijateljima pada u ropstvo Bugara, koji ih predaju JNA. Slijedi povratak u Samobor, u logor «Stražnik». Mještani im pokušavaju ublažiti muke donošenjem hrane. Iz logora je otpušten u prosincu 1945. godine.

U Koprivnici pronalazi majku kao izbjeglicu iz Udbine. Stalno je na oku Udbe, pa se sklanja u Krašić, gdje je preko veze udomljen kao pastir i služak u kući Kate Ćuk i Mate Stepinca (brata Stepinčeva). Kasnije dolazi u Zagreb i preko nekih veza zapošljava se u Ministarstvu šumarstva. Kao stipendist Ministarstva šumarstva, upisuje Savezni srednjotehnički mjernički odjel.

No muke ne prestaju. Isključen je s fakulteta. Oduzeta su mu sva prava i stipendija. Nakon poduljeg vremena, kako sam kaže, «diplomirao sam na Visokoj tehničkoj školi smjer geodezija». Radio je godinama kao stručnjak za niskogradnju, na regulaciji i trasiranju rijeke Krapine, zagorske magistrale, na kumrovečkoj pruzi, na hidrocentrali Gojak, na regulaciji Une i Save...

Nakon 12 godina radi u ekipi za osnivanje Direkcije za izgradnju Novog Zagreba., a posebna mu je radost angažiranje oko crkve sv. Križa. Angažirao se i oko osnutka ličkosenjske biskupije.

Vrijeme u mirovini ne provodi mirujući, nego čini sve da stradanja Hrvata ne ostanu bez odjeka.

Na tom je tragu i ova njegova knjiga, koja evidentira stradanja u Zagrebu, oko njega i na Sljemenu u zoru „novoga doba“, koje je započelo 1945. godine. Knjigu su pročitali eminentni stručnjaci, osvjedočeni domoljubi i toplo je preporučili.

Naročito je preporučuje prof.dr. Zvonimir Šeparović, predsjednik Hrvatskog žrtvoslovnog društva: «Ovo je knjiga o partizanskim zločinima poslije svršetka rata u svibnju 1945. godine u Zagrebu i okolici. Zločinima bez primjera. Milan Marušič traži dokaze, nalazi svjedoke s kojima obilazi ubijališta. Ovo su neke od lokacija, mjesta zločina. Treba ih upisati velikim zlatnim slovima radi dragocjene krvi prolivene: Prečko sa 3.500 ubijenih, Zaprešić Šljunčara (1.200), Mirogoj 'Črljeni Jarek', danas Krematorij (2.500), Jankomir (1.500), Ponikve-Šume (5.000), groblje u Gornjem Vrapču (620), potok Bliznec kod Šumarskog fakulteta (500), Kanal, danas Autobusni kolodvor u Zagrebu (1.900 ubijenih). Naš autor sluša svjedoke, bilježi, istražuje humke i grabe i dolazi do zastrašujuće brojke: 26.000 (dvadeset šest tisuća) ubijenih u Zagrebu.

Istovremeno, priprema se pravi pakao za bolesnike i ranjenike u bolnicama: lakši su otpušteni i krenuli za svojom sudbinom, nepokretni, nemoćni ostadoše u svojim krevetima na milost i nemilost. 'Zagreb ulazi u sablasnu tišinu koju poznaje groblje. Steže se komesarski obruč oko teških ranjenika.' Komesari OZN-e i vojne policije rade plan za likvidaciju ranjenika svih bolnica u Žagrebu, Rebro, Vlaška 87, Kunišćak, Sv. Duh, Milosrdnih sestara u Vinigradskoj, Bolnica za plućne bolesti Brestovac, privremene bolnice: Ratkajev prolaz, Savska cesta (sada Pedagoška akademija), Runolist na Sljemenu. *'Čišćenje bolnica od teških vojnih ranjenika radilo se noću utovarom u kamione. Sa sigurnošću se govori za stratišta na kojima su bolnički teški ranjenici pogubljeni: Jazovka na Žumberku-Sošice, Fučkarov Jarek na Mirogoju – današnji Krematorij, Dotrščina i Čračanska Jazovka-stratišta'*, utvrđuje naš autor na temelju vjerodostojnih svjedoka: *'Ubijeno je 4.791 ranjenika iz zagrebačkih stalnih i privremenih bolnica. 'Ubijeno je pet tisuća nemoćnih hrvatskih ranjenika!'*

Ili akademik Dubravko Jelčić: «Zahvaljujući naporima neumornih istraživanja g. Marušić, danas evo znamo i sve pojedinosti toga zločina. I ne samo da ih znamo, nego sad imamo i relevantnu dokumentaciju o njima. Znamo sve lokacije, znamo i broj žrtava u svakoj od opisanih jama. Znamo i okolnosti pod kojima su zločini izvršeni, a znamo i mnoga imena zlotvora koji su ih počinili. A naredbodavce smo znali i prije; oduvijek!»

Ili prof.dr. Josip Sečen, dipl.ing.: «Tako nam je o ponašanju «oslobodi-telja» ostao jedini napisani dokument koji nakon statističkih podataka završava sa «Smrt fašizmu – sloboda narodu!», onaj od gosp. Miroslava Haramije. Da nije bilo njegove hrabrosti, ili možda ludosti, jer se i on mogao nakon obavljenog posla pridružiti žrtvama u nekoj jami, nikada se ne bi znalo o tragičnoj sudbini tolikog broja pobijenih nedužnih ljudi na tako malom prostoru odnosno, o načinu likvidacije uglavnom civila od strane oslobodilačke Jugoslavenske Armije. Desetljećima je čuvao taj dokument i nosio tajnu o toj tragediji Hrvata u sebi, davajući im poštovanje paljenjem svijeća na dan Svih svetih. Sreća za njega i sve nas da je došla 1990. godina, da je nastupilo vrijeme kada se o zataškivanim istinama počelo javno svjedočiti.»

Ili prof.dr. Nedjeljko Kujundžić: »Vrijednost je autorova kazivanja u tome što se temelji ne samo na otkrivenim grobnicama po sljemenskim padinama, nego i po svjedočenjima preživjelih Hrvata iz toga holokausta. Kombinacijom, dakle, dokumenata zemnih ostataka žrtava kao i živih iskaza, Marušić je malo pomalo uspostavljao istinu o partizanskim zlodjelima u i oko Zagreba.

Zahvaljujući upornom i dugotrajnom traganju za hrvatskim žrtvama, Marušić je u knjizi potanko elaborirao stratišta: *Strmec, Lonjšćina, Zdenčec, Bjelćenica, Gračani i Brestovac.*

Ili Vlado Čutura, novinar: »Knjiga 'Sljemenska stratišta – komunistička zlodjela' kapitalno je djelo autora Milana Marušića.

Više od 65.000 nevino ubijenih Hrvata 1945. u zagrebačkoj regiji traži dužno poštovanje. Nevine žrtve bolnice Brestovac, u Gračanima i u gradu Zagrebu, sjeme su opstojnosti hrvatskog naroda.

Da nam se prošlost ne bi ponavljala, ono što se dogodilo mora ostati zapisano, pa je vrijedi prilogom poduprijeti Marušićevo kapitalno djelo. Svaki prilog koji bi pomogao da knjiga ugleda svjetlost dana, pridonijet će produbljenju samosvijesti hrvatskoga naroda.»

Riječju, Milan Marušić zaboravu otima ono što se ne smije zaboraviti.

Grga Rupčić

IKA od 15. XI. 2006. donosi prikaz skupa o Hrvatskom katoličkom akademskom društvu «Domagoj» u povodu 100. obljetnice njegova osnutka 10. XI. 1906. u Zagrebu. Skup je održan u organizaciji HKD-a sv. Jeronima u dvorani DI u Palmotićevoj ulici u Zagrebu. Na njemu su govorili *Radovan Grgec, Stanislav Vitković* i *Vladimir Lončarević*.

* * *

U «Crkvi u svijetu», br. 3/06, *Ivan J. Bošković* piše o životu i djelu *Đure Vilovića* u članku «Vilovićev obračun s vjerom, Crkvom i narodom». Napustivši svećeništvo, Vilović je prešao na «drugu stranu» i konačno bio suđen kao član četničkog vrhovništva.

* * *

«La Croix» od 16. XI. 2006. objavljuje članak *Elodie Maurot «Thomas Merton* – combat pour la paix» (Borba Thomasa Mertona za mir).

* * *

Kod nakladnika «Parole et Silence» objavljena je knjiga francusko-židovskog književnika *Claudea Vigéea* «Pentecôte à Bethléem» (Duhovi u Betlehemu).

* * *

Kod Cerfa je objavljena knjiga «Dieu a-t-il besoin de l'écrivain» (Treba li Bogu pisac?) o djelu *Péguyja, Bernanosa* i *Mauriaca*.

* * *

U vezi s Papinim putom u Tursku 29. XI. 2006. i njegovim predavanjem u Regensburgu govorio je na Radio-Zagrebu *Šefko Omerbašić*.

* * *

Katharine Jeffers Schori izabrana je krajem studenoga 2006., u 52. godini života, za primasa američke episkopalne Crkve. Krštena je u katoličkoj Crkvi, ali je u 9. godini prešla na anglikanizam i postala u Nevadi član episkopalne grane anglikanske Crkve a kasnije i njezin biskup u Nevadi. Diplomirana je biologinja, pilot i majka jedne kćeri. Rođena je na Floridi i udana za matematičara.

* * *

Sveučilište u Zadru objavilo je monografiju *Marijana Oblaka «Paul Claudel* – obraćenik, diplomat, književnik».

* * *

U «Hrvatskom slovu» od 1. XII. 2006. *Nikola Bićanić* piše o «Danici 2007» a *Nevenka Nekić* objavljuje putopis «Od Zadra do Rovinja».

* * *

Radio-Marija emitirao je 6. XII. 2006. razgovor u povodu predstavljanja knjige *Darka Sagraka* o *Mili Budaku*.

* * *

U «Mogućnostima», br. 10-12/06, *Živan Bezić* objavljuje članak «Manipulacija jezikom», a *Đuro Vidmarović* piše o *Oleksandru Šimonoviću*.

* * *

U Palači MH u Zagrebu održan je 1. i 2. XII. 2006. znanstveni skup o *Janku Draškoviću* (1770. – 1856.).

* * *

U Zagrebu je 16. XII. 2006. svečano proslavljena obljetnica Hrvatskoga katoličkog liječničkog društva.

* * *

Teolog *Hans Küng* dobio je nagradu «Lev Kepelev» za međureligijsku solidarnost.

* * *

Kardinal *Bozanić* završio je 10. XII. 2006. svoj posjet Hrvatima u JAR-u.

* * *

«Školske novine» od 12. XII. 2006. donose prikaz «Marulića» 5/06.

* * *

Na tribini Hrvatske paneuropske unije u Zagrebu 14. XII. 2006. govorio je *Franjo Zenko* o temi «Perspektive kršćanskog humanizma kao suvremeni izazov».

* * *

24. – 26. XI. 2006. održani su Socijalni tjedni Francuske, na kojima su iz Hrvatske sudjelovali *Marija Belošević* i *Neven Šimac*.

* * *

Jean François Petit piše u dnevniku «La Croix» od 14. XII. 2006. o tri aktualne stogodišnjice rođenja (*Levinas, Mounier* i *Sartre*). U istom broju prikazana je komemoracija nedavno preminulom glumcu *Philippeu Noiretu*.

* * *

Krajem prosinca 2006. održan je skup o «bunjevačkoj naciji», tj. o beogradskoj manipulaciji Bunjevcima. *Tomislav Žigmanov* upozorio je tom prilikom na pokušaju asimilacije hrvatskog naroda u Vojvodini.

* * *

U «Vjesniku» od 21. XII. 2006. *Barbara Matejčić* piše o «Skrivenoj teoriji» *Pavla Pavličića* u članku pod naslovom «Što je *Marulić* htio s Juditom.

* * *

25. XII. 2006. umro je u Zagrebu književnik *BožoKukolja*. On i njegova supruga *Barbara* bili su redoviti suradnici jeronimskih izdanja.

* * *

«Obnovljeni život», br. 4/06, donosi članak *Hrvoja Lasića* o *Marulićevoj* filozofskoj i teološkoj misli te članak *Nikole Stankovića* «Moć i nemoć filozofije u Instituciji *Marka Marulića*».

* * *

U «Hrvatskom slovu» od 22. XII. 2006. *Nevenka Nekić* piše o *Andriji Dorotiću* i o knjizi *Jehude Aniboja*.

* * *

IKA od 3. XII. 2006. objavljuje vijest o misi za članove HKD-a sv. Jeronima u crkvi Ranjenog Isusa u u Zagrebu.

* * *

«Famiglia cristiana», br. 51/06, donosi članak *Eugenija Archidiacona* o *Marcellu Mastroianiju* pod naslovom «Un eterno bambino chiamato Marcello» (Vječno dijete po imenu Marcello).

* * *

Kardinal *Vinko Puljić* primio je u Sarajevu 13. XII. 2006., na njegovu inicijativu, člana Predsjedništva BiH *Željka Komšića*. Kardinal je i opet istaknuo jednakopravnost svih građana BiH i njihovo pravo na identitet i sigurnost.

* * *

Samir Khalil Samir, profesor islamistike i povijesti arapske kulture na Sveučilištu sv. Josipa u Beirutu i na Papinskom orijentalnom institutu u Rimu, istaknuo je za Agenciju Asia-News kontinuitet između govora *Benedikta XVI.* u Regensburgu i njegovih istupa u Turskoj.

* * *

«La Croix» od 27. XII. 2006. donosi članak *Bernarda Jonhannoa* «Invités par Taizé, 40.000 jeunes se retrouvent à Zagreb» (Na poziv iz Taizéa 40 000 mladih u Zagrebu).

* * *

U Subotici je «Hrvatska riječ» objavila knjigu «Svršetak vražjeg stoljeća» o kalvariji srijemskih Hrvata.

* * *

Glasilo subotičkog ogranka Matice hrvatske, br. 9/06, koje nosi tradicionalno ime «Klasje naših ravni», objavljuje priloge *Đure Frankovića, Petka Vojnića Purčara, Jasne Melvinger, Seada Begovića, Nevenke Nekić, Davora Šalata* itd.

* * *

Udruga «Médecins du monde» (Liječnici svijeta) u Francuskoj je u prosincu 2006. počela dijeliti šatorska krila za beskućnike.

* * *

«Glas Koncila» od 7. I. 2006. donosi članak *Ines Grbić* o predstavljanju knjige nadbiskupa *Marijana Oblaka* o *Paulu Claudelu*. Knjiga je predstavljena na Sveučilištu u Zadru 14. XII. 2006. U istom broju Ines Grbić objavljuje i članak «*Šop* i *Trogrlić*».

* * *

U dnevniku «La Croix» od 20. XII. 2006. *Alain Guillemoles* piše o suvremenoj situaciji u Srbiji u članku pod naslovom «La Serbie se rapproche de l'OTAN» (Srbija se približuje NATO-u).

* * *

«Famiglia cristiana», br. 652/06, piše o mladim romskim glazbenicima koji će biti primljeni u sastav orkestra «Santa Cecilia».

* * *

Početkom 2007. izašla je u nakladi HKD-a sv. Jeronima knjiga *Mije Jurića* «Osamnaesto proljeće», u kojoj autor donosi svoja sjećanja o jugokomunističkom progonu Hrvata.

* * *

U siječnju 2007. Zagreb i Rim sjetili su se na dostojan način 25. godišnjice smrti kardinala *Franje Šepera*, zagrebačkog nadbiskupa i prefekta Kongregacije za nauk vjere. 5. I. 2007. zajedno sa zagrebačkim nadbiskupom služio je u katedrali misu zadušnicu kardinal *Levada*, prefekt Kongregacje nakon kard. *Ratzingera*, Šeperova nasljednika i sadašnjeg pape Benedikta XVI., koji je za tu prigodu poslao posebnu poruku. Na I. programu Hrvatskog radija govorio je o kard. Šeperu i mons. *Velimir Čapek*, najbliži suradnik kardinalov u Rimu i u Kongregaciji, koji sada živi u Zagrebu. Napominjemo da je kard. Šeper, kao i njegov prethodnik kard. *Stepinac*, a posebno mons. Čapek, bio veliki prijatelj HKD-a sv. Jeronima te su i materijalno potpomagali to Društvo, osnovano od kard. Haulika 1868. g.

* * *

«Kršni zavičaj», br. 39/06, objavljuje članak *Mate Marčinka* «Susreti s djelima *Zvonimira Remete*» i pjesmu *Rajka Glibe* «Stanar i podstanar» te «Božićnu čestitku hrvatskom generalu *Anti Gotovini*» iz franjevačkog samostana Humac kraj Ljubuškoga.

* * *

Kod Gallimarda izašla je iz tiska knjiga *Jeana Daniela* «Avec *Camus*, comment résister à l'air du temps» (Kako s Camusom odoljeti duhu vremena). Prema autorovu mišljenju Camus je još uvijek vrlo aktualan.

* * *

Nikola Bićanić piše u «Hrvatskom slovu» od 12. I. 2007. o knjizi *Marije Vukić-Perković* «Velebite, postajo moje ljubavi».

* * *

U «Etudes», br. 1/2007, *Jean-Arnault Dérens* objavljuje članak «Le mythe d'un Kosovo multiethnique» (Mit o multietničkom Kosovu).

* * *

U «Notes et Documents», br. 5/07, *Catherine M. A. McCauliff* objavljuje članak «Responses to J. Maritain's philosophy of Christian engagement with secular society» (Odgovori *Maritainovoj* folozofiji o kršćanskom angažmanu u sekularnom društvu).

* * *

«Vjesnik» od 18. I. 2007. prenosi Hininu vijest o izlasku iz tiska knjige *Mije Jurića* «Osamnaesto proljeće» u izdanju HKD-u sv. Jeronima.

* * *

Tajnik HKD-a sv. Jeronima dr. *Stanislav Vitković* govorio je 8. I. 2007. na Radio-Mariji o novoobjavljenoj Bibliji u starom, ali revidiranom i popravljenom prijevodu *Ivan Evanđelista Šarića*, kojoj je sunakladnik i HKD sv. Jeronima. (Kao i od Biblije u izdanju «Stvarnosti», jedan je dio naklade dodijeljen HKD-u.)

* * *

Muzikologinja *Katarina Livljanić* u siječnju je 2007. u Parizu praizvela glazbenu verziju *Marulićeve* «Judite» u režiji *Sandre Hržić*. U isto vrijeme postavljena je ondje izložba «Split u Marulićevo doba».

* * *

«Corriere della Serra» od 9. I. 2007. donosi članak *Emanuelle Severini* o slučaju varšavskog nadbiskupa *Stanislawa Wielgusa* i njegovoj lustraciji. U istom broju *Bernard-Henry Levi* objavljuje članak «America, non fidarti di Huntington!» (Ameriko, ne vjeruj *Huntingtonu*!).

* * *

U «Herder Korrespondenz», br. 1/07, objavljen je članak *Ludwiga Schönbergera* «Auslegung statt Übersetzung?» (Izlaganje umjesto prijevoda?) s kritičkim osvrtom na «feminiziranje» i «neutraliziranje» nekih izraza u «Bibel in gerechter Sprache» (Biblija na ispravnom jeziku). Feministički «prijevod» Biblije u mnogočemu je šokantan (ako ne smiješan), koliko god da smo svjesni kako se i biblijski prijevodi moraju mijenjati, kao što se i biblicistika s vremenom mijenja poput svake druge znanosti.

* * *

U Hrvatskoj paneuropskoj uniji u Zagrebu održao je 1. II. 2007. *Stjepan Baloban* predavanje «Kršćani i Crkva u javnom životu u Hrvatskoj». Sudjelovanje kršćana u javnom i političkom životu bila je uglavnom i tema jeronimskog simpozija prigodom 100. obljetnice osnutka HKAD-a «Domagoj».

* * *

«Hrvatsko slovo» od 19. I. 2007. objavljuje prilog *Pavla Galića* o pravopisu, u vezi s praksom istaknutih ustanova na tom području.

* * *

«Hrvatski iseljenički zbornik» za 2007., koji je uredila *Vesna Kukavica*, donosi i priloge nekih naših suradnika (*N. Nekić, S. Vulić* itd.).

* * *

U godišnjaku »Colski časnik« za god. 2006., a u povodu uvedbe eura kao nacionalne valute Republike Slovenije, *Ante Bačić Fratrić* objavljuje članak »Od tolarja Marije Terezije do evra«, u kojemu je opisao i ilustracijama popratio sav novac koji se rabio na području današnje Slovenije od carice *Marije Terezije* do uvođenja eura s 1. 1. 2007.

Prof. Miljenko Petranović
(1930. – 2007.)

Nakon moždanog udara umro je 28. I. 2007. u Zagrebu Miljenko Petranović, dugogodišnji član i odbornik HKD-a sv. Jeronima, redovit posjetitelj jeronimskih književnih večeri te jedan od dobročinitelja HKD-a. Rodio se 11. V. 1930. u Sesvetama, a zatim je živio u Novskoj, rodnom mjestu svojega oca, koji je poginuo 1942. kao domobranski časnik u Požegi. S bratom blizancem i majkom živio je i u Novoj Gradiški i Pakracu, a potom je pohađao V. realnu gimnaziju u Zagrebu, pa gimnaziju u Vinkovcima, te maturirao na II. realnoj gimnaziji u Zagrebu 1949. Majka je radila kao bankovna činovnica, a Miljenko je počeo studirati fiziku i matematiku na PMF-u. Zatim je prešao na Višu pedagošku, gdje je i diplomirao 1956. Zaposlio se u školi u Nijemcima, odakle je otišao na odsluženje vojnog roka u Valjevu i Kraljevu. Po povratku iz vojske radio je kao nastavnik u Oroslavlu, i tu se oženio školskom kolegicom, koja ga je napustila za vrijeme izdržavanja zatvorske kazne. Bio je naime osuđen kao nacionalist i hrvatski rodoljub. Vrativši se s robije radio je kao skladištar pa kao knjižničar i arhivar u ATM-u.

Iako ga je žena napustila, nije se više ženio. Bio je i ostao praktični katolik. Osnovno vjersko usmjerenje primio je u roditeljskom domu, a od 1943. bio je revan član Marijine kongregacije u Palmotićevoj i Kursilja. Nastavio je sa svagdanjim odlaskom na misu i pričest, a istaknuo se kasnije kao vrlo aktivan član HKD-a sv. Jeronima. Život ga nije milovao, ali je uvijek ostao dosljedan vjernik i rodoljub, pa su ga i nakon robije često zatvarali po nekoliko dana. Redovito je odlazio na Sljeme, i to mu je bila zapravo jedina razonoda. Odolijevao je kušnjama i čestim bolestima, uzdajući se u pomoć Božju, pogotovo nakon smrti brata blizanca i ljubljene majke. Jeronimsko ga društvo nikada neće zaboraviti.

Radovan Grgec

BIBLIOGRAFIJA
Marulić br. 1-6/ 2006. (XXXIX)

ARMANDA, Ivan:
- Dr. fr. Dominik Barač, O. P. – mučenik za istinu 1, 2006, 28-40;
- Dr. fr. Jordan Kuničić OP – hrvatski teolog svjetskoga glasa **3, 2006,** 429-438;
- Dr. fr. Jordan Kuničić OP – hrvatski teolog svjetskoga glasa (nastavak) **4, 2006,** 637-651;
- Akademik dr. fr. Rajmund Kupareo, OP – hrvatski književnik i estetik svjetskoga glasa **5, 2006,** 842-856;
- Akademik dr. fr. Rajmund Kupareo, OP – hrvatski književnik i estetik svjetskoga glasa (II.) **6, 2006,**1077-1089;

BAČIĆ FATRIĆ, Ante:
- Od zamisli do ostvarenja (Ante Jaša, *Galerija Otok 1989. – 1999.*) **1, 2006,** 174-176;
- Pjesnik ljepote otočkoga krajolika (Ante Toni Valčić: *Surgoni sidri*, zbirka pjesama. Nakladnik: Hinus, Zagreb 2004.) **4, 2006,** 822-826;
- Zemljo hrvatska, Bog te blagoslovio! *(Izložba fotografija uz treću obljetnicu pohoda Ivana Pavla II. Zadru)* **5, 2006,** 1019-1021;

BEŠLIĆ, Josip:
- *Kupio mi otac košulju bijelu* **3, 2006,** 524;
- *Nečeg barem ima; Suze nedjeljnog jutra; Vječnost i ljubav; Vječnost; Lijepi cvijete, lijepa Kato* **4, 2006,** 698-700;

BEZIĆ, Živan:
- Tajna materije **1, 2006,** 64-86;
- Civilizacija smeća **3, 2006,** 514-523;
- Put(anja) knjige **4, 2006,** 742-756;
- Jezik, misao i stvarnost **5, 2006,** 952-961;
- Znakovi našeg vremena **6, 2006,** 1150-1158;

BIĆANIĆ, Nikola:
- Doprinos boljem poznavanju Bartola Kašića (Grupa autora: *400. obljetnica prve hrvatske gramatike Bartola Kašića Pažanina isusovca*, izd. Družba "Braća hrvatskoga zmaja", Zmajski stol u Zadru, sv. 7., Zadar, 2006.) **4, 2006,** 811-813;

BILIĆ, Mario:
– *Hvalospjev ljubavi* **3, 2006,** 489-490;
– *Miserere* **4, 2006,** 761-762;
BOGDANIĆ, Neven:
– Mala, kako se zoveš? **1, 2006,** 42-44;
– Sve rijeke svijeta **2, 2006,** 264-265;
– Sjećanje jednog matematičara (I.) **3, 2006,** 480-488;
– Sjećanje jednog matematičara – nastavak **4, 2006,** 701-709;
– Suze prašini daju život **6, 2006,** 1063-1065;
BOROVČAK, Damir:
– Domoljubno vrelo istine i ljubavi za Hrvatsku (Valentina Krčmar, *Hrvatska mojim očima i srcem*, izd. Grafički studio Zaprešić, 2005.) **1, 2006,** 190-195;
BRAJDIĆ, Ivan:
– Grijeh i pokora (*Staromodna pripovijest iz prošlih vremena*) **5, 2006,** 933-950;
– Grijeh i pokora – nastavak **6, 2006,** 1203-1220;
BRKA, Amir:
– Lucina **5, 2006,** 862-870;
– Kukac Kafka **6, 2006,** 1094-1098;
BUDULICA, Ivica Strikan:
– Crna minuta **5, 2006,** 976-980;
– U stupici **6, 2006,** 1171-1188;
BUTURAC, Lojzo:
– Sjećanje na isusovca Loranda Kilbertusa, crkvenog skladatelja **1, 2006,** 23-26;
– Sjećanje na negdašnje ministrantske dane **5, 2006,** 1010-1012;
– Nešto o polemikama u *Maruliću* **6, 2006,** 1238-1240;

CATTANEO, Ruggero:
– Lijepo je govoriti i pisati o onome što se voli **1, 2006,** 55-57;

ČAPEK, Velimir:
– Krčki biskup dr. Josip Srebrnić (Alojzije Ragužin: *Život dr. Josipa Srebrnića, biskupa krčkog. I. dio. Dodatak: Najnovije beatifikacije i kanonizacije*, Punat 2006.,188 str.) **5, 2006,** 1026-1029;

ČIKER, Crnika:
– Od Sljemena do Kamenjaka i nazad (preko Kapele i Vratnika, naravno)
– *sličice iz svakodnevice* **5, 2006,** 879-886;

ĆOSIĆ, Josip Agramer:
– *Mozartova ruža* **3, 2006,** 454;

DOROTIĆ, Branimir:
– Pustolovni Ivica **1, 2006,** 47-53;
– Argonauti iliti Pustolovni Ivica **3, 2006,** 494-511;
DUGEČ, Malkica:
– *Blatne kaljače; Nedovršena oprava; Neka mi ne klecnu koljena; Pred Gospodom* **2, 2006,** 237-239;
– *Neka ne bude vjetra; Nostalgija* **4, 2006,** 663-664;
– *Hrvatska se u riječ unjedrila* (sonetni vijenac) **5, 2006,** 871-878;
DURAKOVIĆ, Zijad:
– *Znamenja; Vječni snijeg Bleiburga; Bleiburško hridno cvijeće* **1, 2006,** 87-88;
– *Titraji tišine; Dah* **6, 2006,** 1099; 1108;

FABI, Massimo:
– U Italiji knjiga i spomen-ploča ocu indoeuropske filologije (S talijanskog izvornika preveo Tvrtko Klarić) **2, 2006,** 371-374;
FLEGER, Dora:
– *Domovina ja sam tvoja* **4, 2006,** 636;
FOMA:
– *U tišini* (I) **2, 2006,** 350;

GABELICA, Ivan:
– Prof. dr. Ivo Zalar probudio se iz zimskoga sna **6, 2006,** 1230-1238;
GALIĆ, Pavao:
– Bastianini «zaboravio» talijansku strahovladu u Dalmaciji (Giuseppe Bastianini, *Volevo fermare Mussolini, Memorie di un diplomatico fascista.* Pref. di Sergio Romano. Milano, BUR, 2005 /Biblioteca Universale Rizzoli/, str. XVIII+414) **2, 2006,** 395-399;
– Knjiga o imovini Zadrana u XIV. stoljeću (*Inventari fonda Veličajne općine zadarske Državnog arhiva u Zadru godine 1325. – 1385*; prepisao

i priredio Robert Leljak; izd. Državni arhiv u Zadru, 2006., sv. I., 458 str.) **4, 2006**, 816-817;
– O političkom dogmatizmu (*Kratko razmišljanje obična čovjeka*) **5, 2006**, 987-989;
– Pekar Nikola i četnici **6, 2006**, 1241-1242;

GAVRIĆ, Anto:
– *Vjerovati; Nešto više* **2, 2006**, 335;
– *Posjet mrtvom domu* **4, 2006**, 776;
GAVROVSKI, Anamary:
– Vuk i Vukolovac **1, 2006**, 108-109;
GERMAIN, Sylvie:
– Putopis po Izraelu **3, 2006**, 455-456;
GLIBO, Rajko:
– *Nasrtaji mutnine; Obeznađenost; Nadolazak sjaja* **3, 2006**, 545-547;
– Vukovi **3, 2006**, 564-569;
G.M. = GRGEC, Radovan:
– „Danica" za 2007. **5, 2006**, 1026;
GRADIŠKA, Ante:
– Smrt «zločestog medvjeda» (i neke druge priče) **1, 2006**, 159-173;
– Miscellanea repetita **3, 2006**, 590-596;
– U ime bezakonja (i beščašća) **5, 2006**, 1001-1009;
GRGEC, Radovan:
– Uz rub (164) **1, 2006**, 1-5;
– Mons. Josip Pavlišić (1914. – 2005.) **1, 2006**, 7-8;
– Uz rub (165) **2, 2006**, 209-212;
– Lazar Ivan Krmpotić (1938. – 2006.) **2, 2006**, 218;
– Josip Braenović (1924. – 2006.) **2, 2006**, 219;
– Uz rub (166) **3, 2006**, 417-420;
– Uz rub (167) **4, 2006**, 627-633;
– Branko Brusar (1921. – 2006.) **4, 2006**, 634-635;
– Uz rub (168) **5, 2006**, 835-838;
– Uz rub (169) **6, 2006**, 1051-1059;

HADŽIALIĆ, Sabahudin:
– Njegova priča (neispričana) **1, 2006**, 139-140;

HIKEC, Andrija:
– *Dedek Štef* **6, 2006**, 1189-1190;
HORVAT, Franjo:
– Sretan spoj dviju poetika (Željko Voborski: *Pjesme za Tugomila*; Alojz Buljan: *Točina*, izd. Ogranak Matice hrvatske Novska, Novska, 2005.) **3, 2006**, 606-607;
– Vrijedne informacije o izdavačkoj djelatnosti (Željko Voborski: *Izdavačka djelatnost na novljanskom području tijekom 20. stoljeća*, izd. Ogranak Matice hrvatske Novska, Novska, 2005.) **3, 2006**, 608-609:
HORŽINEK, Miroslav:
– Na tragu jeden napuštene proizvodnje **6, 2006**, 1163-1169;

ILLE, Ana:
– A. Šenoa i C. C. Branco: od romantizma prema realizmu **6, 2006**, 1138-1148;
IVEZIĆ TALAN, Melanija:
– Tolle, lege! *Trinaest mjeseci* Ilje Stogoffa **2, 2006**, 310-325;
– Lisboa **3, 2006**, 491-492;
– Riječi **4, 2006**, 758-760;

JEVAK, Zlatko:
– Jesenji posjet Subotici **2, 2006**, 375-377;
– Matica slovačka i Hrvati **5, 2006**, 1021-1025;
JURČIĆ, Mladen:
– *Zima* **1, 2006**, 9;
– Ponorne ravnice **1, 2006**, 10-15;
– Temelji kršćanskog anarhizma **2, 2006**, 240-245;
– *Mimo* 4, 2006, 652;
– Azurna ključaonica 4, 2006, 653-662;
– Leševi **5, 2006**, 889-896;
– *Varka?* **5, 2006**, 897;
JURIĆ, Mijo:
– Ulomci uzničkih uspomena **6, 2006**, 1100-1108;
JURIŠIĆ, Šimun:
– Mirjam Tušek (uz obljetnicu smrti) **4, 2006**, 785;

KADIĆ, Husein:
– Guliverovska lutanja po "slavenskom Liliputu" **2, 2006,** 364-370;
KARAKAŠ, Jure:
– Klinci i svemirci (Milan Krmpotić, *Ti su i svemirci imali prste*, izd. Senjsko književno ognjište i Matica hrvatska, ogranak Senj, Senj 2005.) **2, 2006,** 401-403;
– O Teslinoj knjizi „Moji izumi" **4, 2006,** 728-733;
– Komični teatar Milana Begovića (Jasminka Brala-Mudrovčić, *Putovima hedonizma: komediografski rad Milana Begovića*, izd. Lika press, Gospić, 2006.) **4, 2006,** 817-819;
– Satirično portretiranje hrvatske stvarnosti (Stipe Golac, *Molitvenik za malog čovjeka*, izd. Stajer-graf, Zagreb, 2006.) **4, 2006,** 819-821;
KAUZLARIĆ, Nevenka:
– Bili su gospoda i ostali su gospoda **2, 2006,** 336-349;
– Od kamenog stola do križnog puta i natrag 4, 2006, 770-775;
– Hrvatska majka Makabejka **5, 2006,** 898-907;
KLARIĆ, Lucija:
– Sklad duha i ruha (Žensko odijevanje i dotjerivanje u svjetlu nauka sv. Tome Akvinskoga) **6, 2006,** 1119-1136;
KLARIĆ, Tvrtko:
– Četiri pjesme – četiri slike ili Između lakoće postojanja i težine življenja (o slikama i pjesmama Matjaža Kocbeka) **1, 2006,** 17-22;
– Bibliografija (*Marulić* 1-6/2005. (XXXVIII.) 1, 2006, 142-157;
– 33. ZILIK **1, 2006,** 176-179;
– Nova dionica propitivanja izričajnih mogućnosti i slobode (*Najnoviji radovi Vinka Fištera*) **6, 2006,** 1253-1254;
KNEŽEVIĆ, Sanja:
– *Molitva s Ugljana* **1, 2006,** 45-46;
KOVAČEVIĆ, Marko:
– Hrvatsko religijsko nazivlje – nastanak, obilježja i problemi **2, 2006,** 267-285;
– Hrvatsko religijsko nazivlje – nastanak, obilježja i problemi (II.) **3, 2006,** 525-544;
KOŽUL, Stjepan:
– Bez kruha ne možemo (Roščić, Nikola Mate: *Bez kruha ne možemo. Rukovet ogleda o Euharistiji u "Godini Euharistije"*, izd. Hrvatski katolički zbor "MI", Zagreb 2005., 235 stranica) **1, 2006,** 180-186;

– Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima (Jurčević, Josip, *Bleiburg: Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Zagreb 2005.) **2, 2006,** 384-395;
– Patačići od Zajezde i crkva u Remetincu (Zbornik radova znanstvenoga skupa „Tristota obljetnica Patačićeve kapele sv. Antuna u Remetincu" i drugih radova, Remetinec, 23. listopada 2004. godine) **4, 2006,** 800-802;
– Izvori života (Antun Toni Šramek, *Izvori života. Naseljavanje svetoivanjskog kraja od neolitika do danas*. Sveti Ivan Žabno 2005.) **4, 2006,** 813-815;
– Crkva i država u NDH (Milenko Krešić, *Crkva i država u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj /1941. – 1945./*. Mostar: Crkva na kamenu, 2006.) **5, 2006,** 1034-1037;
– Pater Stanko Juraj Banić (Nikolina Marinić: *Pater Stanko Juraj Banić*. Ekološki glasnik. 2., prošireno izdanje. Knjižnica Zbornik roda Krnjak. Prilozi za povijest: knjiga 15. Zagreb 2006.) **6, 2006,** 1260-1263;
KRALJEVIĆ, Ivka:
– *Zimski prizor* (haibun) **1, 2006,** 124;
KREMER, Zdenko:
– Ponor *(ulomak)* **3, 2006,** 556-563;
– Ponor (*ulomak*) **5, 2006,** 966-974;
KREN, Tatjana:
– Stota obljetnica otkrića planetoida *589 Croatia* **2, 2006,** 351-360;
KRMPOTIĆ, Marijan:
– Šetnja u šutnji **5, 2006,** 990-1001;
KURNIK, Zdravko:
– Škola života (*misli*); Ljepota duše (*misli*) **6, 2006,** 1169; 1202

LALOŠEVIĆ, Miloš:
– Wolfgang Amadeus Mozart (*U povodu 250. obljetnice smrti*) **3, 2006,** 597-600;
LOKMER, Juraj:
– Majka Božja Gorička (I. dio) **3, 2006,** 548-554;
– Majka Božja Gorička (II. dio) **4, 2006,** 711-717;
– Majka Božja Gorička (III. dio) **5, 2006,** 912-919;
– Majka Božja Gorička (IV. dio) **6, 2006,** 1222-1228;

LONČAREVIĆ, Vladimir:
– Hrvatski katolički književni pokret i "Domagoj" **6, 2006,** 1067-1075;
MAHEČIĆ, Timjana:
– *Kajkavski kipčeci* (haiku) **2, 2006,** 266;
– *Svitanje uz savu* (haiku); *Umejak* (haiku) **5, 2006,** 887-888;
MALIĆ, Marko:
– *Romanijo* **3, 2006,** 570;
MARČINKO, Mato:
– Svijeća koja je osvjetljivala mrak (Nikolina Marinić, *Pater Stanko Juraj Banić*, izd. Škorpion Zagrebi Matica hrvatska – Ogranak Bjelovar, 2005.) **4, 2006,** 802-811
MARETIĆ, Tomislav:
– *Udahnem noć; Prvi vrapci* (haiku) **1, 2006,** 101; 106-107;
– *Otvoren prozor* (haiku) **2, 2006,** 261-263;
– *Šetnja sa sjenom* (haiku) **3, 2006,** 457-460;
– *Doba sljezova* (haiku) **4, 2006,** 687-689;
– *Od cvrčca do dnevomrčca* (haiku) **5, 2006,** 857-861;
– *Jesenska svjetlost* (haiku) **6, 2006,** 1090-1093;
MARŠIĆ, Drago:
– *Kad bi moja braća i još ćaća i ja* **1, 2006,** 138;
– Odlazak u ništa **4, 2006,** 768-769;
– *Da si lađa a ja tvoja rijeka; Kućo dobra majko* **5, 2006,** 964-965;
MARTINIĆ, Maja:
– (Samo) lud čovik liti radi **4, 2006,** 797-799;
(S.) MARIJA OD PRESVETOG SRCA=PETRIČEVIĆ, Anka
MATAS, Duško:
– *Tragovi* (haiku) **6, 2006,** 1170;
MEHMEDAGIĆ, Enver:
– *Vjenčanje u Innichenu (Süd-Tirol) 2005.* **1, 2006,** 141;
– *Prekratko vrijeme* **6, 2006,** 1109;
MIJATOVIĆ, Anđelko:
– Još jedno historiografsko kazivanje o Zagrebu (Dr. Ivo Perić, *Zagreb od 1850. do suvremenog velegrada*, Muzej grada Zagreba, Zagreb, 2006.) **6, 2006,** 1263-1266;
MILOHANIĆ, Tomislav:
– *Jabuka ljubavi; Tihi vitez svojoj djevi; Tri suze; Ti si znak; Veronikin rubac; Zaranjanja* **2, 2006,** 220-222;

– Sljubljene dvije hostije; Uplaz; Povratak u viziju; Prva pjesma; Studentov poučak; Put u Ravno **2, 2006,** 250-260;
– *pokušavam razumjeti cvrkut lastavice; Unamuno, oj* **4, 2006,** 734;
MILOŠEVIĆ, Velimir:
– *Moj ujo* **1, 2006,** 16;
– *Noć; Vrijeme* **6, 2006,** 1076;
MILOVAN, Agnes:
– Religiozni aspekti u *Dragom kamenu* Mate Balote **1, 2006,** 60–62;
MIMICA, Marela:
– *Dan sjećanja* **5, 2006,** 907;

NAZANSKY, Boris:
– *Život grada... zar i san?* **1, 2006,** 63;
– Žene su šutljive... (*Korak do aforizma*) **6, 2006,** 1137;
NEKIĆ, Nevenka:
– Hronsky, Jozef Ciger – povodom 110. obljetnice rođenja **2, 2006,** 329-334;

PAŠARA, Velimir:
– Fortunal sriće; Čeka me školj **4, 2006,** 718-719:
PAVELA, Dušan:
– *Što je, ako ljubav nije?* **4, 2006,** 741;
– *Ugodni dan jesenji* **5, 2006,** 920;
PAŽIN, Drago:
– Iskrice iz riznice NSK u Zagrebu: „Hrvatska revija" – arhiva **1, 2006,** 89-93;
– Iskrice iz riznice NSK u Zagrebu: Meštrović, Ivan – kipar (1883. – 1962.) **5, 2006,** 908-911;
PERIĆ, Ivo:
– Knjiga o bitci na Krbavskom polju (Anđelko Mijatović, *Bitka na Krbavskom polju 1493. godine*, izd. Školska knjiga, Zagreb 2005.) **1, 2006,** 186-187;
PERIĆ, Neven:
– Sjaj sonetnih zvijezda (Ivo Mijo Andrić: *Sonetne zvijezde*, izd. S&A Company, Sarajevo 2005.) **3, 2006,** 616-617;

PETRIČEVIĆ, Anka:
(s. Marija od Presvetog Srca)
– *Ko silnog valovlja šum*; *Da hostija postanem*; *O, Ti me stvori...*; *Usnuti daj mi...*; *Daj mi srce svoje* **3, 2006,** 427-428;
– *Otkose svoje*; *Kada odem...* **4, 2006,** 757;
PINJATELA, Joško:
– *Marija* **1, 2006,** 62;
PINTARIĆ, Neda:
– Jezična slika *doma* u hrvatskom, poljskom i ruskom jeziku **1, 2006,** 111-123;
– Vrijedna knjiga Evgena Paščenka (*Etnogeneza i mitologija Hrvatâ u kontekstu Ukrajine*, Zagreb 1999.) **1, 2006,** 187-190;
– Jezična slika *doma* u hrvatskom, poljskom i ruskom jeziku (II.) **2, 2006,** 288-297;
PLANINIĆ, Josip Jakov:
– *Slušajući Händela* **1, 2006,** 54;
– *Zašto mi je potrebno Nebo* **2, 2006,** 361-362;
– Zagonetka (i odgonetka?) budućnosti svemira **4, 2006,** 735-740;
POLEGUBIĆ, Adolf:
– O budućnosti hrvatskih misija *(Budućnost hrvatskih katoličkih misija u Europi,* zbornik, izd. Hrvatski dušobrižnički ured, Frankfurt na Majni, 2006., 130 str.) **5, 2006,** 1037-1039;
– Pred zrcalom Božje riječi (Mato Valjan: *Uvijek na putu. Razmišljanja uz nedjeljna i blagdanska Evanđelja – godina C,* izd. Hrvatska katolička misija Giessen i Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko, Zagreb 2006.) **6, 2006,** 1266-1267;
(pr) = GRGEC, Radovan:
– Misa za članove HKD-a sv. Jeronima **1, 2006,** 6;
– Stepinčevo u HKD-u sv. Jeronima **2, 2006,** 213-214;
– O kardinalu Šeperu u HKD-u sv. Jeronima **2, 2006,** 214-215;
– O «dječjoj poeziji» u HKD-u sv. Jeronima **2, 2006,** 215-216;
– Odjeci hrvatske kulture u svijetu **2, 2006,** 216-217
– «Zanjihana svijest» Viktorije Futač Kren **3, 2006,** 421;
– Novo izdanje ankete o katoličkoj književnosti **3, 2006,** 421-422;
– Vjera i politika **3, 2006,** 422-423;
– Katolička književnost i Hrvatski katolički pokret **3, 2006,** 423-425;
– Jure Juras (1928. – 2006.) **3, 2006,** 426;

– Nova jeronimska „Danica“ **5, 2006,** 838-839;
– Hrvatski dječji roman **6, 2006,** 1060-1061;
– Stota obljetnica HKAD-a «Domagoj» **6, 2006,** 1061-1062;
PRODANOVIĆ, Živko:
– *tražeći ravnotežu* (haiku) **1, 2006,** 110;
– *ptica izvan sjećanja*; *kroničar*; *patience*; *list*; *težak dan* 2, 2006, 326-328;
– *Jedanaest kratkih pjesama i jedan haiku* **4, 2006,** 725-727;
– *Na kraju svega* (haiku) **5, 2006,** 932;
– *u jednoj kutiji* (haiku) **6, 2006,** 1149;
– *svijet je vrlo čudan*; *bijele lađe*; *ispod prljavog neba* **6, 2006,** 1159-1162;
PURIĆ, Valentin:
– Zaboravu oteto (ne)poznato djelo uzorne i mudre hrvatske žene (Katarina Zrinska, *Putni tovaruš,* Zvonimir Bartolić, Zriniana – triptih, knjiga 2., Matica Hrvatska – ogranak Čakovec, Zrinski Čakovec 2005.) **3, 2006,** 609-613;
– Posljedice novovjekog hrvatskog danka u krvi **4, 2006,** 778-784;

RABAR, Josip Sanko:
– Renesansa animacije u Hrvatskoj **4, 2006,** 788-791;
– 17. Animafest - Svjetski festival animiranog filma u Zagrebu **4, 2006,** 791-796;
– *Političar* **5, 2006,** 840-841;
– 15. dani hrvatskog filma (II.) 5, 2006, 1013-1019;
– Kriminal, smrt i komunistički totalitarizam (Zagrebački filmski festival 2006.) **6, 2006,** 1243-1253;
RADIĆ, Ivana:
– *Mrtvu ocu* **5, 2006,** 975;
RADIĆ, Milan:
– *Slušam tišinu* **5, 2006,** 951;
RUPČIĆ, Grga:
– *Portret Ličanina* **2, 2006,** 349;
RUKAVINA, Tomo:
– *Palatin u sumraku* **1, 2006,** 94;

SAINT PIERRE, Michel de:
– Muke velečasnog Delancea (*Ulomak romana*) **1, 2006,** 95-100;

SANČEVIĆ, Zdravko:
– Otvoreni hrvatski martirologij i općinstvo svetih **1, 2006,** 125-137;
SCHEFFCZYK, Leo:
– Crkva kao *Communio* (Autor prijevoda: Krešimir Veselić) **2, 2006,** 223-236;
SAX, Ljerka:
– *Nježnoj Slavi Raškaj* **5, 2006,** 963;
SEVER, Višnja:
– *Oproštaj* **3, 2006,** 555;
SINOVČIĆ, Marko:
– *Šimun – Petar* **1, 2006,** 27;
SIVRIĆ, Ivan:
– O junacima i svecima (Miljenko Stojić, *Ne dirajte bijelog labuda,* izd. FRAM-ZIRAL – Naklada K. Krešimir, Mostar-Zagreb, 2005.) **1, 2006,** 195-197;
SOLŽENJICIN, Aleksandar:
– Kako je komunizam ugušio Rusiju? (S francuskoga preveo Ante Gradiška) **2, 2006,** 299-306;
SOLJAČIĆ, Ivo:
– Pogled na Priču o izgubljenom sinu **1, 2006,** 102-105;
SPAEMANN, Robert:
– Evropska kultura i banalni nihilizam ili Jedinstvo mita, kulta i etosa (s njemačkog izvornika preveo Krešimir Veselić) **4, 2006,** 690-697;
STANIĆ STANIOS, Josip:
– *Svećenje kućâ; Mr. Joso, moj djed kad se vratio iz Amerike; Čekajući na prijelazu kod raspela* 1, 2006, 58-59;
– *Po tuđini; Zaogrnut u jesen; Kroejša* **2, 2006,** 246-249;
– *Starac s jednim zubom, i sa psom, iz Liechtensteina* **3, 2006,** 493;
– *Preko brda* **5, 2006,** 962;
STOJIĆ, Miljenko:
– Priča o blizini (Ivan Aralica, *Sunce,* izd. Verbum, 2006.) **3, 2006,** 613-615;

ŠARIĆ, Draženka:
– *Ocu va spomen; Kot čovik* **6, 2006,** 1118;
ŠIKIĆ, Ivica:
– Poslije kijameta **3, 2006,** 571-588;

– Priče za malu djecu (izbor iz neobjavljene zbirke *Ljubijske novelete*) **5, 2006,** 921-931;
– Poetski povratak rodnom ognjištu (Jure Karakaš: *Stara Lika* /sličice/, izd. Nova knjiga Rast, Zagreb 2005/6., 69 str.) **5, 2006,** 1039-1042;
– Priče za malu djecu (II.) **6, 2006,** 1191-1202;
ŠIMOVIĆ, Dragan:
– *Vatra; Dok usavršavam hitanje kamenčića u more; Slušaj što kažu ljudi; Velika istina; Živjeti u gradu* **3, 2006,** 439-444;
ŠUTRIN, Rozario:
– Sida Košutić (uz 40. obljetnicu smrti) **4, 2006,** 786-787;

TALAN, Nikica:
– „Portugalski dnevnik" gradišćanskoga Hrvata – „indologa" Ivana Filipa Vesdina (1748. – 1806.) **3, 2006,** 461-477;
– „Portugalski dnevnik" gradišćanskoga Hrvata – „indologa" Ivana Filipa Vesdina (1748. – 1806.) – nastavak 4, 2006, 665-686;
TENŠEK, Stanko:
– »Božja mjesta« u djelima Marguerite Duras **3, 2006,** 445-446;
– Židovski pjesnik propovijedao korizmu u Parizu **3, 2006,** 452-453;
T. M. = MACAN, Trpimir:
– Zimsko štivo **2, 2006,** 378-384;
– Ljetno štivo **6, 2006,** 1255-1260;
TOLJANIĆ, Radovan:
– *Školjka trubljača; More i bijeli jedrenjak; Opravdanje* **2, 2006,** 286-287;
– *Mramorni anđeo* (haiku); *Ledeno more* (haiku) **3, 2006,** 478-479;
TOSKIĆ, Cecilija:
– *Čovjeku, koji je odlučio živjeti* **6, 2006,** 1066;

UŠIĆ, Mijo Miće:
– *Ditinjstvo moje* **3, 2006,** 512-513;
– *Hieprinflacija mozga ili...* **4, 2006,** 710;

VASILJ, Ljiljana:
– *Ravnico, dušo moja beskrajna* **1, 2006,** 41;

VIDMAROVIĆ, Đuro:
– Ostap Bender među Hrvatima (Nevenka Nekić: *Hobotnica. Kratki roman bez ključa*, izd. Naklada Bošković, Split, 2006.) **3, 2006,** 601-605;
– Knjiga gorke istine (Miljenko Stojić: *Dobro jutro, kolonijo*, DHK HB, DAN, Mostar-Zagreb, 2006.) **5, 2006,** 1029-1033;
VIRCONDELET, Alain:
– Duras i Bog – mračna potraga **3, 2006,** 447-449;
– **VITKOVIĆ**, Stanislav:
– Vrijedna i zanimljiva monografija (Stjepan Sirovec, Mladen Rajačić i suradnici: *Monografija Sveti Križ Začretje 1334. – 2004.*) **2, 2006,** 399-401;
– Kalnički arhiđakonat (danas Bjelovarsko-kalnički) zagrebačke nadbiskupije (*Izd. «Tkalčić», Zagreb 2005, str. 396)* **2, 2006,** 403-405;
VOBORSKI, Željko:
– * * * **2, 2006,** 298;
– Luka Žiljar (uz 70. godišnjicu smrti) **4, 2006,** 720-724;
VUČINIĆ, Ana:
– *Zid plača* **3, 2006,** 450-451;
– *Školjka* **5, 2006,** 911;
– *Neprijatelji* **6, 2006,** 1221;

ZALAR, Ivo:
– Vidim svjetlo na kraju tunela (*odgovor na tekst Ivana Gabelice*) **5, 2006,** 982-986;
ZIRDUM, Anto:
– Dobar dan **4, 2006,** 763-767;
ZORIĆ, Bruno:
– *Moje obale jedre* **2, 2006,** 307-309;
– Iz mojih zatvorskih uspomena (*dnevnik*) **6, 2006,** 1110-1117;

Priredio: Tvrtko Klarić

Sadržaj

Radovan Grgec: Uz rub (170) 1
* **Mato Marčinko:** Pismo blaženom Alojziju Stepincu 4
Vladimir Lončarević: Hrvatski katolički književni pokret i "Domagoj" *(Nastavak)* 5
* **Drago Maršić:** Gospodin moj put moj; Vazda tvoj Gospode 16
Mladen Jurčić: Duhovno bogatstvo i „svijet" 18
* **s. Marija od Presvetog Srca:** Čekam Te 22
Edith Stein: Iz života jedne židovske obitelji 24
* **Josip Sanko Rabar:** Bogataš 30
Ivan Armanda: Dr. fr. Hijacint Bošković OP – velikan vjere i razuma 32
* **Josip Kosor:** Moja zemlja; Duša 41
Krešimir Veselić: Misli Josepha Ratzingera o novoj i staroj Liturgiji 42
* **Malkica Dugeč:** Tragom budnoga sanjara 48
Ilja Stogoff: Muke Kristove 49
* **Živko Prodanović:** lutke; čudni su ti drvoredi; bez osobitog obilježja; srna; nešto o propasti svijeta 71
Amir Brka: O jednoj drevnoj igri 75
* **Dragan Šimović:** Sedam pjesama umjesto tužnog rastanka 79
Ante Gradiška: Putovanje u srce tmine (Meksička epizoda Davida Herberta Lawrencea) 87
* **Milica Perdić:** Plime; Skupa 99
Franko Stipković: Pregovarač 101
* **Adolf Polegubić:** Na licu tvoje majke 108
Juraj Lokmer: Majka Božja Gorička (V.) 109
Lucija Klarić: Bijele ovčice brste smaragde 116
* **TomislavMaretić:** Dnevnički zapis *(haiku)* 119
Ivica Budulica – Strikan: U stupici *(nastavak)* 122
* **Duško Matas:** More (haiku) 133
Anto Zirdum: Prvi liječnik Bosanac 135
* **Živko Prodanović:** iznenadni susret *(haiku)* 140
Ivica Šikić: Priče za malu djecu (III.) *(izbor iz neobjavljene zbirke «Ljubijske novelete»)* 141
* **Mario Bilić:** Magnificat 152
Nove publikacije 154

Mišljenja i reagiranja

Zdenko Kremer: Zapažanja o "New Age" ideologiji 155
Lojzo Buturac: Prilog uz 100. obljetnicu „Domagoja" 158
Damir Borovčak: Žrtve Dakse vape za istinom! 160

Mozaik

Josip Sanko Rabar: Film o ljubavi koja transcendira svijet (Vječni sjaj bezgrešnog uma) 165
Josip Sanko Rabar: Od čistog dokumenta do fantastike *(ZagrebDox – Drugi «Međunarodni festival dokumentarnog filma»)* .. 169
I. Sović: Stjepko Težak (1926. – 2006.) 176
Miloš Lalošević: In memoriam – *Đorđe Šaula* 179

Knjige

Pavao Galić: Hrvatske tiskane knjige do 1835. godine (Aleksandar Stipčević, *Socijalna povijest knjige u Hrvata*, izd. Školska knjiga, Zagreb, 2005.) 184
Đuro Vidmarović: Hrvatska znači izreći veliku riječ (Tomislav Marijan Bilosnić: *Ogrlica*, «3000 godina za dar», Zadar, 2006.) 185
Stanislav Vitković: Stjepan Razum: „Dr. Stjepan Kožul, kanonik Prvostolnog kaptola zagrebačkog ...“ (Izd. «Tkalčić», Društvo za povjesnicu zagrebačke nadbiskupije, Zagreb 2006., str. 424.) 191
Stanislav Vitković: «Tkalčić» (Godišnjak Društva za povjesnicu zagrebačke nadbiskupije, broj 10, Zagreb 2006., str. 998) 194
Stela Hrvojčec: Nepredvidljivo – predvidljiv (Josip Jakov Planinić, *Pismo Andrijani i druge pjesme*, izd. Hrvatskog kulturnog društva Napredak, Glavna podružnica Zagreb, i Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima, Zagreb, 2006.) 197
Jure Karakaš: Univerzalne poruke bračke intelektualke (Vesna Trutanić, *Moji puti*, Vlastita naklada, Zagreb, 2003.) 198
Stjepan Kožul: Biskup Duh (Marijan Lipovac, *Biskup Duh*, izd. Hrvatsko-češko društvo i Vijeće češke nacionalne manjine Grada Zagreba, Zagreb 2006.) 200
Anto Zirdum: HKD Napredak Vitez – od kontinuiteta prema vrsnoći 201
Šime Peričić: Obilje vrela za povijest otoka Paga (Blaž Karavanić, *Građa za povijest grada i otoka Paga*, izd. Stolni kaptol Sv. Stošije, Zadar 2006, 440 str.) 203
Grga Rupčić: Da se ne zaboravi (Milan Marušić: *Žrtve komunističkog zlodjela u Zagrebu, svibnja 1945.*) 204

Vijesti

Iz domovine i svijeta 208
Posljednja vijest – Miljenko Petranović (1930. – 2007.) 214
Radovan Grgec: Marulić 1-6/2006 (XXXIX.) - Bibliografija (priredio Tvrtko Klarić) 215

MARULIĆ - hrvatska književna revija, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21.
Uređuje urednički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

Autori priloga u ovom broju:

Ivan Armanda
Mario Bilić
Damir Borovčak
Amir Brka
Ivica Budulica Strikan
Lojzo Buturac
Malkica Dugeč
Pavao Galić
Ante Gradiška
Radovan Grgec
Stela Hrvojčec
Mladen Jurčić
Jure Karakaš
Lucija Klarić
Tvrtko Klarić
Josip Kosor
Stjepan Kožul
Zdenko Kremer
Miloš Lalošević
Juraj Lokmer
Vladimir Lončarević
Mato Marčinko
Tomislav Maretić
Marija od Presvetog Srca
Drago Maršić
Duško Matas
Milica Perdić
Šime Peričić
Adolf Polegubić
Živko Prodanović
Josip Sanko Rabar
Joseph Ratzinger
Grga Rupčić
Ivica Sović
Edith Stein
Franko Stipković
Ilja Stogoff
Ivica Šikić
Dragan Šimović
Krešimir Veselić
Đuro Vidmarović
Stanislav Vitković
Anto Zirdum

ISSN 0350-4220